ÖZGÜR ÜNİVERSİTE KİTAPLIĞI 73

Editörler FİKRET BAŞKAYA
METE K. KAYNAR

Resmi tarih tartışmaları -5-

NUTUK

TÜRKİYE VE ORTA-DOĞU FORUMU VAKFI
ÖZGÜR ÜNİVERSİTE

2. BASKI

Resmi Tarih Tartışmaları 5

Nutuk

Editörler
Fikret Başkaya
Mete K. Kaynar

2. Basım Haziran 2010

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ: "RESMİ TARİHİN KURUCU METNİ ..... OLARAK NUTUK" 7
Mete K. Kaynar

NUTUK'TA KÜRTLER... 15
İsmail Beşikçi

NUTUK'U OKUMAK 35
Mete K. Kaynar

"MİLLİ SIR" 105
Suavi Aydın

NUTUK VE MİLLİYETÇİLİK 117
Tanıl Bora

EZOTERİZM, KEMALİZM ve DİN: ..... KUTSAL BİR KİTAP OLARAK NUTUK 139
Kadir Dede

SUNUŞ: "RESMİ TARİHİN KURUCU METNİ OLARAK NUTUK"

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu dâhil ilk üç seçimi ya olağanüstü olayların hemen ardından ya da bu olayların hemen öncesinde gerçekleşmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi 29 Ocak 1920 tarihinde toplanmış, akabinde, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul fiilen işgal edilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ile ilgili hazırlıklara da bu olaylardan sonra hız verilmiş ve meclis, eksikliklerine rağmen, 23 Nisan 1920 tarihinde açılabilmiştir.

1923 yılında, tam da yaklaşık sekiz aydır devam eden Lozan görüşmelerinin sonuna gelindiğinin anlaşıldığı bir dönemde yeniden seçimlere gidilmiş, Ekim 1923'te ilan edilen cumhuriyeti de 1923 yılı seçimlerinin ardından oluşan mebuslar alkışlamışlardır.

1927 yılı seçimleri ise Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanlığı süresinin sonuna denk gelmektedir. 1927 yılında açılacak mecliste oturacak mebuslar, hem yeni cumhurbaşkanını seçecekler, hem meclis sıralarından Nutuk'u dinleyecekler, hem de tek parti yönetiminin adım adım inşâsına tanıklık edeceklerdir.

Büyük Millet Meclisi Nisan 1927'de çalışmalarına son vererek "seçim sath-ı mailine" girer. Gerçi seçimlerin startını, 1 Kasım 1926 gibi erken bir tarihte Meclis'te yaptığı konuşmasında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal vermiştir: Büyük Millet Meclisi II. Dönem 4. Yasama Yılı açılış konuşmasında, mebusların "inşallah" ve Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in "Yaşa Gazi" nidaları arasında Cumhurbaşkanı, "*Bir üyesi olmakla övündüğüm Büyük Meclisin geçen üç yıllık çalışmaları, büyük*

Türk Milletine sosyal, ekonomik ve uygar hayatta, arzu ettiği doğru yolu bulmak ve göstermek çabaları ile geçmiştir. Şimdiye kadar sağladığımız sonuçlar ve milletten gördüğümüz yardım ve coşku, reformların ve çalışmalarımızın milletçe iyi karşılandığını göstermektedir. Bu yeni yasama yılı, İkinci Büyük Millet Meclisi'nin tarihteki yerini başarılı çalışmaları ile bir kat daha yükseltecektir. Güvenle söyleyebilirim ki, bu yıl milletvekilliği görevimiz sona erip milletin değerli emanetini kendisine geri vereceğimiz zaman, millet yolunda maddi ve manevi bütün güç ve yeteneklerini kullanmış olmanın vicdani zevkini almaktan mutluluk duyacağız" diyerek seçimlere işaret etmiştir.

Mustafa Kemal için 1927 yılı gerçekten de oldukça hareketli bir yıldır. Nisan ayında meclisin tatile girmesinden sonra, Nutuk'un yazım süreci hızlanacak, hatta hızlanmak ne kelime, çalışma yoğunluğunun da etkisiyle Cumhurbaşkanı, 22, 23 ve 28 Mayıs 1927 tarihlerinde ardı ardına üç kez kalp krizi geçirecektir. Hastalığın ardından Ankara'ya çağrılan Berlin ve Münih üniversiteleri tıp fakültelerinin dâhiliye uzmanları Prof. Dr. Friedrivh Kraus ile Prof. Dr. Ernest Von Remberg'in Cumhurbaşkanı'na telkinleri de çalışma temposunu hafifletmesi yönünde olacaktır. Belki bu telkinlerin de etkisiyle Mustafa Kemal, Haziran ayının sonunda askerlikten emekliye ayrılacak, 15 Temmuz 1927 tarihinde, 16 Mart 1920 tarihinde ayrıldığı İstanbul'a giderek çalışmalarına oradan devam edecektir. 30 Eylül'e kadar kalır İstanbul'da Mustafa Kemal. 15 gün sonra ise 36,5 saat sürecek Nutuk'unu okumak üzere mecliste. Ankara'dadır. Kasım 1927'ye gelindiğinde ise artık rahatlamıştır Cumhurbaşkanı. Rahatlığı meclis konuşmasındaki sözlerine de yansır. Yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesini müteakip, II. Dönem 1. Yasama Yılı'nın açılmasına ilişkin konuşmasını yapmak üzere kürsüye çıktığında, "*Büyük Millet Meclisinin Sayın Üyeleri, Türkiye Cumhurbaşkanlığına ikinci kez seçilmekle övünüyorum. Büyük bir ulusun erdemini, yönünü ve uygun niteliklerini belirleyen Cumhurbaşkanlığının, benden ne kadar ağır ve ciddi görevler beklediğini bütün yüreğim ve vicdanımla kavrıyor ve anlıyorum. Büyük milletinizin, geçen yıllardaki gösterişsiz fakat ulus yararına olan çalışmalarımızı yiğit ve*

onurlu bir biçimde övgüye değer bulan ve cesaret verici bir anlam taşıyan bu yeni güvenini devlet ve ulusuma pek çok yararlı görevler yaparak ödemeye çalışacağım" ifadeleriyle başladığı konuşmasını "*Geleceğe yönelik bakışlarınız güven dolu olarak, Büyük Millet Meclisinin saygıdeğer üyelerini selamlar ve naciz bir ferdi olmakla gurur duyduğum büyük Türk Milletine mutluluklar ve ona hepimiz için seçkin ve beğeni taşıyan hizmetler dilerim*" diyerek bitirir.

Nutuk'un okunduğu güne, 15 Ekim 1927 Cumartesi gününe geri dönersek: Cumhurbaşkanı, saat 10.00'da Büyük Millet Meclisi salonuna girer; Meclis o anda 315 Milletvekili, 63 vilayeti temsilen 126 delege –yani her ilden iki delege- ve yerli, yabancı konuklarla doludur. Genel Kurmay Başkanı ile Kolordu Komutanları da konuşmayı dinlemek üzere salonda hazırdırlar.

Kısa açılış konuşmasından sonra, Mustafa Kemal kürsüden iner. Ardından İsmet İnönü kürsüye çıkar ve Divan Heyeti seçimi yapılır. Divan kâtipliklerine Van Milletvekili Hakkı Bey ve Zonguldak Milletvekili Ruşen Eşref Bey seçilmişlerdir. Ardından, Mustafa Kemal tekrar söz alır, önce kongreyi açış konuşmasını yapar, ardından da İsmet İnönü riyasetindeki kongrede bu meşhur ve uzun konuşmasına başlar. Mustafa Kemal'in sesi başlangıçta titrektir, fakat konuştukça hitabeti açılır; sıra, meclis üyelerine okunmasını istediği belgelere geldiğinde, bu belgeleri Divan Kâtibi Ruşen Eşref Bey'e verir.

Mustafa Kemal'in, 15 Ekim Cumartesi günü başladığı konuşmasını, 20 Ekim Perşembe günü, gözyaşları içerisinde bitirip "*Senelerden beri devam eden ef'al ve icraat*[ının] *millet*[ne] *hesabını ver*"mesinden sonra, Necip Asım (Yazıksız) Bey, Mustafa Kemal'in "*Nutuk'unun kongre tarafından teşekkür ve minnetle tasvip edilmesini ve fırka defterine geçirilecek olan iş bu tasvip kararının kongreye iştirak eden bilumum muhabbaslar tarafından imzalanmasını ve Gazi'ye takdimini teklif*" eder. Necip Asım Bey'in önergesi oybirliği ile kabul edilmiştir. Böylelikle, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta dile getirdiği her şey, CHP tarafından da onaylanarak kabul edilmiş olur. Bir diğer ifade ile artık, Mustafa Kemal'in 1919-1927

yılları arasına ait "öznel" değerlendirmeleri, sistemin "resmî" parametreleri haline getirilmeye başlanmıştır.

Hiç kuşkusuz Nutuk, Türk siyasî hayatının temel metinlerinden birisi, hatta en önemlisidir. Nutuk'a referans vermeden erken Cumhuriyet dönemi ile ilgili bir tartışmayı yürütmek, Nutuk'u anmadan resmi tarih üzerine konuşmak, Nutuk'u hatırda tutmadan Kemalizm ve/veya Atatürkçülük'ü analiz etmek, Nutuk'u okumadan Türkiye'deki siyasetin jargonunu çözmek, onu okumadan Milli Mücadele'nin yönetici kadrosu içerisindeki tartışma noktalarıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmak neredeyse imkânsız. Siyasi tarih araştırmacıları için – elbette- önemli bir referans kaynağı Nutuk; yaygınlığı ve bilinirliği onlardan çok ama çok daha fazla olmakla birlikte, tıpkı Kazım Karabekir'in *İstiklal Harbimiz*, Ali Fuat Cebesoy'un *Sınıf Arkadaşım Atatürk* ya da Rauf Orbay'ın *Cehennem Değirmeni- Siyasi Hatıralarım* gibi önemli bir metin. 20. yüzyıl başlarındaki Anadolu'nun siyasal hareketliliğini anlayabilmek için önemli bir referans kaynağı ve bir "anı" ya da bizzat yazarının ifadesiyle "*en nihayetinde mazi olmuş bir devrin hikâyesi*" olması nedeniyle de taraflı, olayları, kişileri kendi merkezinde ele alan bir metin.

Elinizdeki kitap Nutuk'tan hareketle Türk siyasal hayatını tartışıyor. "Nutuk'u tartışmıyor" elinizdeki bu metin. Bir başka deyişle, Nutuk'un ele aldığı olaylar ve değindiği kişiler ile ilgili ne kadar gerçekçi değerlendirmelerde bulunduğu, ele aldığı konular ile ilgili olarak gerçeklere ne kadar sadık kaldığı ile ilgilenmiyor ya da neden o dönemde yaşamış bazı tarihsel şahsiyetlere Nutuk'ta yer verilmediğini de tartışmıyor. Aksine bu kitapta, "Nutuk", bir araştırma nesnesi olarak ele alınıyor. Yanlış bir ifade olmayacaksa bu kitapta, Nutuk tartışılmıyor, Nutuk'tan yola çıkılarak tartışılıyor; Nutuk konuşulmuyor, Nutuk'tan yola çıkılarak konuşuluyor; Nutuk'tan yola çıkarak siyasi tarihimiz tahlil ediliyor. Özetle bu kitapta Nutuk, hareket noktamızı, araştırma nesnemizi oluşturuyor. Biz bu nesneyi kitapta, Türk siyasi hayatı içerisinde bir yerlere oturtmaya çalışıyor, onu, milliyetçilik, etnik azınlıklar, milli sır ve ezoterizm gibi

anahtar kavramlar eşliğinde okumaya çalışmanın yanında, onu tanımaya da çalışıyoruz.

"Nutuk'u Okumak" başlıklı makalede Nutuk'un yazıldığı tarihsel süreç özetlenmekte, Nutuk'un anlamı, kapsamı gibi konulara değinilmektedir. Bu çalışmada Nutuk, tek parti döneminin başlangıcını müştulayan bir konuşma olarak ele alınmakta. Nutuk'un milli mücadele ve erken cumhuriyet dönemlerinde cereyan eden farklı düzey ve eksenlerdeki güç mücadelelerinin çözülmesi aşamasında ortaya çıkmış bir hesaplaşma metni olma özelliği ön plana çıkarılmaktadır.

İsmail Beşikçi Nutuk'ta Kürtler" başlıklı makalesinde Nutuk'ta Kürtler'in izini sürüyor. *"Nutuk'un çeşitli yerlerinde, Kürtlerle ilgili ibareler, anlatımlar vardır. Nutuk'ta, 1919-1923 yıllarına ilişkin pek çok ifadeyi, anlatımı görmek mümkündür. Daha sonraki dönemlerde, Kürtlere ilişkin ne gibi gelişmelerin yaşandığının bilinmesi, incelenmesi, değerlendirilmesi, eleştirilmesi, Nutuk okumalarının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır."* diyor Beşikçi yazısında ve bu değerlendirmesinden hareketle Mustafa Kemal ve Kürt aşiret reisleri arasındaki mektuplardan örnekler veriyor bizlere. Mustafa Kemal'in Erzurum'da, daha önce -1915-1916 yıllarında- bölgede tanıştığı Kürt aşiret reislerine ve şeyhlere mektuplar yazdığını ve bu mektuplarda, Halife'nin, Osmanlı Saltanatı'nın, İslam'ın korunması için Kürtler'in yardımını istediğini belgeliyor makalesinde.

Tanıl Bora ise Nutuk'ta milliyetçilik olgusunu tartışıyor. Bora'ya göre Nutuk, *"Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu eliti/rejim eliti içindeki bir politik hesaplaşma ve konsolidasyon hamlesini"* belgelemekte, Milli Mücadele ve yeni Türkiye'nin kuruluş sürecine bakışını yansıtmaktadır. Bu genel perspektiften hareket eden Bora, Nutuk'ta millet olma düşüncesinin "medenî olma" ve "bekâ" kavramlarıyla ilişkisini de irdeliyor, tüm bu kavramlardan hareketle milli ülkü düşüncesine nasıl ulaşıldığının izlerini sürüyor. Bekâ, medeni olmak, millet olmak, milli ülkü, milli rüşd kavramları eşliğinde, Bora'nın Herderci izler taşıdığını belirttiği milliyetçiliğin serüvenini izliyoruz "Nutuk ve Milliyetçilik" başlıklı makalede.

Suavi Aydın'ın, "Milli Sır" başlıklı makalesinde ise Nutuk'ta çok özel bir yeri olan "milli sır" kavramı tartışılıyor. Milletin sahip olduğu, vicdanında taşıdığı, fakat vicdanında taşımakla birlikte, nedense zihninde tasavvur edemediği bu sırrın muhtevasına vakıf oluyoruz Aydın'ın makalesiyle; milletin kendisinin de bilmediği bu sırrın Mustafa Kemal'in ellerinde adım adım tecellisinin, "tarihsel zorunluluk" kavramı ve "ulusu için en doğruyu bilen önder" profili eşliğinde analizini izliyoruz.

Kadir Dede'nin makalesi ise tam anlamıyla Nutuk ile ilgili değil, Nutuk ile ilgili yazılar kaleme alanlar ve bu yazarların Nutuk'u değerlendirme biçimleriyle ilgili. Dede, Nutuk'u kutsal bir metin olarak ele alan yazarları değerlendiriyor çalışmasında; Nutuk'un içerisinde gizli metinler arayanları, Nutuk'un ezoterik bir biçimde okunmasının neden ve sonuçlarını, karizmatik otorite ve karizmatik otoritenin rutinleşmesi kavramları çerçevesinde analiz ediyor; Nutuk'un dinselleştirilmesinin kaynaklarını tartışıyor "Ezoterizm, Kemalizm ve Din: Kutsal Bir Kitap Olarak Nutuk" isimli makalesinde. Dede'ye göre Nutuk'u bir kutsal metin olarak değerlendirenler, "*Kemalizm'i bir din olarak görenin inancını, bir düşünce yapısı ve ideoloji olarak kendini Kemalist olarak ifade edenin fikrini, siyasi bir bağı olmaksızın sırf kaybedilmekte olan bir ülke için yaptıklarından ötürü Atatürk'e saygı besleyenin samimiyetini, Nutuk üzerine eleştirel bir değerlendirme olduğu kanaati ile bu yazıyı okuyanların ise zamanlarını sömürmektedir.*"

Nutuk'un okunmasına 15 Ekim 1927 tarihinde başlanmıştı. Bu kitap elinize geçtiğindeyse Mustafa Kemal'in Nutuk'u okumak üzere meclis kürsüsüne çıkışının üzerinden seksen yılı aşkın bir süre geçmiş olacak. Bu seksen yıl içerisinde köprülerin altından çok sular aktı; cumhuriyet yönetimi neredeyse doksan yaşına geldi. Geçen süre içerisinde Nutuk'un algılanışı, Nutuk'un – siyasi tarih araştırmacıları dışındakiler tarafından- halen okunmasına ilişkin saikler, Nutuk'un ele alınış ve değerlendirilme biçimleri ve Nutuk'tan yola çıkılarak yapılan analizler de çeşitlendi. Fakat Nutuk'un resmi ideolojinin, resmi tarihin kurucu metni olma özelliği geçen bu yüzyıl boyunca hiç ama hiç değişmedi. İlkokul-

ların resimli panolarındaki Atatürk köşelerinden, üniversitelerdeki İnkılâp Tarihi derslerine kadar Nutuk, resmi tarihin temel membaı olma özelliğini korudu. Onun vazettikleri mutlak doğrulardı. Bir kahramanın, ulusuna hesap verişiydi Nutuk. Bir Veda Hutbesi'ydi Gençliğe Hitabe: Ezberlendi; tam da kara tahtanın üzerine, yazarının yanına asıldı. Törenlerde yüksek sesle okunması âdet oldu.

İşte Nutuk'un tam anlamıyla değerlendirilmesinin önündeki engeller de Nutuk'un bu şekilde ele alınması nedeniyle ortaya çıktı. Nutuk kutsallaştırılıp resmi ideolojinin amentüsü haline getirildikçe, kürsüye çıkan her "devlet büyüğü" kendisini, konuşmasının bir yerinde - konuşma mevzuuyla alakalı ya da alakasız hiç fark etmez- Nutuk'tan bahsetmek ya da Nutuk'ta Atatürk'ün söylediği bir sözü aktarmak zorunda hissettikçe, Nutuk, siyasi belagatin bir numaralı kaynağı haline geldikçe, gittikçe anlaşılmaz, anlaşılmasına da gerek duyulmaz bir metin haline geldi.

Mecliste okunuşundan seksen yıl sonra, çoğunluğun okuma zahmetine bile katlanmadığı, ama herkesin ne kadar önemli bir metin olduğu konusunda hemfikir olduğu, herkesin haberdar olup, bazılarının neden bahsettiğini bile bilmediği bir metin var artık elimizde.

Hiç Arapça bilmemesine rağmen, Ramazan ayında okuduğu Kur'an için Tanrı'dan sevap bekleyen milyonların olduğu ülkemizde, hiç okumadığı Nutuk'tan övgüyle bahseden ya da onu eleştirenlere vatan haini, Atatürk düşmanı, rejim muhalifi, bölücü... muamelesi yapan büyük bir çoğunluğun olması garip midir?

Mete K. Kaynar

NUTUK'TA KÜRTLER...

Askerî darbe dönemlerini hatırlayalım. Darbe yapan generallerin ilk sözlerinden biri Nutuk'la ilgili oluyor. Cuntacı şefler, üniversitelerde öğrencilere karşı konuşurlarken, ilk sözleri "Nutuk'u okuyunuz" oluyor. "Nutuk'u dikkatle okuyunuz, hazmederek okuyunuz" şeklindeki sözler, sadece cunta dönemlerinde, cuntacı şefler tarafından dile getirilen sözler değildir. 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos, 29 Ekim gibi millî bayramlarda, 10 Kasım anmalarında, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı gibi devlet yetkilileri tarafından da dile getirilmektedir. "Türk milletinin ne gibi güçlüklere göğüs gererek bugünlere ulaştığını anlamak için, Nutuk'un defalarca okunması gerekir" türünden sözlere sık sık rastlanmaktadır.

Gerek darbe dönemlerinde, gerekse darbeden sonraki dönemlerde, Nutuk'un çeşitli baskılarının yapıldığı, bazen, öğrencilere ücretsiz dağıtıldığı da bilinmektedir.

Nutuk'un okunması, elbette, eleştirel bir okumayı da içermektedir. Nutuk'un çeşitli yerlerinde, Kürtlerle ilgili ibareler, anlatımlar vardır. Nutuk'ta, 1919-1923 yıllarına ilişkin pek çok ifadeyi, anlatımı görmek mümkündür. Daha sonraki dönemlerde, Kürtlere ilişkin ne gibi gelişmelerin yaşandığının bilinmesi, incelenmesi, değerlendirilmesi, eleştirilmesi, Nutuk okumalarının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır.

Nutuk, "1919 yılı Mayıs'ın 19. günü Samsun'a çıktım" cümlesiyle başlamaktadır[1]. Samsun'dan Amasya'ya,

---

[1] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, Cilt I (1919-1920)*, Bugünkü Dile Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk'ün Doğu

oradan Erzurum'a ve Sivas'a geçildiği bilinmektedir. Erzurum'da ve Sivas'ta kongreler yapılmış, Amasya'da, İstanbul'daki Osmanlı hükümetiyle Kürtlerin haklarını dile getiren protokol imzalanmıştır. Mustafa Kemal neden Doğu'ya doğru gitmektedir? Çünkü Doğu'da örgütlülük vardır. Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti (Doğu İllerinin Milli Haklarını Savunma Derneği) Ermeni isteklerine karşı yoğun bir örgütlenme çabası içindedir. Osmanlı paşaları, "Kürdistan Ermenistan olacak" diye, "İtilaf devletleri, Kürdistan'ı Ermenilere verecekler" diye, Kürt halkını, Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal etrafında örgütlenmeye, birleşmeye çağırmaktadır. Kürt halkına karşı sistematik olarak yürütülen bu propagandanın etkili olduğu da besbellidir. Bu sistematik propaganda, özellikle, Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir tarafından yürütülmektedir. Vilayât-ı Şarkiye, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti İstanbul'da kurulmuştur, esas faaliyeti ise Erzurum'da sürdürülmektedir. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi hükümlerine göre, Osmanlı ordusunun dağıtılması söz konusudur. Fakat Kazım Karabekir'in komutanlığını yaptığı Erzurum'daki 15. Kolordu, bütün birlikleriyle, silahlarıyla ayaktadır. 15. Kolordu'nun silahsızlandırılması ve dağıtılmasıyla ilgili bir çaba yoktur. Mustafa Kemal, Karadeniz yöresindeki ve Doğu'daki kargaşalıkları yoluna koyması ve bu bölgelerde, Osmanlı hükümetinin ve egemenliğinin tekrar tesisi için, saray tarafından çok geniş yetkilerle müfettiş olarak gönderilen bir generaldir.

Mustafa Kemal Erzurum'da, daha önce 1915-1916 yıllarında bölgede tanıştığı Kürt aşiret reislerine ve şeyhlere mektuplar yazmıştır. Bu mektuplarda, Halife'nin, Osmanlı Saltanatı'nın ve İslâm'ın korunması için Kürtlerin yardımını istemiştir. Mutki'de aşiret reisi Hacı Musa Bey'e, 10 Temmuz 1919 tarihinde yazılan mektup şöyledir:

"Mutki'de Aşiret Reisi Hacı Musa Bey'e.

---

munun 100. Yılını Kutlama Koordinasyon Kurulu, Ankara 1984, s.1.

Sayın Efendim,

İkinci Ordu Komutanlığı'nda bulunduğum sırada ve pek önemli durumlar içinde aramızda doğan gönül bağının değerli hatırasını her zaman içimde sakladım. Sizlerin öteden beri devlet, millet ve vatan uğrunda fedakârlığı, seçkin hizmetleri, bütün değer bilirlerce takdir edilmektedir. Bu arada son olarak Bitlis'in geri alınmasında orduya fiilen yaptığınız yardımın değeri, Mutki yöresinin düşmana karşı korunmasında giriştiğiniz gayret ve emeğin önemi her an takdir ve şükranla anılmaktadır. Bu kadar fedakârlığımızın sonunda, Yüce Tanrı'nın takdiri olarak, düşmanlarımızla yapmak zorunda kaldığımız ateşkes anlaşması hükümlerinin hiç olmazsa, hakkıyla uygulanmasıyla milletimizin istiklâlini ve özgürlüğünü elde etmeyi umurken yazık ki, düşmanlarımızın bugün devletimize milletimize karşı, pek haincı bir durum olarak memleketimizi büsbütün parçalamak, İslam dünyası içinde yüzyıllardır kanlarını döken, milletimizin hâkimiyet ve istiklâl haklarını elinden alarak onu köleliğe düşürmek için çalıştıkları, soyumuzun bıraktığı anavatanda Ermenistan kurmağa uğraştıkları açıktan açığa görülüyor. Bu, büyük bir üzüntüyle karşılanacak alçakça bir davranıştır ki, milletin gücüne dayanmayı, isteklerine uymayı, kaçınılmaz bir vatan görevi bilmesi gereken İstanbul hükümeti de tam bir güçsüzlük ve gevşeklik içerisinde dizginleri, baskısı önünde boyun eğdiği düşmanlarımıza bırakıyor. Yıllardır dünyaya fedakârlık dersleri vermiş, olağanüstü davranışlar göstermiş olan pek dürüst ve faziletli milletimizin bu güçsüz ellerde pek yakında, ne kadar ağır durumlara düşeceğinin bilincinde olarak, gezdiğim yerlerde, haklarını koruma, vatanlarının savunması yolunda müdafaa-i milliye cemiyetleri teşkil ederek, ellerinden geldiğince çalıştıklarını, büyük bir gurur ve şükranla gördüm. İşte bu ortam ve şartlar içinde, asker olarak, İstanbul hükümeti emrinde çalışmak yerine, milletin bir ferdi olarak vatandaşlarımla birlikte, memleketin mutluluk ve saadetine hizmet vermeyi şeref ve onur için, ölünceye kadar çalışmayı daha yararlı bularak aşığı olduğum askerlikten çekildim. Tabii olarak bu, vatan görevinden, sizler gibi pek değerli va-

tandaşlarımın yardım ve işbirliği edeceklerine güvenim tamdır.

Sözünü ettiğim birçok müdafaa cemiyetlerinin katılmasıyla milleti birleştirmek ve canımıza göz diken düşmanlarımıza karşı güçlü bulundurmak amacıyla Erzurum'da bir kongre toplanmıştır. Bunun görüşmeleri ve kararları üzerinde Celal Bey kardeşimiz sizlere ayrıntılı bilgi vereceğinden, bu konuda sözü uzatmayı gereksiz görüyorum. Yalnız şu kadarını arz edeyim ki, hakkıyla milletimizin bağımsızlığı, ülkemizin bütünlüğü yolunda oluşan gerçek işbirliğini içe ve dışa karşı temsil etmek üzere, kongrece bir Heyet-i Temsiliye seçilip kabul edildi. Sizler de kongrenin oybirliğiyle Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçildiniz. Bunlar arasında ben de bulunduğum gibi, Bahriye eski nazırı Hamidiye kahramanı Rauf Beyefendi kardeşimiz de vardır. Ülkemizin kurtuluşu ve mutluluğu için, elele vererek çalışacak yeri ve zamanı geldiği için gerçekten çok büyük mutluluk duymaktayım. Celal Bey kardeşimin sizlere getirecekleri tüzük gereğince tarafınızdan teşkilatlanılarak hiçbir taraf ve kimsenin karışma ve engellemesine izin verilmemesini ve kutsal milli amacın sağlanması yolunda yardımcı olunmasını umduğum ve beklemekte olduğum asker ve sivil görevlilerin bu amaca aykırı davranışları görülürse, milletin irade ve egemenliğinin onlara gösterilmesi gerektiğini sizlerden ayrıca arz ve rica ederim.

Burada olduğu gibi, aynı amaçla Sivas'ta da, bütün milletin temsilcilerinden oluşan bir kongre toplanmak üzeredir. Ben de birkaç güne kadar, bunun için Sivas'a hareket edeceğim. Kongrenin sonunda, yine Erzurum'a döneceğim için, orada sizlerle görüşeceğimi umarım. Bunun için uygun anda, size telle bilgi vererek kesinlikle gelmenizi rica edeceğim. Oradaki işlerin çokluğu nedeniyle, sizin burada uzun süre kalmanıza engel olacağını biliyorsam da, milletimizin bizlerden beklediği hizmetin önemi ve yüceliği karşısında, bunların bir ölçüde feda edileceğine de inanıyorum. Herhalde bir defa görüştükten sonra, bu konunun da çözümünü arar ve buluruz. Yüce Tanrı'dan vatan ve milletimiz için hayırlı gelecekler diler ve gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal"[2]

Kürt aşiret reisi Hacı Musa Bey'e yazılan bu mektupta, dikkate değer bazı ifadeler yer almaktadır. "Düşmana karşı fiilen yaptığınız yardımın değeri", "milletimizin istiklâli ve özgürlüğü", "milletimizin hâkimiyet ve istiklâl haklarını elinden alıp köleliğe düşürmek", "memleketimizi parçalamak", "milletimizin bağımsızlığı, ülkemizin bütünlüğü"... Bu gibi ifadeler bir Kürt'e yazılan mektupta dile getiriliyor. Kürtlerin bugünkü durumu dikkate alındığı zaman, bu gibi ifadeler nasıl yorumlanabilir?

Mustafa Kemal 13 Temmuz 1919 tarihinde, altı şeyh ve aşiret reisine daha mektup yazmıştır. Bunları belirtmekte de yarar vardır.

"*Küfrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi Hazretlerine*
Bitlis
Faziletli Efendim,

Sizin Bitlis'te olduğunuzu sanıyorum. Bu kez aldığım bilgi üzerine bunun doğruluğu da anlaşıldı. Yüce Halifelik ve Sultanlığın, vatan ve milletimizin, bugünkü felaketin içinde bulunduğu zor durumu sizce de bilinmektedir. Milletimizin, bugünkü felaketin içinden çıkacağı güne kadar, milletle birlikte ve milletin içinde çalışmaktan ve millete kendimi adamaktan başka vatanseverce bir yol olamayacağı görüşüyle hemen askerlikten çekildim. Çünkü resmi makam ve görevim buna engel oluyordu.

Bugün için tek kurtuluş yolu, milletin birliğini bütün dünyaya göstermek ve kutsal haklarımızı, milletin ortaya koyacağı güçle kurtarmaktır.

Erzurum Kongresi'nce kararlaştırılan ilkeleri, ekte gönderiyorum. O yörede gereğinin yapılmasının buyurulmasını, düşmanlarımızın her türlü zararlı fikirler aşılamalarına engel olmanızı bizce bilinen yüksek hamiyetinizden ve vatanseverliğinizden beklenir. Saygı ve sevgilerimi sunarım Efendim Hazretleri.

Üçüncü Ordu Eski Müfettişi
Mustafa Kemal"[3]

---

[2] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk. Cilt III (1919-1927) Belgeler.* Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan İsmet Gönülal. Belge 47 s.24.
[3] *Nutuk. Cilt III.* Belge 48 s. 26.

"Şumaklı Abdurrahman Ağa Hazretlerine
Derşevli Ömer Ağa Hazretlerine
Muşarlı Resul Ağa Hazretlerine
Vatansever Efendim,

Sizlerin, Yüce Halifelik ve Saltanata olan bağlılığınız ve kutsal vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine kesinlikle razı olmayacağınız hepimizce bilinmektedir. Bugüne kadar göstermiş olduğunuz fazilet örneklerini yakından bildiğim için, sizleri vatan ve millet için çalışmak konusunda hayatlarını adamış olan vatanseverliğin başında göreceğime güveniyorum. Erzurum Kongresi'nce düzenlenen bildiri ve tüzüklerden ilişikte gönderiyorum. Teşkilatın o yörede çabuk ve kimseyi kırmadan ve incitmeden kurulması ve düşmanın zararlı propagandalarına kesinlikle engel olunması bizlerce bilinen hamiyet ve fedakârlığınızın sonuçlarını, inanç ve güvenle bekler, gözlerinizden öperim efendim.

Üçüncü Ordu Eski Müfettişi
Mustafa Kemal"[4]

"Eski Milletvekillerinden Sadullah Efendi Hazretlerine
Saygıdeğer Efendim,

Yüce Halifelik ve Saltanat makamının uğradığı baskı, vatan ve milletimizin düşmanlarımızca mahkûm edilmek istendiği acıklı son, sizlerce bilinmektedir. Bütün bu kıvımlara karşı koyabilmek için, tek çıkar yolun milletimizin hak ve kutsal varlıklarını savunma uğrunda, tam olarak gücünü göstermesi olduğunu takdir edersiniz.

Doğu Anadolu'nun her yanında aynı amaçla kurulan cemiyetlerin Tanrı'ya şükür, Erzurum Kongresi'nde birleşmesi, amacın elde edilmesi için bir güvencedir.

Millî birliğimizin iç ve dışa karşı temsili için kabul edilen Heyet-i Temsiliye'ye sizler oybirliği ile seçildiniz. Böylece vatan ve milletimiz için, birlikte çahşacağımızdan dolayı pek mutluyum.

Kongrece hazırlanan bildiri ve tüzüklerden yeteri kadar gönderilmiştir. O bölgede teşkilatımızın desteklenmesi, yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesini sağladıktan

---

[4] *Nutuk. Cilt III.* Belge 49 s. 26.

sonra, Erzurum'a buyurmanız kesinlikle beklenmektedir.

Ben Heyet-i Temsiliyemizde bulunan Bahriye eski Nazırı Rauf Beyefendi ile Sivas'ta toplanacak kongreye katılacağından, geri dönüşümüze kadar, Raif Beyefendi yalnız kalıyorlar. Erzurum'a buyurmanız kendileri için mutluluk olacaktır. Hepimiz gözlerinizden öperiz, efendim.

Üçüncü Ordu Eski Müfettişi
Mustafa Kemal[5]
"Şeyh Mahmut Efendi Hazretlerine,
Faziletli Efendim,

Yüce Hilafet ve Osmanlı Saltanatı makamına olan gerçek bağlılığınız ve sevgili vatanımız için beslediğiniz yakın ilginiz herkesçe bilinmekte ve kabul edilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın kötü sonucu, düşmanlarımıza çok fırsatlar verdiğinden, ateşkes anlaşmasından beri devlet millet ve vatanımıza uygun görülen saldırı ve kıyımlar, dayanılamayacak ve kabul edilmeyecek bir ölçüye varmıştır. Hilafet ve Saltanatın yıkılmasına, yurdumuzun Ermeni ayakları altında çiğnenmesine ve milletimizin Ermenilere esir olmasına boyun eğecek hiçbir Müslüman düşünülemez. Düşmanlarımızın her yandaki teşebbüsleri hep vatanın parçalanması ve milletimizin esir edilmesi amaçlarına yöneliktir. Gücünü milletten almayan ve tutsak durumda bulunan İstanbul hükümeti güçsüzlükten öte bir durum göstermemektedir.

Milletin birlik olarak gücünü ve kudretin bütün dünyaya göstermesinden başka kurtuluş yolu ve dayanak noktası kalmamıştır. Bu nedenle ben, resmî görev ve unvanımın, bu yolda çalışmama engel olduğunu görerek, hemen askerlik mesleğinden çekilerek yurdumuzun ve milletimizin tam olarak kurtuluşuna kadar, onunla birlikte ve milletin içinde çalışmağa karar verdim. Sizin gibi fedakâr, yurtsever dindaşlarımın benimle birlikte çalışacaklarına inanıyorum. Bu defa Erzurum Kongresi'nce karar verilen bildiri ve tüzüklerden yeterince gönderiyorum. O yörede millî teşkilatın yaygınlaştırılıp güç-

[5] *Nutuk, Cilt III.* Belge 50, s. 26-27.

lendirilmesi için yoğun çaba harcamanızı rica ederim. Yakında Sivas'ta toplanacak olan genel bir kongre ile daha yararlı ve kesin sonuçlar elde edileceği inancındayım. O kongrede İngilizlerin aldatıcı propagandalarının önüne geçilmesi pek gereklidir. Yüce Tanrı hepimizi başarıla ulaştırsın. Gözlerinizden öperim efendim.

Üçüncü Ordu eski Müfettişi
Mustafa Kemal[6]
"Nurşinli Meşayihi İzamdan (Büyük şeyhlerden)
Şeyh Ziyaeddin Efendi Hazretlerine
Faziletli Efendim.

Sizin, Birinci Dünya Savaşı süresince Osmanlı ordusuna yapmış olduğunuz seçkin hizmetleri ve Yüce Hilafet ve Saltanat makamına göstermiş olduğunuz yürekten bağlılığı yakından biliyoruz. Bu sebeple size karşı içten gelen pek büyük saygım vardır.

Bugün Hilafet makamının, Osmanlı Saltanatının ve kutsal vatanımızın düşmanlarımızca incitilmesinde, nasıl kıyasıya kötü davranıldığını ve Doğu illerimizin Ermenilere bağışlanmasında direndiğini biliyorsunuz. Millete dayanmayan İstanbul hükümetinin, bütün bu düşman saldırganlıkları karşısında güçsüz ve çılız durumda kaldığı, yurdun ve milletin haklarını savunmamakta olduğu belli olmuştur. Bu sebeple milletimizin varlık ve birliğini bütün dünyaya göstermek ve haklarımızın tek yönlü ve şahsî kararlarla yok edilmesine izin vermeyeceğimizi anlatmak amacıyla ben resmi görevimden ayrılıp milletin içinde ve milletle birlikte çalışmaktan başka çıkış yolu görmedim ve hemen askerlikten çekildim.

Acı olayların etkisiyle her yanda kurulan millî ve vatansever cemiyetlerin delegelerinden oluşmak üzere Erzurum'da toplanan bir kongre ile "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kuruldu. İçte ve dışta millî birliği temsil etmek üzere, bir Heyet-i Temsîliye seçildi. Bu konudaki bildiri ve tüzükleri size gönderiyorum. Siz cemiyetimizin en saygıdeğer üyelerinden olduğunuz için millî amacın çabuk gerçekleşmesi ve zararlı düşman

---

[6] *Nutuk, Cilt III*, Belge 51 s.27.

propagandasının o yörede etkisiz kalması için herkesçe bilinen fedakârlık ve yurtseverliğinizi göstereceğinize kesin'likle inanıyorum. Birkaç güne kadar Batı Anadolu'nun ve Rumeli'nin bütün illerinden gelmekte olan delegelerle Sivas'ta genel bir kongre toplanacaktır. Tanrı'nın yardımı ve yüce Peygamberimizin desteği ile bütün milletimizin bir noktada birleşmiş olduğunu ve haklarını korumaya ve savunmaya gücü olduğunu bütün dünyaya göstereceğiz.

Yakında, Mebuslar Meclisi'mizi açtırmak ve millete dayanan güçlü bir hükümeti işbaşına getirmekle vatanın kurtuluşu sağlanmış olacaktır.

Sevgi ve saygılarımın kabulünü rica eder ve o yöredeki bütün vatandaşlarıma selamlar sunarım. efendim hazretleri.

Üçüncü Ordu eski Müfettişi
Mustafa Kemal[7]
Aşiret Reislerinden Cemil Ceto Bey'e
Garzan
Efendim.

O yöreden gelen kimselerden aldığım bilgilerden, sizin o yüce Hilafet makamına ve sonsuza kadar yaşayacak olan sağlam ve gerçek bağlılığınızın sonucu sevgili vatanımızın düşmanın güttüğü amaçlara karşı korunması konusunda göstermekte olduğunuz yardım ve fedakârlığı öğrenmiş bulunuyorum. Bundan dolayı pek çok memnun ve müteşekkirim.

Erzurum'a gelmeden önce yaptığımız telgrafla haberleşmemizde, ilk fırsatta oralara gelmek istediğimi bildirmiştim. Ancak durum ve olaylar şimdiye kadar buna uygun düşmedi. Duymuş olduğunuz ve olacağınız gibi ateşkesten sonra İtilaf Devletleri, devlet ve milletimizin haklarının hiçe sayıp ülkemizi parçalamak, Doğu illerimizi Ermenileri vermek, Batı illerimizden İzmir gibi en bakımlı yerleri Rumlara bırakmak ve Karadeniz'de Rum Pontus Devleti kurmak çabasına düştüler. Bir yandan da İngilizler, Diyarbakır ve yöresi halkını aldatarak her türlü şekiller vermeye kalkıştılar. Üçüncü Ordu Müfet-

[7] *Nutuk, Cilt III*, Belge 52, s. 28.

tişliğim sırasında düşmanlarımızın bu hayınca girişimlerine engel olmaya karar verdim. Bunun için gerekli girişimlerde bulundum. İstanbul'da tutsak durumda bulunan İstanbul hükümetinin bazı üyeleri milletten kuvvet almak konusunda gevşek davrandıklarından, yabancılar gözünde etkisiz kaldılar. Benim millet ve vatan yolunda çalışmalarım düşmanlarımızın elbette hoşuna gitmedi. Beni Anadolu'dan İstanbul'a çağırmak istediler. Ben de sonuna kadar milletle birlikte, milletin bağrında çalışmaya karar verdiğimden, hemen askerlikten çekildim.

Bildiğiniz gibi Anadolu ve Rumeli'nin bütün illerinde Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurulmuştur. Doğu Anadolu illerinin ve bir ile bağlı olmayan sancakların temsilcilerinden oluşmak üzere Erzurum'da bir kongre toplandı. Böylece bütün Doğu Anadolu halkı birleşti. İç ve dış siyasetini belirleyen önemli kararlar aldı. Ve bir de tüzük yaptı. Bunlardan size de gönderiyorum.

Birkaç güne kadar bütün Batı Anadolu ve Rumeli illeri temsilcilerinin katılacağı Sivas'ta bir genel kongre toplanacaktır. Böylece de bütün millet tek vücut olarak haklarının savunacak duruma gelecektir. Milleti bir bütün olarak gerek içte, gerek dışta, temsil etmek üzere, bir Heyet-i Temsiliye seçilmişti ki, bu heyette ben de varım. Tanrı'nın izniyle yakında Mebuslar Meclisi toplanacak ve ülkenin her türlü haklarının savunmaya yeterli güçte bir hükümet işbaşına geçecektir. Milletin gösterdiği bu birlik ve kudret, sayesinde bütün yabancı devletler, İngilizler, Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar, kısaca hepsi, vatan ve milletimize saygı göstermeye başladılar. İnşallah mutlu bir sonuca ulaşılacaktır.

Doğu Anadolu'daki cemiyetlerin birleşmesiyle kurulan "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin yoğun çalışmasıyla devletimizin bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğünü sağlayacağından hiç şüphe etmiyorum. Siz cemiyetimizin en önemli üyelerindensiniz. Fedakârlık ve çabalarınızla sunduğum tüzük hükümlerine göre, o yörede kısa zamanda teşkilatın kurulacağına ve İngilizlerin milletimiz parçalamaya ve yurdumuzu Ermeni ayakları altında çiğnetmeye yönelik düzen ve politikalarına meydan verilmeyeceğine inanıyorum.

Sivas Kongresi'nde buluşmak üzere geçici olarak Sivas'a gideceğim. Ondan sonra yeniden Erzurum'a geleceğim. Gözlerinizden öper, oradaki bütün yurttaşlarımız selam ederim efendim.

Üçüncü Ordu Eski Müfettişi
Mustafa Kemal"[8]

Üçüncü Ordu Eski Müfettişi Mustafa Kemal tarafından Kürt şeyhlerine ve aşiret reislerine, Kürt ileri gelenlerine yazılan bu altı mektupta şu ifadeler dikkati çekmektedir: "Yüce Halifelik ve Saltanata bağlılık", "kutsal vatanın Ermeni ayakları altında çiğnenmesi", "vatanın ve milletin bütünlüğü", "yurdumuzun Ermeni ayakları altında çiğnenmesine ve milletimizi Ermenilere esir olmasına...", "o yörede milli teşkilatın yaygınlaştırılıp güçlendirilmesi", "kutsal vatanımız", "millî amacı gerçekleşmesi", "vatanın kurtuluşu", "milletin haklarının korunması ve savunması", "ülkemizin parçalanması", "milletin haklarını savunması" "İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar, kısaca herkes, milletimizin gösterdiği birlik karşısında, milletimize saygı duymaya başladılar".

Bütün bu ifadelerin, Kürtlerin bugünkü durumu açısından, sahip oldukları veya olmadıkları hakları açısından değerlendirilmesi gerekir. Bu yedi mektupta, "Kürt" sözcüğü geçmemektedir. Ama "Türk" sözcüğü de geçmemektedir. "Kutsal vatanımız", "milletimiz", "milletin hakları" gibi ifadeler geçmektedir.

Mektuplarda görüldüğü gibi, Ermenilere karşı yoğun bir tepki, yoğun bir hınç vardır. "Düşman" kavramıyla Ermenilerin kastedildiği açıktır. İngilizlere, Fransızlara, Amerikalılara karşı daha tarafsız bir dil kullanıldığı da dikkat çekmektedir.

Mektuplardan birinin de, Güney Kürdistan'dan Şeyh Mahmud'a (Şeyh Mahmud Berzenci) yazıldığı görülmektedir. "Kutsal vatanımız", "vatanın bütünlüğü", "vatanımızın parçalanması" gibi ifadelerin, Güney Kürdistan'da, 1920'lerden itibaren gelişen ilişkiler, durumlar açısından değerlendirilmesi gerekir.

---

[8] *Nutuk*, Cilt III, Belge 53, s. 28-29.

Mustafa Kemal 1927 yılında, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı olarak, 15-20 Ekim tarihleri arasında TBMM'de okuduğu *Nutuk*'da, "Düşünülen Kurtuluş Çareleri"ni anlatırken şöyle demektedir:

"Efendiler, bu durum karşısına bir tek karar vardı. O da millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız, şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak!

...

Bu kararın dayandığı güçlü muhakeme, mantık şuydu:

Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke ancak tam istiklâle sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun, istiklâlden yoksun bir millet, medeni insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir mertebeye layık görülemez.

Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlüğü ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başlarına bir efendi asla ihtimal verilemez.

Hâlbuki Türk'ün haysiyeti, gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa, yok olsun daha iyidir.

O halde ya istiklâl ya ölüm!...

Türk ata yurduna ve Türk istiklâline saldıranlar kimler olarsa olsun, onlara, bütün milletçe silahla karşı koymak ve onlarla çarpışmak gerekiyordu"[9].

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in, Kürtlere ilişkin olarak, 1919 yılındaki söylemiyle, 1927 yılındaki söylemi çok farklıdır. 1927 yılında, yeni bir Türk devleti kurulmasından, "Türk'ün haysiyeti, gururu ve kabiliyeti"nden söz etmektedir. Bu sözlerde Kürtler nerede durmaktadır? 1919'da, Erzurum Kongresi sırasında, mektup yazılan, yardımları istenen Kürt ileri gelenleri, Kürt aşiret reisleri, Kürt şeyhleri, nerede durmaktadır? Artık inkâr ve imha politikalarının yürürlükte olduğu aşikârdır. 1919 ve 1927 yıllarındaki söylemi farklılığını da "Millî Sır" ile açıklamaktadır: "...ben milletin vicdanında ve

[9] *Nutuk*, Cilt I, s. 9-10

geleceğinde hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir milli sır gibi vicdanımda taşıyarak, yavaş yavaş bütün topluma uygulatmak mecburiyetinde idim"[10].

Mustafa Kemal, 1927 de Nutuk'ta, "Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun, istiklâlden yoksun bir millet, medeni insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye layık görülemez" demektedir.[11] Bu sözün, Kürtlerin zihninde kıvılcımlar çakturması gerekir. Kürtler, yaşadıkları fiili durum karşısında, bu sözün anlamını irdemelidirler. Bu söz Başbakan İsmet İnönü'nün, 1925 yılında, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un da 1930 yılında söylediği sözleri anımsatmaktadır. Bu devlet yetkilileri, Kürtlere, Türklere hizmetçi olmaktan başka bir hak tanımamaktadır...

Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Nutuk'ta, Lozan Antlaşması'nı da değerlendirmektedir. Kürdistan konusunda değerlendirmeler yaparken, Sevres Antlaşması'nda, Mart 1921 teklifinde, Mart 1922 teklifinde ve Lozan Antlaşması'nda bu konuda, yani Kürdistan konusunda dile getirilen görüşlere işaret etmektedir. Mart 1921 teklifinde "söz konusu edilmemiştir" dedikten sonra, Lozan'da, "elbette söz konusu ettirilmemiştir" demektedir[12]. 1919'da, yani Amasya protokollerinin hazırlandığı sırada, "zaferden sonra Kürtlere de milli hakları verilecektir, bu durum Kürtlere iyice anlatılmalıdır" görüşünden, Lozan'da, "elbette söz konusu ettirilmemiştir" görüşüne gelindiği dikkat çekici olmalıdır.

1920'lerde, Kürtlere, Kürdistan'a Özerklik Projeleri

1. Amasya Protokolü

1919 yılında Heyet-i Temsiliye döneminde 20-22 Ekim tarihleri arasında, Amasya'da, Osmanlı Harbiye Nazırı Salih Paşa ile, Heyet-i Temsiliye üyeleri Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey arasında bir protokol

---

[10] *Nutuk, Cilt I*, s. 11

[11] *Nutuk, Cilt I*, s.9.

[12] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, Cilt II, (1920-1927)* Bugünkü dile yayına hazırlayan, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Ankara 1984, s. 510

imzalanmıştı. Metinde, "Kürtler, Türkler ortak mücadele yapmalıdır. Savaştan sonra, yani zafer kazanılınca, Kürtlere de milli hakları verilecektir. Bu durum Kürtlere iyice anlatılmalıdır. Böylece, onların yabancıların, özellikle İngilizlerin kışkırtmalarına alet olmaları engellenmelidir" denmektedir.[13]

Mustafa Kemal Nutuk'ta, "Amasya protokollerinden, "Amasya Mülakatı" olarak söz etmektedir[14]. Ancak, Kürtlere ilişkin olarak alınan kararlardan söz etmemektedir. Anlatımda ve belgelerde bu kısmın atıldığı görülmektedir. Profesör Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, (Türk Tarih Kurumu, Ankara 1974 s. 24-26) isimli kitabında, Kürtlere ilişkin bu anlatımları tahrif ederek vermektedir.

2. Büyük Millet Meclisi Vekillerinin, Kürdistan Hakkında, El Cezire Cephesi Komutanlığına Talimatı (27 Haziran 1920)

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, 1920 yılında Kürtlerle ilgili kararlar almıştır. Hükümet, "Kürtlerin oturdukları bölgelerde, hem iç, hem dış siyasetimiz açısından göreceli olarak yerel yönetim biçimini gerekli görüyoruz" diyordu.

Mustafa Kemal'in temel politikası, yabancılarla Kürtlerin anlaşmalarına engel olmaktı. Bunun için yerel yönetimlerin güçlendirilmesini istiyordu. Kürtlerle İngilizlerin silahlı çatışmaya sokulması da güdülen bir politikaydı. El Cezire Komutanı Nihat Paşa'ya, 27 Haziran 1920 tarihinde gönderilen karar şöyleydi:

"1. Göreceli olarak bütün ülkede geniş çaplı doğrudan doğruya halk tabakalarını ilgilendiren ve etkili biçimde yerel yönetimler kurulması iç siyasetimiz gereklerindendir. Kürtlerin oturdukları bölgelerde hem iç dış siyasetimiz bakımından, göreceli olarak yerel bir yönetim, biçimini gerekli görüyoruz.

2. Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemeleri bütün dünyada, kabul edilmiş bir ilkedir. Biz de bu

---

[13] Faik Resit Unat, *Amasya Protokolleri, Tarih Vesikaları, Yeni Seri Cilt I*, Mart 1961, 3, "18" sayı, s. 361, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

[14] *Nutuk, Cilt I*, s. 166, Belge 156, 157, 158, 159.

ilkeyi kabul etmişizdir. Öngörüleceği üzere, Kürtlerin bu zamana kadar, yerel yönetim birimlerini tamamlamış ve başkanlarını tartışan, yandaşlarını bu amaç adına tarafımızdan kazanılmış olması ve oylarını kullandıkları zaman kendi kaderlerine zaten sahip olduklarını, TBMM yönetiminde yaşamayı istedikleri duyurulmalıdır. Kürdistan'daki bütün sorunun bu amaca dayalı siyasete yönelmesi El Cezire Cephesi Komutanlığı sorumluluğundadır.

3. Kürdistan'da Kürtlerin, Fransızlar ve özellikle Irak sınırında İngilizlere karşı husumetini silahlı çatışma ile değiştirilemeyecek ölçülere vardırmak ve yabancılarla Kürtlerin uyuşmalarına engel olmak, göreceli olarak yavaş yavaş yerel yönetimler kurarak, bu nedenleri açıklamak ve bu yolla içtenlikle bize bağlılıklarını sağlamak Kürt liderlerine mülki ve askeri görevler vermek, bize bağlılıklarını güçlendirmek gibi genel ilkeler benimsenmiştir.

4. Kürdistan iç siyaseti, El Cezire Cephesi Komutanlığı'nca yönetilecektir. Cephe komutanlığı, bu konularda, BMM Başkanlığı ile görüşür. İller arasında izlenecek siyaseti düzenleyecek olan Cephe Komutanlığı aynı zamanda bu illerdeki sivil memurların bu konularda başvuracakları yerdir.

5. El Cezire Cephe Komutanlığı, yönetsel, yargıya ilişkin ya da önemli değişiklik ve iyileştirmeleri gerek gördükçe bunların uygulanmasını hükümete önerir.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"[15]

3. Kürdistan Muhtariyetine dair ve Büyük Millet Meclisi'nde 10 Şubat 1922 Tarihinde Müzakere Edilmiş Olan Kanun Tasarısı

İngiltere Yüksek Komiseri Horace Rumbold, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a, BMM'de görüşülen bir kanun tasarısı hakkında belge göndermiştir. BMM'de yapılan

---

[15] *TBMM Gizli Celse Zabıtları. Cilt III.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s. 550-551.

gizli bir görüşme söz konusudur. Görüşme Kürdistan'ın muhtariyeti hakkındadır.

Kürdistan'ın muhtariyeti hakkındaki görüşmelerin 10 Şubat 1922 günü yapıldığına vurgu yapılmaktadır. Fakat gerek gizli celse zabıtları arasında, gerek normal celse zabıtları arasında, 10 Şubat 1920 tarihi, bu tarihte yapıldığı bildirilen görüşmeler yer almamaktadır. Bu konuda ciddi bir sansür olduğu açıktır[16].

Madde 1'de, Millet Meclisi'nin, "Kürt milleti için, kendi milli ananeleriyle ahenk içinde bir muhtar idare kurma mesuliyetini yükümleneceği" belirtilmektedir. Madde 2'de, milletin ileri gelenleri tarafından bir genel vali seçilebilir. Buna bir genel vali vekili ve müfettiş eşlik eder. Bunların Türk mü Kürt mü olacağına BMM karar verir" denilmektedir.

4. Kürtlere Özerklik Tasarımı

2000'e Doğru Dergisi, 30 Ağustos-5 Eylül 1987 tarihli olan 35. sayısında, "Gizlenen Belge",

"Atatürk: Kürtlere Özerklik" konulu bir haber yayımladı. Bu kapak konulu bir haberdi. Mustafa Kemal, bu konuşmasında Kürtlere özerklik verilmesi gereğinden söz etmektedir. Mustafa Kemal bu görüşünü, 16-17 Ocak 1923 günlerinde, İzmit'te, Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Emin Yalman gibi gazetecilerle yaptığı konuşma sırasında açıklamıştır. Bu konuşma daha önce, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, 1923 Eskişehir ve İzmit Konuşmaları* (Yayına hazırlayan Arı İnan, Ankara 1982) adı altında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmışsa da Kürtlere ilişkin bölümlerin bu yayınlarda yer almadığı gözlenmiştir.

Daha Sonraki Gelişmeler

Cumhuriyetle birlikte, inkâr ve imha politikaları yürürlüğe girdi. Bu inkâr ve imha sürecinin nasıl geliştiği elbette analiz edilmelidir. Bu konuda, milletlerarası ilişkilerin nasıl geliştiği elbette incelenmelidir. Bu kanımca

---

[16] Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı, 1880-1925*, Çev. Bülent Peker-Nevzat Kıraç, Özge Yayınları, Kasım 1992, Ankara, s. 69-71 ve 244-246.

farklı bir incelemenin konusudur. Burada, bu durumu veri almakla yetiniyoruz... Artık Kürt diye bilinen bir halkın, Kürtçe diye bilinen bir dilin olmadığı söylenmektedir. Herkesin Türk olduğu, Kürt denenlerin aslının da Orta Asya'dan geldiği, Kürtçe denen dilin de aslının Türkçe olduğu, ilkel bir Türkçe olduğu vurgulanmaktadır. Kürtçe artık, yasaklanan bir dil olmuştur. Köylerin, beldelerin, mıntıkaların Kürtçe olan isimleri yasaklanmış, Türkçe isimler verilmiştir. Kürdüm diyenler, Kürt milli haklarını ileri sürenler, Kürt toplumu olmaktan doğan haklarını talep edenler, savunanlar, şu veya bu şekilde ortadan kaldırılmaktadır. 14 Nisan 1925'da Cibranlı Miralay Halit, Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey, Teğmen Ali Rıza Bey, Şair mele Abdurrahman, Faik Bey, Bitlis Harp Divanı'nın kararı gereğince idam edilmiştir. 17 Nisan 1925'de, Dr. Fuad, Diyarbakır'daki Şark İstiklal Mahkemesi'nin kararı gereğince iki arkadaşıyla birlikte idam edilmiştir. 27 Mayıs 1925'de, Seyid Abdülkadir, oğlu Seyid Mehmed, Palulu Abdullah Sadi, Bitlisli Kemal Fevzi, Hacı Ahdi, Mehmed Tevfik, Hoca Askeri Şark İstiklâl Mahkemesi'nin kararı üzerine idam edilmişlerdir.

29 Haziran 1925, Şeyh Said ile birlikte 48 Kürt ileri geleni, yine Şark İstiklâl Mahkemesi'nin kararı üzerine idam edilmişlerdir. Savaş alanında ve cephe gerisinde gerçekleşen kitlesel katliamlar, köylerin yakılması-yıkılması, binlerce ailenin sürgün edilmeleri, Batı illerinde mecburi ikamete tâbi tutulmaları ayrıca değerlendirilmesi gereken olgular oluyor. Bu çerçevede, 1921'deki Koçgiri Ayaklanması'nı, 1924'deki Beytüşşebap Ayaklanması'nı, 1925 Büyük Kürt Ayaklanması'nı, 1930'lardaki Ağrı Ayaklanması'nı, 1937-1938 Dersim Ayaklanması'nı, bu ayaklanmaların nasıl gerçekleştiğini ve sonuçlarını yakından biliyoruz. Bütün bu gelişmelerin, 1919-1920 yıllarında Kürtlere verilen sözlere aykırı olduğu açık bir gerçektir. Lozan'da, "elbette söz konusu ettirilmemiştir" anlayışı dikkate değer bir duruma işaret etmektedir.

İnkârda ve İmhada Israr

Tek parti döneminde de, daha sonraki dönemlerde de, Kürtler konusunda inkâr ve imha politikaları ısrarla

sürdürüldü. Kürtlerden, Kürtçe'den, Kürdistan'dan söz eden yazarlar, öğrenciler, siyaset adamları, köylüler, işçiler, esnaf vs. çok ağır, idari ve cezai yaptırımlarla karşılaşmıştır. Mustafa Kemal 1919, Heyet-i Temsiliye üyesi ve Üçüncü Ordu Eski Müfettişi olarak Kürt aşiret reislerine, Kürt şeyhlerine, Kürt ileri gelenlerine yazdığı mektuplarda, "birlik olmalıyız. Kürt-Türk birlik olmalıdır, aksi halde Kürdistan Ermenistan olacak, ülke düşman çizmeleri altında çiğnenecek" diyordu. Farzedelim ki, böyle bir durum gerçekleşti, Kürtlerin yaşadığı bölgeler "düşman" egemenliği altına girdi. Bu durumda acaba, Kürtler, daha başka ne tür haklarını kaybedeceklerdi? Cumhuriyetle birlikte, Kürtler, isimlerini, kimlik haklarını, Kürt toplumu olmaktan doğan haklarını kaybetmiş, bu haklar gasp edilmişti. Cumhuriyet, Kürtlere, yeni haklar, özgürlükler getirmemiş, bilakis var olan hakların kaybedilmesini getirmişti. Osmanlı döneminde Kürtlerin daha özgür, daha özerk yaşadığı biliniyor.

Kürdistan'ın "düşman" çizmeleri altında kaldığını, çiğnendiğini farzedelim. Acaba bu "düşmanlar" da, Ermeniler, İngilizler veya Fransızlar da, "Herkes, Ermenidir/İngilizdir/Fransızdır, Kürt diye bilinen bir kavim yoktur, Kürtçe diye bilinen bir dil yoktur" derler miydi? Aksini dile getirenleri, yani, "Kürdüm" diyenleri, Kürtlerin, Kürt toplumu olmaktan doğan haklarını savunanları, idari ve cezai yaptırımlarla tehdit ederler miydi? Bunun böyle olmadığını biliyoruz. Zira bugün yaşı 50-70 olanlar, Erivan Radyosu'nun Kürtler için nasıl bir yönelim kaynağı olduğunu iyi biliyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, Irak'taki İngiliz, Suriye'deki Fransız tatbikatını da...

Devlet ve hükümet yöneticileri, sık sık, "Nutuk'u okuyunuz" diyor. Öğrencilere, Nutuk'un okunması salık veriliyor. Nutuk eleştirel olarak da okunabilir. Bu okuma sürecinde, bu tür soruların sorulması da elzem olabilir.

Mustafa Kemal tarafından yazılan bu mektuplarda, Osmanlı vatanının birliği, bölünmez bütünlüğü de vurgulanıyordu. Ama milli mücadele sürecinde, bölünemez denen Osmanlı vatanının bir kısmının Fransa'ya (Suriye), bir kısmının da İngiltere'ye (Irak) terk edildiği açık bir gerçektir. 23 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması, bu fiili

durumu meşrulaştıran bir belgedir. Yani "bölünemez" denen Osmanlı vatanı, millî mücadele döneminde bölünmüştür. Kürtler ve Kürdistan da bu süreç içinde, bölünmüş, parçalanmış ve paylaşılmıştır. Bu sürecin elbette eleştirel olarak ele alınması ve bilimin kavramlarıyla değerlendirilmesi gerekir.

İsmail Beşikçi

NUTUK'U OKUMAK

Giriş

Vatan boylu boyunca vurulmuş
İki gözü iki çeşme derelerin
Dağlar kapkara yasından
Ovalar tüm kavrulmuş
Düşman kan içinde parmaklarıyla
Ta Kars'a kadar Menderes Ovası'ndan.
Turgut Uyar, "Nutuk"

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın değişmeyecek bir gerçek var ki *Nutuk*, Türk siyasi hayatının temel metinlerinden birisi; hatta en önemlisidir. *Nutuk*'a referans vermeden erken Cumhuriyet dönemi ile ilgili bir tartışmayı yürütmek; *Nutuk*'u anmadan resmi tarih üzerine konuşmak; *Nutuk*'u hatırda tutmadan Kemalizm ve/veya Atatürkçülük'ü analiz etmek; *Nutuk*'u okumadan Türkiye'deki siyasetin jargonunu çözmek; onu okumadan Millî Mücadele'nin yönetici kadrosu içerisindeki tartışma noktalarıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmak, neredeyse imkânsız.

Bu amaçla, bu çalışma, *Nutuk*'ta ne(ler)den bahsedildiği ile değil, *Nutuk*'un ne olduğu ile ilgilenmekte; *Nutuk*'un tarihsel bir çözümlemesini yapmayı hedeflemekten çok, onun siyasal tahlili üzerinde durmayı amaçlamaktadır. Diğer bir deyişle, *Nutuk*'ta hangi olaylardan bahsedilip bahsedilmediği, değinilen olaylardan hangilerinin tarihsel gerçekleri tam olarak yansıttığı ya da yansıtmadığı, *Nutuk*'ta geçen olaylar ile ilgili olarak diğer Millî Mücadele dönemi aktörlerinin eleştirileri ve karşı iddiaları, bu anlatılardan hangilerinin tarihî gerçeği temsil ettikleri türünden konular bu çalışmanın ilgi alanı dışında kalmaktadır. Bu çalışma, tersine, *Nutuk*'un Türk

siyasi hayatı içerisindeki rolü, işlevi. *Nutuk*'un neden yazıldığı, okunması için niçin 1927 yılının ve Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'nin ikinci kongresinin seçildiği, *Nutuk*'un amacı, kapsamı, niteliği gibi konuları, özetle *Nutuk*'un ne olduğunu tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.

Bir Konuşma, Bir Kitap

-Geldi geçti, ama hatırlanmalı-
Neler çektik o günler milletimle ben
Bir bir yollara düştüler perperişan
Aç susuz ama aşk içinde
Yanmış yıkılmış damları koyup
Sessiz sedasız köylerden
Turgut Uyar, "Nutuk"

Nutuk, adı üstünde, bir söylev; dönemin Cumhurbaşkanı ve Millî Mücadele'nin en önemli figürü Mustafa Kemal'in, (ilk) Cumhurbaşkanlığı görevinin son günlerine denk gelen 1927 yılının 15 Ekim Cumartesi-20 Ekim Perşembe günleri arasında, CHP'nin ikinci (olarak adlandırılan) kurultayında, parti grubuna hitaben yaptığı ve 36 saat 31 dakika süren konuşmasıdır[1]: Böyle bir konuşma yapacağı aylar öncesinden basına yansıyan Cumhurbaşkanı, 15 Ekim 1927 Cumartesi saat 10: 00'da BMM salonuna girer; Romanya Büyükelçisi Anastasiu'nun aynı tarihte Romanya Dışişleri Bakanlığı Kalemi'ne kaydedilen raporunda (Maxim, 1997:186) da belirttiğine göre, BMM, o anda, 315 milletvekili, değişik vilayetlerden gelen 126 delege -yani Türkiye'nin 63 vilayetinin her birinden gönderilen ikişer delege- yerli ve yabancı konuklarla doludur ve Genelkurmay Başkanı ile Kolordu Komutanları da konuşmayı dinlemek üzere

[1] Mustafa Kemal'in *Nutuk*'unu söylediği 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasındaki konuşma konuları ve süreleri şöyledir (Arar, 1980:127, Uzun, 2005:30): 15 Ekim Cumartesi, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ayak basmasından, Sivas Kongresi'ne kadar (5 saat 32 dakika); 16 Ekim Pazar, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin seçimlerine kadar (5 saat 37 dakika); 17 Ekim Pazartesi, Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar (6 saat 20 dakika); 18 Ekim Sah, İkinci İnönü Zaferi'ne kadar (6 saat 24 dakika); 19 Ekim Çarşamba, Lozan Barış Antlaşması'na kadar (6 saat 24 dakika); 20 Ekim Perşembe, Gençliğe Hitabe'ye kadar (6 saat 14 dakika).

salonda hazır bulunmaktadır. Kısa açılış konuşmasından sonra, Mustafa Kemal kürsüden iner. Ardından İsmet İnönü kürsüye çıkar ve divan heyeti seçimi yapılır. Divan kâtipliklerine Van Milletvekili Hakkı Bey ve Zonguldak Milletvekili Ruşen Eşref Bey seçilmişlerdir. Ardından, Mustafa Kemal tekrar söz alır, önce kongreyi açış konuşmasını yapar: ardından da İsmet İnönü riyasetindeki kongrede bu meşhur ve uzun konuşmasına başlar. Grew'in gözlemlerine göre Mustafa Kemal'in sesi başlangıçta titrektir, fakat konuştukça hitabeti açılır; sıra, meclis üyelerine okunmasını istediği belgelere geldiğinde, bu belgeleri Divan Katibi Ruşen Eşref Bey'e verir. O gün BMM salonunda olan Amerikan Büyükelçisi Grew (1953:733-734), o oturumdaki gözlemlerini şöyle özetler: "Saat 9.40'ta elçilik kâtibimiz İves'le birlikte Meclise geldik ve diplomatlar locasına çıkarıldık. Loca, on iskemle alacak kadar küçük bir odaydı. Arka sıradaki iskemleler, ayakta daha çok insan durabilsin diye kaldırılmış. İçerde Polonya, Çekoslovakya elçileri ve görevlileri vardı. Az sonra diplomatlara yer gösteren protokol şefi Saffet Bey geldi ve heyecanlı bir sesle Rus Elçisi ve Kordiplomatik duayeni Suritz Yoldaş'ın gelmekte olduğunu kulağıma fısıldadı ve 'ne yapayım' diye sordu".

Mustafa Kemal'in, 15 Ekim Cumartesi günü başladığı konuşmasını, 20 Ekim Perşembe günü, gözyaşları içerisinde bitirip[2] "Senelerden beri devam eden ef'al ve icraat[ının] milleti[ne] hesabını ver"mesinden sonra Necip Asım (Yazıksız) Bey[3], Mustafa Kemal'in "Nutuk'unun

---

[2] Konuşmasının beşinci gününde Mustafa Kemal, *Nutuk*'unu okumaya ara vererek, metin harici olmak kaydıyla bazı açıklamalar yapar. Bu açıklamalarında Mustafa Kemal, söz konusu dokuz yıl içerisinde kendisine verilen menkul ve gayrimenkullerin dökümünü yapar ve kendisine verilen paraların önemli kısmını Büyük Taarruz için nasıl harcadığından bahseder. Ardından da "Bundan başka efendiler, vaktiyle Ankaralı hemşehrilerimin tarafından hediye edilen elyevm ikamet etmekte bulunduğum Çankayada'kı ev ile Bursa, Trabzon, Erzurum, Antalya, İzmir'de bana hediye edilen evler ve şimdiye kadar aldığım tahsisatlar tasarrufla Ankara'da satın aldığım bir kısım arazi vardır ki bunların hepsi fırkamındır" diyerek mallarını CHF'ye bağışladığını bildirerek *Nutuk*'unu okumaya devam eder. Konu ile ilgili olarak Bkz (Arar, 1980, 128) ve (Tunçay, 1999:184).

[3] 1861 yılında Kilis'te doğmuştur. Asker (Albay) kökenlidir. II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul Üniversitesi'nde Türk Tarihi ve Türk Dili Tarihi

kongre tarafından teşekkür ve minnetle tasvip edilmesini ve fırka defterine geçirilecek olan iş bu tasvip kararının kongreye iştirak eden bilumum murahhaslar tarafından imzalanmasını ve Gazi'ye takdimini teklif" eder. Necip Asım Bey'in önergesi oybirliği ile kabul edilmiştir. Böylelikle, Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'ta dile getirdiği her şey CHP tarafından da onaylanarak kabul edilmiş olur (Uzun, 2005:31). Necip Asım Bey'in önerisinin kabul edilmesiyle *Nutuk*, artık, Mustafa Kemal'in kendi sözü, yorumu ve bizatihi onun kişisel değerlendirmesi olmaktan çıkarılarak, CHP'nin sözü, düşüncesi haline getirilmiştir.

Nutuk'un el yazması müsveddeleri, 36x22 ebadındaki kağıtlara yazılmış 506 sayfadan ibarettir (İnan 1980:34). Bu müsveddeler, Atatürk'ün ölümünün ardından önce diğer başka evrakla birlikte Ziraat Bankası kasalarında saklanmış, ardından da Genelkurmay Harp Dairesi'ne verilmiştir (İnan, 1980: 34). *Nutuk*'un müsveddeleri bugün, iki kutu içinde saklanmaktadır. Bu müsveddelerin hemen hemen her sayfasında düzeltmeler bulunmakla birlikte bunların sadece bir kısmı Mustafa Kemal'e ait tashihlerdir. Mustafa Kemal'in el yazısını tanıdığı için ona ait düzeltmeleri saptayabildiğini söyleyen Afet İnan, Mustafa Kemal'e ait olmayan, farklı kalemlerle yazılmış, ama kime ait olduğunu tam olarak bilinmediği birçok düzeltmenin de bu müsveddeler üzerinde yer aldığını belirtmektedir[4].

Mustafa Kemal, *Nutuk*'un müsveddelerini 1927 yılının ilk yarısında kaleme almaya başlar. Hummalı bir çalış-

---

derslerini verdi. Erzurum Milletvekili olarak TBMM'de bulundu. 1935 yılında vefat etti.

[4] Afet İnan (1980:35), örneğin, müsveddelerin ikinci sayfasından "Yunan Salîb-i Ahmer'i bu heyete merbut bulunuyordu. Vazifesi sureta muhacirlere bakımı gibi insanî bir perde altında tertibat-ı ihtilâsiyeyi izhar eylemek. Bu suretle ecza-yı tıbbiye ve lavazımat-ı sıhhiye namı altındaki cephane ve techizatı memleketimiz dahiline ithal etmekti. İstanbul Patrikhanesi ve Yunan Konsoloshanesi eslihа ve cephane deposu halini almıştı. Kiliseler mahal-i ibadet olmaktan ziyade askeri ambarlar gibi kullanılmaktaydı" cümlelerinin silindiğini belirtmektedir. İnan, *Nutuk*'ta, bu örneğe benzer birçok tashihin olduğunu hatırlatırken, bunların sadece bir kısmının Mustafa Kemal'e ait olduğunun da altını çizmektedir. *Nutuk*'un müsveddeleri üzerinde yapılan düzeltmelerle ilgili olarak ayrıca Bkz. (Kocatürk, 1985)

maya girişir bu dönemde. *Nutuk*'un yazılış sürecine tanıklık eden Falih Rıfkı Atay (2004:460) bu süreci şöyle özetler: "Nutuk, Atatürk'teki çalışma gücünün insan takatini bazen ne kadar aştığını gösterir. Yüzlerce, binlerce vesikayı eski köşkün üst katındaki küçük çalışma odasında kendisi ayırmış. Nutku çoğunca ayaküstü dolaşarak dikte etmiştir. Uzun saatler süren diktelerden sonra yazanlar sekiz-on saatlik bir uykuya gittikleri zaman Atatürk bir banyo alır, giyinir, akşam davetlilerine o gün yazdıklarını okutmak üzere sofraya inerdi. Okuma ve o günkü yazılar üzerine konuşmalar da saatler sürerdi. Bu defa dinleme ve konuşmalardan yorulanlar uzun bir rahatlama için evlerine dönerler, Atatürk çok defa kısa bir uykudan sonra bir gün önceki çalışmalarına koyulurdu. Bu kadar sıkı çalışma haftalarca sürmüştür. Cümleler, kelimeler ve noktalar üzerinde titizce durduğunu unutmayınız".

Yusuf Hikmet Bayur (1997:343) ve Ruşen Eşref Ünaydın gibi Mustafa Kemal'e yakın isimler de *Nutuk*'un yazılışı sürecinde onun iştiyak içinde çalıştığını vurgulayan tanıklardandırlar: Ünaydın İstanbul'dadır ve Ankara'ya döndüğünde Mustafa Kemal'e verilmesi için kendisine bir emanet verilir. Ankara'ya geldiğinde, sabah saatlerinde Köşk'ü arar. Mustafa Kemal, Ünaydın'a hemen Köşk'e gelmesini söyler. Ünaydın, "Bu kadar erken saatte onun uyanık olacağını tahmin etmemiştim" der ve şöyle devam eder: "Beni doğruca kata aldılar... Kendisi, eski köşkün balkonunda, üstü kağıt yığılı bir masanın başında nefti bir robe de chambre ile oturuyordu. Karşısında da o zamanki umumi katibi Bay Tevfik (Bıyıkoğlu)... Gazi: -Buyurun... Kusura bakma! Yazıya dalmışım: yirmi yedi saattir uyumamışım. O halde bir faslı tamamlayalım da öyle yatarım dedim. Onun için bugün seni göremem dive şimdiden çağırttım... Geç bakalım. Şöyle otur. Al bir sigara da dinle... dedi. O faslı Bay Tevfik'e okuttu. Yahya Kaptan'ın şehit oluşu... Bir yiğidin ölümünü, resmi bir üslup içinde öyle duygulu anlatmıştı ki, şimdi dinlerken kendi gözleri de yaşarıyordu... O gün akşama doğru yaverlikten gene telefon aldım: saat yirmide köşke isteniyordum. Kendisini, davetlisi kalabalık uzun bir sofranın başında buldum. Yor-

gunluksuz görünüyordu. Gülümseyerek dedi ki: Sen zannedersin ki ben uyudum uyandım da... Hayır, sen gittikten sonra gene yazıya dalmıştım... Saat on sekize gelmiş dediler. Öyle ise artık yatmak beyhude olur. Bari arkadaşları çağıralım. Yemek yeriz. Bu fasılı onlar dinlerler. Bu gece yatarız dedim" (Ünaydın, 1956:474-475).

Mustafa Kemal, *Nutuk*'un yazımı sırasında gerçekten yoğun bir mesai harcar. Afet İnan (1966:515-516)'ın da belirttiği gibi, gündüzleri *Nutuk*'u dikte ettirmekte, akşam da, yazılan parçaları sofrada okutarak arkadaşlarıyla tartışmaktadır. Şöyle devam eder Afet İnan: "...yazdıklarımı okuttururken o günleri yeniden yaşıyormuş gibi heyecanlı idi... Yaz aylarının sıcak bir gününün gecesi. Atatürk'ün etrafında daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. O arkadaşlarına adeta bir sürpriz hazırlamanın sevinci içinde oturunuz ve dinleyiniz dedi. Nutuk'un sonuna koyacağı satırları yüksek sesle okumaya başladı. Dinleyicilerin nefes dahi almadıklarını sanıyorum. Çünkü ben kendimi öyle hissediyor ve Milli heyecanın tesiri içinde yaşıyordum. Bütün Milli Mücadelenin tarihi olan Nutuk bu satırlarla son bulacaktı. Atatürk bu metni okuyup bitirdiği zaman derin bir nefes almış, fakat iki damla gözyaşını da bizlerden saklamamıştı".

Bu yoğun tempo, Mustafa Kemal'in sağlığını da olumsuz etkiler; tam da *Nutuk*'un müsveddelerinin yazılmakta olduğu dönemde, 22, 23 ve 28 Mayıs 1927 tarihlerinde ardı ardına üç kez kalp krizi geçirir. Berlin ve Münih üniversiteleri tıp fakültelerinin dahiliye uzmanları Prof. Dr. Friedrivh Kraus ile Prof. Dr. Ernest Von Remberg Ankara'ya çağırılır. Doktorlar Mustafa Kemal'e konsultasyon uygular ve çalışma temposunu hafifletmesini salık verir Tunçay (1999:180), bu kalp krizlerinin ardından Mustafa Kemal'in, *Nutuk*'unun geri kalanını özet biçimde kaleme almak zorunda kaldığını belirtmektedir.

Nutuk'un basım hakkı, Türk Tayyare Cemiyeti'ne verilir. Mustafa Kemal'i temsilen Hasan Rıza Bey ve Türk Tayyare Cemiyeti'ni temsilen Bitlis Mebusu Muhittin Nami Bey, kitabın basımı ile ilgili olarak bir sözleşme hazırlar ve imzalar. Bu sözleşmeye göre, *Nutuk*'un satışından elde edilecek gelirin sadece yüzde onbeşi Tayyare

Cemiyeti'ne bırakılacaktır[5]. *Nutuk*'un 1927 yılı baskısı, 1928 yılı Temmuz'unda piyasaya çıkar[6]. Kitabın 1000 adet basılan ve 627 sayfadan oluşan ilk (lüks) baskısı, Ankara Türk Ocakları Heyet-i Merkeziyesi Matbaası tarafından yayınlanmış; tezyinatı İstanbul'da Cumhuriyet Matbaası'nda gerçekleştirilmiş; harita, kroki ve fotoğrafları Ahmet İhsan Matbaası vesayetiyle Viyana'da tabedilmiştir (Acaroğlu, 1981:903-904). *Nutuk*'un olağan baskısı ise her biri 50.000 adet olmak üzere iki baskıda gerçekleştirilmiştir: ayrıca satış işlemlerinin kontrolü için de her kitaba ayrı ayrı numaralar verilmiştir. Yüz

---

[5] Mukavele şu şekilde düzenlenmiştir: Türk Tayyare Cemiyeti ile yapılan bu mukavele, Mustafa Kemal Paşa'yı temsilen Hasan Rıza Bey ile Türk Tayyare Cemiyeti namına Bitlis Mebusu Muhittin Nami tarafından hazırlanmıştır. Yedi maddelik bu mukaveleye göre:

1. Müellif (Gazi Mustafa Kemal Hazretleri) *Nutuk*'un Türkiye dahilinde Türkçe ve ilk defa olarak Ellibin nüsha tab ve neşr hakkını Türk Tayyare Cemiyeti'ne vermiş, eserin mütealip tab'ları hakkını da her defasında ayrı ayrı anlaşmak şartıyla Tayyare Cemiyeti'ne vermeyi vadetmiştir.

2. Türk Tayyare Cemiyeti eseri tamamen tab ve neşr'inden evvel kısmen veya tamamen matbuata tevdi veya radyo ile neşr hakkına doğrudan doğruya malik değildir. Yalnız müellifin vereceği hülasaları matbuata tevdi edebilir. Radyo ile de ancak müellifin talimatı mahsusası dahilinde yapılabilir.

3. Eser Ağustos 1927 ayı zarfında cemiyete tevdi edilecek. Cemiyetçe Kânunuevvel 1927 nihayetinde veya Kânunusanı 1928 bidayetinde tab edilmiş olarak emre amade bulunduracaktır. Herhangi bir sebepten dolayı eser vaktinde tevdi edilemezse tabın ikmali tarihi de o nisbette tehir edilecektir. Esas itibarıyla eserin tevdii tarihinden dört ay sonra tabın ikmal edilmiş olması mukarrerdir. Neşr ve mevki-i fürûhta vaz'ı gününü müellif ayrıca tayin edecektir.

4. Tab ve neşr masrafı tamamen Türk Tayyare Cemiyeti'ne aittir.

5. Hasılatı safiyetinin yüzde Onbeşi Türk Tayyare Cemiyeti'ne terk edilmiştir. Her iki ayda bir hesap görülecektir. Maamafih müellif hesabatı her zaman istediği vesaitle rüyet-ü murakabe hakkına haizdir.

6. Tab edilen ve satılan nüshaların müellif tarafından murakabesini teshil için Tayyare Cemiyeti bilumum nüshalara müteselsil bilumum numaralar vaz' etmeyi kabul etmiştir.

7. İkinci maddede tavsil edildiği vechile eserin hülaseten matbuat ve radyoyla neşr'i tamimi halinde de masraf ve hasılat dört ve beşinci maddedeki esaslara tabidir (Uzun, 2005:100)

[6] Özerdim (1980:236), *Nutuk*'un ilk baskısının 1927 yılında yapıldığını belirtir. Fakat Koçak(1997:138)'ın da belirttiği gibi *Nutuk*, 1928 yılında piyasaya sürülmüş; ancak baskı tarihi olarak 1927 kullanılmıştır.

bin adet basılan *Nutuk*'un bu baskısı, iki cilt halindedir (Aydemir, 1973:317). Birinci cilt, "*Nutuk. Gazi Mustafa Kemal Tarafından*" başlığını; belge, harita ve krokilerin yer aldığı ikinci cilt ise "*Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik*" başlığını taşımaktadır. Bu *Nutuk*, Osmanlıca harflerle 10,5 punto dizilmiştir ve büyük boy 543 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın neşir hakkı Türk Tayyare Cemiyeti'ne aittir ve kitapta Atatürk'ün kongredeki konuşmasının yanı sıra, konuşması sırasında okutmayıp sadece zikrettiği belgelere, savaş krokilerine ve haritalara da yer verilmiştir. Kitap, İstanbul'da Ebuzziya Matbaası'na bastırılmış; Mustafa Kemal'in kapaktaki resmi ve ekteki haritalar (Özerdim, 1980:236-237; Kurtuluş, 1994:XIV-XVI) lüks baskıda da olduğu gibi Viyana'da tabedilmiştir.

Nutuk'un Latin harfleriyle yazılmış ilk baskısı, 1934 yılında yayınlanır. Bu baskı, üç cilt halinde planlanmıştır. BMM'nin açılacağını bildiren genelge ile biten ilk cilt, ekleri hariç 317 sayfa, ikinci cilt ise aynı şekilde 345 sayfadan oluşmaktadır. 348 sayfalık üçüncü cilt ise belgeleri kapsamakta, ayrıca bu ciltte, yedi haritaya da yer verilmektedir (Kılıç, 2003:135).

1938 yılında, Cumhuriyet'in onbeşinci yılı münasebetiyle, *Nutuk*'un yeni bir baskısı daha yapılır[7]. Bu baskı, 1934 yılındaki baskının kalıplarından yararlanılarak yapılmış bir tıpkıbasımdır. Fakat 1934 basımından farklı olarak *Nutuk*, bu kez, tek cilt olarak basılmış, bu basımda belgelere yer verilmemiştir (Özerdim 1980: 236, Acaroğlu, 1981: 904; Kılıç, 2003:135).

Mustafa Kemal hayattayken, bir defa eski (1927), iki defa da (1934 ve 1938) yeni harflerle basılan *Nutuk*, İnönü liderliğindeki tek parti döneminde hiç basılmamıştır. 1938 yılındaki baskıdan sonra *Nutuk*, ilk kez, 1950 yılında Demokrat Parti (DP) döneminde yayınlanmıştır. Basımı üç cilt halinde planlanan bu *Nutuk*'un, kitabın 1934 basımındaki üç ciltlik sınıflamasından esinlenen ilk cildi 1950 yılında, ikinci cildi 1952 yılında basılmış, vesikaları içeren üçüncü cilt ise ancak 1959 yılında piyasaya çıkarılabilmiştir.

---

[7] *Nutuk*'un 1938 yılı baskısıyla ilgili olarak ayrıca Bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 13/12/1938 Tarih, 490.01, Fon Kodu, 4.19.63, Yer No'lu belge.

Nutuk'un dili, Mehmet Tuğrul, Salâh Birsel, Cahit Öztelli, M. Sunullah Arısoy'dan (2. ciltte, Arısoy yerine Hamdi Olcay'dan) oluşan bir heyet tarafından sadeleştirilmiş ve Türk Dil Kurumu tarafından, *Söylev* adı ile 1963 yılında yayınlanmıştır. *Nutuk*, hem Ahmet Köklügiller'in girişimleriyle Milliyet Yayınları tarafından, hem de "1000 Temel Eser" projesi kapsamında Kültür Müsteşarlığı ve Kültür Bakanlığı tarafından 1973 yılında da basılmıştır. Kültür Bakanlığı, 1973 yılında sadece birinci cildi yayınlamış, ikinci cildin yayını ise ancak 1975 yılında gerçekleştirilebilmiştir. *Nutuk*, Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yıldönümüne armağan olarak, 1981 yılında, yine üç cilt halinde Mobil Şirketi tarafından da yayınlanmıştır.

Korkmaz'ın (1997:390) verdiği bilgilere göre, günümüz Türkçesi'ne aktarılmış baskılar içinde en güvenilir olanı, Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yıldönümü dolayısıyla "100. Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulu"nca hazırlatılıp, 1984 yılında ilgili ve yetkili mercilerin titiz değerlendirmesinden geçilerek bastırılan ve yayınlama hakkı daha sonra Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi'ne devredilmiş bulunan *Nutuk* çevirisidir. Korkmaz, bu güncelleştirilmiş *Nutuk*'un, 44 defa basılmış olduğunu da notlarına eklemektedir.

Bugün ise *Nutuk*, aralarında Say, Kumsal, Akvaryum, Art, Elips, Gazi, Patika, Bordo-Siyah, Gün, Kare, İleri, Emre, Etna, İndeks, Tutku, İpekyolu, Net, Örgün, Alfa, Altın ve Assos gibi yayınevlerinin de yer aldığı yirmiden fazla yayınevi tarafından basılmaktadır. Yayınlandığı ilk günden bu yana az sayıda yayınevi tarafından basılarak görece yüksek ücretlerle satılan *Nutuk*, gittikçe daha ucuza satılmaya, hatta çeşitli kurumlar tarafından parasız dağıtılmaya başlanan bir metin haline gelmeye başlamıştır. Örneğin, Atatürk Araştırma Merkezi'nin 1998 yılında yayınladığı *Nutuk*, 8.464 adet, 2006 yılında ise 88.041 adet satılmış; Alfa yayınevi tarafından 2005 yılında basılan *Nutuk*, 2 yıl içinde 150.000 adet satmıştır.

Nutuk, sadece Türkçe değil, yabancı dillerde de basılarak yayınlanmıştır. Kitabın İngilizce, Almanca ve Fransızca baskıları, *Nutuk*'un okunuşunu müteakip yıllarda

Leipzing'de K.F. Koehler[8] yayınevince basılmış (Özerdim, 1980:241; Giritli, 1997); Rusça baskısı ise Devlet Yayınları ve Dışişleri Halk Komiserliği Literatür Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Bu çevirilerde, *Nutuk*'un orjinalinde yer almayan *Nutuk*'u, Mustafa Kemal'i Osmanlı Türk reform süreçini vb. tanıtıcı kimi önsözlere de yer verilmiştir[9].

Kitabın Türkçe ilk baskısı, üç farklı kalite de piyasaya sürülmüştür. Çubuklu kağıda yapılan baskısı 5 liraya satışa çıkarılmış; iki renkli ipek kağıda basılan *Nutuk*'lar 10. İpek Japon kağıda basılmış ciltli *Nutuk*'lar ise, cilt kalitesi ve süslemelerine göre 25, 45 ve 50 liradan satışa sunulmuşlardır. 1963 yılında, Türk Dil Kurumu tarafından basılan *Söylev* 24 liraya, 1973 yılında Milliyet Yayın-

---

[8] Yayınevinin bu basımı ile ilgili olarak İnönü'ye gönderdiği teşekkür yazısı ile ilgili olarak Bkz Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27/7/1928 Tarih, 030.10.Fon Kodu. 83.547.15. No'lu Belge

[9] İngilizce çeviri de *Nutuk*'a, Türkiye'ye özgü kuruluş adları ve terimleri için bir *glossary* eklenmiştir. Ayrıca bir giriş bölümü ilave edilerek, çevirinin amacı da belirtilmiştir. Almanca baskıya eklenen sunuş yazısında ise 18. yy'dan Cumhuriyet dönemine kadar Türkiye'de gerçekleşen dönüşüm özetlenmiş (Bu bölüm 1929'daki İngilizce çeviriye de eklenmiştir), ayrıca Almanca çevirideki sunuş yazısı da bu metne eklenmiştir. Ayrıca özel adların okunuşu ve Türk tarihi ile ilgili bir kronoloji de metne ilave edilmiştir. Nutkun Almanca çevirisine eklenen ve daha sonra İngilizce çevirisine de dahil edilen metin de kayda değer ifadelere yer verilmektedir. Bu ifadelerden biri şu şekildedir: "Onun düşüncesine göre bugünkü Türk Devleti son derece demokratik bir cumhuriyet olup dini şeylerle her türlü birleşmeyi kesinlikle ret eder. Kolayca anlaşılabilir bir ifadeyle, belki şunları söyleyebiliriz, yüzyıllarca hükmetmiş olan mutlakıyet yönetimi bağına ve özel ve kamu yaşamının her türlü ayrıntısına hükmeden bir dine karşı indirilmiş olan bu haklı ve gerekli darbe idi, devletin ve dinin birbirinden tamamen ayrılışı ve insanın özgür oluşu artık bugünkü paroladır. Batının en geniş kapsamlı fikirleri sevinç ve heyecanla kabul ediliyor. Avrupa'daki gelişme, medeniyet, ilerleme bu çabaların içeriği ve amaçları oluyor. Ama bütün endişelerin, bütün savaşımların konusu bu millet, bu Türk ulusudur. Avrupa'daki milli düşüncenin uzun ve değişikliklerle dolu bir tarihi vardır: sarkta ise bu yeni olup derin bir heyecan ve genç ve dinamik bir ulusu yeni bir ideale doğru sevk eden asil bir coşkuyla baştaki çevrelerce kabul edilmiş ve savunulmuştur. Bu uygarlık ve milli idealler arasında çelişki yaratan konular ve gerilimlerin meydana gelmesi aşikardır. Batının, yani yabancı kültür varlıklarının çok aşırı bir şekilde alınması ve buna rağmen kendi öz kültürünün ve bunların kendi içlerinde kök salmış konumunun öne çıkarılması ise yeni Türkiye'nin yerine getirmesi gereken büyük görevdir" Bu önsözle ilgili olarak ayrıca Bkz. (Arda, 2002). (Tonnemendal, 2003:97-105).

ları tarafından basılan *Nutuk* ise 12.50 liraya satışa sunulmuştur.

Nutuk'un baskıları ve bazı baskılarının fiyatları ile ilgili yukarıda bilgiler boşuna değildir: Bu bilgiler, *Nutuk*'un Türk siyasal hayatı içersindeki işlevi ve rolü ile ilgili bazı ipuçları vermesi açısından da önem taşımaktadır. Bu bilgiler ışığında ön plana çıkan bazı noktaları vurgulamak gerekirse, birinci olarak, "satılan" ve "okunan" *Nutuk*'lar arasındaki kayda değer farklılığı vurgulamak ve *Nutuk*'un satışı ile onun içeriğine duyulan entelektüel ilgi ve merak arasında bir ilişki bulunmadığını belirtmek gerekmektedir. İlk basıldığı günden bu yana, *Nutuk*'un okunması entelektüel bir faaliyet olarak kalırken, onun satın alınması, okunması amacıyla bir kitabın edinilmesi olarak değil, tersine, rejime olan sadakatin, rejimle kurulan bağın ifadesi olarak düşünülegelmiştir. *Nutuk* ile ilgili bu tür bir yargıyı Koçak (1997: 138)'da paylaşmaktadır. Koçak, Bilal Şimşir'in, *Nutuk*'un döneminin en fazla satılan ve okunan "best-seller"ı olduğu yönündeki tespitinin gerçeği yansıtmadığını belirttikten sonra; *Nutuk*'la ilgili bugün de hâlâ geçerli olan bir realitenin altını çizmektedir: "Nutuk okunmaktan çok sözü edilir bir metin"dir. Günümüzdeki *Nutuk* satışları ile ilgili gözlemler de Koçak'ın 1997 yılındaki değerlendirmelerini destekler niteliktedir: Geçmişte olduğundan çok daha fazla yayınevi tarafından, çok daha fazla sayıda basılmasına ve yine geçmiştekine oranla çok daha uygun fiyatlarla ve okuyucuların çok daha kolay erişebilecekleri mekânlarda satılmasına, hatta birçok kurum tarafından (Atatürkçü Düşünce Derneği gibi) ücretsiz dağıtılmasına rağmen, *Nutuk*'un halen çok okunan bir metin olduğunu söylemek zordur: *Nutuk*, okunup anlamaktan çok, referans verilen, referans verildiğinde de o anda söyleneni, iddia edileni ya da yazılanı tartışmasız bir doğru haline getiren bir meşrulaştırıcı işlevi görmekte: *Nutuk*'un anlattıkları, söyledikleri vb. değil, sadece ona sahip olmak bile başlı başına siyasal bir anlam ve duruş ifade etmektedir. *Nutuk*'un okunmasından sadece iki gün sonra, 23 Ekim 1927'de, Maarif Vekâleti'nin Gençliğe Hitabe'nin şehrin çeşitli yerlerine asılmasına karar vermesi ya da Kaynardağ'ın da belirttiği gibi, *Nutuk*'un dönemin me-

murlarına rızaları dışında satılarak, parasının maaşlarından kesilmesi gibi örnekler de aynı kanıya delil olarak sunulabilir. Özetle, geçmişte olduğu gibi günümüzde de, *Nutuk*'u satın almakla, onu okumak arasında doğrudan bir ilişki kurmak hayli zordur; bir kitap olarak *Nutuk*'a sahip olmak, rejimi sahiplenmekle birlikte değerlendirilen bir olgu olagelmiştir ve *Nutuk*, raflarında yer aldığı kütüphanenin sahibinin Kemalistliği'ne delalet eden bir sembol olma işlevi üstlenmiştir.

Dönemin Türkiyesi ile ilgili bazı verilere göz attığımızda da yukarıdaki değerlendirmeleri destekleyen kimi istatistiki ilişkilere rastlanmaktadır. *Nutuk*'un okunmasının hemen ardından, 28 Ekim 1927 tarihinde yapılan nüfus sayımına göre Türkiye'nin o dönemdeki nüfusu 13,6 milyon kişidir ve bu nüfusun %83,7'si köylerde ikamet etmektedir. Bir başka ifade ile 1927 yılı Türkiyesi'nde 11,38 milyon kişi köylerde, 2,2 milyon kişi ise kentlerde (il, ilçe, bucak ve beldelerde) yaşamaktadır. Yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre kentte yaşayan bu 2,2 milyon kişi'nin %32'si, yani 704.000 kişisi okuma yazma bilmektedir. Bu oran, köylerde yaşayan 11,38 milyon kişi göz önüne alındığında daha da vahim durumdadır. Köylerde ikamet etmekte olan Türkiye nüfusunun sadece %6'sı, bir başka ifade ile sadece 682.000 kişisi okuma yazma bilmektedir (Tunçay, 1999:192; Tütengil, 1980:56-59). Bu verilerden hareketle, dönemin Türkiyesi'ndeki okuryazar kişi sayısının kabaca 1,38 milyon kişi olduğu söylenebilir. Nüfus sayımının yapıldığı yıl okunan ve ertesi yıl içerisinde satışa sunulan *Nutuk* ise aynı dönemde, sadece yurtiçinde 100.000'den fazla basılmış ve satılmıştır. Yani, demek ki, yine kaba bir hesapla, 1927 Türkiyesi'nde yaklaşık okuryazar her 13,8 kişiden birisi *Nutuk*'u satın almıştır. Sadece kentler düşünüldüğünde -ki dönemin Türkiye'sinde bir kitabı satın alabilme imkânının ancak il, ilçe ve beldelerde yani kentlerde yaşayanlar için mümkün olabilecek bir ayrıcalık olduğunu varsayabiliriz- kentlerde her 7 kişiden birinin *Nutuk*'a sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki her (kentli) yedi okuryazardan birinin *Nutuk*'u satın aldığı, *Nutuk*'un satış rakamları ve Türkiye nüfusu ile ilgili istatistiklere göre doğru olmakla birlikte,

Nutuk'un okunma oranının, satışı ile aynı paralelde olduğunu söylemek hayli zordur. *Nutuk*'un basıldığı yılların Türkiye'sinde *Nutuk* edinmek ile rejime bağlılık arasında bir ilişki kurulduğu, hatta *Nutuk*'un Halkevleri, Halkodaları, CHP örgütleri (ve tabii ki parti üyeleri), spor kulüpleri gibi çeşitli örgütler ve bürokratlara satılmak üzere çeşitli illere gönderildiği ve dağıtımının -tevzinin- yapılıp yapılmadığının resmi kanallardan kontrol edildiği aşikârdır. *Nutuk* yayınlandıktan sonra Türk Tayyare Cemiyeti'nin, *Nutuk*'u, Diyanet İşleri ve Nafıa Müdürlükleri aracılığıyla satmak için uğraşması da bu iddiayı desteklemektedir. Bir diğer ifade ile *Nutuk*, sadece rejime sadakatini göstermek isteyen bürokrat ve partililerce alınmakla kalmamış, satılması, dağıtılması için de resmî, örgütlü bir çaba da gösterilmiştir. Bu iddiaya kanıt olarak, *Nutuk*'un okunuşundan yaklaşık bir yıl sonra, 18 Eylül 1928 tarihinde yayınlanan ve *Nutuk*'un taşra memurlarına gönderilmesini öngören genelgeyi örnek olarak vermek mümkündür[10].

Nutuk'un satılmak üzere çeşitli yerlere gönderilme işleri sadece kitabın 1927 baskısıyla da sınırlı değildir. Örneğin Cumhuriyet Halk Fırkası İçel Vilayet Heyeti tarafından, Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Katipliği'ne gönderilen, 14 Mayıs 1934 Tarih, 47746 sayılı yazıda, Umumi Katipliğin 30/3/934 Tarih 8/252 Sayılı yazısına[11] karşılık olarak şu cevap verilmektedir: "Kaza İdare heyetlerimizce Nutukların tevzii hususu esaslı ve devamlı bir surette takip edilmediğinden bu güne kadar tevzii işleri neticelenememiştir. Bu işle bizzat meşgul olacak ve en nihayet bu ayın sonuna kadar tevziatı ikmal ettirerek mazbataları takdim edeceğim. Bilvesile saygılarımı tekrarlarım efendim-CHF İçel Vilayet İdare Heyeti Reisi"

Benzer bir örnek Kütahya Spor Kulübü ile ilgili olarak verilebilir. Kulübün 02.09.1933 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğine yazdığı yazıda[12] "Büyük

---

[10] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 18/09/1928 Tarih, 230.00. Fon Kodu, 149.56.6. Yer No'lu belge.

[11] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.14/05/1934 Tarih, 490.01. Fon Kodu, 12.66.9. Yer No'lu belge

[12] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 02/09/1933 Tarih, 490.01. Fon Kodu, 24.120.1. Yer No'lu belge

Reisimiz GAZİ hazretlerinin Nutuklarından faydalanmamız için bize armağan edilen kitabı aldık: demirbaş yaptık" denmektedir. Örnekleri artırmak mümkündür.

Nutuk'un satış fiyatları da onun okunmaktan çok rejimi sahiplenmekle ilgili nedenlerle satın alındığının altını çizmektedir. Nitekim *Nutuk*'un fiyatı, dönemine göre çok ama çok yüksektir. Mustafa Kemal'in 30.06.1927 tarihinde -yani *Nutuk*'un okunmasından sadece 15 gün önce- askerlikten emekliye ayrıldığı[13] ve kendisine 43 TL maaş bağlandığı (Aydemir, 1973:321) gözönüne alınırsa, *Nutuk*'un, Mareşallikten emekli bir askerin bile maaşının tamamıyla sadece 4-5 adet satın alabileceği kadar pahalı bir kitap olduğu görülebilir. Ayrıca belirtmek gerekiyor ki, Mustafa Kemal'in, İstanbul'da Zelliç Matbaası mücellithanesinde tecîid edilen, tezyinatı İstanbul'da Müderresetülhattanin tarafından tertip olunan, kuyumculuk işleri ise yine İstanbul'daki seçkin kuyumculara yaptırılmış olan ve o dönemde adeti 500 TL'ye satılmakta olan fevkalade *Nutuk*'tan (Özerdim, 1980:236) sadece bir tane alabilmek için, emekli maaşını hiç harcamadan tam 12 ay biriktirmesi gerekmektedir. *Nutuk*'la ilgili bu fiyatlar, aynı zamanda, kuşkusuz hiçbiri emekli bir paşa kadar maaş alamayan diğer memurların, bürokratların, kendilerini rejime bağlayabilmek için ne büyük maddi fedakârlıklarda bulunduklarını da belgelemektedir. Allah'tan, *Nutuk* yayınlandıktan sonra, Türk Tayyare Cemiyeti *Nutuk*'u beş lira karşılığında, ayda elli kuruştan on ay taksitle satmaya[14] başlamıştır da rejime sadakatin maddi külfeti taksitlendirilebilmiştir. *Nutuk*'un bu kadar yüksek fiyatla satılmasında, hiç kuşkusuz, Türk Hava Kurumu'na kaynak yaratma amacını da unutmamak gerekmektedir.

Nutuk'un yurtdışı baskıları ise ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Türk siyasi hayatı üzerine çalışmakta olan

---

[13] Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün askerlikten emekliye ayrılmaları ile ilgili olarak Bkz: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30/06/1927 Tarih, 030.11.1, Fon Kodu, 32.15.2, Yer No'lu belge ve (Çamlıbel, 1939:63).

[14] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 4/11/1928 Tarih, 051.41 Fon Kodu, 8.69.17 Yer No'lu; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 31/07/1928 Tarih, 051 V.32 Fon Kodu, 4.29.16 Yer No'lu; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 1928 Tarih, 230.149, Fon Kodu, 56.6.0 Yer No'lu belgeler.

oldukça küçük bir akademik grup dışında, yurtdışındaki hiçbir okuyucuyu ilgilendirmeyecek bilgilere yer verilen *Nutuk*'un, okunuşunu müteakip yıllarda yabancı dillere çevrilip satılmaya çalışılmasında da, yine, *Nutuk*'un bahsettiği konulara yurtdışında duyulan ilgi değil, rejimin prestiji faktörü belirleyici olmuştur. Zîrâ Rusça baskısı dışında K.F. Koehler yayınevi tarafından piyasaya sürülen eserin yurtdışı satışları, tam anlamıyla bir sorun haline gelmiştir. Satışı ve gelirlerin toparlanması işiyle görevlendirilen büyükelçilikler, rızaları dışında kendilerine gönderilen ve satılamayan *Nutuk*'ları Türk Hava Kurumu'na iade etmek için Hariciye Vekaleti ile sürekli olarak yazışırlarken; Hariciye Vekaleti ise büyükelçiliklerden, kitaplar satılmasa bile propaganda amaçlı olarak kitapçılarda muhafaza edilmesi konusunda gereğinin yapılmasını rica etmiştir.

Koçak'ın (1997:139) belirttiğine göre, Roma Büyükelçiliği'nden Hariciye Vekaleti'ne 11 Kasım 1930 tarihinde iletilen bir yazıda, Roma'da toplam yedi-sekiz ay zarfında sadece iki adet Fransızca *Nutuk* satılabildiği belirtilmekte ve kitapların Türkiye'ye iadesi talep edilmektedir. Aynı merkezden yazılan, 21 Ocak 1931 tarihli bir başka yazıda ise toplam beş adet Fransızca *Nutuk* satıldığı bildirilmektedir. Bu konuda sorunlar yaşayan sadece Roma Büyükelçiliği de değildir. Koçak (1980:139), bu tür sorunlar nedeniyle Hariciye Vekaleti'ne başvuran büyükelçilikler arasında Paris, Kâbil, Atina ve Budapeşte büyükelçiliklerini de saymaktadır.

Nutuk'un ilk Latin harfli baskısının 1934 yılında gerçekleştirilmesi de oldukça kayda değerdir ve bu, *Nutuk*'un okunmaktan çok, sahip olunması önemli olan bir metin olma özelliğinin altını çizer. Latin harflerine geçişi düzenleyen kanun 1 Ocak 1929 tarihinde yürürlüğe girmekle birlikte[15], 1928 yılı ortalarından itibaren -yani *Nutuk*'un Osmanlıca baskısının Temmuz 1928'de piyasaya çıkmasından yaklaşık iki ay önce- bu konuda bir takım resmî girişimlerde bulunulmaya başlanmıştır: 23

[15] 1 Kasım 1928 Tarih, 1353 Sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun (Resmî Gazete 3 Kasım 1928 Tarih ve 1030 Sayı) gereğince 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren Latin Harfleri kullanılmaya başlanmıştır.

Mayıs 1928 tarihinde Türkçe'nin Latin harflerine geçirilmesi ile ilgili bir heyet kurulmuş[16]; Mustafa Kemal bu konudaki düşüncelerini 28 Ağustos 1928 tarihinde, Sarayburnu'da katıldığı toplantıdaki "Milleti bilgisizlikten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terkedip Latin esasından Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur" (Kocatürk, 1999:415) sözleriyle ortaya koymuş; konu ile ilgili yasa, Kasım ayı başında BMM'de kabul edilmiştir.

Mustafa Kemal, *Nutuk*'unu Latin harfleriyle bastırabilir miydi? Bu soruya kesin bir cevap vermek oldukça oldukça zor. Fakat yine de bunun mümkün olabileceğine dair izler bulmak da mümkün: Türk dilinin Latin harflerine dönüştürülmesi ile ilgili encümenin oluşturulduğu Mayıs ayında henüz *Nutuk* piyasaya çıkmamıştı ve yine biliyoruz ki, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş ile ilgili tartışmalar, 1928 Mayıs'ından da eskiye, hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar gitmekteydi[17]. Bir

---

[16] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. 23/05/1928 Tarih, 30.0.0 Fon Kodu, 8.1.1. Yer No'lu belge.

[17] Özerdim (1998:15-23)'in de belirttiğine gibi, Latin harfleriyle ilgili tartışmalar neredeyse Cumhuriyet ile yaşıttır. 1924 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülürken o günlerin genç milletvekillerinden Şükrü Saracoğlu, alfabe konusuna da değinerek, bilgisizliğin en başta gelen nedeninin Arap yazısı olduğunu söylemiştir. Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit (Yalçın), Kılıçzâde Hakkı (Kılıçoğlu) da bu düşünceyi destekleyen konuşmalar yapmışlardır. Aynı yıl içinde Berlin'deki Türk öğrencileri Yeni Harfler Birliği adlı bir dernek kurarak, bütün Türk illeri için Latin harflerinin kabulünü istemişler, bu çerçevede Yeni Yazı adlı bir de dergi çıkarmaya başlamışlardır. Latin harfleri sorunu, 1926 yılında yeniden alevlenir. Dilci, tarihçi ve yazarların çoğunluğu bu harflerin kabul edilmesine karşıydı. Akşam gazetesinin anketine verilen yanıtlarda, sadece üç kişi (Dr. Abdullah Cevdet, Mustafa Hâmit, Refet Avni) Latin harflerini savunuyor, geri kalan on üç kişi ise bu değişime karşı çıkıyordu. Latin harflerinin kabul edilmesine hükûmetçe 1927 yılında karar verildiği anlaşılıyor. Türk basınında o dönemde, Falih Rıfkı (Atay), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Mithat Sadullah (Sander), Celâl Nuri (İleri) Latin harflerini destekleyen yazılar yazdıkları görülmektedir. 1928 yılının Ocak ayının 8'inde, o günlerin Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt), Türk Ocakları Merkez ve Hars Heyetleri'ne verdiği bir söylevde, Latin harflerinden yana konuşmuş; aynı yılın 8 Mart'ında Başbakan İsmet Paşa (İnönü), Türk Ocağı Hars Heyeti'nde Latin yazısı üzerinde bir danışma toplantısı yapmıştı. Bu arada İbrahim Necmi (Dilmen) ile Ahmet Cevat (Emre) Latin yazısını destekleyen yazılar yazıyorlardı.

başka ifade ile Mustafa Kemal, *Nutuk*'unu okuduğu tarihlerde, Latin harflerine geçiş ile ilgili düşünceleri de kafasında olgunlaşmış durumdaydı. Fakat Latin harfleriyle dizilmiş *Nutuk*, yeni alfabenin kabulünden yaklaşık beş yıl sonra piyasaya çıkabildi. İlginçtir ki, yeni *Nutuk*'un piyasaya çıkışı, tam da Mustafa Kemal'e 24.11.1934 tarihinde 2865 sayılı Kanun ile Atatürk soyadının verilmesinden sonraki günlere denk gelmektedir. Nitekim, üç cilt halinde basılan bu *Nutuk*'un kapağında, "*Gazi M. Kemal*" ve "*Kemal Atatürk*" imzalarının klişeleri bulunmaktadır (Özerdim, 1980:236; Uzun, 2005:109). Kitabın, 1934 yılının son günlerinde, soyadı kanunun hemen ardından basılmış olması da göstermektedir ki Mustafa Kemal, Latin harfleriyle basılmış bir *Nutuk*'tan çok, üzerinde yeni soyadının yer aldığı, Atatürk'ün ata-Türklüğünün belirgin bir şekilde vurgulandığı bir *Nutuk*'u daha çok önemsemektedir. *Nutuk*'un ikinci Latin harfli baskısı da sembolik bir tarihe, Cumhuriyet'in onbeşinci yıldönümüne -1938- denk getirilerek basılacak; hatta 1938 baskısı için, 1934 baskısının kalıpları kullanılarak bir tıpkıbasım gerçekleştirilecektir. Tüm bu ayrıntılardan hareketle denilebilir ki, Mustafa Kemal'in kafasında da bir kitap olarak *Nutuk*'un, içeriğinden çok sembolik niteliği ön plandadır. Mustafa Kemal'in *Nutuk*'un sembolik yönüne verdiği önem kuşkusuz olmakla birlikte, *Nutuk*'un Latin harfleri ile baskısının geciktirilmesinde, yazarının, *Nutuk*'un -dönemin entelektüelleri tarafından- okunması ile ilgili kaygılarının da olduğu söylenebilir. Bir diğer ifadeyle, *Nutuk*'un Latin harfleri ile dizilmiş baskısını kendisine Atatürk soyadının verildiği tarihe kadar geciktiren Mustafa Kemal, böylece, *Nutuk*'un okunurluğunu artırmak istemiş; ilk baskılarından itibaren Latin harfleriyle dizilmesinin önüne geçerek bunu sağlamaya çalışmıştır.

Bir konuda belirtilmesi gereken son bir nokta da, *Nutuk*'un Mustafa Kemal'in vefatının ardından, 1950 yılına, yani tek parti döneminin sona erip DP'nin iktidara geldiği döneme kadar basılmamış olmasıdır. Okunduğu günden, Mustafa Kemal'in vefatına kadar geçen yaklaşık 11 yıllık süre içerisinde, 1927'de 1934'de ve 1938'de üç kez basılan ve satılması için özel bir çaba gösterilen *Nu-*

tuk'un, yazarının vefatının ardından 12 yıl hiç basılmaması da oldukça manidardır. 1950 yılında, DP iktidarı döneminde basılan *Nutuk* da, böylesi bir eksikliği, gecikmişliği fark eden DP iktidarının -tabir-i caizse- bir nevi yasak savmasından başka bir şey değildi. Nitekim 1950 yılında *Nutuk*'un ilk yarısı, iki yıl sonra, 1952'de, geri kalan ikinci yarısı, DP iktidarının son yılında, 1959 yılında ise *Nutuk*'un vesikalarını içeren cildin basılmış olması da göstermektedir ki, 1950'li yıllarda basılan *Nutuk* da -daha önce 3 kez basılmış bir kitabın önce bir yarısının iki yıl sonra ikinci yarısının ve beş yıldan fazla süre sonra da eklerinin basılmasının gayriciddiliğini tartışmaya bile gerek olmadığı varsayımından hareketle- okunması, okurlardan gelen bu yöndeki bir talebin değerlendirilmesi gibi nedenlerle basılmamış; bu baskıda da rejimle ilgili kaygılar ön planda olmuştur. Hiç kuşkusuz, kitaba sahip olmanın, onu okumanın önüne geçtiği, kitaba sahip olmanın siyasi bir tavır haline getirildiği bir durumda, edinilen kitabın yarım ve eksik olmasından kaynaklanacak garabetin önemli olmadığını da belirtmeden geçmeyelim.

Nutuk'un DP döneminde yarım yamalak basılmasının nedenlerini tartışmaya geçmeden önce, İnönü'nün önderliğindeki yıllarda neden *Nutuk*'un hiç basılmamış olabileceği üzerine de düşünmek gerekiyor. Bir şeyin neden yapılmadığı ile ilgili -açığa vurulmayan bir iradenin nedenleri ile ilgili- kesin bir şeyler söylemek oldukça zor olmakla birlikte, İnönü döneminde *Nutuk*'un basılmamış olmasıyla, yine aynı dönemde *Nutuk*'un kötükişilerinin bir bir aktif siyasete dönmeye başlamaları arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Refet Bele'nin 1935 yılında; *Nutuk*'un hakkında en ağır sözlerin sarf edildiği kişi olan Rauf Orbay'ın, *Nutuk* ile ilgili eleştirilerini 1930 başlarında gazetelerde yayınlamaya başlamasının ardından kitapları toplatılan ve yakılan Kazım Karabekir'in ve Ali Fuat Cebesoy'un 1939 yılında milletvekili olarak parlamentoya dönmeleri; *Nutuk*'ta hakkında yer alan eleştirilere yurtdışında yayınlanan gazetelerden cevap veren Halide Edip ve eşi Adnan Adıvar'ın ve Atatürk'e karşı en ağır ithamları kaleme alınmış olan Rıza Nur'un 1939 yılında ülkeye dön-

müş olmaları ile *Nutuk*'un bu tarihlerde basılmamış olması arasında bir ilişki kurulabilir. Tabii, *Nutuk*'un tek parti döneminde neden hiç basılmadığı ile ilgili bu tartışmaya, 1938 Kasım'ında vefat eden Mustafa Kemal'e yapılacak anıtmezar ile ilgili projeye bile neden 1944 yılı Eylül'ünde karar verildiği, mezarın neden ancak 1953 yılı içerisinde tamamlanmış olduğu, 1942 tarihinde piyasaya sürülen üçüncü emisyon grubu banknotların tamamının neden İsmet İnönü resimli oldukları şeklindeki soruları sorarak da devam etmek olasıdır.

Nutuk'un DP'nin iktidara geldiği ilk yılda -sadece bir kısmı da olsa- yayınlanmış olmasıyla, 27 yıllık tek parti iktidarını devirerek iktidara gelmiş DP'nin siyasal kaygı ve endişeleri arasında da yakın bir ilişki vardır. Şöyle ki, 1946 yılında kurulan ve 1950'de iktidara gelen DP'nin, bir yandan öncesindeki iki muhalefet partisiyle aynı akıbete uğramamak amacıyla sistemin "içerisinde", "biz"den bir parti olduğunu ispatlaması, diğer yandan da 27 yıllık tek parti ve onun bürokrasi ve ordu üzerinde nüfuz sahibi genel başkanı ile hesaplaşması gerekiyordu. Bu iki amaç bazen birbiriyle farklı vektörlerdeki politikaların aynı anda izlenmesini de zorunlu kılıyordu: Bir yandan sistemin, rejimin içerisindeki bir parti olduğunun, diğer yandan ise sistemi kuran partiden farklı olunduğunun gösterilmesi; bir yandan tek parti politikalarına alternatif politikaların izlenmesi, diğer yandan da bu politikaların rejimin devamlılığını garanti altına alan ve sürdüren politikalar olduğunun vurgulanması gerekiyordu[18]. Özetle DP'nin bir yandan CHP ve daha da önemlisi İsmet İnönü ile rekabet etmesi, ama diğer yandan da CHP öncülüğünde kurulan rejimin devamı olduğunu, gericilerin ya da komünistlerin partisi olmadığını göstermesi gerekiyordu. DP, birbiriyle çelişir gibi görünen bu stratejiyi gerçekleştirebilmek için, Mustafa Kemal'i Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) koparark

[18] DP'nin, CHP'nin kurduğu sistemin içinde fakat yine de ondan farklı olduğunu belirtme ihtiyacı, aynı zamanda, Demokrat Parti dönemi popülizminin de kaynaklandığı alandır. Farklı vektörlerdeki bu politikanın asılabilmesinin bir ayağı Kemalizm'in tabulaştırılmasıyken, popülizm bu politikanın ikinci ayağını oluşturmaktadır. DP popülizmi ile ilgili olarak Bkz., (Özkan, 2004:32-47).

onu sahiplenme yoluna gitmiş; böylece bir yandan -CHP'den kopararak rejimin ata-Türk'ü olma özelliği iyiden iyiye vurgulanarak ön plana çıkarılan- Mustafa Kemal'e gösterdiği ilgi ve hürmet ile rejime bağlılığının altını çizilirken, diğer yandan da Mustafa Kemal'den koparttığı CHP'yi eleştirebileceği, kötüleyebileceği bir meşruiyet alanı yaratabilmiştir. *Nutuk*'un 1950 yılında basılmış olmasını -25 Temmuz 1951 tarihinde çıkartılan 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanunu ile birlikte düşünerek- bu şekilde okumak daha doğru olacaktır.

Mondros'tan *Nutuk*'a: 30 Ekim 1918-15 Ekim 1927

...
... İşte böylece efendiler
Aşk istediler verdim
Ateş istediler verdim
Ekmek istediler verdim
- Güldüler, yalan dediler, olmaz dediler -
Uğraştım sonunda en güzel boyalarla
Önümüze bir bütün harita çıkardım...
Turgut Uyar, "Nutuk"

Bahriye Nazırı Rauf Bey ile İngiliz Amirali Caltrop (Calthrope), Mondros Mütarekesi'nin şartlarına karar verdiklerinde tarih 29 Ekim 1918'dir. Fakat "Harp sahaları birbirinden uzak olduğundan bazı anlaşmazlıklar çıkabil[leceği endişesiyle] ... bütün cephelerde ateşin aynı anda kesilmesini sağlamak için mütareke tarihini[n] 30 Ekim 1918 günü öğle vakti olarak" (Orbay, 2004146) tespit edilmesine karar verilir. Her iki komutan da antlaşmanın ertesi gün yürürlüğe girmesi konusunda hemfikirdir. Böylece, 30 Ekim 1918 öğlen vakti itibariyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1. Dünya Savaşı'nda yenildiği resmen belgelenmiş, savaşın galibi İtilaf Devletleri'nin şartları koşulsuz kabul edilmiştir.

30 Ekim 1918 tarihi, aynı zamanda Millî Mücadele'nin de başlangıç tarihidir. Mütareke'nin imzalanmasından sadece bir hafta sonra, 5 Kasım 1918'de, işgale direnmek amacıyla Kars Millî İslam Şurası kurulmuş, Şura, 30 Kasım 1918'de 60 kişilik heyet ile toplanarak bir takım kararlar almıştır. Nitekim, İzmir Müdafa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti de faaliyetlerine resmî olarak 1 Aralık 1918'de başlar. 6 Kasım 1918 günü gayriresmî

olarak kurulan Cemiyet'in ilk çalışması, Rumların taşkınlıklarının önlenmesi için Vali Nurettin Paşa'yı aramaktır. Kurulduğu ilk dönemlerde Moralızâde Halit ve Nail beylerin yakılan yazıhanelerinde daha sonra Birinci Kordon'da ticarethane olarak tuttukları dairede çalışmalarına devam eden cemiyet, işgal karşıtı tutumuyla Millî Mücadele'de oldukça önemli bir rol oynamıştır. Ertesi gün, 2 Aralık'ta, Edirne'de Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniye'si kurulur. 7 Aralık'ta ise İstanbul'da oluşturulan Millî Kongre, işgallere karşı bir bildiri yayınlar. 3 Ocak 1919'da, Ardahan'da da işgale karşı bir kongre toplanır ve çalışmalarına başlar. 12 Şubat 1919'da ise benzer amaçlarla kurulan bir cemiyet, Trabzon'da faaliyetlerine başlamıştır. Bu girişimi 2 gün sonra Samsun'da çalışmalarına başlayan, Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti takip eder. Erzurum Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ise 3 Mart 1919'da kurulur (Başgül, 1993:7-12).

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile Millî Mücadele'deki önemli bir psikolojik eşik de aşılmış olur. İşgalin ardından tüm yurtta işgallere karşı protesto mitingleri düzenlenmeye; direnişi örgütleyen gazeteler çıkarılmaya; çeteler fiili olarak Yunan güçleriyle çarpışmaya başlar. 16 Mart 1919'da Denizli Belediye binası önünde toplanan halk, İzmir'in işgalini protesto eder. Benzer mitingler 17 Mart'ta Giresun'da, 18 Mart'ta Erzurum'da, 19 Mart'ta İstanbul Fatih'te de gerçekleştirilir. 19 Mayıs 1919'da Pazartesi günü, Fatih Belediye binası önünde 80 bin kişinin katıldığı bir gösteri yapılır. İstanbul'da dükkânlar, beş gün süre ile kepenklerini kapatır. 20 Mayıs 1919 Salı günü Üsküdar Doğancılar'da, 22 Mayıs 1919 Perşembe günü Kadıköy'de yapılır işgale karşı gösteriler. Doğancılar'da yapılan gösteride Şair Talat Bey, Ferruh Niyazi Bey, Sabahat Hanım, Muzaffer Bey, Necdet Hamdi Bey, Naciye ve Zeliha Hanımlar konuşma yapar. Konuşmalarda, "Yaşamak için ölmeye yemin ettik, yalnız İstanbul değil, köylüler de ayakta. Köylüler çarıklarını ıslatıyor, kepekli undan yol hazırlığı yapılıyor" denilir. Kadıköy'de yapılan gösteride Münevver Saime, Halide Edip ve Hayriye Melek Hanımlarla Fahrettin Hayri Bey konuşma yapar.

23 Mayıs 1919 Çarşamba günü Sultanahmet'te yapılan miting ise gerçekten göz doldurucudur: 200.000 kişinin katıldığı mitingde Şair Mehmet Emin Yurdakul, Süleyman Sırrı ve Dr. Fahrettin Hayri Beylerin yanında Halide Edip Hanım da bir konuşma yapar. O gün sokaklarda elden ele dolaşan bildiride şu satırlar yer almaktadır: "Müslüman! Yedi asırlık bir saltanatın taksim olduğunu görüyorsun! Şu hıcranlı günlerimizde birleşmeye, anlaşmaya her hususta ihtiyacın var. İşini, gücünü bırak, Cuma namazından sonra Sultanahmet'teki içtimaa koş! Kadın, erkek, çoluk, çocuk orada bulun! [imza] Müslüman" (Adıvar, 2006:221).

25 Mayıs 1919'da hükümet gösterileri yasaklar. 30 Mayıs 1919 Cuma günü, halk Sultanahmet Camii'nde toplanır; İzmir şehitleri için mevlüt okutulur. Mevlüt, gösteriye dönüşür. Öğretim üyesi İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Milaslı İsmail Hakkı ve Hamdullah Suphi Beyler ve Şükufe Nihal Hanım da bu toplantıda birer konuşma yaparlar.

Anadolu tüm unsurlarıyla işgale karşı direnmektedir. İlhakları reddeden (redd-i ilhak), Müslümanların yaşadığı yerlerin Osmanlı topraklarında kalması için çabalayan (müdafa-i hukuk) cemiyetler, gazeteler, mitingler aracılığıyla başlayan, çetelerle devam eden bir direniştir bu; Tarık Zafer Tunaya'nın tespitiyle birbirinden ayrı, yüzlerce çoban ateşi yanmaktadır artık Anadolu'da[19].

22 Haziran 1919'da, büyük çoğunluğunu üst rütbeli muvazzaf askerlerin oluşturduğu bir grup da yayınladıkları bir tamim ile işgallere karşı tepkisini gösterir. Amasya Tamimi'nin kaleme alınmasında, 5 Mayıs'da 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayin edilen Mustafa Kemal belirleyici olmuştur. Mustafa Kemal, 12 Haziran'da Amasya'ya gelmiş, burada bir müdafaa-i hukuk cemiyetinin kurulmasına önayak olmuş; Amasya'ya geldiği gün yaptığı konuşmasında "Padişah ve hükümet İtilaf Devletlerinin elinde esir bir vaziyettedir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için, sizlerle işbirliği yapmaya geldim. Hep beraber azizi vatanımızı ve istiklalimizi kurtarmak için gayretimizle çalışacağız"

[19] Konu ile ilgili olarak ayrıca Bkz. (Dündar, 2007:23-27).

diyerek işgale karşı tutumunu ortaya koymuştur. Tamim, 22 Haziran'da yayınlanır ve 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, eski Bahriye Nazırı Rauf Bey, 13. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Cevdet Bey, 3. Kolordu Komutanı Miralay Refet Bey, 12. Kolordu Komutanı Miralay Selahattin Bey, 25. Kolordu Komutanı Miralay Ali Fuat Bey, 17. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Bekir Sami Bey, 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa ve Edirne Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa gibi askerlerinde aralarında yer aldığı bir grup metni imzalar. Gerçi metnin imzalanması sürecinde bile kimi tedirginlikler ve eleştiriler göze çarpmıştır; lâkin, henüz tarih 1919'dur ve Amasya Tamimi'yle kurulan ama gerginlikleri de yine bu tamimin imzalandığı gün başlayan ilişkiler henüz çok yeni, sıkı ve sıcaktır[20].

Amasya Tamimi, daha sonra Erzurum ve Sivas Kongrelerini gerçekleştirecek ve ardından da Ankara'da açılacak Büyük Millet Meclisi'nde, Millî Mücadele'yi bir çatı altında toparlamaya çalışacak olan yönetici kadronun ilk faaliyeti olması açısından oldukça önemlidir. Bir başka deyişle, Amasya Tamimi, büyük çoğunluğu daha sonra *Nutuk*'ta eleştirilecek, yerilecek, hain ilan edilecek, kötülenecek, İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanacak, kitapları toplatılacak... kişilerin[21] ilk örgütlü hareketi olması açı-

---

[20] Pekdemir (1999:110) Amasya Tamimi'nin imzalandığı bu süreci şu kelimelerle ele alır: "...bu kararlar tereyağından kıl çeker gibi alınmıyordu... Mustafa Kemal'in itibarı, tamam, vardı ama; madalyonun bir de öteki yüzü vardı: Fevzi (Çakmak) Paşa İstanbul'da Harbiye Nazırıydı ve Mustafa Kemal Paşa'ya güvenmiyordu. Kazım (Karabekir) ve Refet (Bele) Paşalar da ona fazla güvenmeyerek kendilerini ikinci adam yerinde görmek istiyorlardı. Nutuk'tan anlaşıldığı kadarıyla, Amasya Tamimi'ne Rauf Bey, yüzü tutmadığı için imza atmak zorunda kalmış... Her şey olup biterken Mustafa Kemal'in tek gerçek yardımcısı durumunda olan Albay İsmet (İnönü) Bey bile her zamanki aşırı temkinliğinden olacak harekete belli bir noktada katılmıştı. Mustafa Kemal Anadoluya geçerken 'Yeni evlendin, beni biraz rahat bırak' diye isteksizlik göstermişti... Ama belki de bu yakıştırmalar, bu hikâyede 'en kararlı olan Mustafa Kemal idi' sonucunun çıkarılması için yapılmıştır: kim bilir?"

[21] *Nutuk*'ta, Kazım Karabekir'den birçok kereler bahsedilir. *Nutuk*'ta inkılaba muhalif bir kişi portresiyle sunulur. Rauf Bey de Nutuk'un en çok sözü edilen kişilerinden birisidir. O da Kazım Karabekir gibi inkılap karşıtı bir kişi olarak sunulur. 13. Ordu Komutanı Vekili Cevdet

sından önem taşımaktadır. Tabir-i caizse, *Nutuk*'un temel malzemesinin, Amasya Tamimi'ni imzalayan kişilerden oluştuğunu söylersek. *Nutuk*'un membaını bu kişilerden aldığını belirtirsek büyük bir yanlış yapılmış olmayız. *Nutuk*'un çok önemli bir bölümü, bu kişilerin nerelerde ne tür hatalar yaptıkları ve yetenek ve ufuklarının neden Mustafa Kemal'e erişemediğinin açıklanmasından oluşmaktadır. Aynı şekilde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kurucularının birçoğunun da yine, Amasya Tamimi'ni imzalayan kişilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, Amasya Tamimi, bir yandan Millî Mücadele'nin kurmay heyetini -Ali Fuat Paşa'nın tabiriyle eski apotr'larını- oluştururken, diğer yandan da, bu kurmay heyeti içerisindeki ittifakları, çekişmeleri, tasfiyeleri, eski apotr'ların yerine yenilerinin ikamesi sürecinin de başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi'ni yayınlayan heyet, 10 Temmuz 1919'da, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın görev alanı içerisindeki Erzurum'da bir kongre toplamaya karar verdiyse de, Kongre ancak 23 Temmuz'da toplanabilir. Bu kongrede oluşturulan Heyet-i Temsiliye, kongrenin yürütme organı gibi çalışır.

Bölgesel nitelikteki Erzurum Kongresi'ni, yine Amasya Tamimi'nin imzacılarından 3. Kolordu Komutanı Miralay Refet Bey'in görev alanı içerisindeki Sivas'ta toplanan, Sivas Kongresi takip eder. 4 Eylül 1919'da toplanan kongre, Erzurum Kongresi'ni de kapsayan bir kong-

---

Bey *Nutuk*'ta, Ali Galip hadisesinde kendisinden beklenen(i) yapamaması ve Damat Ferit Paşa hükümetiyle ilişkilerin kesilmesine karar verildiğinde bir takım tenkitlerde bulunması nedeniyle eleştirilmektedir. Miralay Refet Bele'ye de *Nutuk*'ta yer verilir ve Bele "hafif hareketler" yapmakla eleştirilir. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nde Harbiye Nazırlığı görevi de üstlenen Mersinli Cemal Paşa da *Nutuk*'ta Millî Mücadele'ye zorluk çıkaran bir "safdil" olarak tanımlanmaktadır. Selahattin Bey'in suçu ise Mustafa Kemal'den habersiz görevini bırakarak İstanbul'a dönmesi ve birtakım kararsız hareketlerde bulunmasıdır. Mustafa Kemal, Ali Fuat'ı en çok Kuvâ-yı Seyyare'ye olan desteği nedeni ile eleştirmektedir. Cafer Tayyar Bey de kendisine verilen emirleri yerine getirmediği ve Yunanlılara esir düştüğü için *Nutuk*'ta eleştirilmiştir. *Nutuk*'ta Mustafa Kemal'in olumsuz, olumlu ve hem olumsuz anlamda bahsettiği kişilerin listesi için Bkz (Uzun, 2005: 294-314).

redir ve bu kongre sonrasında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-*i* Hukuk Cemiyeti oluşturulur. Yurt sathındaki bütün müdafaa-i hukuk ve reddi ilhak cemiyetlerini bir araya getirmeye çalışan Sivas Kongresi (ve bu kongrede oluşturulan cemiyet), dağınık, âdem-i merkezi, yerel ve otonom örgütler tarafından sürdürülen Milli Mücadele'nin, merkezî ve bütünleşik bir güç haline getirilmesinde önemli bir hamle olarak değerlendirilebilir. Mustafa Kemal'in *Nutuk*'unu okuduğu 1927 Kongresi'nde, partinin ilk kongresinin Sivas Kongresi olduğunu söylemesi de, bu açıdan bakıldığında oldukça manidardır: Sivas Kongresi, Milli Mücadele'nin merkezileştirilmesinde önemli bir aşama iken, 1927 Kongresi de tek parti yönetiminin kurulmasında önemli bir aşamadır; ayrıca her ikisinin de başında Mustafa Kemal yer almaktadır. *Nutuk*, bir yandan, neden bazı kişilerin tasfiye edildiğini anlatırken, diğer yandan da Samsun'dan Amasya'ya, Amasya'dan Erzurum'a, Erzurum'dan Sivas'a, Sivas'tan Ankara'daki BMM'ye nasıl gelindiğini, sadece tarihsel değil, aynı zamanda siyasî bağlamda da açıklamaya çalışmakta; CHP'nin, Milli Mücadele'nin merkezi direniş örgütünden bir partiye nasıl dönüştüğünü izah etmeye/kurmaya/kurgulamaya çalışmaktadır. Bu açıdan, *Nutuk*'u, Amasya'dan Ankara'ya doğru çizilen fay hattını ve bu fay hattındaki kırılma noktalarını tanımlayan, bu fay hattındaki depremleri ve siyasî can kayıplarının nedenlerini anlatan bir metin olarak ele almak da mümkündür.

23 Nisan 1920'de, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Bey'in denetimindeki Ankara'da kurulan BMM de Milli Mücadele'nin merkezileştirilmesinde önemli bir adımdır. Hiç kuşkusuz, BMM'nin açılması sadece merkezileşme konusunda bir hamle olarak değerlendirilemez; Amasya Tamimi sonrasında bir araya gelen Milli Mücadele yöneticileri içerisindeki tasfiyeler de bu süreçten sonra hızlanacak, bununla birlikte BMM, İstanbul'un işgalinden sonra dağılan Meclis-i Mebusan üyelerini de içerisine alarak, kendisini tek ve hâkim siyasî bir güç olarak sunmayı başarabilecektir. BMM'nin açılmasını takip eden dönemde, İstanbul ve Ankara arasındaki rekabette avantaj ve güç Ankara'nın elinde temerküz etmeye baş-

layacak: siyaset Ankara'dan, daha da doğrusu Mustafa Kemal'in ve çevresi tarafından yönlendirilmeye başlanacaktır.

Cumhuriyet'in ilanı -ve cumhuriyet kavramı etrafı üzerinde yürütülen tartışmalar- da tasfiye sürecinin hızlanmasında önemli bir merhaledir. Eski apotr'lar, Cumhuriyet'in ilan ediliş biçimine sert tepki gösterir. Yönteme ilişkin tepki, Mustafa Kemal -ve çevresi- tarafından "cumhuriyet"in kendisine yönelik bir tepki olarak algılanır ve apotr'ların gericiliğine yorulur. Eski apotr'lar, gerici ve cumhuriyet karşıtı olmadıklarını ispat için isminde "terakkiperver", "cumhuriyet" kelimelerinin geçtiği bir parti kurmaya hazırlanır. "Cumhuriyet" kavramı etrafında yürütülen tartışmalar o kadar sıcaktır ki, bu gelişme, yani cumhuriyet karşıtlığı ve gericilikle itham edilenlerin, isminde cumhuriyet ve ilerici kelimelerinin geçeceği bir parti kuracakları söylentileri, müstakbel muhalefet partisi kurulmadan tam da bir hafta önce, Halk Fırkası'nın da adını değiştirmesine ve "Cumhuriyet Halk Fırkası" ismini almasına yol açar: İsmini değiştiren Mustafa Kemal'in partisi, cumhuriyet kavramını muhaliflere bırakmamakta oldukça kararlıdır[22]. 17 Kasım 1924 günü kurulan TCF, sadece 199 gün siyasi yaşamına devam edebilir ve Şeyh Sait İsyanı ile ilişkisi (olduğu düşüncesi) nedeniyle 3 Haziran 1925[23] tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile kapatılır[24]. Ardından gelen

---

[22] Halk Fırkası 10.11.1924 tarihinde ismini Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirir. Bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 16.11.1924 Tarih, 490.1.0.0. Fon Kodu, 1.1.1. Yer No'lu Belge. 10.11.1935 yılındaki kongrede ise parti adını Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirecektir.

[23] İcra Vekiller Heyet'inin 03.06.1341 tarihli toplantısında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın seddine karar verilmesi ile ilgili olarak ayrıca Bkz.: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 03.06.1925 Tarih, 30.18.1.1. Fon Kodu, 14.32.19 Yer No'lu belge. Ayrıca Bkz (Kaynar vd. 2006: 51-52).

[24] Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ile ilgili olarak Bkz.: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.11.1925 Tarih, 490.1.0.0. Fon Kodu, 344.1439.5 Yer No'lu Belge. Partinin kuruluşunun ardından, Cumhuriyet Halk Fırkası milletvekillerinden Ali Fuat Cebesoy (Ankara mebusu), Cafer Tayyar Paşa (Edirne mebusu), Sabit Bey (Erzincan mebusu), Halet Bey (Erzurum mebusu), Münir Bey (Erzurum mebusu), Rüştü Paşa (Erzurum mebusu), Halil Bey (Ertuğrul mebusu), İhsan Bey (Ergani mebusu), Hüseyin Raif Bey (İstanbul mebusu), Abdülhak

İzmir Suikastı davası ile birlikte değerlendirildiğinde, muhaliflerin, Şeyh Sait İsyanı ve İzmir Suikastı ile ilişkileri nedeniyle tutuklanmaları, idam edilmeleri, Mustafa Kemal'in eski apotr'larını ve ittihatçı unsurları tasfiyesinin en dramatik siyasi aşamalarını oluşturmaktadır[25].

1927 yılına gelindiğinde, Fırka Divanı'na ait olan milletvekili adaylarını belirleme yetkisinin, CHF Genel Başkanı'na devredilmesine ilişkin tüzük değişikliği ile milletvekillerinin tamamını kendi başına belirleme yetkisine kavuşarak, 1923'den bu yana başını ağrıtan meclis içi muhalefeti de tasfiye edebileceği bir ortam yakalayan Mustafa Kemal, hem Şeyh Sait İsyanı, hem de İzmir Suikastı davaları yoluyla, Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy), Cafer Tayyar, Refet (Bele), Rauf (Orbay), Bekir Sami[26] (Kunduh) ve Mersinli Cemal Beyler gibi eski apotr'larını tamamen siyasî hayatın dışına çıkartmış; Kazım Karabekir'in ifadesi ile "paşaların hesaplaşması" böylece sona ermiştir. Bu yıl, aynı zamanda, Mustafa

---

Adnan Bey (İstanbul mebusu), Arif Bey (Eskişehir mebusu), Ahmet Şükrü Bey (İzmit mebusu), Osman Nuri Bey (Bursa mebusu), Necati Bey (Bursa mebusu), Feridun Fikri Bey (Dersim mebusu), Halis Turgut Bey (Sivas mebusu), Ahmet Muhtar Bey (Trabzon mebusu), Rahmi Bey (Trabzon mebusu), Hoca Kamil Efendi (Karahisarsahip mebusu), Hulusi Bey (Karasi mebusu), Halit Bey (Kastamonu mebusu), Ziya Bey (Gümüşhane mebusu), Besim Bey (Mersin mebusu), Abidin Bey (Manisa mebusu), İsmail Canbulat Bey (İstanbul mebusu), Bekir Sami Bey (Sivas mebusu), Kazım Karabekir (İstanbul mebusu), Refet Paşa (İstanbul mebusu) ve Faik Bey (Ordu mebusu) istifa ederek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na geçer.

[25] Daha fazla bilgi için Bkz. (Avcı, 1994), (Kocahanoğlu,2003). Kazım Karabekir'in konu ile ilgili eleştirileri ile ilgili olarak ayrıca Bkz.: (Karabekir, 1995).

[26] Kısa bir dönem 17. Kolordu Vekilliği yapan ve o dönemde Amasya Tamimi'ne imza koyan kişi Bekir Sami Kunduh değil, Bakir Sami Günsav'dır. Günsav, Bursa'yı Yunanlara teslim etmekle suçlanarak 14 Temmuz 1920'de görevden alınır. Hakkında BMM'de verilen gensorunun ardından, Kasım 1920'de Antalya ve Muğla yöresi komutanlığına atanır. Sonradan kendi isteğiyle Kuzey Kafkasya askeri temsilciliğine getirilir. Temmuz 1922'de açığa alındıktan sonra hiçbir görev üstlenmeyen Günsav, 1934 yılında vefat eder. Bekir Sami Kunduh ise 1856'da Osetya'da doğar. Paris'teki Siyasal Bilgiler tahsilinin ardından Milli Mücadele içerisinde yer alır. Kunduh, Tokat Milletvekilliği sırasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları arasında yer alır. İzmir Suikastı Davası'nda yargılanarak beraat eder ve 1933 yılında vefat eder.

Kemal'in 30 Haziran 1927'de emekli olduğu; Cumhurbaşkanlığı görev süresinin sona erdiği; 16 Mayıs 1919'da ayrıldığı İstanbul'a 1 Temmuz 1927'de nihayet dönerek ve Dolmabahçe Sarayı'na yerleştiği; ve 1927 seçimleri sonuçlarına göre seçilen milletvekillerinin henüz meclis çalışmalarına başlamadıkları bir dönemde, *Nutuk*'unu okumaya başladığı; bir diğer ifade ile, paşaların hesaplaşmasının biterek tek parti yönetiminin kurulmaya başlandığının ilan edildiği bir yıldır.

Nutuk'un okunduğu 1927 yılı, gerçekten de, Amasya Tamimi ile kader birliği yapan kurmay heyetinin çeşitli yol ve yöntemlerle tasfiyesinin sonuçlandığı bir yıldır: *Nutuk*, bu tasfiyenin, açıklamasını yapar ve neden "milli mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları"nın, "milli hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmulatında, kendi fikriyat ve ruhiyatının ihtidası hududu bittikçe" Mustafa Kemal'e "mukavemet ve muhalefete devam et"tiklerini (Atatürk, 1970:16) açıklamaya yönelir. Tasfiye edilenler, *Nutuk* aracılığıyla "öteki"ler, hainler haline getirilir: hainler, Mustafa Kemal'in yanında yer almadıkları için haindir; Mustafa Kemal'in yanında yer almaktan, Milli Mücadele'nin bir aşamasında vazgeçmişler, ona muhalefet etmeye başlamışlardır; çünkü onun "milletin vicdanında ve istikbalinde ihdas ettiği", "büyük tekamul istidadını bir milli sır gibi" vicdanında saklayarak "peyderpey, bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde" (Atatürk, 1970:16) olduğunu görememiş; bunu anlamaya kapasiteleri yetmemiştir. Tasfiyelerin resmi nedeni, yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi, muhaliflerin bir kişi olarak Mustafa Kemal'e karşı olmaları değil, "halktaki tekamül istidadını, gelişim eğilimini" görememeleridir. Fakat, işin ilginç yanı, *Nutuk*'ta da belirtildiği gibi, bu istidattan milletin de haberi yoktur; nitekim bu istidat, bir milli sır gibi saklanarak peyderpey, aşama aşama, heyeti içtimaiyeye, topluma tatbik ettirilecektir. Tersinden okursak, muhalefet, Mustafa Kemal'in milletin vicdanında gördüklerini göremediği için eksik, kötü ve kapasitesizdir; muhalifler bu istidatı görememektedir, çünkü bu sadece Mustafa Kemal'in görebildiği bir Milli sırdır. Millette olan, ama milletin de bilmediği bir sır

olduğu için muhaliflerin görememesinin normal karşılanması gerekir ama sadece Mustafa Kemal'in gördüğü ve bir sır olduğuna karar verdiği "şey"i göremedikleri için onunla hemfikir olmayı reddetmeleri nedeniyle muhalifler, yine de suçludur. Göremedikleri için anlayamadıkları bu sır, Mustafa Kemal için sır değil, ayandır. Bu Millî sırrın neden sadece Mustafa Kemal'e göründüğü ise gerçekten tam anlamıyla bir muammadır.

Nutuk'un Kapsamı

Ben, Atatürk'üm öldüm - demiştim zaten -
İşte nutkumu da baştan sona okudum.
Öldüm ama gözüm arkada değil
Kitabım bir uzun bir güzel oldu
Hem ne iyi ettim, ne iyi ettim de efendiler
- Sonunda "EY TÜRK GENÇLİĞİ" dedim. -
Turgut Uyar, "Nutuk"

Mustafa Kemal *Nutuk*'una "1335 [1919] senesi Mayıs'ının 19. günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzarai umumiye" cümlesiyle başlar ve uzun konuşmasını Gençliğe Hitabe'siyle bitirir. Aslında, Gençliğe Hitabe, *Nutuk*'un ikinci finalidir ve *Nutuk* iki ayrı finalle sona erer. Medeni Kanun'un çıkarılış nedeni ile ilgili görüşlerini dinleyici/okuyucusuyla paylaştıktan sonra Mustafa Kemal, her faaliyetlerindeki temel amacın "Türk milletinin medeni cihanda layık olduğu mevkie is'adetmek ve Türkiye Cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün takviye etmek... ve bunun için de, istibdat fikrini öldürmek" olduğunu söyleyerek *Nutuk*'unu bitirir. Medeni Kanun, *Nutuk*'ta bahsedilen son olaydır ve bu finalle, *Nutuk*'ta değinilen olaylar ile eleştirilen ve/veya övülen kişilerin sonuna gelinmiş olur; dokuz yıllık ef'al ve icraatın anlatımı burada son bulur. Bu, *Nutuk*'un birinci finalidir. Nitekim, Mustafa Kemal, bu cümleden sonra "Muhterem efendiler, sizi, günlerce işgal eden uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayetinde mazi olmuş bir devrin hikâyesidir. Bunda, milletim için ve müstakbel evlatlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek, bazı noktalar tebarüz edebilmiş isem, kendimi bahtiyar addedeceğim" diyerek, bir yandan *Nutuk*'un birinci finalini işaret ederken, diğer yandan da konuşmasının ikinci ve

en dramatik finaline dinleyicilerini hazırlar. Bu ikinci final, genellikle *Nutuk*'tan ayrı değerlendirilen ve Gençliğe Hitabe olarak anılan üç paragraflık retoriktir. Bu ikinci final, *Nutuk*'un geri kalan bölümlerinin aksine, herhangi bir konudan, olaydan ya da kişiden bahsetmez: Bir öğüt ve vasiyet niteliği çok daha belirgindir. "Ey Türk Gençliği" hitabı ile başlayan bu bölüm, gençliğe temel vazifesinin ne olduğunu söyler: varlığının ve geleceğinin tek temeli olan Cumhuriyeti, sonsuza dek koruması ve savunması gerektiğini öğütler ve ola ki bir gün, iç ve dış düşmanlar Cumhuriyeti tehdit eder ve gençlik de Cumhuriyeti korumak ve savunmak zorunda kalırsa, içinde bulunduğu şartların zorluğunun onu yıldırmaması gerektiğini; şartlar ne olursa olsun bu temel vazifesini ifâ etmesi gerektiğini söyler. Bu vazifenin yerine getirilmesi için gençliğin ihtiyaç duyduğu güç ise damarlarındaki asil kanda bulunmaktadır.

Nutuk'un, Mustafa Kemal'in gözyaşları eşliğinde, vasiyet ve öğüt karakteri hayli baskın bir belagat ile -Gençliğe Hitabe ile- sonlandırılması, Gençliğe Hitabe'nin, henüz *Nutuk*'un okunduğu günlerde, onun *Nutuk*'tan ayrı ama onun içerisinde yer alan, onun bir parçası olan bir metin olarak değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır. Nitekim, Gençliğe Hitabe'nin okunduğu günün ertesi, yani 21 Eylül 1927 günü saat 13:00'de Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri bir araya gelerek Gençliğe Hitabe'ye cevap niteliğinde bir metin kaleme almış ve bu metni yayınlanmak üzere gazetelere göndermiştir. 22-23 Eylül'de toplanan Darülfünun öğrencileri de benzer saikle bir araya gelmiş, Gençliğe Hitabe'ye cevap niteliğinde bir metin de onlar hazırlayarak, Mustafa Kemal'e telgraf çekmiştir. Gençliğe Hitabe'ye cevaplar, bu iki girişimle de sınırlı kalmamış, Gençliğe Hitabe'ye cevap olarak yazılarak Mustafa Kemal'e gönderilen birçok metin kaleme alınmış, bu metinlerin bir kısmı da *Hakimiyet-i Milliye* Gazetesi'nde 27 Ekim tarihinden itibaren "Gazimizin Hitabesi ve Gençliğin Hissiyatı" başlığı altında okuyucuya aktarılmıştır (Uzun, 2005:31-33). Bugün de, *Nutuk*'un çok fazla okunan ve tartışılan bir metin olmamasına rağmen, Gençliğe Hitabe'nin eğitim çağındaki tüm gençlere ezberletilmesi ve eğitim kurumlarının tüm

sınıflarına asılması da Gençliğe Hitabe'ye atfedilen önemin günümüzde de halen devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Nutuk'un kapsamı ile ilgili olarak belirtilmesi gereken noktalar, *Nutuk*'un nasıl başlayıp, bittiği ve Gençliğe Hitabe'nin niteliğiyle sınırlı değildir. *Nutuk*'un kapsadığı tarihsel döneme göz atıldığında da ilginç ayrıntılar göze çarpmaktadır. Genel olarak *Nutuk*'un, 19 Mayıs 1919-15 Ekim 1927 tarihleri arasındaki 9 yıllık tarihsel dönemi kapsadığı belirtilir. Mustafa Kemal'in *Nutuk*'unu okumaya başlamadan hemen önce, CHF İkinci Kongresi'ni açış konuşmasında söylediği "dokuz senelik bir devrenin tarihine temas edecek maruzat ve beyanatım uzun sürecektir" sözü de bu iddiaya delil olarak sunulur. *Nutuk*'un 1927 yılı sonlarına kadar devam eden bir tarihsel süreci kapsadığı ile ilgili diğer bir delil ise *Nutuk*'ta, *Nutuk*'un okunmasından kısa bir süre önce (27 Ağustos 1927 tarihinde) vukuu bulan, Çerkez Ethem'in abisi Reşit Bey'den para alarak Atatürk ve İnönü'ye suikast yapmak amacıyla gizlice Kuşadası'na çıkan Hacı Sami çetesinin faaliyetlerinden de bahsedilmiş olmasıdır (Arar, 1980:133). Arar, ayrıca, 1924 yılından sonra gerçekleşen ve *Nutuk*'ta da atıf yapılan olayların listesini çıkarmıştır. Arar'ın listesine göre Mustafa Kemal, *Nutuk*'unda, Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleşen 24 ayrı olaya değinmiştir ve bu olayların 5 tanesi ise 1927 yılında gerçekleşmiştir. Arar'ın listesi kuşkusuz doğru olmakla birlikte, Tunçay ve Dumont'un da dikkat çektikleri gibi, *Nutuk*'ta bu dokuz yılı kapsayan olayların dağılımının oldukça dengesiz olduğu da aşikârdır. Dumont (1997:16) bu konuda şöyle der: "Atatürk, eserinde, Türk Devrimi'nin çeşitli aşamalarına, pek eşitsiz bir yer ayırmıştır. Böylece, *Söylev*'in yüzde 42'si 1919 yılının sadece son altı ayına ayrılmışken, onun zıddına, 1924 ile 1927 arası yıllar en az dikkati çeken bir dönem olmuştur (eserin yüzde birinden az). 1920 yılının payı *Söylev*'in yüzde 25'idir; 1921 yılı yüzde 8 dolayında, 1922 yılı yüzde 9, 1923 yılı yüzde 4,5 bir paya sahiptirler" (Arar, 1980:131-133).

Tunçay (1999:184) da aynı konuda şu bilgilere yer vermektedir: "Yeni basımlarında -belgelerin verildiği III.

cilt hariç- metni yaklaşık 900 sayfa tutan *Nutuk*'un, kabaca 700 sayfası, M. Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından saltanatın kaldırılışına kadar geçen 42 ayın, genellikle zaman dizim sırasını izleyen, ayrıntılı bir anlatım, çözümleme ve yorumuna ayrılmıştır. Ondan sonra *Nutuk*'un verilişine değin 60 ayın öyküsüyse, daha seçmeci bir yaklaşımla 200 sayfaya sığdırılmıştır".

Nutuk'a yakından bakıldığında da Tunçay ve Dumont'un haklı noktalara temas ettikleri görülebilmektedir. Örneğin, Milli Eğitim Basımevi tarafından 1971 yılında yayımlanan 3 ciltlik *Nutuk* esas alınarak konuşulursa, metnin tamamı, belgeler dahil, 1280, belgeler hariç 898 sayfadan oluşmaktadır -ki belgelerin tamamı 1923 yılı öncesine aittir. Mustafa Kemal'in Cumhuriyetin ilan edildiği anı tasvir ettiği "...kanun birçok hatiplerin, Yaşasın Cumhuriyet! sadalarıyle alkışlanan hitabeleriyle kabul edildi" cümlesi ise 813. sayfada yer almaktadır. Bir başka ifade ile *Nutuk*'un %90,5'i 29 Ekim 1923 tarihinden önce gerçekleşen olaylardan bahsetmektedir. Oysa 29 Ekim 1923 tarihi, *Nutuk*'un kapsadığı ileri sürülen dokuz yıllık tarih diliminin sadece %52,8'lik bir bölümünü oluşturmaktadır. Bir diğer ifade ile Mustafa Kemal, *Nutuk*'unun tarihsel olarak %53'ünü kapsayan bir bölümüne, konuşmasının %91'ini; Cumhuriyet'in ilanından sonraki %47,2'lik bölümüne ise %10'undan bile az bir yer ayırmıştır. Üstelik, *Nutuk*'un Cumhuriyet'in ilanından sonraki bölümün hayli önemli kısmı da, muhaliflerin, başta da Rauf Orbay'ın, Cumhuriyet'in ilan ediliş biçimine yönelik eleştirilerinden ve konuyla ilgili olarak o günlerde basında çıkan yazılara cevaplardan oluşmaktadır. Cumhuriyet'in ilanına ilişkin tepkileri de bir yana koyarsak, Mustafa Kemal'in, Cumhuriyet'in ilanından sonra değindiği tek belirgin konu, TCF'nin kuruluşu ile ilgili değerlendirmeleridir ki bu da 1924-1925 yıllarını kapsayan bir tartışmadır. Tamamı 1923 yılından öncesine ait olan vesikalar da tartışmaya dahil edilirse, *Nutuk*'un 1923'den sonrası ile ilgili değerlendirmeleri iyiden iyiye azalmaktadır: Toplam 1280 sayfanın, sadece 85 sayfası Cumhuriyet'in ilanından sonrasına aittir ki bu da vesikalar dahil edildiğinde toplam metnin

sadece %6,6'sının 29 Ekim 1923'den sonrası ile ilgili olduğu anlamına gelmektedir.

Nutuk'un, kapsadığı tarihsel alanı eşit parçalara bölerek kullanmamış olması, Mustafa Kemal'e yöneltilecek bir eleştiri değildir. Amacı bir tarih kitabı ya da bir siyasal olaylar kronolojisi vb. yazmak olmayan hatibi, 1923 sonrasına kısaca değinmiş olmakla eleştirmek akla yatkın bir tenkit yöntemi değildir. Açıkçası, *Nutuk*'un niteliği göz önüne alındığında bunun, hatibin kendi tercihi olarak değerlendirilmesinin daha doğru olduğu söylenebilir. Fakat bu eleştirinin, açıkça, *Nutuk*'u bir kutsal kitap, Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekçi bir tarihi ya da bir destan olarak ele alan; *Nutuk*'a, okunma amacının çok da ötesinde bir kutsallık, bilimsellik, bir tarihsellik atfeden; *Nutuk*'ta Mustafa Kemal ve Cumhuriyet ile ilgili her şeyi arayan; hatta onun şifreli, bizi gelecekteki tehlikelere karşı uyaran ezoterik bir metin olduğunu söyleyen yazarlara -resmi tarihçilere- yöneltilebilecek bir eleştiri olduğu kuşkusuzdur.

Nutuk'a kapsadığı konular itibariyle göz atıldığında da kayda değer ayrıntılarla karşılaşılır. *Nutuk*, kapsadığı tarihsel döneme ilişkin hem olaylardan hem de kişilerden bahseder. Fakat ne olaylar, ne de kişiler, söz konusu tarihsel dönemdeki önemlerine göre değil, Mustafa Kemal'in onlara atfettiği değerlere göre *Nutuk* içerisinde yer alır. Bir başka ifadeyle Mustafa Kemal'in bahsettiği olaylar ve kişiler, sadece kendi öyle istediği için ve kendi anlattığı biçimde *Nutuk*'ta yer alırlar ve Mustafa Kemal'in bu konudaki seçimleri oldukça eklektiktir: Mustafa Kemal, olayların ve kişilerin kendi anlatmak istediği yönlerini ön plana çıkarır ve sadece bu yönleriyle onları *Nutuk*'un kapsamına dahil eder. Örneğin Mustafa Kemal, *Nutuk*'taki anlatımında, Çerkez Ethem'in iç ayaklanmaları bastırmadaki rolünü ve Ankara üzerindeki gücünü minimize ederken, onun tren istasyonundan kaçışını ayrıntılarıyla anlatır. Halide Edip'in (1963) de bahsettiği gibi, Ethem Bey, Ankara'ya geldiğinde Ankara'daki tek otomobilin kendisine tahsis edilmesi ve Ankara sokaklarının Çerkez Ethem'i görmek isteyen insanlarla dolup taşması, Mustafa Kemal'in *Nutuk*'unda bahsetmeyi tercih etmediği olaylar arasında yer almaktadır. Lâkin Mus-

tafa Kemal, Abdülkerim Paşa ile olan telgraflaşmalarını ve Yahya Kaptan olayını ayrıntılarıyla ele alma ihtiyacı hisseder.

Gerçekleştiği dönemde BMM içersinde önemli bir sarsaşyona neden olan Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi olayına da *Nutuk*'ta değinilecek kadar önem verilmez. Millî Mücadele'yi kendisinin Samsun'a ayak basmasıyla başlatır ve ne Mondros Mütarekesi'nden önce gerçekleşen olaylardan ne de kendisinin 30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919 tarihleri arasındaki faaliyetlerinden bahsetmemeyi tercih eder. Özetle, Mustafa Kemal'in ele aldığı bir olayı neden o şekilde anlattığını ya da bazı olaylara -Arar'ın da belirttiği gibi, Veliaht Abdülmecit Efendi'nin Anadolu'ya daveti, Atatürk'ün emri ile kurulan ve kapatılan Türkiye Komünist Partisi, yurtdışında bulunan İttihat ve Terakki'nin üç büyük lideri ile olan yazışmalar ve bu partinin teşkilât ve imkânlarından millî dava için yararlanmak, ama onun Türkiye'nin kaderinde tekrar söz sahibi olmasını önlemek için sürdürülen çabalar, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in katli, Ali Kemal'in İzmit'te linç edilmesi gibi iç politik olaylardan; dış politika ve diplomatik ilişkiler açısından, Fransa'nın Suriye eski Yüksek Komiseri Georges Picot ile Sivas'ta yapılan görüşmeler, Sovyet-Türk ilişkilerinin başlaması ve gelişmesi, Bolşevik liderlerle yapılan yazışmalar, Suriye ve Irak'taki mahallî ve millî direniş örgütleri ile olan ilişkiler gibi olaylara (Arar, 1980:136-137)- yer vermediği için eleştirmek, hangi olayları konuşmasına dahil edip etmediğine bakarak Mustafa Kemal'i değerlendirmek mümkün değildir; fakat bu, onun anlatımını eklektik olmaktan da alıkoymaz: Anlattığı tarih(sel olaylar), o dönemde gerçekleşen olayların Mustafa Kemal tarafından yorumlanmış, onun tarafından kurgulanmış biçimleridir. Ayrıca Mustafa Kemal, konu edilen tarihsel kesitte gerçekleşen olaylardan sadece kendi anlatmak istediği olayları seçmiş, seçtiği olayların da anlatmayı uygun gördüğü kısımlarını ön plana çıkararak anlatmıştır. Nitekim, aynı değerlendirmeyi, *Nutuk*'ta bahsedilen kişiler için de söylemek mümkündür. Bu da hatibin kendi tercihidir; hattâ zatında benzer tarzdaki tercihleri, Millî Mücadele'yi anılarına taşıyan Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Kazım Karabekir

ve Rıza Nur da yapmışlardır. Onların anıları -ki "anı" kapsamında değerlendirilen tüm çalışmalar için aynı şeyi söylemek de olasıdır- da Mustafa Kemal'in *Nutuk*'taki anlatımı gibi taraflı ve eklektiktir.

Mustafa Kemal *Nutuk*'unda *Toksöz*, *Ferda*, *Tasvir-i Efkar*, *Vatan*, *Tanin*, *Son Telgraf*, *Yeni Dünya* ve *Potus* gibi gazeteler ve Tevfik Paşa, Ali Rıza Paşa ve Damat Ferit Başkanlığında kurulan hükümetler hakkında eleştirel değerlendirmelerde bulunur. Trakya Paşaeli Cemiyeti, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaai Hukuk-ı Milliyle Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi, Edirne Vilayet-i Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti, Kürt Teali Cemiyeti, Telali-i İslâm Cemiyeti, İtilâf ve Hürriyet, Cemiyet-i Hafiyye-i İslâmiyye, Mavri Mira, Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul Patrikhanesi, Resmi Muhacirin Komisyonu, Rum Mekteplerinin İzci Teşkilatları, Pontus Cemiyeti, Kürt Kulübü, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Kızıl Hançerliler, Askerî Nigahban Cemiyeti, Ermeni Patrikhanesi, Etnik-i Eterya Cemiyeti, Merzifon'daki Amerikan Kurumları, Ecnebi Salib-i Ahmerleri, Karakol Cemiyeti, Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Kurulu, Erzurum Merkez Kurulu, Sivas Merkez Kurulu, Felah-ı Vatan Grubu, Ahmediye Cemiyeti, Yeşil Ordu, Zeynelabidin Partisi, Halk İştirakiyun Partisi, Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, Islahat Grubu, Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Kuvâ-yı Seyyare ve İkinci Grup hakkında da oldukça menfî sözler söyler.

Nutuk'ta hakkında olumsuz anlamda bahsedilen kişilerin sayısı da oldukça kabarıktır. Nitekim, menfî ve müspet anlamda kendilerinden bahsedilen kişiler göz önüne alındığında *Nutuk*'un kişiler ve onlar hakkındaki değerlendirmeler üzerinde bina edildiğini söylemek büyük bir yanlış olmayacaktır. *Nutuk*'ta kendilerinden menfî anlamda bahsedilen kişiler arasında, Abdullah Azmi Efendi, Abdullah Bey, II. Abdülhamit, Abdülkadir Kemali Bey (Öğütçü), Abdülmecit Efendi, Abdürrahman Bey, Abuk Ahmet Paşa, Adil Bey, Adnan Bey (Adıvar), Ahmet Fevzi Paşa, Ahmet İzzet Paşa (Furgaç), Ahmet Necati (Binbaşı), Aleksandros Zimbragaki, Ali Galip Bey, Ihsan Paşa (Sabiş), Ali Kemal Bey, Ali Rıza Bey, Ali Rıza

Bey (Kuruoglu), Ali Rıza Paşa, Ali Suat Bey, Alişan Bey, Ali Ulvi Bey, Alişer Bey, Atıf Bey, Atinegora, Ayinpa, Anzavur Ahmet, Bahur Bey, Bekir Bey (Çerkez Bekir Sıtkı), Bekir Sami Bey (Kunduh), Brunot Binbaşı, Cafer Tayyar Bey (Eğilmez), Cavit Bey, Celâdet Bey, Celal Bey, Celâlettin Arif Bey, Cemal Bey (Malatya'da Onikinci Süvari Alay Komutanı), Cemal Bey (Konya Valisi), Cemal Paşa (Mersinli,) Cemil Paşazâde Ekrem, Cevdet Bey, Çerkez Ethem, Çerkez İbrahim, Çerkez Kara Mustafa Paşa, Çerkez Reşit Bey, Çerkez Tevfik Bey, Çopur Musa, Çopur Yusuf, Çürüksulu Mahmut Paşa, Damat Ferit Paşa, Damat Mehmet Şerif Paşa, Deli Hacı, Deli Hasan, Demirci Mehmet Efe, Dispasimas, Droteos, Dürrîzâde Esseyit Abdullah, Edip Bey, Emin Bey (Gevecioğlu), Esat Paşa, Feridun Fikri Bey (Düşünsel), Ferit Ali Paşa, Faik Ali Bey (Ozansoy), Rahip Frew, Mehmet Galip Bey, Giritli Katehakis, Gümülcineli İsmail Bey, Hacı Musa Bey, Hadi Paşa, Hakkı Efendi (Topçu Binbaşı), Hakkı Behiç Bey, Halil (Rami) Bey, Halit Bey, Halit Bey (Akmansü), Hamdi Efendi, Hamit Bey, Haralambos Hasan Çavuş, Haydar Bey, Hayrettin Efendi, Hayrettin Bey (Kurmay Albay), Hayri (Yeni Dünya Gazetesi), Hidayet Bey, Hikmet Bey (Çerkez), Hoca Esat Efendi (İleri), Hoca Sabri, Hulusi Bey, Hüseyin Avni Bey (Ulaş), Hüseyin Kâzım, İbrahim Ethem Bey, İbrahim Paşa (Nurettin Paşa'nın babası), İlyaszâde Ahmet Kemal, İlyas Bey (Malatya'da Onbeşinci Alay Komutanı), İngiliz İbrahim, Kâmran (Âli) Bey, Kara Nazım, Kara Vasıf, Kâzım Karabekir, Kemal Bey, Kemal Paşa (Saray), Keşfi Bey, Kiraz Hamdi Paşa, Klematios (İlk Pontus Ocağı'nı kuranlardan), Küçük Ağa, Küçük Hasan, Mahmut Bey, Mehmet Ali Bey (Gerede), Mehmet Şükrü Bey (Koç), Mehmet Hayri, Mevlânzâde Rıfat, Muhittin Paşa, Mustafa Efendi, Hoca Musa Beyzade, Müfit Efendi, Hoca (Kurutluoğlu), Nadir Paşa, Nail Efendi, Nâki Bey, Nazım Bey (Resmor), Nedim Bey, Nevres Bey, Nizamettin Bey (Tepedelenlioğlu), Nurettin Bey, Nurettin Paşa, Ömer Fevzi Bey, Ömer Halis Bey (Bıyıktay), Polimitis, Postacı Nazım, Rauf Bey (Orbay), Refik Bey, Refik Halid Bey, (Karay), Sabit Bey (Sağıroğlu), Sadık Bey, Sadullah Bey, Sait Molla, Salih Bey, Salih Efendi (Yeşiloğlu), Salih Paşa (Kezrak), Sarı Efe Edip, Selahattin

Bey, Senai Bey, Servet Bey (Orkun), Seyit Abdülkadir Efendi, Siyari Bey, Solly Flood, Suphi Bey, Suphi Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Şeyh Hacı Fevzi Efendi, Şeyh Eyüp Şeyh Sait, Şeyh Recep Kamil, Şükrü Bey, Şükrü Efendi Hoca (Çelikalay), Tevfik Paşa (Oktay), Vehip Paşa, Vehbi Bey, Venizelos (Elefterios), Yermanos Bey, Zarahzâde Celâl Zaven Efendi, Zeki Bey (Kadirbeyoglu.) Zeynelabidin Bey, Ziya Hurşit Bey ve Ziya Paşa yer almaktadır.

Nutuk'un, kişilerin eleştirisi niteliği olma özelliği o kadar belirgindir ki, yukarıda bir kısmı sayılan bu kişilerin sadece birer kez değil, onlarca defa kendilerinden bahsedilmiş olması da *Nutuk*'un bu yönünü ön plana çıkarması açısından önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilebilir. Örneğin Mustafa Kemal, Rauf Bey'den 157 kere, Damat Ferit Paşa'dan 79, Nurettin Paşa'dan 71, Refet Bey (Bele)'den 70, Çerkez Ethem'den 69, (Mersinli) Cemal Paşa'dan 67, Vahdettin'den 65, Çerkez Tevfik Bey'den 53, Ali Galip Bey'den 51, Kâzım Karabekir'den 44, Çerkez Reşit Bey'den 43, Celâlettin Arif Bey'den 32, Ahmet İzzet Paşa'dan 30, Bekir Sami Bey'den 29, Damat Mehmet Şerif Paşa'dan 28, Adil Bey'den 27, Ali Rıza Paşa'dan 27, Kara Vasıf Bey'den 27, Tevfik Paşa'dan 27, Ali Fuat Paşa'dan 23 ve Sait Molla'dan 23 defa bahsederek eleştirmiştir (Uzun, 2005:315-316). *Nutuk*'ta olumlu anlamda bahsedilen kişiler de vardır. *Nutuk*'ta örneğin, İsmet Pasa (İnönü)'den 27, Yahya Kaptan'dan 10, Abdülkerim Paşa'dan 47 ve Yahya Galip Bey'den 5 kez olumlu anlamda bahsedilmiştir[27].

Nutuk'ta olaylar çoğunlukla tarihsel sıralarına bağlı olarak verilir; fakat bu *Nutuk*'un kapsamı dışında değerlendirilen dokuz yıllık tarihsel kesit haricindeki olaylardan hiç bahsedilmediği anlamına gelmemelidir. Arar (1980:133), *Nutuk*'un kapsamı dışındaki olaylardan -eski

---

[27] Nutuk'taki kişi adlarını sayanlardan birisi de Kılıç (2003:137-138)'tır. Kılıç'ın sayımına göre, Nutuk'ta Rauf Orbay'dan 96, İsmet İnönü'den 79, Refet Bele'den 69, Mersinli Cemal Paşa'dan 69, Ali Fuat Cebesoy'dan 57, Kazım Karabekir'den 57, Fevzi Çakmak'tan 31, Ahmet İzzet Paşa'dan 30 Bekir Sami Kunduh'tan 30 Kara Vâsıf Bey'den 30, Salih Kerzak Paşa'dan 29, Tevfik Paşa'dan 26, Çerkez Ethem ve kardeşlerinden 26, Ali Galip'ten 23, Nurettin Paşa'dan 23, Kazım Özalp'ten 22 ve Celalettin Arif Bey'den 21 defa bahsedilmektedir.

çağlardaki; ya da İslâm tarihindeki olaylar gibi- bahsederken, olayları "...tarih felsefesi diyebileceğimiz sentetik bir görüşle" anlattığını belirtmektedir[28].

Nutuk Nedir?

İşte gene kasım ayı
Oturup Atatürk'ün nutkunu okumak
Göreceksiniz dünya aydınlık
Çözülüp gidecek kafanızdaki bulmak
Talip Apaydın "Nutuk"

Nutuk'un "ne" olduğu, ne tür bir metin olduğu ile ilgili tartışmalar oldukça zengindir[29]. Şevket Süreyya Aydemir

---

[28] Kılıç (2003: 139) Nutuk'taki olayların dizinini de çıkartmıştır. Kılıç'ın araştırmasına göre, Nutuk'ta İstanbul Hükümeti'nden 191 defa, millet kelimesinden 153, Büyük Millet Meclisi'nden 150, Heyet-i Temsiliye'den 114, Padişah'tan 103, Meclis-i Mebusan'dan 79, İtilaf Devletleri'nden 69, Sivas Kongresi'nden 46, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden 44, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nden 33, Erzurum Kongresi'nden 32 ve Mondros Mütarekesi'nden 27 defa bahsetmiştir.

[29] Nutuk'un niteliği ile ilgili tartışmalar hakkında örneğin Akşin (1997:26-27), Mustafa Kemal'in, İzmir Suikastı davası sonrasında, paşalara bazı ordu çevrelerince gösterilen bağlılık üzerine, Milli Mücadele'deki rolünün, eski çalışma arkadaşlarından daha fazla olduğunu göstermek amacıyla Nutuk'u söylediği düşüncesindedir. Tütengil (1980:55)'e göre ise *Nutuk*, "milli hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin; istiklalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, milli ve asri bir devleti nasıl kurduğunu ifadeye çalıştığı anıtsal bir" yapıttır. Falih Rıfkı Atay ise *Çankaya*'sında (2004), Mustafa Kemal'in Nutuk'u hiç yazmaması gerektiğini düşündüğünü söyler: "Meclis ve sonra Devlet Reisliği sıfatı gündelik tartışmalara engel olduğunu için meşhur Nutuk'unu yazmıştır. Benim sanimi düşüncem, hiç yazmaması idi. Bütün o vesikalar, tutanaklar dosyalarla kalacağı için tarihçiyi hükümlerinde daha serbest bırakmalı idi". Çambel (1939:57), *Söylev*'i "...başarıya ulaşan önderin inançsızlardan hesap sorması" olarak tanımlar. 19 Mayıs 1919'daki genel durum ile başlayıp, Gençliğe Armağan ile biten *Söylev*, aslında, "Atatürk'ün kendi değimiyle ulusal ve çağdaş bir devletin öyküsüdür". Çamlıbel (1939:64)'in bir diğer ifadesiyle "Mustafa Kemal'in yaptığı tarihi yazdığı tarihe dönüştürme çabasıdır". Nutuk, bize, Çamlıbel'e (1939:64) göre, tarihi yazmanın onu yapmak kadar önemli olduğunu ve Atatürk'ün tarihi yapmak kadar yazmada da usta olduğunu öğretmiştir. Irmak (1980:181) da Nutuk'un "kesin ve son bir hesaplaşma" olduğu ve "...bir vedayı andıran tavrı" olduğu düşüncesindedir: Nutuk "Emanetin mahiyetini anlatıyor, ve onu gerçek sahibi olan gençliğe tevdi ediyor"dur. Akçakayalıoğlu (1988:174)'na göre ise "Nutuk, İnkılâp Tarihimizin

(1973:317) *Nutuk*'un "...ne bir tarih ne de bir siyasi hatıra" olarak değerlendirilebileceği görüşündedir. Aydemir'e göre *Nutuk*, "En gerçek manasıyla, tarihi değerde siyasi bir vesikadır. Her siyasi vesika gibi, zamanın şartları içerisinde çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Nitekim, onun sahibi de onu, bir taraftan bu nutka eklenen belgelere dayandırırken, diğer taraftan olayları kendi açısından hükümlere bağlamıştır. Bu suretle de kendi hikâyesini, kendi eli ve dili ile kendi ölçüleri ve elbette büyük nutkun söylendiği günlerin havası içinde tarihin arşivine maletmiştir". Altuğ'a (1980:9) göre ise *Nutuk* "Atatürk'ün Türkiye'nin kurtarılması, milli devletin kurulması ve devrimler atılımına başlamasında hep planlayıp başında bulunduğu ve bu olağanüstü çabaların 1919-1927 arasındakileri, kendi kalemiyle ulusuna ve dünyaya anlatan büyük bir yapıttır". Arar (1980:137) *Nutuk*'un "Kurtuluş savaşı ile Cumhuriyetin ilk yedi yıllık tarihi için vazgeçilmez bir ana kaynak olmakla beraber, bu dönemin klasik ve standart ölçülere göre yazılmış bir tarih" olmadığını belirtmektedir. Altuğ (1980:9) ise *Nutuk*'un "Türk ulusunun yetiştirdiği en büyük insan Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'nin kurtarılması, millî devletin kurulması ve devrimler atılımına başlamasında hep planlayıp başında bulunduğu bu olağanüstü çabaların 1919-1927 arasındakileri kendi kalemiyle ulusuna ve dünyaya anlatan büyük bir" yapıt

---

önemli ve gerçek kaynaklarındandır. Türk Kurtuluş Savaşı'nın dününe, bugününe ve yarınına ait her yönü Nutuk'ta bulmak olanağı vardır". Ergün Aybars'a (1997:7) göre *Nutuk* "...yeni dünya düzenine görüşüne dayanan devlet adamı ahlâkını yansıtır. Tarihe ve ulusuna hesap veren devlet adamı ahlâkını Türkiye'ye getirmeye çalışan Atatürk Nutuk'unu bu amaçla vermiştir". Aybars'a göre *Nutuk* ikinci olarak "bir dönemin tarihinin açıklanışıdır... emperyalizme karşı verilen ulusal bağımsızlık savaşının ve bir bakıma da monarşiye karşı ulusal egemenlik savaşının tarihtir. Türk devriminin düşünsel ve eylem boyutunun iç içe birlikte bütünleşerek modern Türkiye'nin doğuşunu hazırlamasıdır. Bu yönüyle Nutuk, Türk Devrim Tarihi'nin temel kitaplarının en başta gelen belgesel" yapıtı olma özelliği taşımaktadır.

olduğu düşüncesindedir. Afet İnan (1980:33) *Nutuk*'un "...bir devlet kurucusunun millete hesap verme örneği" olarak değerlendirilebileceğini söyler. Bu açıdan *Nutuk*, İnan'a göre "...birinci elden bir tarih", "...tarihte örneğine az rastlanır bir örnektir".

Atatürkoloji (Atatürkbilim) ve Atatürkçülük şeklinde iki kavram ortaya atarak, bu kavramların birbirlerinden farklarını tanımlamaya çalışan Kongar (1983:12), Atatürkçülüğü "...herkesin, her grubun Atatürk'ü kendi anladığı gibi anlatması ve bu çerçevede O'nu bayrak yaparak, kendi siyasal ya da düşünsel eylemlerinde onu kullanmasıdır" şeklinde tanımlamaktadır. Kongar'a göre Türk vatandaşı herkesin böylesi bir tanımlamayı yapmaya hakkı bulunmaktadır ki bu anlamda Atatürkçülük bir ideoloji, bir yaşam görüşü, bir eylem biçimi ve bir siyasal akım olarak tanımlanabilir. Oysa Atatürkbilim (Atatürkoloji), bu yönüyle Atatürkçülükten çok farklı bir kavramdır: Nesnel ve tarihsel gerçekler olarak Atatürk'ün kendi yaşamında yaptıkları, yapamadıkları, başardıkları, başaramadıkları yani Atatürk'ün nesnel ve tarihsel mirasıdır. Belirli bir ideolojik çerçeveye oturtulmadan, salt gerçeği saptamak amacıyla Atatürk'ü inceleme işine Kongar, Atatürkoloji adını vermekte; *Nutuk*'u da bu çerçevede ele almaktadır. Emre Kongar (1983:51) *Nutuk*'u, Mustafa Kemal Paşa'nın "yaptığı tarihi, yazdığı tarihe dönüştürme çabası" olarak tarif eder: "Nutuk, tarihi hem yansıtan hem de yorumlayan bir belgedir. Mustafa Kemal Nutuk'ta tarihi yapan bir kişi olarak, onu kendisine göre yazmıştır da". Kongar (1983:51), şöyle devam eder "bir hesaplaşma metni" olarak tarif ettiği *Nutuk* ile ilgili değerlendirmelerine: "Nutuk'a dikkatle bakıldığı zaman hem bir Kurtuluş Savaşı ideolojisi, hem de yalnız bir önderin çevresiyle hesaplaşması görülür. Atatürk inanılmaz başarısını aktarırken kendisini yalnız bırakanlardan, başarısına inanmayanlardan hesap sormaktadır".

Afet İnan (1966:516) *Nutuk*'un "bütün millî mücadele'nin tarihi" olduğu düşüncesindedir. Arar (1980:152) ise *Nutuk*'un her şeyden önce bir hitabe olduğunu belirttikten sonra, onun, "Türk hitabet sanatının erişilmesi güç, en güzel örneklerinden birisi" olduğunu belirtir.

Enver Ziya Karal (1980: 189) da İnan'la benzer düşüncelere sahiptir. Ona göre de, Mustafa Kemal'in *Nutuk* olarak anılan demeci "...hem kendi mücadelesini, hem de 19 Mayıs 1919'dan cumhuriyetin ilanına kadar olan millî mücadeleyi değerlendirmesi"dir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 11 Kasım 1966 tarihli nüshasında yazan Sabahattin Selek ise *Nutuk*'un Mustafa Kemal'in halkına hesap verişi olduğunu belirtir. Ama bu, Selek'e göre, öylesine bir hesap veriştir ki, bir ihtilalci idrakiyle başından sonuna kadar, karşı fikir ve kuvvetleri yıkmaya, mahkûm etmeye dayanmaktadır. Selek'e göre, 15-20 Ekim 1927 günleri arasında "Atatürk savcı, Nutuk iddianame, Kongre, jüri, memleket ve dünya kamuoyu da dinleyicidir".

Tarık Zafer Tunaya (1991:116-120)'ya göre *Nutuk*, bir hatırat, "bir tek parti liderinin, tüm toplumu benimsemeye zorladığı resmi bir ideoloji" veya "bir tarih kitabı" olmadığı gibi, "sosyo ekonomik bir doktrin" de değildir. Tunaya, *Nutuk*'u "Atatürk'ün olağanüstü saydığı dönemlerde başvurduğu bir hesap verme eylemi ve belgesi" olarak değerlendirmektedir. Kinross (1964:664)'a göre ise *Nutuk*, "Kemalist ihtilalin klasik bir anlatımı"dır.

Ceyhun Atıf Kansu (1980:221) ise *Nutuk*'un tarihsel bir dram olduğu düşüncesindedir: "*Söylev* adeta başkişisi Mustafa Kemal olan bir tarihsel dram havası taşımaktadır. Başkişisi kendisidir. Yavaş yavaş, *Söylev* ilerledikçe ve *Söylev*'e kendi yazgısı dışında ulusun yazgısı da katıldıkça bu dram Mustafa Kemal ile özdeşleşmekte, bir ulusun dramı haline gelmektedir. Her dramda, bu bir oyun olsun, bir hayat dramı olsun belli bir ikilem vardır. Dram zaten bu ikilemin üstüne ve bu ikilemden doğan çelişkiler üzerine, çatışkılar üzerine kurulur. Her dramın bir ikilemi vardır. Atatürk'ün söylevindeki ikilem baştan sona, başta söylediği, belirttiği ikilemdir. Bu da ya bağımsızlık ya ölümdür". Kurtuluş (1994) ise *Tarihsel Olaylarla Söylev "Nutuk"* isimli çalışmasının arka kapağına şu ifadeyi eklemiş ve *Nutuk*'un "...bir ulusun yeniden doğuşunun akıl almaz yokluklara karşın ulusal savaşını kazanışının ve aydın günlere yönelişinin tarihsel bir öyküsü, tarihsel bir anlatımıdır... Atatürk'ü anlamak,

O'na saygı duymak, O'nu sevmek, O'nun izinde olmak; ancak Söylevi okuyup anlamakla başlayacaktır".

Zeynep Korkmaz ise *Nutuk*'u, Köktürk yazıtlarıyla karşılaştırarak ele alır. Yazara göre her ikisi de yazarlarının uzak görüşlülüğünü ortaya koyan eserlerden birincisi MS 552 yılında kurulmuş Türk devletinin Kağanı, Bilge Kağan'ın ulusa hitabesi; diğeri ise, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'dir. Bilge Kağan ve Mustafa Kemal'i birbirlerine benzer içerik ve niteliklerde *Nutuk*'lar söylemeye iten temel neden, "Bilge Kağan'ın Türk ulusunu Çin esaretinden kurtarmak için ortaya atıldığı dönemdeki şartlarlarla Atatürk'ün Türk ulusunu kurtarma kararını vererek Samsun'a çıktığı zamanki şartlar arasındaki" (Korkmaz, 1974:61) yakınlıktır. Her ikisi de "...üstün yeteneklerinden gelen özellikleri dolayisiyle, ortaya atılmak için içinde bulundukları şartları ikinci plana atmasını bilmişlerdir. Her ikisinde de eşsiz birer yurt ve ulus sevgisi, her ikisinde de o eşsiz kaynaktan aldıkları birer güç vardır. İşte bu sebepledir ki, her ikisi de uluslarının kötü alnyazısını silerek, gelecek kuşakların yollarını aydınlatıcı başarılar elde edebilmiştir". Tıpkı MS 552 yılında Bilge Kağan'ın ortaya çıkışı gibi, "...ondan tam 12 yüzyıl sonra Türk ulusunun bağrından bir Mustafa Kemal çıkmıştır. O, memleketin en karanlık günlerinde ulusunun kanayan yüreğine merhem olmuş, onun elinden tutmuş ve Kutluğ Kağan gibi yurdu düşmanların elinden kurtararak özgür bir devlet yaratmıştır" (Korkmaz, 1974:64).

Korkmaz (1997:392)'a göre, *Nutuk*, "...her şeyden önce, birbirinden farklı fakat birbirini tamamlayan safhalar halinde yol alan inkılâbın birinci elden pek değerli kaynak eseridir. Çünkü kitabın yazarı, tarihi olayları yalnızca belgelerle inceleyerek objektif gerçeğe ulaşmak isteyen bir tarih yazarı değil, aynı zamanda o tarihi yapanın kendisidir. Tarihi yapanla yazanın aynı şahsiyette birleşmiş olması Nutuk'u benzerleri ile karşılaştırılamayacak üstün değerde bir eser durumuna getirmiştir". Korkmaz (1997: 397), *Nutuk* hakkındaki gözlemlerinde şöyle devam eder: "Nutuk, Atatürk'ün milli Mücadeleyi ve Türk inkılâbını asıl hedefine ulaştırabilmek için Kuvâyı Milliye ruhu diye adlandırılan toplum bilincini, nasıl

bağımsız, demokratik, lâik bir devlet kurma ideali etrafında birleştirebilmiş ve halkla bütünleşerek toplum bireylerini nasıl millî birlik ve beraberlik duygusu ile birbirine kenetlemiş olduğunun da tanıklarını vermektedir". Ayrıca *Nutuk*, Korkmaz'a (1997:397-398) göre "...Milli hayatı sona ermiş farzedilen büyük bir milletin bağımsızlığını nasıl kazandığını, bilim ve tekniğin en son esaslarına uygun çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu ifade etmiş; bugün ulaştığımız sonucun asırlardan beri çekilen milli felaketlerin yarattığı uyanıklığın sonucu ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedeli olduğuna" işaret etmektedir.

İsmet Giritli ise Mustafa Kemal Atatürk ve Kemalizm'i "sadece geçmişte yaşanmış bir parlak olay olarak anma"nın hem yetersiz, hem de yanlış olduğu düşüncesindedir. Ona göre, önemli olan "Türk toplumunun her alanda modernleşmesinin reçetesini içeren Kemalizm'in günlük hayata uygulanmasıdır". Bu çerçevede "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unu söylemekte güttüğü ilk ve görünürdeki" amacı "geçmişte kalan bazı olayların, yani tarihin, anlaşılmasına yardımcı olmak ve ulusal varlığımız için önemli gördüğü konularda, milletin ve gelecek kuşakların dikkatli ve uyanık olmasını sağlamaktır".

Atatürk, "Nutuktaki ve diğer yayınlardaki ifadeleriyle Kurtuluş Savaşı'nı 'otokratik-teokrat' iktidar ve yönetimden, geri kalmışlıktan, çağdışı felsefe-fikir ve uygulamalardan, bağnazlıktan (taassup), millî dağınıklıktan, iç-dış düşmanlıklardan ve düşmanlardan Kurtuluş anlamında kullanmıştır. Bu savaş sürüp gitmektedir. Değerlendirme bu açıdan da yapılmalıdır. İlgili uzmanlar, ilgili bilim adamları kendi alanlarına giren konuları yorumlayıp genişleterek yeterli yayınlar yapmaktadırlar. Bu gibi çalışmalar resmî makamlarca desteklenmelidir".

Cemil Koçak (1997:137) ise *Nutuk*'un Milli Mücadele'nin ve sonrasındaki siyasi gelişmelerin analitik bir tarihi olduğu düşüncesindedir. *Nutuk*, belgelerle desteklenmiş olmakla birlikte, tek yanlıdır, polemikçi bir üsluba sahiptir. *Nutuk* siyasi bir metindir ve Atatürk'ün 1927 yılında, Milli mücadeleye ve kader arkadaşlarına bakışını özetler. Yekta Güngör Özden (1997:193) ise *Nutuk*'un anı olduğunu söyleyenlerin karşı devrimciler olduğunu

belirttikten sonra, *Nutuk*'un tarihsel bir belge ve kaynak olduğunu belirtir.

Nutuk'un ne olduğu, onun nasıl tanımlaması gerektiği ile ilgili tartışmaları daha da uzatmak mümkün. Fakat bu, yukarıda, farklı yazarlardan *Nutuk*'un ne olduğuna ilişkin yapılan alıntıların çoğunluğunun ortak bir özelliğe sahip olduğu gerçeğini değiştirmiyor. *Nutuk*'un niteliği ile ilgili olarak görüş bildiren yazarların bir kısmı, *Nutuk*'u, içinde yer aldığı tarihsel kesitten, bu tarihsel kesitteki güçler mücadelesinden bağımsız olarak ele alıyor. Oysa *Nutuk*, boşlukta ortaya çıkmış, öncesiz ve sonrasız bir metin değildir. *Nutuk*'u Türk siyasi hayatı içerisinde bir yere koyar, onun ne olduğunu çözmeye çalışırken bu boyutu ihmal etmemek gerekmektedir. Çünkü *Nutuk*, içinde bulunduğu siyasal bağlamdan ve reel politikten koparılarak incelenirse, geriye sadece Mustafa Kemal'in 1919-1927 yılları arasında cereyan etmiş olaylar ve o olaylarda rol oynamış aktörler hakkındaki sübjektif değerlendirmeleri kalmaktadır. Oysa *Nutuk* bundan fazlasıdır.

Bu açıdan *Nutuk*'un ne olduğunu anlayabilmek, onu bir yere oturtabilmek için, Birinci Dünya Savaşı sonrasında iyiden iyiye belirginleşen ve keskinleşen güç mücadelelerini dikkate almamız gerekmektedir. Bu nedenle, önce "güç mücadelesi" ile ne kastedildiğini, bu güç mücadelelerinin 1900'lerin başındaki Anadolu coğrafyasında nasıl tezahür ettiğini ve *Nutuk*'un bu mücadeleler dinamiği içerisinde nereye oturduğunu tartışmak gerekiyor.

Güç mücadelesi kavramıyla, siyasal sistemi etkileyen farklı güç ve aktörler arasındaki çekişmeler, savaşlar, ittifaklar ve dostlukların oluşturduğu ilişkiler örüntüsü kastedilmektedir. Bu ilişkiler örüntüsü, Milli Mücadele dönemine gerçek rengini veren, birbirinden farklı, fakat birbirlerini de derinden etkileyen ve besleyen savaşların, idamların, tasfiyelerin, çekişmelerin, ayak oyunlarının, ittifakların, bildirilerin, kongrelerin ve açıklamaların... hepsi ama hepsini kapsamakta, tüm bunlar bu güç mücadelelerinin tezahürü olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Anadolu'daki güç mücadeleleri tek boyutlu da değildir: birbirinden bağımsız, ama birbirini besleyen, destek-

leyen ve/veya engelleyen üç ayrı düzeydeki, eksendeki güç mücadelelerinden söz etmek mümkündür. Bu güç mücadelelerinin birinci boyutu, yabancı devletlerle Anadolu arasındaki güç mücadeleleridir. 30 Ekim 1918 tarihinden sonra gerçekleşen işgaller, bu düzeydeki güç mücadelelerinin en somut tezahürünü oluştursa da, bu düzeyde ele alınan güç mücadelelerini sadece işgallere indirgeyerek tartışmak da olası görünmemektedir. Rusya ve Ankara Hükümeti arasındaki ilişkiler kadar, Amerikan mandası tartışmaları da bu güç mücadelelerinin içerisinde yer aldığı gibi, işgal güçleri arasındaki ittifakın bozulmaya başlamasından sonra işgal güçlerinin kendi aralarındaki ilişkileri de bu çerçevede ele almak gerekmektedir.

İkinci düzeydeki güç mücadeleleri, Anadolu'nun kendi içerisindeki güç mücadeleleridir. *Otonom* örgütler tarafından, *kendiliğinden* ve *dağınık* biçimde örgütlenen Milli Mücadele'yi kendi liderliğinde bir araya getirmek arzusunda olan tek güç, Mustafa Kemal ve arkadaşları değildir. Milli Mücadele'nin başladığı dönemde Anadolu'daki resmi otoritenin İstanbul Hükümeti olduğunu hatırlamak bile bu açıdan yeterlidir. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ardından Ankara'da bir meclis açılmış, kendisini, işgal edilmiş İstanbul'un (İstanbul Hükümeti'nin) devamı gibi gösteren Ankara Hükümeti de Milli Mücadele'yi kendi çatısı altında toplamayı arzu eden önemli siyasî güçlerden birisi haline gelmiştir. Nitekim, Anadolu'nun kendi içindeki güç odakları sadece İstanbul ve Ankara hükümetleriyle de sınırlı değildir. Kendisine bağlı Kızıl Ordusu ile Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılmak isteyen ve Rusya'nın desteğini kuşkusuz Mustafa Kemal'den daha fazla arkasında hisseden Mustafa Suphi'yi; mütareke sonrası Anadolu'da kurulan cemiyetleri ve direniş örgütlerini, liderleri yurtdışına kaçmış olmakla birlikte, üyelerini Anadolu'ya geçirerek faaliyetlerine devam eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni de yine bu güç odakları arasında saymak gerekmektedir. Hiç kuşkusuz, sadece bunlar değil, Anadolu'da kurulan azınlık cemiyetlerini de bu mücadelenin içerisinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

Güç mücadelelerinin sonuncu ekseni Ankara'nın kendi içindeki güç mücadeleleridir. Ali Şükrü ve Topal Osman olaylarından, Çerkez Ethem olayına; Halit Paşa ile Ali Çetinkaya arasında geçen silahlı kavgadan, Mustafa Kemal'in Dr. Nazım'ı İçişleri Bakanlığı'na atamamasına; Kazım Karabekir'in askerlikten istifa eden Mustafa Kemal'e arka çıkmasından, yine Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal arasındaki gerilimlere; Ali Fuat Cebesoy'un Mustafa Kemal'e senin yeni apotr'ların kimlerdir sorusunu sormasına yol açan sebeplerden, Rauf Orbay ve Kazım Karabekir'in Cumhuriyet'in ilan yöntemine ilişkin tepkilerine; Ankara Hükümeti'nin önder kadrosunun İsmet İnönü'nün Genel Kurmay Başkanlığı'na gösterdiği açık ya da örtük tepkilerden, Ali Fuat Paşa'nın görevinden alınarak Moskova Büyükelçiliği'ne tayinine; TCF'nin kurulması ve kapatılmasından, İzmir Suikastı davasına ve İstiklal Mahkemeleri'ne kadar birçok olayı bu bağlamda değerlendirebiliriz.

Yukarı da değinildiği gibi, farklı düzeylerde tezahür eden bu güç mücadeleleri birbirinden kopuk değil, tam tersine birbirleriyle oldukça yakın ilişkiler içerisindedir. Hatta ele alınacak somut bir olayın çoğu zaman birden fazla güç mücadelesinin kesişim alanında durduğunu görmek de mümkündür. Örneğin Çerkez Ethem olayı, bu türden bir vaka olarak ele alınabilir. Yunan Ordularına karşı sürdürdüğü çete savaşı ve iç ayaklanmaları bastırmadaki rolüyle Millî Mücadele'de önemli bir siyasî güç haline gelen ve bu gücünü Ankara üzerindeki otoritesinin kaynağı haline getirmek isteyen Çerkez Ethem'in, Ankara Hükümeti'nin düzenli güçleriyle mücadelesini kaybetmesinin ardından Yunan güçlerine sığınması, bir yönüyle Ankara'nın kendi içindeki güç mücadeleleri ekseninde, diğer yönüyle de yabancı devletler ve Anadolu arasındaki güç mücadeleleri ekseninde değerlendirilebilecek bir vaka olarak ele alınabilir. Benzer şekilde, Bolşeviklerle olan ilişkilerinden yararlanarak, kuracağı Yeşil Ordu ile tüm Doğu milletlerini kurtarma planları yapan Enver Paşa da -Yeşil Ordu'nun meclis içindeki desteği göz önüne alındığında- bir yandan Rusya-Ankara, diğer yandan da Ankara'nın kendi içindeki güç mücadelelerinin kesişiminde cereyan eden bir örnek olarak verilebi-

lir[30]. Aynı şekilde, anılarında, "Bizi Asya'dan atarak müttefiklerimizden ayırdıktan sonra, Ruslarla birleşmek hususundaki İngiliz emellerine, isabetli kararı ve başarılı taarruzu ile ilk mani olan, şüphesiz Mustafa Kemal Bey'dir" diyen Rauf Orbay ile Mustafa Kemal arasında daha sonra cereyan edecek olan çekişmeleri, Anakara'nın kendi içindeki güç mücadeleleri mi, yoksa yabancı devletler ve Anadolu arasındaki güç mücedeleleri ekseninde mi değerlendirmek gerektiği, cevaplandırılması gayet zor sorulardan birisi olarak durmaktadır.

Özetle, tekrar ifade etmek gerekirse, üç farklı düzlemde ((1)yabancı devletler-Anadolu; (2) Anadolu'nun kendi içi ve (3) Ankara Hükümeti'nin siyasî aktörleri arasında) ortaya çıkan güç mücadelelerinin toplamı, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından, tek parti yönetiminin kuruluşuna kadar ki dönemi açıklamak amacıyla kullanılan bir soyutlamadır. *Nutuk*'a bu çerçeveden bakıldığında, onun tamamen, bu güç mücadelelerini tartışan bir metin olduğunu, *Nutuk*'un bu mücadelelerin anlatımı üzerine bina edildiğini görmek mümkündür. *Nutuk*'un kapsamı bölümünde değinilen tüm isimler, örgütler ve *Nutuk*'ta adı geçen bütün ülkeler bu güç mücadeleleri ağının aktörleridir ve *Nutuk*, Mustafa Kemal'in, yani her üç düzeydeki güç mücadelesinden başarıyla çıkarak tek parti-tek güç-tek adam yönetimini inşâ eden ekibin liderinin, bu güç mücadeleleri ile ilgili siyasî mülahazalarını içermektedir. Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta, başta işgal güçleri olmak üzere yabancı devletlerle, en başında İstanbul Hükümeti'nin geldiği Anadolu'daki farklı siyasî güç merkezleriyle ve en önemlisi de Ankara'nın kendi içindeki ve buna bağlı olarak Mustafa Kemal'in kendi ekibi içindeki güç mücadelelerini siyasî bir dille açıklar. Fakat bu açıklama, bilimsel, tarihsel bir izah değil, aksine, bu güç mücadelelerinden başarıyla çıkarak onu çözen ve tek partiyi kuran kliğin, kendi ba-

---

[30] 31 Mayıs 1961 tarihinde yayınlanan *Yakın Tarihimiz* (Cilt 2, Sayı 14, s. 3-4)isimli dergideki "Enver Paşa Moskova'da" başlıklı isimsiz makaleye göre: "Moskova'da bulunduğu sırada bolşeviklerle samimi münasebetler kuran Enver Paşa, Lenin'den 'yoldaş Lenin!' diye bahsediyor ve Sovyetlerden sağladığı yardımla bütün İslâmları İngilizlere karşı isyan ettirmek" istiyordu.

şarısını, yine kendi diliyle *ex post facto* -mâkable şâmil- ve eklektik bir dille açıklamasıdır. Bu nedenle de Mustafa Kemal, *Nutuk*'unda o dönemde gerçekleşen tüm olayların tarihî bir izahını yapma ihtiyacını duymaz. *Nutuk*, bir siyasî belge olarak, bu olaylar arasından, kendi başarısını ve haklılığını kanıtlayabilecek olan olayları ve kişileri seçer ve yine bu kişi ve olaylara tarafsız değil, aksine, kendi bakış açısını haklı çıkaracak yorumlar getirir. Bu nedenle, örneğin, Topal Osman olayından *Nutuk*'ta bahsedilmezken, Çerkez Ethem olayı üzerine *Nutuk*'ta ayrıntılı açıklamalara gidilmesi, Mustafa Kemal'in Yahya Kaptan'ın öldürülmesi ile ilgili olarak ayrıntılı ve duygusal bir konuşma yapmasına rağmen, Mustafa Suphi'nin katliyle ilgili herhangi bir değerlendirme de bulunmaması, ne *Nutuk*'taki bir eksiklik olarak değerlendirilebilir, ne de Topal Osman, Mustafa Suphi ya da Ali Şükrü'nün tarihsel olarak önemli olmayan figürler olmasıyla açıklanabilir.

Mustafa Kemal'in *Nutuk*'taki amacı, tarihi açıklamak değil, kendi haklılığını ortaya koymak, belgelemek; başarısının sadece reel politikten ya da bizzat tesadüflerden kaynaklanan bir başarı değil, haklı olmaktan ileri gelen doğal bir sonuç olduğunun altını çizebilmektir. Mustafa Kemal'in *Nutuk*'taki amacı, Millî Mücadele döneminin bilimsel bir analizini yapmak da değil, bu dönemde neden kendisinin haklı, diğerlerinin haksız olduğunu ortaya koymak; kendi başarısını temellendirmek, kendi başarısı ile haklılığı arasındaki siyasi bağlantıyı kurmaktır. Sonuç olarak Mustafa Kemal'in *Nutuk*'taki amacı, bu güç mücadelelerinden nasıl ya da hangi olayların ve kişilerin vesilesiyle başarıyla çıktığını değil -bunu anlatıyor gibi görünürken- neden başarıya ulaştığını tartışmak, başarısına neden icat etmektir. Özetle, başarıya nasıl ulaşıldığını anlatmak, bu süreci adım adım tarif etmek değil, neden haklı olunduğunu ve bu haklılığın nasıl başarıyı da beraberinde getirdiğini kurgulamak, *Nutuk*'un yazılmasının/okunmasının temel amacını oluşturmaktadır. Çünkü *Nutuk*, bu güç mücadelelerinden başarıyla çıkarak sistemi manipüle edebilecek güce kavuşan(lar)ın, tam da bu güce kavuştuğunu hissettiği bir dönemde, geçmişte olmuş bitmiş bu mücadeleler (mazi olmuş bir

devir) hakkındaki siyasî değerlendirmelerini içermekte: üç düzeyde gerçekleşen güç mücadeleleri oyununu kazananın, başarısını haklılığıyla, haklılığını milleti ve onun içerisindeki gizli özellikleri bilebilmesiyle ilişkilendirerek açıkladığı siyasî bir metin özelliği taşımaktadır. İşte bu özelliğidir ki *Nutuk*'u, Taha Parla'nın konu ile ilgili kitabına verdiği adda olduğu gibi "siyasî kültürün resmî kaynaklarından birisi" ya da Öğün'ün ifade ettiği gibi "Kemalistliğin amentüsü" olarak tanımlamayı kolaylaştırmaktadır. *Nutuk*'un *ex post facto* -mazi olmuş bir devrin hikâyesinin geri dönük açıklamaları- bir kurgu olması da bu çerçevede açıklık kazanmaktadır. Nitekim, gerçekten de *Nutuk*, mazi olmuş bir devrin hikâyesidir. Lâkin mazi olmuş bu devir, 1927 yılında, *Nutuk* dolayımıyla kurulmuş/kurgulanmış bir mazinin hikâyesidir. Örnek vermek gerekirse; "milletin vicdanında ve istikbalinde ihdas ettiği büyük tekamul istidadını bir millî sır gibi saklayarak onu parça parça hayata geçirmek için uğraştığını" söyleyen Mustafa Kemal, 1927 yılında, meclis kürsüsünde *Nutuk*'unu okuyan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'dir: Buradan, Mustafa Kemal'in bu açıklamalarından hareket edip, 1919 Mayısı'nda Samsun'a çıkan asker Mustafa Kemal'in "de" gerçekten milletin vicdanında bir tekamül istidadı sezdiğini söylemek oldukça zordur; hiç değilse bu, Mustafa Kemal'in kendisinin dahi ispat edemeyeceği iddiadır. Oysa gerçek şudur ki, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, asker Mustafa Kemal'in böylesi bir tekamül istidadını sezdiğini söyleyerek, *de facto* başarısı ile haklılığı arasında bir bağ kurmakta ve bu bağı da *ex post facto* bir yolla, yani asker Mustafa Kemal'i 1927 yılında yeniden tanımlayarak, kurarak gerçekleştirmektedir.

Tarihler 30 Ekim 1918'den 1920'lerin ortalarına doğru ilerledikçe, Ankara ilk önce Anadolu'daki güç mücadelelerinde gittikçe belirleyici olmaya başlamış, en sonunda, en büyük rakibi İstanbul Hükümeti'ni de (1 Kasım 1922'de Saltanatı, 3 Mart 1924'de halifeliği kaldırarak) alt ederek Anadolu'daki hâkim siyasî güç olduğunu kanıtlamıştır. Mütarekenin imzalanmasından sonra birbirinden ayrı ve otonom şekilde ortaya çıkan yöresel direniş hareketleri de Ankara Hükümeti çatısı altında bir

araya getirilebilmiştir. Aynı zamanda diliminde, işgal bertaraf edilmiş. 1923 yılında Ankara Hükümeti, Lozan Antlaşması'nı imzalayarak -çözüme kavuşturulamayan bazı sorunlar bir yana bırakılırsa- yabancı devletlerle olan ihtilâflarını da büyük oranda çözüme kavuşturmuştur. Yabancı devletlerle ve Anadolu'daki diğer iktidar odaklarıyla sürdürülen güç mücadelelerinden başarıyla çıkan Ankara'nın kendi lehine sonuçlandıramadığı tek güç mücadeleleri ekseni -henüz- bizzat Ankara'nın kendi içindeki, bir diğer ifadeyle, diğer güç mücadelelerinden başarıyla çıkan ekibin kendi içindeki güç mücadeleleridir. Bunun için de 1927 yılını beklemek, Mustafa Kemal'in, çoğu Millî Mücadele'nin önder kadrosu içinde de yer alan BMM'deki muhalifleriyle hesaplaşmasını bitirmesini beklemek gerekmektedir. İşte, *Nutuk*'un okunması, bu eksendeki güç mücadelelerinin de sonuçlandırıldığı düşüncesinin Mustafa Kemal ve onun yeni apotr'larında belirginleştiği bir tarihe tekabül etmektedir. Nitekim, bu son eksendeki güç mücadeleleri, eski apotr'ların yerine yenilerinin ikamesi ve BMM'den muhaliflerin tasfiyesi süreçleriyle somutlanacaktır. Her üç güç mücadeleleri örüntüsünden de başarıyla çıkarak, muhaliflerini ortadan kaldıran ve/veya sindiren ekip, artık bu başarısının nedenlerini kurmak, onu "haklı" "soylu" temellere dayandırmak zorundadır. *Nutuk* rejime işte tam da bunu sağlar. *Nutuk* "tarih"i yeniden okur: "ormanın hikâyesi" avcının dilinden dinleyicilere aktarılarak yeniden yapılandırılır ve böylece, *Nutuk*'un kapsadığı dokuz yıl, Mustafa Kemal'in milletin ruhunda sezdiği gelişme eğiliminin parça parça dışavurumunun tarihi haline getirilir: Bu tarihe göre, başarı milletin başarısıdır; Mustafa Kemal, sadece, milletin içindeki bu özü sezmiştir. Başaranlar, bu özü sezdikleri için kahraman, hainler bunu sezemedikleri için alçaktır. Başarının haklılığı, onun milletin özündeki eğilimleri sezebilme kapasitesiyle ilgilidir. Başarı, haklılık ve millet üçgeninde Mustafa Kemal, milletin ruhundaki bu kapasiteyi sezebildiği için haklı olan ve bu sarsılmaz haklılığın başarısını sağlayan "tek-adam", (ismi henüz konulmamış) "ata-Türk"

olarak kurgular kendini. *Nutuk*, Mustafa Kemal'in değilse de[31] "Atatürk"ün doğumunu, siyasi doğuruluşunu o kadar açıktan kurgular ki, Mustafa Kemal bile daha sonra, gerçek doğum tarihinin 19 Mayıs 1881 olduğunu açıklar: Nitekim, İngiltere Büyükelçisi Morgan, 10 Kasım 1936 tarihinde, Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı yazıda, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın, doğum günü nedeniyle, kendisine özel ve samimî bir tebrik telgrafı çekmek istediğini söyleyerek, Atatürk'ün doğum tarihinin bildirilmesini rica eder. Bu ricaya karşılık, 12 Kasım 1936 günü gönderilen resmi yazıya "Cumhurbaşkanı Atatürk'ün 19 Mayıs 1881 tarihinde doğmuş olduklarını arz ederim" şeklinde cevap verilir.

Özetle *Nutuk*, sadece mazi olmuş bir devrin hikâyesini anlatmakla kalmaz: Aynı zamanda Mustafa Kemal, bu hikâyenin *Author(ity)*'sidir de; millet, hem *Author*'un/-Banî'nin kurguladığı hikâyenin temel kahramanı ve her şeyi gerçekleştiren kurgu-kişisi, hem de bu hikâyenin baş dinleyicisidir: Hikâyeyi yazan/anlatan -*Author*- dinleyenlere, hikâyenin başkahramanı ve failinin kendileri olduklarını söylemektedir. Author, bu ilişkiyi böyle kurguladığı için de sadece hikâyenin *Author*'u değil, aynı zamanda tüm hikâyenin dramaturjisinin, *Authority*'sinin de sahibi, hamisi, anlattığı kurgunun kurucusudur da: Rolleri o dağıtır, kahramanın kahramanlığı failin kim olduğu ve hainlerinin kimler olacağı neden hain olduklarını onun *Authority*'si çerçevesinde belirir; hikâyenin dramaturjisi, *Author*'un *Authority*'si ile kurulur ve yine hikâyenin kahramanı olan millete anlatılır. Milletin bünyesinde gerçekten bir "büyük tekamül istidadı"nın olup olmadığı, varsa da bunun neden sadece Mustafa Kemal tarafından görülebildiği, var olan bu istidadı sadece o görebildiyse bile, böylesi bir istidadın Mustafa Kemal önderliğinde izlenen politikaları *apriori* gerektirip gerektirmediği gibi tartışmaların hepsi, *Author*'un *Authority*'si

[31] Şevket Süreyya Aydemir (1974:29), Enver Behnan Şapolyo'nun Zübeyde Hanım ile yaptığı mülakattan aktardığına göre, Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal'in erbain soğukları sırasında dünyaya geldiğini ifade etmiştir. Bu mülakattaki bilgiler doğru ise, yine Aydemir'e göre, Mustafa Kemal 23 Aralık 1296 (1881) tarihinde dünyaya gelmiş olmalıdır.

gölgesinde birer kurgu, tahayyül ve tasavvur olarak algılanmaktan çıkarak tartışılmaz bir "realite" haline gelir.

Nutuk yoluyla millet, kendi kahramanlık öyküsünü, onu kendine anlatan *Author*'unun dilinden -hikâyenin yazarından, müellifinden- dinleme şansına kavuşur. Ve yine bu yolla *Nutuk*, mazi olmuş bir devri, sırf "hatırları yadetmek" ya da "geçmişi anmak" için anlatan bir "sohbet" olmaktan çıkararak; geçmişi, gelecekteki iktidar ilişkilerini garanti altına almak için yeniden kuran bir resmi ideoloji membaı haline gelir. *Nutuk* yoluyla kurulan bu ilişkide Mustafa Kemal, başarıların (Milli Mücadele'nin, devrimlerin, Kurtuluş Savaşı'nın...) faili olmaktan çıkar ve sistemin *Author*'u, tek adamı, halaskâr (kurtarıcısı), hamisi (koruyucusu), banisi (kurucusu), mürebbi (yetiştireni), mürşidi (aydınlatıcısı), lâyetezeli (şaşmaz kişisi) ve pişuvası (önderi)... sözün kısası rejimin ata-Türk'ü, "totem"i olmaya doğru yol alırken: millet, kendisinin de farkında olmadığı özelliklerden devşirilen siyasaların asli faili, başarının gerçek sahibi haline getirilir. *Nutuk*'ta imâ edilen, ama asla *Nutuk*'ta sınırlı kalmayan bu millet (ve böylesi bir millet düşüncesine yaslanarak ayakta duran milliyetçilik) tahayyülüdür ki, milleti, kendisinin de farkında olmadığı ama kendi özelliklerden türemiş siyasaların faili haline getirmeye izin verebilir. İzlenen siyasaların milletin ruhundan devşirilmiş olması, (tek adamın ya da onun tilmizlerinin izledikleri/izleyecekleri) siyasaların kendisini meşruladığı gibi, daha da önemlisi, aynı zamanda, örneğin millet izlenen siyasalara karşı çıkacak olursa, bu siyasaların hem milletin o anda karşı çıktığı siyasanın, aslında kendisinin farkında olamadığı ama sadece Mustafa Kemal'in (veya ardıllarının) farkında olduğu siyasalar olmaları nedeniyle, son analizde onun lehine, "onun için" olan siyasalar olduğu kurgusunu hem de milletin karşı çıktığı bu siyasanın aslında, gerçekte millet tarafından gerçekleştirilmiş siyasalar olduğu tasavvurunu, kurgusunu da meşru hale getirir: Halka rağmen halkçılık olarak özetlenen düşüncenin beslendiği kaynak da tam olarak burası olsa gerektir.

Sonuç

Geçer üstünüze gelen her bulut Karanlıklarda yolunu bulan ümit
Görün Nutuk'ta nasıl canlı Her sözcükte her cümlede diri
Atatürk'ün pehlivan fikri
Bir gün yenilir mi sanırlar?
Nutku okusunlar da anlasınlar
Anlasınlar ana yol nereye.

"Uygar bir millet" diyor Atatürk "Uygar bir Türk milleti."
Bu yoldan dönülür mü geriye? Köyleriyle kentleriyle
Ülkümüz Atatürk'ün istediği Türkiye...
Talip Apaydın, "Nutuk"

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinden yaklaşık bir hafta sonra Milli Mücadele başladı. Reddi ilhak ve müdafaa-i hukuk isimleri etrafında örgütlenen cemiyetler, gazeteler ve çeteler aracılığıyla kendi kendini örgütleyen, bu yerel, otonom ve âdem-i merkezi direniş neyi istemediğini çok iyi biliyordu; fakat nihâi hedefin ne olduğu konusunda her birinin farklı stratejileri ve düşünceleri vardı: Örneğin, Mustafa Suphi liderliğinde Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Partisi, Anadolu'yu işgalcilerden temizleyerek bir Amele ve Rençber Şuraları Cumhuriyeti kurmak[32]; Mustafa Kemal önderliğinde Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi (kurulduğu ilk dönemde) işgalcileri Anadolu'dan temizleyerek Halife ve Sultan'ı esaretten kurtarmak; İstanbul Hükümeti'nin ve İngiltere'nin denetimindeki Kuvâ-yı İnzibatiye ise İngilizlerin nezaretinde mevcut devlet yapısını korumak için kolları sıvamıştı. Hedefleri farklı farklı olmakla birlikte mevcut durumu kendi politikaları ile aşmak için yola koyulanların sayısı elbette sadece bu örgütlerden ibaret değildi; ama sonuçta Ankara Hükümeti, bu güç mücadelelerinden sıyrılarak Milli Mücadele'nin kontrol

---

[32] *Nutuk*'un okunusundan kısa bir süre sonra ülke içindeki sol hareketlere karşı gerçekleştirilen 1927 Tevkifatı'nı da, Anadolu içindeki güçler mücadelesinin (geçiktirse) bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Her ne kadar sosyalistlere yönelik tazyikler ilk kez bu dönemde başlamamış olsa ve 1927 Tevkifatı ile ilgili -Vedat Nedim'in ihbarı gibi- farklı tezler ileri sürülse de, tevkifat için seçilen tarih yine de kayda değerdir. Nitekim bu tevkifatta, aralarında (zaten giyabi tutuklu olarak aranan) Şefik Hüsnü Değmer ve Vedat Nedim Tör gibi lider kadrosunun da yer aldığı 57 Komünist Partili tutuklanmıştır.

merkezi olmayı, onu âdem-i merkezî karakterden kurtaracak gücü temerküz etmeyi başardı; diğerlerini de tasfiye etti. Ankara'nın kontrolündeki direnişin işgalleri bertarafının ardından, Ankara'nın ve daha da önemlisi Ankara'daki çelik çekirdeğin içindeki mücadeleler daha da gözle görünür hale gelmeye başladı. Çünkü diğer iki güç mücadelesi ekseni artık çözülmüş; bu iki eksende Ankara'nın hâkimiyeti neredeyse tesciillenmişti. Bu da Milli Mücadele'nin başlarından beri bu grup içinde var olan görüş ayrılıklarını iyiden iyiye derinleştirip, keskinleştirmeye yetti de arttı bile.

1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesi, yine hemen hemen hepsi BMM'de yer alan, Milli Mücadele'nin yönetici kadrosunun (çelik çekirdeğinin) kendi içerisindeki güç mücadelelerinin (Ankara içindeki güç mücadelelerinin) bir kerte daha sertleşmesine zemin hazırladı (Dündar, 2007:29). Diğer iki eksendeki güç mücadeleleri çözüldükçe, Ankara'nın kendi içindeki mücadeleleri daha belirgin, sert ve ölümcül hale geliyordu: Tasfiyeler, sürgünler, idamlar, suikastlar, gittikçe keskinleşen bu güç mücadeleleri ekseninin politikaları olarak uygulamaya konuldu. 1924 yılında kurulan TCF de, Cumhuriyet'in ilanı ile iyiden iyiye ısınan bu çatışmayı en üst seviyesine taşıdı: Ankara, kendi içerisindeki hesaplaşmayı İstiklal Mahkemeleri'ne kadar götürdü. TCF'nin kurulması ve kapatılması sürecinde, Amasya Tamimi ile bir araya gelen çelik çekirdek artık tamamen dağılmış bulunuyordu. Parti'nin, Şeyh Sait İsyanı'na destek olduğu düşüncesiyle başlayan tasfiyeler; İzmir Suikastı davasıyla daha da yaygınlaşarak[33] Mustafa Kemal'in önceleri ittifak

---

[33] İzmir Suikastı davaları oldukça dramatiktir. *Yakın Tarihimiz* Dergisi'nde yayınlanan İzmir Suikası Davası'nda idam edilen Cavid Bey'in eşine yazdığı 38-40. (Cilt 2, Sayı 14, 31 Mayıs 1962, s. 13-15), 44-45. (*Yakın Tarih*, cilt 2, Sayı 16, 14 Haziran 1962, s. 77-79), 41-49. (*Yakın Tarihimiz*, Cilt 2, Sayı 17, 21 Haziran 1962, s. 109-111), 50-52. (*Yakın Tarihimiz*, Cilt 2, Sayı 18, 28 Haziran 1962, s. 137-140), 53-55. (*Yakın Tarihimiz*, Cilt 2, Sayı 19, 5 Temmuz 1962, s. 173-175), 56-58. (*Yakın Tarihimiz*, Cilt 2, Sayı 20, 12 Temmuz 1962, sayfa 205-207), 59-61. (*Yakın Tarihimiz*, cilt 2, Sayı 21, 5 Temmuz 1962, s. 235-239) ve 62-64. mektuplar (*Yakın Tarihimiz*, cilt 2, Sayı 22, 26 Temmuz 1962, s. 267-269) davanın amacı ve genel seyri hakkında bilgi vermesi açısından hayli önemli bilgiler içermektedir.

yapmak zorunda kaldığı ve bir kısmı da halen Mebus olarak Ankara'da bulunan eski ittihatçıları da kapsadı.

Lâkin, sistemin Mustafa Kemal ve yeni apotr'ları tarafından istenen son şekline getirilebilmesi için halen iki küçük rötuşa daha ihtiyaç vardır: BMM'nin ve partinin denetim altına alınabilmesi. 1927 yılında, 1924 Anayasası ile dört yılda bir yapılmasına karar verilen seçimlerin yenilenme zamanının gelmiş olması, bu rötuşları daha da kolaylaştırır; ama önce Fırka'nın, 1923 yılında kabul edilen nizamnamesi üzerinde, Pekdemir (1999: 225)'in "tüzük darbesi" olarak adlandırdığı bir değişikliğin yapılması gerekmektedir. Çünkü bu değişiklik, muktedirlerin arzuladıkları her iki rötuşu aynı anda gerçekleştirmelerini sağlayacak bir anahtar görevi görecektir. 1923 yılında çıkarılan CHF Nizamname'sinin 26. ve 101. maddeleri bu amaçla değiştirilir (Tunçay, 1999:180). Bu değişiklikle, Fırka Divanı'nın görevlerinde değişiklik yapılır ve Büyük Millet Meclisi seçimlerini idare ve partinin milletvekili adaylarını tespit etme görevi, Fırka Divanı'ndan alınarak Umumi Reis'e verilir. Bir başka ifadeyle, Genel Başkan'ın, BMM intihabını Umumi Reis Vekili ve Katib-i Umumi ile beraber idare etmesine karar verilir[34] ki bu değişiklikler 1927 yılında yeniden yazılacak nizamnamede kalıcı hale getirilecektir (Tunçay, 1999:181).

Mustafa Kemal'e milletvekili adaylarını tespit etme yetkisi veren bu tüzük değişikliği, idam, sürgün, derdest... edilmeyen ya da suikasta uğramayan diğer muhaliflerin BMM'ye girmesine engel olma amacı taşımaktadır; nitekim, tüzük değişikliği amacına ulaşır da. BMM, Nisan 1927'de son oturumunu gerçekleştirerek kapanır; ülke artık, Kasım ayına kadar, seçim sath-ı mailine girmiştir. Ayrıca, Mustafa Kemal, 29 Ağustos 1927 tarihinde (Kocatürk, 1999:405) milletvekili seçimleri nedeniyle bir seçim bildirgesi hazırlar ve Tunçay'ın (1999:413) 1927 Eylülü'nde ilan edildiğini belirttiği bu

[34] Cumhuriyet Halk Partisi tüzükleri ile ilgili olarak ayrıca Bkz.: (Uyar, 2000).

beyannamede, partinin laik, halkçı, ve milliyetçi bir siyasî parti olduğunu da bildirir[35].

Nutuk işte tam da bu sırada, partinin ikinci kongresinde okunur. Partinin ilk kongresini yapmadan, 1927'de ikincisini yapmaya karar veren Mustafa Kemal, tıpkı *Nutuk*'ta olduğu gibi, parti kongrelerinde de tarihi bugünden geriye doğru yeniden yazmayı -*ex post facto* bir tarih kurgulamayı- tercih eder. Böylece, partinin ilk kongresinin Sivas Kongresi olduğuna karar verilir. Oysa Sivas Kongresi toplandığında, hiçbir şekilde, ileride bir siyasî parti haline gelmek ya da Cumhuriyet yönetimi kurmak gibi bir amacı yoktur. Fakat 1927 yılında parti kongresinin açış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, kürsüden, Sivas Kongresi'ni toplayan müstafi asker Mustafa Kemal'e, Sivas Kongresi'nin aslında CHF'nin ilk kongresi olduğunu söyletiverir. Bu yolla, 1919'un tarihi 1927'nin siyasi ihtiyaç ve dinamikleri doğrultusunda yeniden yazılmış, kurgulanmış olur. Gerçi ortaya çıkan tarih (yorumu), artık, tarihin kendisi değil, onun yeniden üretilmiş şeklidir ama bu yolla da müstafi asker Mustafa Kemal ile Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal arasında bir tutarlılık, izlenen politikalarda bir süreklilik tesis edilmiş; 1927 yılında, Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal'e Cumhuriyet'i kurma iradesi yüklenmiş olur.

Sadece ilk kongrenin "ikinci" olarak adlandırılması değil, bu kongre için seçilen tarih de, Mustafa Kemal'in bu konudaki seçimlerinin tesadüfî ve gayriiradî olmadığını göstermektedir. Kongrenin, 1927 yılında, muhaliflerin tasfiye edildiği, müstakbel muhalefetin nizamname değişikliği ile bastırıldığı ve yeni cumhurbaşkanını seçecek BMM'nin ise henüz göreve başlamadığı bir dönemde toplanması, tesadüfün çok ama çok ötesindeki tercihlerdir. Bu noktada bazı ayrıntının daha altını çizmek ge-

---

[35] *Nutuk*'un okunduğu 1927 Kurultayı'nda kabul edilen nizamnamenin birinci maddesinde parti kendisini "Cümhuriyet Halk Fırkası, Cemiyetler Kanununa tevkifan teşekkül etmiş, cümhuriyetçi, halkçı, milliyetçi, siyasi bir cemiyettir" (Tunçay, 1999:398) şeklinde tarif eder. Bir diğer ifade ile Seçim Beyannamesi'nde vurgulanan niteliklerden laiklik, 15 gün sonra kabul edilen nizamnamede; nizamnamede belirtilen cümhuriyetcilik, 15 gün önce yayınlanmış olan seçim beyannamesinde yer almamaktadır.

rekmektedir. 1923 yılında kabul edilen Halk Fırkası Nizamnamesi'nin 8. maddesine göre fırkanın, Büyük Kongresi'ni her yılın 23 Nisan'ın da toplaması gerekirken, aynı maddedeki hükme göre "fevkalade mücbir bir sebep tahtında Büyük Kongre'nin zaman-ı içtimâını yalnız bir defaya mahsus olmak üzere bir sene" tehiri câizdir[16]. Yani kendi nizamnamesine göre CHF Kongresi'nin normalde 1924 yılında toplanması, nizamnamenin belirttiği "fevkalade mücbir bir sebep" olduğu varsayılsa bile, kongrenin en geç 1925 Nisan'ı sonunda toplanması gerekiyordu. Dolayısıyla 1927 Ekim'inde toplanan kongre, aslında, tüzüğün izin verdiği en son süreden yaklaşık 30 ay sonra toplanabilen bir kongreydi. Fakat, tüzük ne derse desin, kongre, zamanında toplanmak isteseydi bile ne 23 Nisan 1924'te, ne ertesi yıl, ne de 1926 Nisan'ında toplanmayı başarabilirdi. Kongrenin olağan toplanma tarihi olan 23 Nisan 1924, Cumhuriyet kavramı ve Cumhuriyet'in ilanının yöntemi üzerine sürdürülen polemiklerin en ateşli olduğu dönemdi ve bu tartışmalar, kongrenin toplanması gereken tarihten sadece yedi ay sonra TCF'nin kurulması ile sonuçlanacaktı. Kongre 23 Nisan 1925 tarihinde de toplanamazdı, çünkü bu tarih de Şeyh Said'in Varto yakınlarındaki Carpuh Köprüsü'nde ele geçirilmesinin üzerinden sadece ama sadece sekiz gün sonraya denk gelmekteydi. Kongre, ne yazık ki, 23 Nisan 1926 tarihinde de toplanamazdı: çünkü bu tarih de İzmir Suikastı girişiminden sadece 53 gün öncesine denk geliyordu: Nitekim, kongre üç yıl boyunca toplanamadı; çünkü toplanması için gerekli şartlar olgunlaşmamış; Ankara, kendi içerisindeki nihâî hesaplaşmayı henüz bitirmemiş; Ankara'nın kendi içerisindeki güçler mücadelesi henüz çözülmemişti. Kongrenin toplanabileceği hukukî gereksinme ortaya çıksa da siyasî zemin, *Nutuk* türünden bir metnin okunarak tek parti yönetiminin işaret fişeğinin atılabilmesine imkân tanımıyordu. Bu şartlar olgunlaştığında da beklemek olmazdı: nitekim, Mustafa Kemal de bekleyemedi. Mayıs sonlarında geçirdiği kalp krizlerine rağmen çalışmalarına de-

[16] Halk Fırkası Nizamnamesi (1923), ve Cümhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi (1927) metinleri için Bkz.: (Tuncay, 1999:375-384, 398-412)

vam etti ve *Nutuk*'unu okudu. Sonuç olarak, *Nutuk*'un güçler mücadelesinin çözülme anında okunma özelliği o kadar belirgindir ki, ne tüzüğün emri onun daha erken okunmasına, ne de doktorların emri onun daha geç okunmasına yol açabilirdi. Onun okunma zamanını sadece ve sadece paşaların -her üç eksendeki- hesaplaşma dinamikleri belirleyebildi.

Nutuk'un dili ve içeriği, *Nutuk*'un okunduğu tarihsel kesitin üç ayrı eksendeki güçler mücadelesinin çözülüş tarihiyle alâkası, CHF'nin ilk kongresinin ikinci kongre olarak adlandırılması ve *Nutuk*'un tüm bu faktörlerin kesişim tarihi olan Ekim 1927'de okunmaya başlaması da altını çizmektedir ki, *Nutuk*, tek parti yönetimini ve o partinin tek ve değişmez liderini muştulamaktadır. *Nutuk* ve tek parti/tek adam yönetimi arasındaki ilişki, Mustafa Kemal heykelleri ve *Nutuk* arasındaki ilişkilere yakından bakıldığında da çok net sezilebilmekte: *Nutuk*'ta çizilen *Author*, tek adam, *Authority* ve ata-Türk özellikleri taşıyan Mustafa Kemal portresinin, *Nutuk*'un okunmasının hemen öncesi ve sonrasına denk gelen tarihsel kesitte dikilen heykellerde de kendisini ifade ettiği görülebilmektedir[37]. Heykellerin açılışları da en az heykellerin kendisi kadar ideolojik seremoniler eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu açılışlarda halk, memurlar ve öğrencilerin de katıldığı "fevkalade merasimler" yapılıyor: geniş katılımlı törenler tertip ediliyordu.

İçişleri Bakanlığı tarafından Başbakanlığa yazılan 25.04.1931 Tarih, 1502/319 sayılı yazıda da böylesi bir merasimden bahsetmektedir: İçişleri Bakanlığı'nın yazısına göre: "Reisicümhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri-

---

[37] Heykel yapımı ile ilgili düşüncelerin 1926 yılı ortalarında ifade edilmeye başlandığı görülmektedir. Örneğin, Başbakanlığa gönderilen 21/03/1926 Tarih, 3/22 Sayılı bir yazıda, Bursa CHF ve Belediye Heyeti'nin Cumhurbaşkanını Bursa'ya davetleri ve heykelini dikme kararını cumhurbaşkanına bildirmek üzere Ankara'ya bir heyet göndermeye karar aldıkları belirtilmektedir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 21.03.1926 Tarih, 030.10, Fon Kodu, 1.1.16 Yer No'lu belge). 27.03.1926 tarihinde Başbakanlığa gönderilen bir diğer yazıda ise Sivas'a heykelinin dikilmesini kabul ettiği için Mustafa Kemal'e teşekkür etmek için bir heyetin Ankara'ya geleceği belirtilmektedir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27.03.1926 Tarih, 030.10, Fon Kodu, 1.1.18 Yer No'lu belge).

nin Edirne'de rekzolunan Heykellerinin 23 Nisan 1931 tarihinde binlerce ahali ve bilcümle mektep şakirdanile memurin hazır bulunduğu halde fevkalade merasimle açılmış olduğu Edirne Vilayetinden iş'ar olunmuştur"[38] denilmektedir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde açılan bu heykellere, Eczacıbaşı Sanal Müzesi'nin internet sayfasından[39] elde edilen bilgilerden hareketle kısaca bir göz atalım.

Mustafa Kemal'in ilk heykeli Heinrich Krippel tarafından yapılmış ve 6 Ekim 1926 tarihinde, yani *Nutuk*'un yazılması hazırlıklarının başladığı bir dönemde Sarayburnu'na dikilmiştir. Sarayburnu Atatürk Heykeli, Cumhuriyet ideolojisinin görselleştirilmesi yolunda atılan ilk adımdır. İstanbul Belediyesi tarafından diktirilen heykelin açılışı sonrasında belediye yetkilileri, Atatürk'ten bir telgraf alır: "Muhterem İstanbul halkının ilk defa heykelimi dikmek suretiyle gösterdiği yüksek kadirşinaslıktan ve resm-i küşat münasebetiyle hakkımda izhar buyrulan necip hissiyattan dolayı samimî teşekkürlerimi arzederim. Sözün bundan sonrası heykeltıraşlarındır".

Aynı yılın Cumhuriyet Bayramı'nda ve yine aynı heykeltıraş tarafından, Konya'ya da bir heykel dikilir. İlk uygulanan heykel Sarayburnu Atatürk heykeli olsa da, ilk heykel fikri Konya'dan gelmiştir ve Konya İli'ne dikilecek olan heykel için Belediye Reisi Kâzım Bey, Mustafa Kemal'den izin alır. Anıtın kaidesi Krippel'e değil, Mimar Muzaffer Bey'e aittir. Konya Atatürk Heykeli'nin kaidesi, aslında, bu anıttan bağımsız olarak, Konyalı kadınlar için dikilecek olan bir anıta aittir.

Mustafa Kemal'in üçüncü heykeli, ertesi yılın Cumhuriyet Bayramı törenlerine denk gelen 29 Ekim 1927 tarihine, yani *Nutuk*'un okunuşundan sadece 10 gün sonrasına rastlamaktadır. Bu heykel, Ankara Etnografya Müzesi önündeki Atlı Atatürk Anıtı'dır. Bu anıtın mima-

---

[38] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 25.04.1931 Tarih, 630.10, Fon Kodu, 1.2.21, Yer No'lu belge.

[39] Heykeller ile ilgili bilgilerin tamamı, Eczacıbaşı Sanal Müzesi'nin http://www.sanalmuze.org/sergiler adresindeki, "Cumhuriyet İdeolojisi Bağlamında Başlangıcından Günümüze Anıt Uygulamaları ve Estetiği" başlıklı siteden alınmıştır.

rı, Pietro Canonica'dır. Yabancı heykeltıraşlar arasında ilişkiye geçilen ikinci sanatçı olan Canonica, Krippel'in Sarayburnu Atatürk Anıtı ve Konya Atatürk Anıtı'nı izleyen üçüncü Mustafa Kemal heykeline imzasını atar. Richard Leppert'in "portreler, tanımları gereği, sadece sıfatları değil, aynı zamanda da kimlikleri tesis ve idame edilmeye çalışılan belli bir takım insanlara dairdir" sözünü hatırlatırcasına, bu heykelle at üzerinde bir Roma İmparatoru gibi tanımlanan Atatürk kimliği, yeni bir ulusun önderi olarak idame edilir. Kaidedeki tunç panolarda yer alan güneşin doğuşu, savaş meydanı, düşmanın teslim oluşu, Atatürk'ün Ankara'ya gelişi, kıyıda bir çarpışma ve Büyük Millet Meclisi konulu kabartmalar bu ideale hizmet ederken, konu, en alt sırada yer alan zafer çelenkleriyle iyice pekiştirilir. Bu heykeli, Pietro Canonica tarafından tasarlanan ve 4 Kasım 1927 tarihinde açılan Ankara Sıhhiye Meydanı'ndaki heykel izler. Etnografya Müzesi önünde yer alan heykelin açılışından sadece beş gün sonra, bu kez Sıhhiye Meydanı'nda dikilen bu heykelinin açılışı izler.

Mustafa Kemal'in beşinci heykeli ise bugün Ankara'da Zafer Çarşısı karşısında yer alan alana dikilen heykelidir. 24 Kasım 1927 tarihinde, yani *Nutuk*'un okunuşundan bir ay dört gün sonra açılan heykel, yine Heinrich Krippel tarafından tasarlanmıştır. Bu heykelin ideolojik yönü, diğer heykellerle karşılaştırıldığında oldukça belirgindir ve heykel aracılığıyla tasarlanan görsel ideoloji, kaideye eklenen yazılarla desteklenerek pekiştirilir. "Türk milleti, muzaffer istihlâs ve istiklâl cidalini ve muazzam asri inkılâplarını, en mânidar bir remz ile, en iyi ifade edebilecek şekli, yukarki hakiki timsalde buldu: Başkumandan Gazi Mustafa Kemal" satırları kaidenin en üst kenarını çevrelerken, ön cephenin üst kısmındaki "artık bademâ, sinei millette bir ferdi mücahid olarak çalışacağım. 8 Temmuz 1919 Erzurum"; kaidenin sağ tarafındaki "düşman ordusunu vatanın harimi ismetinde boğarak, behemahal naili halâs ve istiklâl olacağız. 6 Ağustos 1919" ve kaidenin sol tarafında yer alan "düşmanın anâsırı asliyesi imha edilmiştir. Ordular hedefiniz Akdenizdir, ileri. 1 Eylül 1922" satırlarıyla Cumhuriyet ideolojisi betimlenerek görsel ideoloji desteklenmiştir.

Hazineden para alınmadan, halktan toplanan paralarla yaptırılan bu heykelde, Mustafa Kemal'in bindiği atın adının "Sakarya" olması da oldukça manidardır.

İstanbul Taksim Meydanı'na 8 Temmuz 1928 tarihinde dikilen heykel ise Mustafa Kemal'in sekizinci heykelidir. Bu heykelin en ilginç yönü, Rus komutanlar yanında, *Nutuk*'ta sürekli övülen kişilerinin (İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak) de anıtta tasvir edilmeleridir. Bu heykel de Pietro Canonica'ya aittir. Bu anıt, Canonica'nın en iddialı ve belki de en olaylı anıtıdır. Olaylıdır, çünkü Atatürk'ün ne giyerek betimleneceği bir türlü karara bağlanamaz. İlk öneriye göre, Gazi Hazretleriyle Kumandan Paşalar, zabt ve neferlerimizin ve ahalinin heykelleri kalpaklı olarak yapılmayacak ve bugünkü üniforma ile veyahut başı açık olarak yapılacaktır. Daha sonra ise Abide Komisyonu toplanacak ve komisyon ile Maarif Vekaleti arasında geçen tartışmaları karara bağlayacaktır: "Burada tarihi hakikatlere boyun eğmek ve o günün kıyafetile içtimaî durumunu tespit etmek zaruridir". Son alınan karara göre, abidenin Taksim yönüne bakan kısmında, 30 Ağustos 1922 zaferi temsil edilir. Anıtta temsil edilen sahnelerde Canonica, dönemin *Milliyet* Gazetesi fotoğrafçısı Ethem Hamdi Bey'in çektiği fotoğraflardan yararlanır.

Anıtın İstiklal Caddesi yönüne bakan kısımda canlandırılan tasvir Cumhuriyet Türkiyesi'dir. Sivil kıyafetler içinde betimlenen Mustafa Kemal, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa'nın gerisinde, Türk bayrağını taşıyan insanlar görülür. Altta, Cumhuriyet'in ilan edildiği tarih olan 29.10.1923 yazısı yer alır. Ancak, heykel ile ilgili bir başka ayrıntı vardır ki, bundan pek bahsedilmek istenmez; Taksim Meydanı'ndaki anıtta, Millî Mücadele döneminde Rusya'dan görülen yardımlara karşılık olarak Mustafa Kemal, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile birlikte iki Rus generale de yer verilir. Bunlardan Furunze, Kızılordu'nun teorisyenlerindendir ve Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü yıllarda Anadolu'yu dolaşarak hem Bolşevik Rusya'nın desteğini göstermiş, hem de Anadolu halkının Ekim Devrimi'ne karşı tutumunu gözlemlemiştir. Anıtta tasvir edilen ikinci Rus yetkili ise K. Yefremoviç Voroşilov'dur. Voroşilov da Kızılordu'nun ön-

de gelen generallerindendir. General Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarına iştirak etmiştir. Bu anıtın ardından, Mustafa Kemal heykellerine uzun sayılabilecek bir süre ara verilir. Bu tarihten sonra, 28 Temmuz 1932 tarihinde dikilen ilk heykel de yine Pietro Canonica'ya aittir.

Özdemir Nutku'nun 1973 yılında yazdığı *Nutuk (Belgesel Oyun)* (1973) adlı tiyatro eseri, *Nutuk* ile ilgili olarak söylenilmeye çalışılan birçok şeyi özetleyen, deyim yerindeyse, Mustafa Kemal'in kafasındaki manzara-yı umumiyeyi en iyi tasvir eden, *Nutuk*'un satır aralarını oldukça başarılı imgelemlerle ön plana çıkaran bir çalışmadır: Mustafa Kemal'in *Nutuk*'taki *Author* -*Nutuk*'taki anlatıyı kuran, Bani- rolü; milletin, *Nutuk*'un "yazar"ı tarafından fail haline getirilişi; *Nutuk*'un, geçmişi, gelecekteki iktidar ilişkilerinin bir bileşeni olarak kuruşu ve böylece *Nutuk*'un resmi ideolojinin membaı haline getirilmesi ve onun konusunu oluşturan güçler mücadelesi -dış düşmanları birer gölge, iç düşmanları da kukla figürleriyle tasvir eden- bu tiyatro oyununda çok güzel özetlenmektedir. Nitekim, oyun metnine yazdığı önsözde de Nutku (1973:3), *Nutuk*'un "modern Türk devletinin önemini, gelişme olanaklarını ve çözüm yollarını bulmada değerli bir yol gösterici olan" bir yapıt olarak tanımlamaktadır. *Nutuk*, yine sanatçıya göre (Nutku, 1973:3) "...genç kuşakların mutlaka okumaları gereken, vazgeçilemeyecek bir bilgi kaynağı" olarak tanımlanır.

Ömer Nutku'nun yazdığı metinde sahne genelde boştur. Fonda sağ ve solda iki beyaz perde bulunmaktadır: Bunlar anlatım biçimlerini ortaya çıkarmakta kullanılacak fonlardır. Oyuncuya göre sağda, daha çok düşman eylemlerini gösteren gölge oyunu, solda diyapozitif film gösterilecek bir perde yer almaktadır. Sahnenin sağ ve solunda, bazen koro bazen de kişilerin yararlanacağı iki adet geniş basamaklı yükseltiler de yer almaktadır. Sol üst tarafa yerleştirilen bir masa da oyunun önemli ve sık kullanılan aksesuarları arasında yer almaktadır. Yazar, sözsüz oyunların bulunduğu bölümlerde ve gerektiği yerlerde, oyunun üç ayrı kesimde oynanmasını planlamıştır. Birinci kesim dış düşmanlardır. Dış düşmanlar, *Nutuk* oyununda, sahnedeki beyaz perdenin arkasından

yansıtıları ışıkla, tıpkı Karagöz oyununda olduğu gibi, perdeye düşen gölgelerin hareketleri ile verilecektir. Oyundaki ikinci kesim ise iç düşmanlardır. İç düşmanlar özellikle sözsüz oyunların bulunduğu bölümlerde, ayakları ve elleri sofitodaki makaralara bağlı birer kukla gibi oynanacaktır. Yazar, kukla olarak tasvir ettiği iç düşmanların, sahnenin sağ yanındaki yükseltide icrayı sanat eylemesine karar vermiştir. Oyundaki üçüncü kesim ise ulusal davayı savunanlardır. Bunlar gerçekçi bir görünüşte, sahne solunda oynayacaklardır.

Oyunun birinci bölümünde sahnenin sol tarafına yerleştirilen masada, sırtı seyircilere dönük bir şekilde bir oyuncu oturmakta ve yazı yazmaktadır. Oyuncunun yüzü görünmez; gerektiğinde bu oyuncu lokal bir ışıkla aydınlatılır; Mustafa Kemal'i temsil eden bu oyuncu sürekli olarak bir şeyler yazar fakat oyun boyunca hiçbir repliği yoktur; hiç konuşmaz; yazdıkları dış ses tarafından okunur. Oyunda yüzü hiç görünmeyen oyuncunun yazdıkları, aynı zamanda, seyredilmekte olan oyunun da konusunu oluşturmaktadır.

Mustafa Kemal'in yazdıklarını okuyan dış sesin ardından derinliklerden hüzünlü bir saz sesi duyulur. Ortadaki ölü tepesinin üzerine kırmızı bir ışık yavaş yavaş yükseltilir. Bu kırmızı ışığın artmasına paralel olarak ölülerden ortaya çıkan bu tepe kocaman bir yürek olup çarpmaya başlar. Hoparlörlerden yürek atışı sesi ve bu atışı simgeleyen oyuncuların uyumlu hareketleri: yürek atışı daha da güçlenir ve hızlanır. Bu sırada ışık hafiflemeye ve ortalık ağarmaya başlar. Uyumlu yürek atışları bir dans ritmine dönüşür. Kalabalık, düşsel bir görünüşte Balıkesir zeybeği oynamaya başlar.

Mete Kaan Kaynar

Kaynakça

ACAROĞLU, Tevfik. (1981), *Açıklamalı Atatürk Kaynakçası*, Cilt I, II, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları

ADIVAR, Halide Edip. (1963), *Dağa Çıkan Kurt*, İstanbul: Remzi Yayınevi.

ADIVAR, Halide Edip. (2006), *Ateşten Gömlek*, İstanbul: Özgür Yayınları.

AĞCA, Hüseyin. (2003), "Atatürk'ün Büyük *Nutuk*'unda Geçen Milli Kimlikle İlgili Kavram, Terim ve Söz Gruplarının Analizi", *Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni, 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler*, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara, 106-110.

AKÇAKAYALIOĞLU Cihat. (1988), "*Nutuk* Nasıl İncelenmeli-Nasıl Tanıtılmalı ve Öğretilmelidir?" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt V, Sayı 13.

AKŞİN, Sina. (1997), *Türkiye'nin Önünde Üç Model*, İstanbul: Telos Yayınları.

ALTUĞ, Yılmaz. (1980), "*Nutuk*'ta Atatürk Devrimleri İle İlgili Konular" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 9-19.

ARAR, İsmail. (1980), "Büyük *Nutuk*'un Kapsamı, Niteliği, Amacı" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara*: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 119-171.

ARDA, Cemil Zeki. (2002), "Atatürk'ün Büyük *Nutuk*'unun Almanca Çevirisinde Yer Alan Önsöz", *Atatürk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı 53.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. (1971), *Nutuk*, Cilt I, II, Vesikalar, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

ATAY, Falih Rıfkı. (2004), *Çankaya: Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar* İstanbul: Artı Yayınları.

AVCI Cemal. (1994), "İzmir Suikastı" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: X, Sayı 28.

AYBARS, Ergun. (1997), "*Nutuk*" *70. Yılında Ulusal Ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, (Der: Gül. E. Kundakçı), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 7-10.

AYDEMİR, Şevket Süreyya. (1973), *Tek Adam, Mustafa*

Kemal, Cilt 3 1923-1938. İstanbul: Remzi Yayınevi.
AYDEMİR, Şevket Süreyya. (1974). *Tek Adam, Mustafa Kemal, Cilt 1 1881-1919*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
BAŞGÜL, Ali İhsan (Der.). (1993). *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası - Ulusal Kongreler (Cilt: 1)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
BAYUR, Yusuf Hikmet. (1997). *Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri: Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
BAYÜLKEN, Haluk. (1997). "Atatürk'ün Büyük Nutku'nun Işığında Türkiye Cumhuriyet'nin Dış İlişkileri" *70. Yılında Ulusal Ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, (Der: Gül. E. Kundakçı), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi. 13-41.
CİCİOGLU, Hasan. (2003), "Atatürk'ün Büyük *Nutuk*'ta Adları Geçen Muhalifleri, Muhalefet Gerekçeleri, Atatürk'ün Cevabı", *Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni*. 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler. Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak. Ankara, 111-155.
ÇAMBEL, Hasan Cemil. (1939), "Atatürk ve Tarih" *Belleten*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Cilt 3, Sayı 10, 57-65.
ÇELİK, Birten. (1997), "*Nutuk*larıyla Mustafa Kemal Atatürk ve Jawaharlal Nehru" *70. Yılında Ulusal Ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, (Der: Gül. E. Kundakçı), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 63-79.
ÇİLOĞLU, Fahrettin. (1999). *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
DEMİRAY, Tahsin. (1969), *İstiklal Harbimiz'in Müdafaası*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.
DUMONT, Paul. (1997), *Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev*, (Çev: Server Tanilli), İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
DÜNDAR, Barbaros. (2007), *Atatürk Dönemi Siyasi Parti Programlarının Karşılaştırmalı Analizi*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
ENGİNGÜL, İnci. (1994), "Edebi Eser Kahramanı Olarak Atatürk" *1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 1001-1009.

EROĞLU, Hamza. (1997), *Atatürk'ün Üstün Kişiliği*, Ankara: IşınYayınları.

GENÇ, Reşat. (2003), "Özgüven Duygusunu Kaybetmişlik ve Himaye Arayışları Karşısında Büyük *Nutuk*'un Tesbitleri", *Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni*, 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara, 30-35.

GİRİTLİ, İsmet. (1980), "*Nutuk*'ta İç ve Dış Politika" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 189-203.

GİRİTLİ, İsmet. (1997), "Okunuşunun 70. Yılını Kutladığımız Büyük *Nutuk* Nedir?" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı 38.

GÖÇGÜN, Önder. (2003), "Hatip Atatürk ve Atatürk'ün Büyük *Nutuk*'taki Hitabet Sanatı", *Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni*, 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara,168-181.

GÖKSEL, Hüsnü. (1997), "Yakın Tarihimizden Küçük Bir Mozayik" *70. Yılında Ulusal Ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, (Der: Gül. E. Kundakçı), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 83-110.

GREW, Joseph. (1953), *Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945*. London: Hammond, Hammond.

GÜNEŞ, İhsan. (1997), "1923 Seçimleri" *70. Yılında Ulusal Ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, (Der: Gül. E. Kundakçı), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 113-131.

İRMAK, Sadi. (1980), "*Nutuk*'un Türkiye'deki Etkileri" (1980), "1927 Yılında Türkiye" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, *Ankara*: Türk Tarih Kurumu Yayınları 181-188.

İNAN Afet. (1966), "Büyük *Nutuk*'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi" *Türk Tarih Kurumu Dergisi* Cilt XXX, Sayı 120, 515-523.

İNAN, Afet. (1980), "Atatürk'ün Büyük *Nutuk*'unun Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Din-

lemesi ve Gençliğe Sesleniş" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 33-38.

İNAN, Afet. (1984). "Büyük *Nutuk*'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi" *Atatürk Hakkında Hatırlar ve Belgeler*, 4. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 319-327.

İNAN, Afet. (1998). *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Yayınları.

KANSU, Ceyhun Atıf. (1980). "Dram Kaynağı Olarak Atatürk" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 221-233.

KARABEKİR, Kazım. (1992). *Paşaların Hesaplaşması İstiklal Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik*, İstanbul: Emre Yayınları

KARABEKİR, Kazım. (1995). *Bir Duello, Bir Suikast*, İstanbul: Emre Yayınları.

KARAL, Enver Ziya. (1980). "Açış Konuşması" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1-7.

KAYNAR, Mete Kaan vd. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923:2006*. (Derleyen: Mete Kaan Kaynar), Ankara: İmge Yayınları.

KAYNARDAĞ, Arslan. (1977). "Atatürk'ün Büyük Söylevi ve Basımları", *Cumhuriyet, Söylev Özel Ek*, 15 Ekim.

KILIÇ, Fahri. (2003). "*Nutuk*'un Analitik Bir İncelemesi" *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 132-141.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim. (2003). *Atatürk'e Kurulan Hain Pusu, İzmir Suikastının Perde Arkası*, İstanbul: Temel Yayınları.

KOCATÜRK Utkan. (1985). "Büyük Nutkun Basılışı Esnasında Atatürk Tarafından Yapılan İki Düzeltme" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: I, Sayı 2.

KOCATÜRK, Utkan. (1999). *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

KOÇAK, Cemil. (1997). "*Nutuk* ve Diğerleri" *70. Yılında Ulusal Ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, (Der: Gül. E. Kundakçı), Ankara:

Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 135-160.
KONGAR, Emre. (1983), *Atatürk Üzerine*, . İstanbul:Hil Yayınları.
KORKMAZ, Zeynep. (1974), "Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Dolayısiyle Köktürk Yazıtlarından Atatürk'ün Gençliğe Hitabesine" *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 57-66.
KORKMAZ, Zeynep. (1997), "Atatürk ve *Nutuk*", *Türk Dili Dergisi*, Sayı 551, Kasım, 390-398.
KORKMAZ, Zeynep. (2003), "Atatürk'ün Büyük *Nutuk*'unun Dil ve Üslûp Özellikleri Üzerine", *Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni*, 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara, 156-163.
KURTULUŞ, Baki. (1994), *Tarihsel Olaylarla Söylev "Nutuk"*, 12. Baskı, Ankara: Kurtuluş Yayınları.
LANDAU, Jacop. (1980), "Atatürk'ün Büyük *Nutuk*'unda Dış Politika" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 39-47.
MAXIM, Mihai. (1997), "Yeni Romen Belgelerine Göre Atatürk'ün Büyük Nutku" *70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, (Der: Gül. E. Kundakçı), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 179-192.
NUTKU, Ömer. (1973), *Söylev (Belgesel Oyun)*, Ankara: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları.
ORBAY, Rauf. (2004), *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım Cilt I, II*, İstanbul: Emre Yayınları.
ÖZDEN, Yekta Güngör. (1997), "Büyük Söylev" *70. Yılında Ulusal Ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, (Der: Gül. E. Kundakçı), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 193-196.
ÖZERDİM Sami. (1978), *Yazı Devriminin Öyküsü*, Ankara.
ÖZERDİM, Sami N. (1980), "*Nutuk*'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 235-245.
ÖZERDİM, Sami N. (1998), *Yazı Devriminin Öyküsü*,

İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Yayınları.
ÖZERDİM, Sami, N. (1962), "Atatürk'ün Büyük *Nutuk*'u" *Türk Dili*, Sayı 134, 93-94.
ÖZKEMER, Meltem. (2004), *İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti*, Ankara Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
PEKDEMİR, Melih. (1999), *Kemalistler Ülkesinde Cumhuriyet ve Diktatörlük*, İstanbul: Su Yayınları.
SELEK, Sabahattin. "*Nutuk* Nedir ve Ne Değildir". *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1966.
SİNANOĞLU, Suat. (1998), *Türk Hümanizmi*, Cilt I, II, III, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Yayınları.
TANÖR, Bülent. (1997), "*Nutuk*'un Eleştirisi Üzerine Düşünceler" *70. Yılında Ulusal Ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, (Der: Gül. E. Kundakçı), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 203-208.
TOMENENDAL, Kertsin. (2003), "*Nutuk* Almanca Çevirisi ve Avusturya'da Uyandırdığı Yankılar". *Yetmisbesinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni* 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara, 97-105.
TUNAYA, Tarık Zafer (1994), *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 2. Baskı, İstanbul:Arba Yayınları 1981.
TUNAYA, Tarık Zafer. (1977), "Siyasal Belge Olarak *Nutuk*", *Cumhuriyet Söylev Özel Ek*.
TUNÇAY, Mete. (1999), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
TURAL, Sadık. (2003), "Aydınlar Büyük *Nutuk*'u Anlayarak Yeniden Okusalar", *Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni*, 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara, VII-XI.
TÜTENGİL, Cavit. (1980), "1927 Yılında Türkiye" *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 55-70.
ULUĞ, İsmail Hakkı. (1988), *Atatürk'ün Çizdiği Portreler*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

UYAR, Hakkı. (2000), *1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, İstanbul: TÜSES Yayınları.

UZUN, Hakan. (2005), *Atatürk'ün Nutuk'unun İçerik Analizi*, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. (1956), "Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal'le Mülakat, Birinci Gün II, *Türk Dili Dergisi*, C. 5 Sayı 56, 472-480.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. (1956), "Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal'le Mülakat, Üçüncü Gün, İkinci Kısım, *Türk Dili Dergisi*, C. 6, Sayı 61, 3-22.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. (1956), "Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal'le Mülakat, İkinci Gün, *Türk Dili Dergisi*, C. V, Sayı 58, 595-609.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. (1956), "Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal'le Mülakat, Üçüncü Gün, *Türk Dili Dergisi*, C. V, Sayı 60, 723-733.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. (1956), "Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal'le Mülakat, Birinci Gün III, *Türk Dili Dergisi*, C. V, Sayı 57, 533-544.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. (1998), *Atatürk'ü Özleyiş*, Cilt I, II, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Yayınları.

ÜNLÜ, Şemsettin. (1988), "Söylev'i Okurken" *Türk Dili Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 53, 55.

"MİLLİ SIR"

Nutuk'tan bize kalan önemli kavramlardan birisi "Millî Sır" kavramıdır. Bu kavram metinde bir kez geçmesine karşın kritik bir önem taşır. Zira, doğrudan doğruya ulusun esenliği için "en doğru"yu bilen bir önderliğe atıf yapmakta ve Mazhar Müfit Kansu'nun yarattığı bir mitos[1] üzerinden bu önderliğin ulusun tarihsel yürüyüşünde bir "tarihsel zorunluluk" olarak tecellisine hizmet etmektedir.

---

[1] Mazhar Müfit Kansu, Erzurum halkının Mustafa Kemal'de mündemiç bu millî sırrı adeta sezdiğinden bahisle, anılarında Paşa'nın kendisine bu programa dair Erzurum'da bir geceyarısı ima ettiği ipuçlarını anlatır. Kansu Erzurum Kongresi'ni önceleyen bir gece Mustafa Kemal Paşa ile hasbihal ederken, Paşa'nın millî mücadelenin nasıl başarıya ulaşacağına dair uzun mütalaalarını dinledikten sonra, başarıya ulaşıldıktan sonra hükûmet şeklinin ne olacağını sorma ihtiyacı duyar. Paşa da ona "ne olmasını tasavvur buyuruyorsunuz"? diye mukabil bir soruyla karşılık verir. Gerisini Mazhar Müfit'tan okuyalım:
"Sualimin, hedefini ve muhatabını değiştirmesi ile ben müşkül duruma girmiştim. Ne demeli, nasıl bir kanaat izhar etmeli idim? Çünkü toplantınızın resmî safhasında Paşa Padişahlıktan, Padişah ve Hilâfet müessesesinin istikbâlinden ve rejimden bahsetmeyerek, bu bahisleri kapalı geçerek sadece: "Hakimiyet-i Milliye'ye müstenit kayıtsız ve şartsız müstakil bir Türk Hükûmeti"nden bahsetmişti. Bu ne demekti? Benim anlayış ve telâkkime göre "Cumhuriyet"ten başka bir şey değildi. Böyle olduğuna göre kendisi niçin: "Müstakil bir Türk Cumhuriyeti" dememişti? Paşa uzun bir düşünceye daldığımı görünce: "Azızım Mazhar Müfit Bey, bu mesele hakkında şimdiden bir şey söylemek istemem. Hattâ, mevzuu bahsetmemek doğru olur" diyerek devam etti: "Bu bahsi münakaşa etmenin zamanı gelmemiştir. Gelince, görüşürüz. Karar verilen her şeyin tatbiki için vakit ve zamanını beklemek ve o zamanın geldiğini bilmek lâzımdır..." Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları (3. Baskı), 1988, ss. 27, 35-6.

Atatürk, *Nutuk*'ta kendisinde saklı bulunan ve tanrısal bir görev gibi tarihsel akış tarafından kendi ellerine tevdi edilmiş bulunan bir programın uygulaması biçiminde tezahür edecek bu tarihsel zorunluluk halini şu sözlerle ifade eder[2]:

> ...Ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir milli sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün hey'et-i içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.

Bu ifadeler koca bir toplum karşısında doğru yolu gösterecek bir baş öğretmen edâsını taşır. Bu öğretmen, henüz öğrencilerinin bilmediği ve bilemeyeceği bir müfredatı elbette bilmektedir ve onu zamanı geldikçe öğrencilerine aktarıp belletecektir. Bütün Kemalist reform programının arkasında bu mantık yatar. Toplum hep çocuktur, ancak içinde varsayımsal bir cevher vardır ve bu cevheri sadece birkaç kişi görebilmektedir. Bu cevheri toplumun içinden çıkarıp onun ilerlemesi için onun hizmetine sunmak, sadece ve sadece böylesi kararlı bir önderliği gerektirmektedir. Bu önderlik önce Atatürk'ün şahsında, sonra da Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tüzel kişiliğinde tezahür edecektir. Bir taraftan Sokrates'çi bir "öğretme" deneyiminin, bir taraftan Platon'cu bir tözcülüğün, bir taraftan da karikatüre bir Aydınlanmacılığın (hatta biraz Hegelciliğin) karmakarışık haldeki bireşimini içeren, ve bu haliyle de pozitivist bir programın öngördüğü despotik uygulama-uygulatma etkinliğinin meşruiyetini sağlayan bu bakış açısı, neredeyse Cumhuriyet tarihinin tamamında seçkinlerin zihnine kazınmıştır. Bu aynı zamanda "toplumun iyiliği" için devletin otoriter doğasına ikinci bir meşruiyet zemini sağlamaktadır.

Atatürk, kendi "vicdanında" saklı bulunan bu "milli sır"ın mahiyetini *Nutuk*'ta şöyle izah eder[3]:

> Tezahür eden millî mücadele, harici istilaya karşı vatanın halâsını [kurtuluşunu] yegâne hedef addettiği halde bu milli mücadelenin muvaffakiyete iktiran ettikçe safha safha bugünkü devre kadar irade-i milliye idaresinin bütün esasat ve eşkâlini tahakkuk ettirmesi, tabii ve gayrikabil-i içtinap [kaçınılmaz] bir seyr-i tarihî [tarihsel gidiş] idi. Bu mukadder seyr-i tarihiyi [tarihsel gidişi]

[2] *Nutuk*, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938, s. 12.
[3] *Nutuk*, ss. 11-12.

> an'anevî itiyadat ile [geleneksel bir sezişle] derhal ihtisas eden [hisseden] hanedan-ı hükümdarî ilk andan itibaren milli mücadelenin hasm-ı bîamanı [amansız düşmanı] oldu. Bu mukadder seyr-i tarihiyi ilk anda ben de müşahede ve ihtisas ettim. Fakat nihayete kadar şâmil olan bu ihtisasatımızı ilk anda kâmilen izhar ve ifade etmedik. Müstakbel ihtimalât üzerine fazla beyanat, girişteğimiz hakikî ve maddî mücadeleye, bayalât mahiyetini verebilirdi; harici tehlikenin yakın tesiratı karşısında, müteessir olanlar arasında, an'anelerine ve fikrî kabiliyetlerine ve ruhî haletlerine mugayir olan muhtemel tahavvülâttan ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirdi. Muvaffakiyet için ameli ve emin yol her safhayı vakti geldikçe tatbik etmekti. Milletin inkişaf ve itilâsı için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim. Ancak bu ameli ve emin muvaffakiyet yolu, yakın refik-i mesaim olarak tanınmış zevattan bazılarıyla aramızda, zaman zaman içtihadatta, muamelâtta, ucraatta esaslı ve tâli birtakım ihtilâflar, iğbirarlar ve hatta iftiraların da sebebi ve izahı olmuştur. Milli mücadeleye beraber başlıyan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülâtında, kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu bittikçe bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir...

Bu parça bize "doğru program"ın yegâne sahibinin Atatürk olduğunu, o gizli programı gereğince adım attıkça, buna aklı yatmayan veya geleceği görme yetisinden yoksun bulunan çalışma arkadaşlarının birer birer kendisiyle çatıştığını ve yolların ayrıldığını, oysa bu programın izlediği yolun Cumhuriyet'e çıkan bir tarihsel (ve tabii kaçınılmaz) ilerleme yolu olduğunu anlatmaktadır.

Ancak öncelikle Atatürk'ün kafasında gerçekten böyle bir programın olup olmadığı kuşkulu bir konudur. Bu program, Atatürk'ün büyük ölçüde *Nutuk*'u okuduğu 1927 yılından geriye bakarken tarihi kendi lehine (ve tabii siyasi rakiplerinin aleyhine) tanzim ederken metne monte ettiği bir *leitmotiv*'dir. Atatürk metni inşa ederken, ister istemez tarihi de yeniden inşa etmiştir. Bu metin pekâlâ belli bir bakış açısının ya da bir tarihsel kişiliğin tarihi görmek istediği şekilde tanzim edişinin tezahürü olarak görülebilir. Tabii tersi de doğrudur. O siyasi rakiplerin kendi metinlerinden de Atatürk'ün söylediklerini cerh edecek argümanlar üretilebilir. Örneğin Kâzım Karabekir, kendisi Anadolu'ya geçmeden hemen önce Ata-

türk'le görüşmesinden hareket ederek bambaşka şeyler anlatır[4]:

"Paşam, ben yarın Erzurum'a hareket ediyorum. İstanbul'da ne vaziyette kalırsanız kalınız bir şey yapmak imkânsızdır. Sükût edersek mahvımız mukadderdir. Behemehal Anadolu'ya ordu başına geliniz. Hem de Şarka: milletin kurtuluş anahtarı Şarktadır. Orada her şey mümkündür. Ordu da kuvvetlidir, halk da beraber gider. Ben kat'i kararımı verdim. Planım basittir. Millî bir hükûmet teşkili ve Şark vilâyetlerini istilâya hazırlanan Ermenistan'ı bize güzel bir sulh rehinesi olarak elde tutmak, sonra hadisata göre, garbe tevcih etmektir. İstanbul'da ne siz ve ne de kıymetli arkadaşlar fazla müddet kalmayınız. Başka türlü millî birlik ve millî varlık göstermek imkânı yoktur...

Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verdi: 'Bu da bir fikirdir, ahvâl günden güne size hak veriyor. Size muvaffakiyet dilerim'.

Ben bunun bir fikir değil, kat'i bir karar olduğunu anlattım. 'Ordu ve halk bu fikir etrafında muhakkak toplanacaktır. Şarkta millî hükûmet esaslarını kurduktan sonra siz garbe teveccüh edersiniz. Şark vazifesini ben deruhte ederim. Eğer gelmeyecekseniz hareketimi ona göre tanzim edeyim' dedim. Biraz düşündü ve: 'İyi olayım size mülâki olmaya çalışırım' vaadini verdi. Ben şarkta millî hükûmet esasını kurarken Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bir padişah hükûmetinde herhangi bir vazife alarak en kıymetli arkadaşları da etrafına toplaması ihtimali beni pek düşündürmüştü. İşte en mühim olarak buna mani olmak içindir ki şahsımdan fedakârlık yaparak fikrimin hususî için kendisini Şarka davetle millî hareketin başına geçmesini teklif ettim...

İsmet [İnönü] benim haberim olmadan Mustafa Kemal Paşa ile bir içtimada bulunarak Ahmet Rıza veya İzzet Paşa riyasetinde bir kabine yapmak teşebbüsünde bulunmuştu. Bunu ben haber aldığım zaman, bana haber vermeden ve reyimi sormadan böyle menfi işlerde bulunmasının faydasız [olacağını] ve şahsını yıpratacağını bir daha tekrar ile İstanbul'da yapılacak hiçbir teşebbüse girişmemesini ve Anadolu'da millî teşekkülün başına geçmesini ve ben tek başıma kalsam da uğraşacağımı, fakat halkın bizimle geleceğini, vaziyetin içinden başka türlü çıkmak imkânının bulunmadığını izah ettim... Hâlâ İsmet bana da İaşe Nâzırlığını teklif ediyordu..."

---

[4] Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz, I. Cilt*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, ss. 17-18.

Atatürk'ün o aralar İstanbul'da Harbiye Nâzırlığı peşinde olduğu bir "milli sır" değildir. Atatürk, İstanbul'daki iktidar çevreleriyle temas arıyor ve hatta Ahmet İzzet Paşa'yı ikinci kez sadaret makamına getirmek için çaba harcıyordu. Ali Fuat Paşa, İstanbul'da Mustafa Kemal ile görüşmelerinde Anadolu'da bir millî mukavemet hareketi yaratmanın zorunluluğu konusunda hemfikir kaldıklarını belirtir. Bunun için bir dizi tedbir düşünürler, ancak bu tedbirlerin hayata geçirilmesi için iki yoldan birine müracaat etmeleri gerekmektedir: Kabineyi devirmek veya millî mukavemete taraftar bir Harbiye ve Dahiliye Nâzırını işbaşına geçirtmek! Birincisinin imkânsız göründüğünden hareketle ikinci yolun denenmesine karar verirler (s. 36-7). Ali Fuat Paşa'nın ifadesiyle, "meselâ Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nâzırlığını deruhte etmeleri pek münasip olurdu. Paşa, sırf memlekete hizmet etmek bakımından bu vazifeyi memnuniyetle kabul edeceğini söylüyordu"[5].

Ali Fuat Paşa, bunu gerçekleştirmek için derhal faaliyete geçmiş ve Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin etkili kişilerini bu minvalde yönlendirmeye çalışmıştır. Hatta partinin etkili isimlerinden Mehmet Ali Bey, Mustafa Kemal Paşayı Nâzır yapmak için elinden gelen her türlü yardımı yapacağını ve fırka erkânını iknaya çalışacağını vaadetmişti. Ali Fuat Paşa'ya göre "en mühim mesele Mustafa Kemal Paşa'nın millî davanın temini bakımından üzerine alacağı vazifeye mesnet olabilecek bir memuriyete tâyini idi"[6].

Rauf Orbay da Ahmet İzzet Paşa'ya Harbiye Nazırlığına veya Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine Mustafa Kemal Paşa'yı önermişti[7]. Hatta Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grup Kumandanı iken, yani daha İstanbul'a dönmeden, Mütareke sıralarında Padişahın başyaveri Naci Bey'e çektiği bir telgrafla kendisinin dâhil olacağı bir kabinenin bir zorunluluk olduğunu bildirmiş-

---

[5] Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul, Vatan Neşriyatı, 1953, s. 37.

[6] Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele*..., ss. 38-40.

[7] Rauf Orbay, *Siyasî Hâtıralar*, İstanbul: Örgün Yayınları, 2003, s. 70, 119.

ti[8]. Ayrıca Ahmet İzzet Paşa'yla şahsî görüşmesinde de kurulacak ikinci bir Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Mustafa Kemal Paşa'nın görev talep ettiğine Rauf Orbay tanıklık eder[9].

Bütün bunlar, en azından Mustafa Kemal Paşa'nın nezdinde tâ baştan beri akla ve vicdana yerleşmiş bir kararlılığın ve buna bağlı bir programın bulunmadığını gösterdiği gibi, Anadolu'ya geçip millî bir kurtuluş mücadelesi başlatma girişiminin de pek bir sır olmadığını, pek çok genç komutanın bu yolda niyetli olduğunu ortaya koyar.

Tarihsel ilerlemenin zorunlu bir sonucu olarak varılacak hedefte duran Cumhuriyet fikrinin de, Atatürk'ün bütün Millî Mücadele boyunca içinde sakladığı ve ancak zamanı gelince arkadaşlarına izhar ettiği büyük bir sır olduğuna dair Kemalist mitos, yaratılmasında bizzat Atatürk'ün kendisinin yer aldığı ve kendi metnine özenle yerleştirdiği bir aksiyomdan başka bir şey değildir aslında. Zira cumhuriyet fikri, Fransız Devrimi'nden beri pek çok Osmanlı aydınının kafasını meşgul eden, zaman zaman dile getirilen, hatta Meşrutiyet girişimleriyle yolunda epeyce kazanım elde edilmiş bir fikirdi. Burada Osmanlı aydınları arasında bu fikrin nasıl ortaya çıkıp nasıl dile getirildiğine girmekten ziyade, bu fikir etrafında dönen akıl yürütmelerin, bizzat Atatürk'ün merkezinde yer aldığı mahfillerdeki biçimine değinmekle yetineceğim.

Cumhuriyet fikri, Tanzimat aydınlarından başlamak üzere Osmanlı entelijansiyasının (yani Yeni Osmanlıların) kafasını fazlasıyla meşgul etmişti aslında. Namık Kemal'de bu düşüncenin rüşeym halini buluruz örneğin. Tanzimat aydınları, esas itibariyle boğuşmak zorunda kaldıkları Osmanlı monarşisi karşısında bir çıkış yolu arıyordu ve Cumhuriyet fikri bu bakımdan bir kurtuluş reçetesiydi, tıpkı "anayasa" gibi... Anayasaya yöneliş, bu yüzden nihaî bir hedef değil, konjonktürel bir çözümdü. Bu nedenle Cumhuriyet fikri hep akılların arkasında bir yerlerde kaldı. Bu fikri raftan indirip yeniden ısıtanlar

---

[8] Rauf Orbay, *Siyasî Hatıralar*.... ss. 108-9.
[9] Rauf Orbay, *Siyasî Hatıralar*.... ss. 276.

ise, I. Dünya Savaşı yıllarında bizzat İttihatçılar oldu. Atatürk'ün anılarına yansıyan bir anekdot, hem bu fikrî yönelişi aydınlatması hem de iktidar kavgasının kişiselliği bakımından çok öğreticidir. *Atatürk'ün Hatıra Defteri* başlığıyla Türk Tarih Kurumu'nca yayımlanan ve Atatürk'ün Dünya Savaşı sırasında yaveri olan Şükrü Tezer tarafından kaleme alınan anılarda aşağıdaki satırlar dikkat çeker. Zaman Mustafa Kemal Paşa'nın Suriye'de teşkil edilen 7. Ordu Kumandanlığına tayin edildiği 1917 yılıdır[10]:

> "Şimdi İstanbul'daki ikamet günleri esnasında vukubulan ve çok önemli olduğu nisbette enteresan bir hadiseye temas ederek açıklamayı başlıca vazife sayarım. Bunun şahidi, yalnız rahmete kavuşan Salih Bozok ile Cevat Abbas Gürer ve bir de âcizleridir. Paşa'nın bu meseleyi sonradan, başkaca tanıdığı zevat veya yakınlarından birine anlatmış olup olmadığını bilmediğim gibi, herhangi bir vesile ile yazılı şekline de tesadüf etmiş değilim. Ancak, bu hadiseyi, eserin baş taraflarında da peşinen işaret etmiş olduğum veçhile O'nun aziz ruhunu tazip etmemek düşünce ve prensibine sadık kalarak hakikatte olduğu gibi izah etmeyi vicdanî bir vazife telâkki ederim. Resmî günlerden biri idi. Merasime iştirak edecek olan paşa ile birlikte biz yaverler de gitmiştik... Enver Paşa'dan başka daha bazı paşalar ve erkânın katılmış olduğu bu merasimde, Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa da bulunuyordu. Merasim sırasında İsmail Hakkı Paşa, bir fırsatını bulup Mustafa Kemal Paşa'ya, yaverler hariç olma üzere yalnız ikisi arasından bir gezinti yapmaları teklifinde bulunmuştu... Aradan iki saat kadar bir zaman geçtikten sonra karargâha avdet eden paşa, her zamanki âdetleri veçhile: - Çocuklar gelin bakalım! diyerek bizi odalarına çağırıp İsmail Hakkı Paşa ile aralarında geçen meselenin mahiyetini anlatmışlardı ki şimdi bunu, Mustafa Kemal'den dinlediğim şekilde aynen nakletiyorum: Merasim yerinden İ. Hakkı Paşa ile birlikte ayrıldıktan sonra Boğaziçi'ne doğru yaptıkları gezinti sırasında şundan bundan bahsedilirken sözü günün hadiselerine intikal ettiren İ. Hakkı Paşa: vaziyet hakkında umumi bakımdan mütalâa yürütürken nihayet bir münasebetini getirip Saltanatın ilgası keyfiyetini ele almış! Zaten bu gezintinin tertip edilmesindeki hikmeti ve İ. Hakkı Paşa tarafından temas olunan

---

[10] Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989 (2. baskı), ss. 131-133.

hususların. herhalde olağanüstü bir sonuca varacağını takdir etmekte gecikmeyen Mustafa Kemal'in, sükûnetle dinlediği İ. Hakkı Paşa'nın sözlerine karşı ve -âmiyane tabiriyle- baklayı ağzından çıkartmak maksadıyla: -Peki Paşam, işin sonu ve idare şekli ne olacak?.. demesi ve Hakkı Paşa'nın, tekrar bazı mütalâalarda bulunduktan sonra: "Cumhuriyet" mevzuuna temas eylemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın: -Peki ama, bu takdirde başa kim geçecek? tarzında sualine karşı da, İ. Hakkı Paşa aynen şöyle: -Sen, ben ve meselâ Enver! diye cevap vermiş. Bu suretle, Mustafa Kemal Paşa'nın anlamak isterikleri asıl gaye ve maksat da böylece ortaya atılarak açıklanmış oluyordu. Bu olayın, bizzat Enver Paşa tarafından hazırlanarak onun sağ kolu mesabesinde bulunan İ. Hakkı Paşa'nın tavassutu ile kendisine taraftar temin edebilmek için tertiplenmiş olduğu muhakkaktı (...) [P]ek genç yaşta Harbiye Nazırı olan Enver Paşa'nın, aradan henüz üç yıl gibi çok kısa bir müddet geçtikten sonra da memlekette Cumhuriyet idaresi meydana getirerek başkan olmak emelinde bulunduğu anlaşılıyordu. Yukarıda izah ettiğim bu meseleye ait teklif karşısında kalan Mustafa Kemal: altı yüz yıldan fazla tarihe sahip koskoca Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırıp saltanatı ilga ve bunun yerine, her yönden hazırlıksız olmaktan başka içinde bulunulan ve uzun yıllar devam eden harp sıkıntılarının memlekette yarattığı büyük buhran neticesi ıstıraplı hal alan, tahammülü güç hayat muvacehesinde, yepyeni bir sistem vücuda getirmenin pek de akıl kârı ve zannedildiği kadar kolay bir şey olmadığını ve böyle boş işlerle uğraşmanın beyhude olduğu nisbette manasızlığını da kafalarına koymaları gerektiğini nazara alarak İ. Hakkı Paşa'nın, konu hakkındaki bütün mütalâa ve sözlerine kesin bir lisanla bir kelemde ve toptan su: -Paşam, görüşünüzü izah ve gerekli mütalâada bulunmak suretiyle üzerinde durarak sonunu açıkladığınız durum, esas itibariyle çok önemli bir memleket meselesi olmakla beraber bunun, kanaatimce günün birinde mutlaka tahakkuk edeceğine hiç şüpheniz olmamak lâzımdır. Ancak bugünkü ahval ve ağır şartlar, buna asla elverişli bulunmadığı cihetle bu işin, bugün için henüz sırası gelmiş değildir... cevabını vererek bu hususa ait sarsılma kabul etmez kanaatlerini kestirip atmış[tı]..."

Bu olay 1917 yılında geçmektedir: hem henüz savaş devam etmektedir hem de İttihatçılar halen iktidardadır. Cumhuriyet düşüncesi hiç de millî bir sır mesabesinde değildir ve pek çok kişinin aklını meşgul etmektedir. Bu alıntıdan anlaşılacağı kadarıyla, sorun edinilen şey

cumhuriyetin yerindeliği değil, kimin iktidar olacağı meselesidir. Zaten İttihatçıların hanedanın iktidarını büyük ölçüde sınırladığı ve saltanat makamını sembolik bir konum haline getirdiği, bunun yerine önce parlamenter ve Babıâli baskınıyla birlikte de diktatoryal bir yönetime yöneldiği ortadadır. Anlaşılan İttihatçılar, cumhuriyeti kurmaya yönelik son hamle için savaşın bitmesini beklemekte ve konjonktürün neye müsaade edeceğini gözlemlemeye çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra daha Milli Mücadele'nin başlangıcında, Erzurum ve Sıvas kongrelerinden hemen sonra (Ekim 1919), Atatürk'ün kesin liderliği henüz söz konusu değilken, İstanbul hükûmetinin Sadrazamı Ali Rıza Paşa'nın, Anadolu'daki girişimi bir "Cumhuriyet girişimi" olarak nitelendirmesinden de, bu düşüncenin sadece Atatürk'ün kafasındaki "milli bir sır" olmadığını anlıyoruz. *Nutuk*'ta "Ali Rıza Paşa Cumhuriyet yapılacağını keşfediyor" başlığıyla yer alan paragrafta Atatürk sözlerine şöyle devam eder[11]:

> "Ali Rıza Paşa, bir gün, Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret eder; esna-yı sohbette aleyhimde birtakım tefevvühatta bulunur ve bu tefevvühata mühim bir keşfini de ilâve eder: 'Cümhuriyet yapacaklar. Cümhuriyet!' diye bağırır... [Ali Rıza Paşa'nın] teşebbüsat-ı milliyenin, Cümhuriyet'i istihdaf ettiğini, bu kadar sürat ve sühuletle ihtisas ve idrak eyliyeceğine takdirhan olmamak mümkün değildir..."

Bizzat Atatürk'ün kendi aktardıkları, tarihsel ilerleme anlayışının ve bu ilerlemenin nihaî noktasında duran Cumhuriyet ilânının sadece onda tezahür eden ve zamanını bekleyen bir sır olmadığını göstermektedir. Bu düşünme biçimi, tepeden inmeci bütün modernleştirme hareketlerine genellenebilecek ortaklıklar taşımaktadır. Toplum için "iyi" olanı, onlar adına ve hatta onlara rağmen düşünen ve hayata geçiren bu modernleştirici önderlikler, neredeyse 18. yüzyıldan başlayarak burjuva demokrasisinin katılımcı kurumlarının yerleşikleştiği İkinci Savaş sonrası devre kadar dünya tarihine yön vermiştir. Atatürk ve onun modernleştirme hareketi de bu çerçevede düşünülmelidir. Bu hareket bir arıza veya sapma değil, aksine ana-akım bir *zeitgeist*'ın yansıması-

---

[11] *Nutuk*, s. 167.

dır. Ancak Türkiye'de kaynağı *Nutuk* ve Kemalizmin onu referans alan kurucu metinleri olan bir ters-yansıma söz konusudur. Bu ters-yansıma, toplumsalı ve tarihsel akışın parametrelerini görmemize engel olarak, bir dehanın doğru programı planlayıp uygulamasına indirgenmiş bir görüş kırılması yaratmaktadır. Benim karikatüre aydınlanmacılık dediğim de tam bu ters-yansımada karşılığını bulur. Aydınlanmanın öncüleri olan fizikçi-matematikçi-felsefeci kuşağı için insanlığın önündeki tek engel, aklın önündeki engellerdi; bu yüzden iktidar alanı akla açılmalıydı. Edmund Husserl'in deyişiyle matematikten türeyen idealliklerden de oluşan bu yeni dünyada nesneler hakkında bilgimiz artık kusurlu ve rastlantısal olmayacaktı. Sonsuz bir ilerleme içindeki bu dünyada nesnelerin tasarımı artık, rasyonel, sistematik ve türdeş bir yöntemle, eksiksiz Kendinde Varlığına (*Ansichsein*) göre idi. Aydınlanma düşüncesi böylelikle tefekkür ile matematiği bir tutmaktadır[12]. Doğanın Galileo tarafından matematikselleştirilmesi biçiminde, Kendinde Varlıkları matematik tarafından idealleştirilen nesnelerin toplamı olarak tasarlanan dünya, bundan böyle yeni matematiğin yönteminde idealleştirilecekti. Bu idealleştirme biçiminin yöntemi elbette pozitivizmdi. Bu pozitivizmde akılda tasarlanmış modellerin *a priori* önceliğine ve doğruluğuna yer yoktur. Model vardır, akıl onu hayatın pratiği içinde kavrar, zira doğada bu modele ilişkin (matematikselleştirilebilir) bir kesinlik bulunmaktadır. Aydınlanma düşüncesi, doğa biliminin ilerleyişi içinde kendi idealini elle tutulur biçimde kavrayabileceğine inanmıştır. Bu kavrama girişiminde en önemli araç akıldır ve aklın yardımıyla her şey ölçülebilir ve öngörülebilir. Başlangıçta "doğal ve kendi içinde akli yapıdan kalkan bütün siyasî ve toplumsal sistemler, akla vurulabilir ölçütlerden uzaklaştıkları ölçüde "çürümüş" kabul edilirler. Dolayısıyla başta Ansiklopedistler olmak üzere Aydınlanmacılar, temelde "çürümüş" olduğu için reddedilen siyasî ve toplumsal sistemle savaş halindedirler. Zira o en başta artık "akla uygun" değildir. Bu çerçevede

[12] Akt. M. Horkheimer ve T. W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği. Felsefi Fragmanlar I.* (çev. Oğuz Özgül), İstanbul, Kabalcı Yayınları, 1995, s. 42.

Aydınlanmacılar insanın ideal durumdan nasıl uzaklaştığı ve çürüme içine düştüğü sorusuna basit bir cevap bulmuşlardır. İlk insanın kalbinde "doğa durumu"ndan kaynaklanan ya da akıllı bir varlık olarak fitren sahip olduğu özgürlüğünü tiranlara ve din adamlarına teslim etmesine yol açan ve onu cehalete sürükleyen bir korku vardı. Böylelikle insanlık zaman içinde önyargılara kapıldı ve ahlâken çürüdü. Dolayısıyla ancak önyargıları ortadan kaldırarak ve bilgiyi yayarak, bu arada tiranların ve din adamlarının hâkimiyeti kırılarak bu durum değiştirilebilecektir. İşte cumhuriyet fikri bu projenin siyasi yanını oluşturur. Fakat ne var ki tarihin bir cilvesi olarak, işin asıl yanının, yani insanları önyargılardan kurtaracak ve bilgiyi yayacak girişimin örgütlenmesi, cumhuriyet fikrine pek uymayacak biçimde, yine kendilerine aydınlanmacı despotlar denilen "tiranlar" eliyle yürütülmüştür Bu yeni ama "olumlu" tiranlar, Hegelci biçimde tarihin ilerleyişi olarak görülen aklın ilerleyişi önündeki engelleri her türlü yola başvurarak kaldıracak ve insanlığı özgürleştireceklerdir. Özellikle Prusya, Avusturya ve Rusya gibi 18. yüzyılda Avrupa'nın iktisaden daha az gelişmiş devletlerinde ortaya çıkan "Aydınlanmacı monarşiler", toplumun geleneksel kesimlerinin direnci karşısında orta sınıfı geliştirmek isteyen modern ve ilerlemeci bir rol üstlenmişlerdir. Bu durum, dönemin filozoflarının nasıl olup da Orta ve Doğu Avrupa'nın mutlakıyetçi yönetimlerini destekleyebildiklerini açıklar. Prusya'da II. Frederich, Rusya'da Çariçe Katerina ve Avusturya'da Maria Theresa, Voltaire'le, Diderot'yla, Rousseau ile sıkı bir ilişki içine girmişlerdi[13]. O yüzden bu dönem "Aydınlanmacı mutlakıyet" dönemi olarak adlandırılır[14]. Aydınlanmacı mutlakıyet idaresi, hükümdara, "devlet aklı" adına, ülke kaynaklarını harekete geçirmek bakımından geniş ve kestirilemeyen bir otorite uygulama imkânı yaratıyordu. "Kral halkının en önde

---

[13] Bkz. Lucien Goldmann. *The Philosophy of the Enlightenment. The Christian Burgess and the Enlightenment* (İngilizceye çev. Henry Maas). Londra, Routledge and Kegan Paul.

[14] M. Scott, "Introduction: The Problem of Enlightened Absolutism". *Enlightened Despotism: Reform and Reformers in Later Eighteenth Century Europe* (ed. M. Scott). Londra, Macmillan, s. 1.

gelen hizmetkârıdır" sloganıyla hareket eden II. Frederich, esas amacı Prusya'yı yurtta ve cihanda güçlendirmek olan bir dizi iktisadî ve hukukî reforma girişmişti. Bu girişimin bir düşünsel kaynağı Alman Kameralistleri ise (bizdeki Kadroculari anımsatırlar), ikinci kaynağı genişçe tanımlanmış bir Aydınlanma fikriyâtı idi. Bu çerçevede Aydınlanma bir devleti güçlendirme aracı, Aydınlanmacı mutlakıyet de monarşinin en güçlü biçimi haline gelmekteydi[15]. Aydınlanmacı despotizmin bir diğer yönü, halkı eğitmek ve yeni teritoryal devletin ihtiyaçlarına göre biçimlendirecek bir kimlikle kuşatmaktı. Bu yönde büyük eğitim seferberliklerine girişildi ve bildiğimiz örgün eğitim sistemleri böyle kuruldu. Bu aynı zamanda, Cumhuriyetçi Aydınlanma görüşü pahasına, pozitivist dünya görüşünün zaferiydi. Türkiye Tanzimat süreciyle bu yola girdi ancak bu girişimin en kararlı ve mutlak adımları İttihat-Terakki iktidarı ve Cumhuriyet dönemlerinde atıldı. Atatürk, bu iki tarihsel dönemin tam ortasında pozitivist evlet ve toplum algısının bütün kurumlarının tam anlamıyla oluşturulduğu zaman diliminin ana aktörüdür. Nutuk'taki "milli sır" buradan kavranmalıdır. Esas olarak Cumhuriyet yönetimine doğru giden tarihsel ilerleme çizgisi, bu "milli sır"ın en önemli eksenidir. Ancak iktisadî ve toplumsal gelişme olarak kodlanan pozitivist değerlerin topluma içselleştirilmesi için girişilecek bütün yollar, esas itibariyle Aydınlanmacı monarşilerin başvurduğu türden mutlak bir otoriteyi ve bu otoriteyi kullanacak kararlı bir önderliği gereksinmektedir. Dolayısıyla bütün uygulama jenerik olarak Aydınlanma'nın Cumhuriyet idesinin gerçek içeriğiyle çelişecektir. Tarihsel kişilikler kendilerine böyle bir rol atfettikten ve o iktidarı elde ettikten sonra, zaten yapılabilecek fazla bir şey de yoktur. Bundan sonrası pozitivist zihniyetin güdümünde ve onun araçlarından yararlanan bir toplum mühendisliğinden başka bir şey olmayacaktır.

Suavi Aydın

NUTUK VE MİLLİYETÇİLİK

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu eliti/rejim eliti içindeki bir politik hesaplaşma ve konsolidasyon hamlesini belgeleyen *Nutuk*, Mustafa Kemal'in Millî Mücadele ve "Yeni Türkiye"nin kuruluş sürecine bakışını yansıtır. Söz konusu süreç, aynı zamanda bir *millet inşâsı* sürecidir. Her millet inşâsı süreci gibi, söylemsel failinin milliyetçilik olduğu bir süreç... Bu makalede, bu *kurucu* metnin nasıl bir milliyetçilik anlayışı ortaya koyduğu irdelenmeye çalışılacaktır.

Bunu yaparken, millet olmanın (ve bunun kaldıracı olarak milliyetçiliğin) önce bir medeniyet/asrîlik koşulu olarak nasıl meşrulaştırıldığı üzerinde duracak; sonra da bu meşruiyetin milletin/millî kimliğin yaşama hakkı talebiyle nasıl pekiştirildiğine ve bu talebe dayanan bekâ davasının nasıl güçlü bir tehdit algısıyla sarmalanarak temellendirildiğine bakacağız. Ardından, *millî ülkü* kavramında billurlaşan millî sıfatlı söz ekonomisinin, millî olanı özselleştirmesine ve ontolojikleştirmesine dikkat çekeceğiz. Son olarak, millî kurtuluş ve millet inşâsı sürecinin demokratik bileşenini oluşturan milli irade kavramı ve onun ardındaki ülküsel millet tasarımı ile reel halkın/milletin rüşd eksiğine ilişkin temel kabul arasındaki açıyı tartışacağız.

Medenî Olmak-Millet Olmak

Nutuk'ta, millet olmak, medeni olmanın zemini ve koşulu olarak belirir. Her şey, "Türk milletini medeni dünyada lâyık olduğu mevkie yükseltmek" içindir (s. 606). Medenileşme sürecinin millet olma cehdiyle örtüştüğü, modern çağda insanlığın ortak değerlerinin doğrudan doğ-

ruya milletlerin hak ve hukukuyla mukayyet olduğu kabul edilmektedir. 1920 Martı'nda, belli başlı Batılı devlet temsilcilerine yolladığı mesajda "milliyet, vatan duygusu gibi bugünkü insan toplumlarının temelinde yatan ilkeler"i vurgular Mustafa Kemal. Batılı ülkelerin temsilcilerine hitap ederken, bu ilkesel temele atıfta bulunur: Türkler'in millet-olma ve millet olarak yaşama hakkına saygı göstermenin, bizzat Batılı milli kamuoylarının da tanıyacağı bir değer olduğu kabulüyle konuşur. Tıpkı, 1919 Kasım'ında Frew'a yazdığı mesajdaki gibi:

"Memleketimizde bulunan İngiliz memurlarının, *şüphesiz İngiliz milletinin eğilim ve çıkarlarına aykırı olarak*, vatan ve milletimiz aleyhinde, insanlık ve medeniyet dışı ölçülerle yapılagelmekte olan teşebbüslerini, elimizdeki belgelerle İngiliz milletinin gözleri önüne serersek, sonuç dünyaca takdire görülmez sanırım" (s. 207)[1].

Mustafa Kemal, İstanbul'un işgali üzerine çeşitli diplomatik mercilere gönderdiği mesajda da, "...ilgili milletlerin şeref ve haysiyetleriyle de bağdaşmayan bu hareketin ne demek olduğunun takdirini, resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, bilim, kültür ve medeniyet Avrupa ve Amerika'sının vicdanına bırakmakla yetini"yordur (s. 285). Demek, milli kamuoyu ve milli vicdan, her bir ülkede, her bir millet örneğinde, medeniliğin ölçüsünü temsil eden evrensel bir referanstır.

Bu evrenselci-medeniyetçi millet ve milliyetçilik telâkkisine, daha ziyade Batılı devlet ve kamuoylarına hitap ederken başvurulduğunun altını çizmeliyiz. Yine de, örneğin Mustafa Kemal'in bütün askerî birimlere yolladığı bir mesajda da "Yirmi asırlık bir medeniyet ve insanlığın eseri olan hürriyet, milliyet ve yurtseverlik prensipleri"nin (s. 286) zikrine rastlarız. Tabii, *dışarıya* konuşurken ağırlık verilen bu mesajların, *Nutuk*'a alınmakla, *içeriye* dönük bir konuşmanın da unsuru haline geldiğini unutmamalıyız.

---

[1] Parantez içindeki sayfa numaraları, *Nutuk*'a atfen verilmiştir. İtalikler orijinal metinde yoktur, yazar tarafından konmuştur. Bu çalışmada *Nutuk*'un, *Mustafa Kemal Atatürk Nutuk (1919-1927). Bugünkü Dille*, Zeynep Korkmaz (Yayına Hazırlayan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, basımı kullanılmıştır. Alıntılar içindeki köşeli parantezler yazar tarafından konmuştur.

Medeniyete olan millî kabiliyetin vurgulanması da bu bahsin parçasıdır. Millet-olma yeteneği, medeniyet ehliyeti addediliyordur. "Türk milleti, *medenî kabiliyetinin*, yaşama ve bağımsız kalma hakkının ve bütün bir geleceğinin savunulmasına çağrıl"mıştır (s. 287).

Mustafa Kemal'in, Fransa hükümetinin gayriresmî temsilcisi Bouillon'la görüşmesinde söyledikleri, dikkate değerdir:

"Şimdiye kadar Türkiye'yi medeniyet dünyasında kusurlu gösteren neler düşünülebilirse, hep bu yanlışlıktan [tam istiklâl yokluğu] ve bu yanlışlığa boyun eğmekten ileri gelmektedir" (s. 423).

Demek, millî bağımsızlık yokluğu, millet-olmaya gecikmek, Türkiye'yi medeniyet (yani Batı) nezdinde kusurlu gösteren amiller yaratmıştır; ve belli ki burada nesnel bir kusurun, bir yanlışlığın, bir eksiğin de söz konusu olduğu teslim edilmektedir -en azından Batılı devlet temsilcilerine hitaben! Ama esas mesele, yine de kusurlu *görünmek/görülmek* olarak telâffuz edilmektedir. Nitekim Cumhuriyet'ten umulan bir fayda da, medeniyet dünyası nazarındaki görünüşü düzeltmektir:

"Milletimiz kendisinde var olan vasıfları ve değeri, hükümetin yeni adıyla [Cumhuriyet], medeniyet dünyasına çok daha kolaylıkla gösterebilecektir" (s. 551).

Keza şapka reformu da "Türk milletinin medenî toplumlardan zihniyet bakımından da hiçbir ayrılığı bulunmadığını göstermek" amacına hizmet ediyordur (s. 605).

Öte yandan, 16 Mart 1920'de bütün askerî ve mülkî âmirlere gönderilen genelge ilginçtir:

"Bugünlerde, yurdumuzdaki Hıristiyan halka karşı göstereceğimiz insanca davranışın değeri pek büyük olduğu gibi, hiçbir yabancı hükümetin açıktan veya dolaylı yoldan yardımını görmeyen Hıristiyan halkın tam bir huzur ve sükûn içinde yaşamaya devam etmeleri, *ırkımızın yaratılıştan bezenmiş olduğu medenî kabiliyetine kesin bir delil* olacaktır" (s. 283).

Gayrimüslim topluluklara -işbirlikçi olmamaları koşuluyla- *insanca* davranma çağrısı, Müslüman halkın büyük çoğunluğunca "gâvura karşı" cihad olarak anlamlandırılan ve bizzat önderlik kadrosu tarafından da bir-

çok aşamada bu anlamıyla ajite edilen İstiklâl Harbi koşulları düşünüldüğünde, dikkat çekicidir. İnsaniyetli/insanca davranışın -her ne kadar ırken, yaradılıştan sahip olunduğu söylense de- medenilik kabiliyetini kanıtlayan bir imtihan olarak konmasının zımnında da, medeni/Batılı dünya nezdinde bir zaafı/kusuru giderme (örtme?) kaygısının izlerini görebiliriz.

Milletin medeni kabiliyetinin dünya ve esasen *Batı* nezdinde gösterilmesi, ispatlanması kaygısı, milliyetçi ideolojinin Oksidentalist yüzünü açığa çıkarır. Oksidentalizm, Batı'dan özsel olarak farklı bir Doğu tahayyülü kuran ve onu ötekileştiren Oryantalizm karşısında, Doğu'nun bu ayırıma verdiği karmaşık tepkileri ifade eder. Bu karmaşık tepkinin Türk milliyetçiliği bâbındaki görünümü, bir yandan Türk milletinin farklılığını ileri sürerken, bir yandan da Türklerin Batılılığını kanıtlayan/gösteren imgeler ve temsiller üreten Garbiyatçı fantezidir[2]. *Nutuk*'ta, özellikle bu bölümde aktardığımız örnekler, Türk milliyetçiliğinin Garbiyatçı fantezisi üzerine de düşünmeye davet etmektedir.

Millet Olmak: Bir Bekâ Davası

Nutuk'un millet olgusunu koyuşunda, Herderci bir bakışın izlerini bulabiliriz. Millet olmak, bir özün gerçekleşmesidir buna göre; her millet, biricik nitelikte bir cevherdir. Herder, millî halk kültürlerinin ve özellikle -insanı insan yapan temel yetenek dil olduğuna göre- millî dillerin her birinin, insanlık varlığının olmazsa olmaz parçaları olduğunu düşünür. Millet olmanın hem *nesnelliği*, hem *değeri* türer buradan. Nesnel varoluşu ve onu bütün diğer milletler arasında, onlarla beraber emsalsiz kılan değeri, milleti bir hak öznesi de yapıyordur. Çünkü millet-olmak, bir dilsel-kültürel varlığın toplumsal-politik düzlemde kendini gerçekleştirmesi demektir ve hiçbir halk bu haktan yoksun bırakılamayacağı gibi; insanlık kültürünün yaşaması, gelişmesi ve bütün milletlerin bir *milletler ailesi* olarak kardeşçe yaşayabilmesi için de bu elzemdir. Nitekim Herder'e göre, milletin ken-

[2] Meltem Ahıska, *Radyonun Sihirli Kapısı-Garbiyatçılık ve Politik Özneler*, Metis Yayınları, İstanbul 2007, s.17, 196.

dini gerçekleştirme iradesi, tiranlığa karşı çıkışın da esas meşruiyet temelidir[3]. Mustafa Kemal'in sıklıkla atıfta bulunduğu "*bir milletin yaşama hakkı*" şiarında, bu bakışın ilhamını görebiliriz. Keza, Erzurum Kongresindeki şu sözlerde:

"*Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini*, bu itibarla vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin er geç iflâsa mahkûm olduğunu söyledim" (s. 45).

Devletin *milli devlet* haline gelmesi, millî özün gerçekleşmesini ifade eder; millî öze dayanmak, devletin de bekâ (var olma/var kalma) koşuludur.

"Dış siyasetin en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç teşkilatıdır. Dış siyasetin iç teşkilatla uyarlı olması gerekir. Batı'da ve Doğu'da, başka başka karaktere, kültüre ve ülküye sahip birbirinden farklı unsurları tek sınır içinde toplayan bir devletin iç teşkilatı, elbette temelsiz ve çürük olur. (...) Böyle bir devletin iç teşkilatı özellikle millî olmaktan uzak olduğu gibi, siyasî ilkesi de millî olamaz. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin siyaseti millî değil, belirsiz, bulanık ve kararsızdı" (s. 298).

"Milletimizin, güçlü, mutlu ve istikrarlı yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle millî bir siyaset izlemesi, bu siyasetin iç teşkilatımıza tam olarak uyması ve ona dayanması gerekir. Millî siyaset dediğim zaman kastettiğim anlam ve öz şudur: Millî sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zarara sokmamak... Medeni dünyadan, medenî, insanî ve karşılıklı dostluk beklemektir" (s.299).

Bu tariflerde millî devlet, *gerçekçi* bir bekâ stratejisi içinde, buna uygun soğukkanlı bir dille anlamlandırılır. Ancak bekâ davasının, *Pathos* yükü çok daha ağır olan

---

[3] Otto Dann, *Nation und Nationalismus in Deutschland*, Beck Velag, Münih 1993, s. 41 vd. ve Birgit Nübel, "Zum Verhältnis von 'Kultur' und 'Nation' bei Rousseau und Herder", *Nationen und Kulturen. Zum 250. Geburtstag Johann Gotfried Herders* içinde, Editör Regine Otto, Königshausen und Neumann, Würzburg, 1996, s. 97-111.

ve daha fazla atıfta bulunulan bir veçhesi daha vardır. 20. yüzyıl başında bütün dünyada olduğu gibi, Osmanlı aydınları arasında da çok rağbet gören sosyal Darwinist zihniyetin kalıpladığı bir veçhedir bu: Doğadaki bütün yaratıklar gibi toplulukların/milletlerin de kuvvetli olmaları gerektiği, dahası yaşamak için öldürmeye mecbur bulundukları kabulüne, "hak güçlünündür" şiârına dayanır. *Nutuk*'ta, tarihi *ölümüne* bir milletler mücadelesi olarak gören ve "*milletlerin yaşama hakkı*" fikrine de pek itimat duymayan sosyal Darwinist bakış, pek çok yerde göz kırpar.

"Efendiler, bilirsiniz ki hayat demek, mücadele ve müsademe demektir. Hayatta başarı kazanmak, mutlaka mücadelede başarı kazanmaya bağlıdır. Bu da maddî ve manevî güç ve kudrete dayanır bir husustur" (s. 297 - 1920 Nisanı'nda meclisin açılışında).

"... dünya imtihan meydanıdır. Türk milleti, bunca yüzyıllardan sonra yine bir imtihan, hem bu defa en çetin bir imtihan karşısında bulunduruluyordu. İmtihanda başarı sağlamadan bize karşı lûtufkârca davranılmasını beklemek doğru olabilir miydi?" (s. 437).

"Kudretimizi dünyaya tanıtacağız ve ancak ondan sonra milleti insan gibi yaşatmak mümkün olacaktır!" (s. 445)

Sosyal Darwinizm, tüm Genç Osmanlı sosyal ve politik düşüncesini derinden etkilemişti[4]. Bu etki, modern bilimi, bilimsel düşünceyi alımlamanın çerçevesini de belirlemekte, ona araçsalcı-faydacı bir nitelik kazandırmaktaydı. Osmanlı'nın çöküş süreci, 19./20. yüzyıl dönümünün bütün dünyayı sarsan kapsamlı altüst oluşunun iklimi içinde, bir nevi kıyamet arifesi algısı yaratmıştı; bu son hesaplaşmada hayatta kalabilmek için, bütün kuvvetlerin seferber edilmesi gerekecekti[5]; işte, bilimin *anlam* ve *önemi* de bu kuvvetleri azamileştirmenin yolunu öğretmesinden geliyordu. Bu düşünce ikli-

---

[4] Atila Doğan, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul, 2006.

[5] Bkz. Hans-Lukas Kieser, *Vorkämpfer der "Neuen Türkei"*. Chronos. Zürih, 2005. s. 10-14 [Bu kitap, yazının yazıldığı sırada *Türklüğe İhtida* adıyla ve Atilla Dirim çevirisiyle İletişim Yayınları'nca yayına hazırlanmaktaydı].

minin bir çıktısı da, yine o dönemde, bütün dünyada rağbet gören ve Türkiye'de de 2. Dünya Savaşı sonuna kadar etkisini sürdürecek olan, *topyekûn savaş* konsepti olmuştur. Aynı zamanda Alman birliğinin kuruluşunda oynadığı rolle Millet-Kurucu Ordu mitosuna da kaynaklık eden dönemin Prusya ordusundan Von der Goltz'un Türkçe'ye çevrilen kitabı *Millet-i Müsellehâ* (Silahlanmış Millet), zorunlu askerliğin kurumlaşmasını anlatırken, bu süreci bir tür *ordu-millet* anlayışı çerçevesinde telkin ediyordu. *Millet-i Müsellehâ*'yı başucu kitabı yapan Genç Osmanlı subayları, bu anlayışa, yaklaşan *kıyamet* koşullarında ayakta kalmanın geçerli formülü olarak tutundular[6]. *Nutuk*, bu konsepti şöyle vaz'eder:

"Bildiğiniz gibi savaş ve muharebe demek: iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün varlıklarıyla, bütün maddî ve manevî kuvvetleriyle birbirleriyle karşı karşıya gelmesi ve birbirleriyle vuruşması demektir. Bunun içindir ki, bütün Türk milletini cephede bulunan ordu kadar duygu, düşünce ve hareket bakımından savaşla ilgilendirmeliydim. Yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyünde, evinde, tarlasında bulunan herkes, milletin her ferdi silahla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli sayarak bütün varlığını yalnız mücadeleye verecekti" (s. 420).

Millî bekâ cehdi, var kalma iradesi, aslî bir yaşam kudretidir *Nutuk*'un söyleminde. Bu cehdin kilit kavramı; *istiklâl*dir. İstiklâl, millî özün gerçekleşmesinin koşulu olarak millî yaşama iradesini ifade eder -ve "yaşama hakkı"nın nihâi teminatıdır:

"Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke, ancak tam istiklâle sahip olarak gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun, istiklâlden yoksun bir millet, medenî insanlık dünyası karşısında uşak olma mevkiinden yüksek bir muameleye lâyık görülemez. Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraf-

---

[6] Bkz. Suavi Aydın, "Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sistemindeki Rolü", *Çarklardaki Kum: Vicdanî Red* içinde, der. Özgür Heval Cinar-Coşkun Üsterci, İletişim, İstanbul, 2008, s. 34 vd.

tan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal veritemez. Hâlbuki Türk'ün haysiyeti, gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir!" (s. 9-10).

"... istiklâli için ölümü göze alan bir millet, insanlık haysiyeti ve şerefinin gereği olan bütün fedakârlığı yapmakla teselli bulur ve hiç şüphesiz, esirlik zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete bakarak dost ve düşman gözündeki yeri bambaşka olur" (s. 10).

"Bir millet varlığını ve istiklâlini kurtarabilmek için düşünülebilen her türlü teşebbüs ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarıya ulaşır. Ya ulaşamazsa demek, o milletin ölmüş olduğu hükmüne varmak demektir. Öyle ise, millet yaşadıkça ve fedakârca teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlık da söz konusu olamaz" (s. 118-119).

Mustafa Kemal'in "Ya İstiklâl Ya Ölüm" sloganında da ifadesini bulan tutumuyla, daha sonra Türkçü akımın uçlaştıracağı, ölümü göze almayı insanı insan, milleti millet yapan en yüksek ahlâkî mertebe olarak yücelterek mutlaklaştıran heroik fanatizm arasında bir titreşim görmek mümkündür. Ancak Mustafa Kemal'de bu söylemin unsurları -yine de sonunda- pratik-pragmatik (reel-politik) bir bağlama otururlar ve daha ziyade -özellikle son aktarılan alıntıların üçüncüsünde görüleceği üzere- onun *iradeciliğini* (volontarizm) yansıtırlar.

Millî bekâ kaygısı, doğal olarak, derin bir tehdit algısıyla birleşir. Lozan Antlaşması üzerine söylenenlerde, bu tehdit algısının uçlaştığı bir yer vardır:

"Türk milletine karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sèvres Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış büyük bir suikastin sonuçsuz kaldığını bildirir bir belgedir" (s. 518).

"*Türk milletine karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış... büyük suikast*" telâkkisine, *Nutuk*'ta sadece bir kez rastlanır. Milletler arasındaki var olma-yok olma mücadelesinin acımasız gerçekliği bağlamında ezeli-ebedî bir düşman imgesi kurarak komplocu bakışı teşvik eden bu telâkkinin, millî müfredattan farklı milliyetçilik söylem-

lerine, oradan popüler-sıradan milliyetçiliğe uzanan ve bugün hâlâ hüküm süren baskınlığını biliyoruz. Tehdit algısı ve komplolara maruz bulunma kuşkusu, milliyetçi söylemin bu geniş yelpazesinde, kısmen, "Türkiye'nin özel jeopolitik konumu" gibi jeostratejik savlara dayandırılır; ancak bu savların da rasyonel bir bağlamdan taşırılarak sündürüldüğünü görürüz. Zaten, başta Milli Güvenlik olmak üzere ortaöğrenim ders kitaplarında, "Türk'ün, Türklüğün düşmanı olanların", "dış güçlerin" "en büyük hayali", "Türkiye'yi yıkmak, yok etmektir" vb. ifadeler sistematik olarak yer alır[7]; böylece düşmanlık, husumet ontolojikleştirilir. Bu söylem, genel olarak Atatürk'ün sözlerini ve *Nutuk*'u da gözde bir referans kaynağı olarak kullanır; ancak bunun çok zaman tarihsel bağlamdan koparılarak mutlaklaştıran "aşırı-yorumcu" bir kullanım olduğunu not etmeliyiz.

Millî Ülkü

Millî istiklâle erişmek -aslında, böylelikle milletleşmek- *Nutuk*'un anlatısının temelinde yatan misyondur. Mustafa Kemal, 1920 Martı'nda sarf ettiği "Hiçbir güç, hiçbir yetki, milletimizi tarihin emrettiği bu görevden alıkoyamayacaktır" (s. 272), sözleriyle böyle bir misyonu tanımlar- daha önemlisi, bir *misyon duygusu* aşılar, bir *Ethos*[8] ve *Pathos*[9] oluşturur. 'Kendi' *Ethos* ve *Pathos* kaynaklarının ve söyleminin kurulması, milliyetçi ideolojinin inşâsında olmazsa olmaz bir bileşendir. Unutulmamalıdır ki milliyetçilik, dinî dünya görüşüyle rekabet ederek, onun erozyona uğrayan anlam dünyasında kendi setlerini kurarak, kendi *ekinini* ekerek tutunur. Alternatif bir maneviyat kurmak demektir bu. Milliyetçiliğin *seküler bir din* olarak da tanımlanabildiğini unutmayalım[10]. Bu, mutlaka ve her durumda seküler bir maneviyat inşası

---

[7] Bkz. Tanıl Bora, "Ders Kitaplarında Milliyetçilik", *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları*, Ed. Betül Çotuksöken-Ayşe Erzan-Orhan Silier, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, İstanbul, 2003, s. 78-81.

[8] Hal ve davranışlarda görünür olan, söylemde tutarlılık temelini oluşturan etik çerçeve.

[9] Duygusal-tutkusal olan; ve onun atıf çerçevesi.

[10] Carlton J. H. Hayes, *Milliyetçilik: Bir Din*, çev. Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

anlamına gelmez, birçok durumda milliyetçi ideoloji dini referansları kullanarak bunları millî bir *Ethos* ve *Pathos*'a uyarlar. Türk milliyetçiliğinin inşâ sürecinde de, bir yandan dinî "malzeme" millî bir maneviyata uyarlanırken, bir yanda da millîlik mefhuma bizzat manevî bir anlam ve kudsiyet yüklenmiştir. *Nutuk*'ta *millî* sıfatının kullanımı, bu telkinin bir işaretidir.

Nutuk, *millî* sıfatının *berkittiği* terkiplerle kaynar. Kimileri bir iki kez, kimileriyse onlarca kez geçer bu terkiplerin: Millî feryat, millî gaye, millî dava, millî hedef, millî vicdan, millî azim ve karar, millî gurur, millî uyanış, millî cereyan, millî kaynaşma, millî kuvvet, millî teşkilât... Bu söz ekonomisi, millî misyonu (ülküyü) telkin etmeyi amaçlar. Bu söylemde *millî* sıfatı, bir eylemi meşrulaştırır, dahası yüceltir, kutsallaştırır. Giderek, *her* eylemin ancak millîlik sıfatıyla meşrulaşabileceği bir düşünce binası kurulabilecektir bu tuğlalarla. Daha vahimi, tersi de doğrudur: Milliyetçilik/yurtseverlik pâyesi verilen her eylemin, politik, hukuki ve etik bir meşruiyet aranmaksızın, dahası böylesi meşruiyet temellerini geçersiz kılarak hükmünü yürütmesine imkân tanıyan bir zihniyet dünyasına kapı açılabilecektir[1].

"Memlekette millî bir ülkü etrafında kuvvetli bir teşkilat kurmak" hedefi, önceki alt başlıkta üzerinde durduğumuz güç istenciyle birleşir. Zira bir millî *güç* ve onu güvenceleyen bir millî teşkilat olmayınca, "millî meclisler millî şeref ve kudreti temsil edemiyor"dur (s. 151).

Mustafa Kemal, 1919 Temmuzu'nda Salâhattin Bey'i "İstanbul'un düşmanlarca kuşatılmış çevresinden *milletin kutsal bağrına* gelme"ye çağırır (s. 36). Başka yerlerde de millî varlığa kutsallık atfedecektir -örneğin Çelebi Cemalettin Efendi ve Mutkili Hacı Musa Bey'e mesajlarında: "Ulu Tanrı'nın ilâhî lûtfuyla tecelli eden millî birliğimizin dayanmış olduğu millî teşkilat..." (s. 228). Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'yi dinî bir meşruiyet zeminine -de- oturtmaktan geri durmadığı biliniyor. Halkın rıza ve katılımını sağlamak, bu zemin üzerinde mümkündü. Burada önemli olan, dinî meşruiyetin ve kutsal-

[1] Bu *inkârın* gerçekleştiği 2000'ler konjonktürüne ilişkin yorumlar için bkz. Tanıl Bora, "Medeniyet Kaybı", *Birikim*, İstanbul, 2007.

lığın, millete/milliyetçiliğe transferidir. *Nutuk*'un telkin ettiği bu transferin, Cumhuriyet dönemi boyunca ilerleyen bir süreç olduğunu söylemeliyiz. Hâlâ tamamlanmamış, belki daha doğrusu, tamamlanmayacak bir süreçtir bu. Düzçizgisel olmayan bir süreçtir: Bir uçta dinin dışlanarak veya önemsizleştirilerek kutsallığın tamamen millete/milliyetçiliğe yüklenmesi, diğer uçtaysa milletin/milliyetçiliğin dini kutsallığın bir rüknü, bir unsuru olarak tahayyülü yer alacaktır: ikisinin arasında ise, geçişli, alışverişli bir *toplam* kutsallaştırma söylemi. (İstanbul hükümetinin entrikaları ve onlara alet olanlarla ilgili başvuruları "*vatansız ve dinsizler...*" terkibi [s. 236], bu söylemsel simbiyozun -*Nutuk*'ta fazla müracaat edilmeyen- popüler bir örneği olarak kaydedilebilir.)

Nutuk, Türkler'den birinci tekil şahıs olarak bahsetmeye başlar: "Türk'ün haklarını korumak..." (s. 3). Özselleştirilen etnik kimliğin, Anadolu'daki *otantik* varlığı vurgulanır: "Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı." (s. 9) "Türk ata yurdu..." (s. 10) Özellikle Ermeni nüfusun durumuyla ilgili ihtilâflarım olduğu Çukurova (Kilikya) bölgesi hakkında da "Anadolu'nun en koyu Türk çevresi..." (s. 168) denecektir.

Etnik-millî kimliğin özselleştirilmesi ve yüceltilmesi, "Milletin asil ruhu"na (s. 128) yapılan atıfta da kendini gösterir. Türkler, yaradılıştan/soydan *yüksek*tir:

"...gururu çok yüksek asil bir millet..." (s. 470 -meclis adına Tevfik Paşa hükümetine gönderilen bildiride).

"... asırlardan beri Doğu'da haksızlığa ve zulme uğramış olan milletimiz, Türk milleti, gerçekte soydan sahip bulunduğu yüksek kabiliyetlerden yoksun zannediliyordu" (s. 550).

"Doğu milletleri arasında Türklerin başta geldiği ve en güçlüsü olduğu bilinmektedir" (s. 298).

Buradaki "Doğu milletleri arasında" ibaresi -ikinci alıntıda da *Doğu'dalık* belirtiliyor- ayrıca ilginçtir. Doğu'da olmak, kendine mahsus bir ayrı kategoriyi mi imâ eder; Batı'ya göre ikincil olmayı da içerir mi bu imâ? Tartışmaya açık...

Etno-millî kimliğin yüceltilmesinde önemli bir uğrak da, milletin soy kütüğünü modern milletin oluşumun-

dan önceki çağlara uzatan bilinen milliyetçi anakronizmayla, bu kimliğin ezelileştirilmesidir. Etnomillî varlıkla beraber, ona atfedilen aşırı değerler de ezelileştirilir:

"Millî bağımsızlığın şanlı geçmişimize yaraşır bir imanla savunulup kazanılması..." (s. 287).

"Biz Türkler, bütün tarihimiz boyunca hürriyet ve istiklâle sembol olmuş bir milletiz!" (s. 470).

"Müslümanlığın ilk asrından beri şeref ve hak din adına cihat eden milletimiz, tarihimizin ilk günlerinden beri devlet ve memleket ne zaman tehlikeye düşmüşse kanını bol bol akıtmaktan geri durmayan milletimiz..." (s. 391).

Nutuk'un Nurettin Paşa'yla *meşgul olan* bölümünde, millî nesep takibatına ve övüncüne dair bir ifadeye rastlarız:

"Bu bilgilere ve ifade biçimine göre Mehmet Nurettin Paşa hem Türk hem de Arap'tır. Babası ve büyük babalarıyla da övünmektedir. Burada, babasının büyük adam olmasıyla övünen Bizans İmparatoru Theodosius'a babası ve anası Türk olan Attilâ'nın 'ben de, büyük ve asil bir milletin evlâdıyım' dediğini hatırlatmadan geçemeyeceğim" (s. 494).

Bunların yanında, milliyetçiliğin *pancı* (panTürkist, panİslâmist) yönelimlerini reddeden, emperyal büyüklük algısını ve kibrini sorgulayan değinmeleri de kaydetmek gerekir:

"Çeşitli milletleri, ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu çeşitli unsurlardan oluşan kitleleri eşit hak ve şartlar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasî görüştür. Fakat aldatıcıdır. Hatta, hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri bile bir devlet halinde birleştirmek, varılması imkânsız bir hedeftir. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla meydana koyduğu bir gerçektir" (s. 298-299).

"Millete şunu da hatırlattım ki, kendimizi dünyanın hâkimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir. Dünyanın durumunu ve dünyadaki gerçek yerimizi tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sü-

rüklediğimiz felâketler yetişir!" (s. 481, hilâfetin kaldırılması bağlamında).

Millî İrade ve Millî Rüşd

Mustafa Kemal, kendisinin ve Millî Mücadele'nin misyonunu "Milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak"la tanımlar (s. 9). Milli hâkimiyeti gerçekleştirmenin meşruiyet ve kuvvet dayanağı, *milli irade*dir. Milli irade kavramı, *Nutuk*'un vaz'ettiği *Ethos*'un da temel dayanağını oluşturur. Erzurum Kongresi sonrasında hedefi, "zaman geçirmeksizin millî iradenin faaliyete geçirilmesi" (s. 48) olarak belirleyen Mustafa Kemal, 7 Temmuz 1919'da bütün ordu birimlerine: "Devlet ve milletin mukadderatında milli irade söz sahibi ve hâkimdir. Ordu, bu millî iradeye bağlı ve onun hizmetindedir" (s. 35) talimatını yollamıştır.

İstanbul hükümetine karşı yürüttüğü muhalefet kampanyasında da Mustafa Kemal stratejisini, bu hükümetin millî iradeyi temsil ehliyetinden yoksun, dolayısıyla gayrımeşru olduğu savı üzerine kurar:

"... vatan ve milletle hiçbir vicdan ve fikir bağlantısı kalmamış bir sürü delinin, devlet ve milletin istiklâl ve haysiyetinin koruyucusu mevkiinde bulundurulmasına nasıl göz yumulabilirdi?" (s. 10).

11 Eylül 1919'da Dahiliye Nazırına telgrafında "Milletin kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunuza şüphe etmiyordum" (s. 91) der; "Milletin hüküm ve isteklerine aykırı olarak" Ferit Paşa kabinesine güven duyulamayacağını söyler (s. 132).

Nutuk'ta millî iradenin gerçekleşmesi veya kendini gerçekleştirmesi, yine tarihsel haklılık temeline dayanmakla beraber, aynı zamanda bir iradî eylem olması itibarıyla, kararlılık ve kuvvet meselesidir:

"Düzenli bir teşkilatı bulunan Kuva-yı Milliye, milletin kesin iradesini tam olarak gösterme ve ispat etme kudretini elde etti" (s. 134).

"Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşme ve tartışmayla verilmez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuşlardır. Bu zorbalıklarını altı yüz

yıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk milleti bu saldırganlara isyan ederek ve artık dur diyerek, hâkimiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor" (s. 468).

Millî hâkimiyet ve iradenin tecellisini bizzat milletin girişimine bağlayan bu açıklamanın tekrarlarına da rastlarız. 1920 Martı'nda, meclisin toplanması arifesinde Mustafa Kemal, "Halk, gerçeği anlar anlamaz, derhal milletin ortak isteğine katılmakta asla kararsızlık göstermemiştir" der (s. 292). "Oluşmaya başlayan millî birliği, milletin coşmasına ve uyanmasına bağlamaktan çok, şahsî teşebbüs eseri say"anları (s. 301) kınar. "Tarih geleneğe uyarak boyun kırmaktan üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin' düşünce ve inancında bulunanların karşılaştıkları sonuçlar ve cezalarla doludur" (s. 39) sözleriyle, öncücü-ikameci volontarizme mesafe koyar, milleti ikna etmenin, onu kazanmanın önemi üzerinde durur. Şu ifadesi, milleti bir politik özneye dönüştürmeyi ana dava olarak koyan cumhuriyetçi-milliyetçi/yurtsever anlayışın özetidir:

"... yüzyıllardan beri yetersiz kimseler elinde boyuna kötüye kullanılan millet haklarını korumak için, bu hakların asıl sahibi olan millete de söz hakkı tanımak ve bu yüksek düşüncenin gelişmesi için bugünkü olağanüstü şartlardan yararlanmak..." (s. 408).

Meclis egemenliğini yücelterek bu anlayışı vurgulayan sözlere de rastlanır. Mustafa Kemal 4 Mart 1920'de "millî iradenin mutlak vekilliğini üzerine almış bulunan milletvekilleri"nden (s. 272) söz eder; meclis kürsüsünü "milletin kâbesi" olarak tanımlamaktan geri durmaz (s. 444).

Ancak *Nutuk*'ta gözden kaçırılmayacak nokta, mutasavver/ülküsel millî irade ile somut/reel millet arasındaki bağın gevşekliğidir. Millî iradenin övülen tecellisi, kırılgan bir tecellidir. Kuşkusuz, her ne kadar nesnel mevcudiyetinden ve var olma/yaşama hakkından söz edilse de, inşâ sürecindeki -bu sürecin daha başlangıcındaki- bir millî oluş halinin söz konusu olmasıyla ilgilidir bu kırılganlık. Mustafa Kemal, Millî Mücadele'yi, bu sürecin henüz ilk adımı olarak görüyordur. 21 Şubat 1920'de Harbiye Nezareti Başvaveriliği'ne gönderdiği telg-

raf, millî bilincin kırılganlığıyla ilişkili teyakkuz halini yansıtır:

"*Tarihin bu memlekette şimdiye kadar yaratmadığı* bu millî birlik ve dayanışmayı bozmaya yeltenen her hareketi bir vatan hainliği sayarak ona göre gerekli tedbirleri almaktan çekinmeyeceğiz" (s. 263).

Ezelî varlığına ilişkin hamâset beri dursun, millet inşâsının henüz başladığını imâ eden bu sözlerde, milliyetçi popülizmin yapısal paradoksunu görebiliriz. Milliyetçi-popülist söylem mutasavver bir soyut Millet'i yüceltirken, somut-reel milletten kuşku duyar. Onun nazarında somut-reel millet, fiilî varoluşu ve eylemleriyle her zaman yozlaşma belirtileri arz eder; en azından *hakiki, sahih* Millet idealine kıyasla *eksiklidir*. Mustafa Kemal'in *Nutuk*'ta bir yandan "benim için en büyük korunma yeri ve yardım kaynağı milletin bağrıdır" derken (s. 55), birçok yerde de milletin rüşd eksiğini imâ etmesi, bu yapısal paradoksu yansıtır. Bu paradoks, aynı zamanda, milliyetçilik ile demokrasi arasındaki açıyı belirler. Somut-reel milletle kastettiğimiz, *halk*tan başka bir şey değildir. Milliyetçi ideoloji, egemenliğin, bugünkü varoluşunun ve reel-gündelik çıkarlarının dar ufkuyla kısıtlı olduğunu düşündüğü *halk* tarafından kullanılmasına rıza göstermez; millî çıkarın ezelî ve ebedî yüksek varlığını temsil eden Millet'in egemenliğinden yanadır[12]. Bu millî egemenliği de eninde sonunda, ülküsel Millet'i temsil ehliyetine sahip bulunanlar kullanacaktır. Erzurum Kongresi sonrasında meclisin bileşimine ilişkin söylenenler, söz konusu halk-millet ayrımına bir defa daha açıklık kazandırırken, meclis egemenliğine, parlamentarizme ve demokratik seçim sistemine şerh düşen elitist ve vesayetçi politik anlayışı ortaya koyar:

"... millet, memleket, siyaset ve ordu yönetimi ile hiçbir ilgi ve ilişkileri bulunmamış, bu alanda başarıları görülmemiş ve denenmemiş olan gelişigüzel kimselerden, söz gelişi Erzincanlı bir Nakşî şeyhi ve Mutkili bir

[12] Yukarıda aktarılan "*Halk* gerçeği anlar anlamaz, derhal *milletin* ortak isteğine kaulmakta asla kararsızlık göstermemiştir" ifadesindeki halk millet ayrımı da bu anlayışa örnektir. Halk, millî bilinci içselleştirdikçe millet olacaktır.

aşiret reisi gibi zavallılardan da kurulması ihtimalden uzak olmayan herhangi bir temsilciler heyetine, söz konusu durum ve görev emanet edilebilir miydi? Edildiği takdirde, memleket ve milleti kurtaracağız dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi aldatmış olmak gibi bir yanılgıya düşmeyecek miydik?" (s. 49).

Rauf Orbay'la ilgili, "bu zat, Türk milletinin gerçek emellerini, samimi duygularını bizden çok anladığını, o emeller ve duygularla bizden daha çok ilgili ve ilişkili bulunduğunu iddiaya kadar varmamalıdır" sözleri de (s. 558) bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu sözler, millî iradenin veya ülküsel Millet'in eğilimlerinin yorumlanmasında farklı yönelimleri, farklı savları mümkün ve meşru görmeyen bir tutumu imâ eder.

Nutuk'un girişindeki başlıca tesbitlerden biri, Millî Mücadele öncesinde milletin millî şuurdan uzaklığıdır:

"Millet ve ordu, Padişah ve Halife'nin hainliğinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği din ve gelenek bağları dolayısıyla içten gelerek boyun eğmekte ve sadık." (s. 8)

"Milletin, bu haksız darbe [işgal] karşısında sessiz ve hareketsiz kalması, elbette kendi lehinde yorumlanamazdı. Onun için milleti uyarıp harekete geçirmek gerekirdi." (s. 16)

Mustafa Kemal, bu evrede kendi misyonunu "millî davayı benimsetmek" olarak koyar. 28 Mayıs 1919'da bütün idarî ve askerî erkâna yolladığı mesajla "büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak millî gösterilerde bulunulması"nı (s. 16) tamim eder. "Yüce milletimizin olgunluğunu ispat eden eserler, Erzurum, Sivas Kongreleri ile bu kongrelerde aldığı kararlar, bu kararların uygulanmasına çalışmak suretiyle birlik ve dayanışma yaratılmaya başlanması ve Sivas Kongresi'ni yapanları yok etmeye kalkışan Damat Ferit Paşa Kabinesini düşürmek gibi işler, davranışlar ve uyanıklık..." (s. 164), bu telkin ve irşat görevinin başarıya ulaştığının kanıtları olarak anılacaktır. Mamâfih Mustafa Kemal, bu uyandırma misyonunun *tedricen* yerine getirildiğinin altını çizer. Millî davanın hemen, doğrudan, açıkça dile getirilemeyişinin zımnî nedeni de, millî şuurun zayıflığıdır:

"... milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu" (s. 10-11).

"Ben milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, yavaş yavaş bütün bir topluma uygulatmak mecburiyetinde idim" (s. 11).

Şu sözler, milletin millî şuura erme sürecinin (veya: milletin Millet'e dönüşmesinin) tamamlanabilmesi için pek de kısa vâdeli olmayan bir önderliğin, bir *velâyetin* zorunluluğuna duyulan inancın dışavurumudur:

"Türk milleti bu gerçeği [talih ve kaderini doğrudan kendi eline almakta gaflet göstermesi halinde felâkete sürükleneceğini] anlamaya başlamıştı. Bu kavrayış sonucuydu ki, kurtuluş ümidi vaad eden her samimî işarete koşmaktaydı. Ancak, bir toplumun, uzun yüzyılların uyuşturucu yönetim ve terbiyesinin etkisinden bir günde, bir yılda kurtulup serbest kalabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru değildir. Bu sebeple, durumu ve gerçeği bilenler, ellerinden geldiği kadar, bağlı bulundukları millete ışık tutup yol göstererek, ona kurtuluş hedefine yürümekte önderlik etmeyi en büyük insanlık görevi bilmelidirler" (s. 246-247).

"Milletin maddî ve manevî alandaki yenileşmesi ve gelişmesi"ni (s. 486) de içeren kapsamlı bir *Aydınlatma Misyonu*'dur bu. Nitekim *Nutuk*'taki "milletin gözü önüne sermek"ten bahseden, çok defa da millete birinci tekil şahıstan hitap eden anlatımlar ("Millete ilan ettim", "Millete anlattım ki"), milleti reşit bir kamuoyu olarak tasavvur etmek ile, onu aydınlatılacak bir öğrenci topluluğu saymak arasında salınırlar. Dolayısıyla, millî önderlik görevi, örneğin *Nutuk*'un başka bir yerinde "...millî vicdana tercüman olmaktan ibaret bulunan görevimiz" (s. 72) diye tahdit edilen çerçeveye sığmayacaktır. Mustafa Kemal, millî iradenin, millî önderlikte billurlaşması gerektiği fikrindedir; millî önderlik, millî iradenin umumî vekâletine sahip olmalı, öyle kabul edilmelidir:

"Millî hâkimiyet ilkesine bağlı olarak idare edilen medenî devletlerde, kabul edilmiş olan ve fiilen yürürlükte olan kural, milletin genel eğilimlerini en yüksek düzeyde temsil eden ve bu eğilimlerin bağlı bulunduğu yararları

en yüksek kudret ve yetki ile gerçekleştirebilecek siyasi grubun, devlet işlerini üzerine alması ve bunun sorumluluğunu en yüksek liderinin omuzlarına yüklemesi ilkesinden ibarettir" (152).

Zaten *Nutuk*'ta, ilk sayfalardan itibaren *başın* önemi üzerinde durulmuştur. Milletin perişanlığı, her şeyden önce, "farkında olmadığı halde, başsız kalmış olan millet" oluşundadır (s. 7). Erzurum Kongresi'ndeki ortamı değerlendirirken de Mustafa Kemal, "...bütün milletin başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada..." ifadesini kullanır (s. 49). *Başa* verilen olağanüstü önem, kuşkusuz, otoriter ve vesayetçi bir politika anlayışının işaretidir.

Halkın/reel-milletin milli rüşd zaafı, *Nutuk*'ta en fazla, milleti kandırmaya dönük teşebbüsler vesilesiyle gündeme gelir. "Yeni ve şeytanca tedbirlerle milleti aldatma"ktan (s. 138), "milleti zehirlemek"ten (s. 156), "milleti aldatmak ve miskinliğe sürüklemek"ten (s. 157) bahsolunur. Aldatılmaya açık bir *çocuk-millet* imgesi kendini gösterir bu motifin ardında:

"(...) milletimizi kandırmak için (...) bunca yüzyıllar boyunca olduğu gibi, bugün de, milletlerin cahilliğinden ve bağnazlığından yararlanarak bin bir türlü siyasi ve şahsi maksatla çıkar sağlamak için, din âlet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların memleket içinde de dışında da varoluşu..." (s. 479).

"Cahil takımının hoşuna gidecek lâflarla milleti kandırma politikasını benimseyenler, artık insaf etsinler! Millet de dikkat ve uyanıklığını artırsın!" (506).

Milletin aldanmaya açıklığı yanında, hıyanet girişimleri tehdidi büyütür. "Milletin kötülük ve hainliğe elverişli ne kadar nankör evladı varsa" vatanseverler aleyhine kullanılıyordur (s. 391). "Önemli olan, memleketi temelinden yıkan, milleti esir ettiren iç cephenin çöküşüdür. (...) bu gerçeği bizden daha iyi bilen düşmanlar (...) kaleyi içinden almak" için girişimlerde bulunuyorlardır (s. 433). Bu noktada *Nutuk*'un tehdit algılamasında, seçimler ve parlamento özel bir yer tutar. Genel olarak yönetici konumlara gelecek olanların *evsafıyla* ilgili teyakkuz çağrısı vardır:

"Meclislerle idare edilen memleketlerde en tehlikeli durum, bazı milletvekillerinin yabancılar adına çalınmış veya satın alınmış olmalarıdır. Millet Meclislerine kadar girme yolunu bulabilen vatansızlara her zaman rastlanabileceğine, tarihin bu konudaki örnekleriyle hükmetmek zaruridir. Bunun için millet, kendi vekillerini seçerken, çok dikkatli ve titiz olmalıdır. Milletin hata yapmaktan korunması için tek çıkar yol, düşünce ve faaliyetleriyle milletin güvenini kazanmış olan siyasi bir partinin seçimde millete kılavuzluk etmesidir" (s. 342).

"Aziz milletime şunu tavsiye ederim ki, bağrında yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki öz cevheri çok iyi tahlil etmek dikkatinden bir an geri kalmasın!" (s. 412).

Nutuk'un Son Söz'ünü oluşturan Gençliğe Hitabe'nin de böylesi bir tehdit algısını ve millî teyakkuz duygusunu yeniden ürettiğini söyleyebiliriz.

Yine tehdit algılaması bâbında "Azınlıklar ile, bu vatan ve bu millet için azınlıklardan daha da zararlı olan bazı siyasî partiler" ifadesi (s. 194), homojen millet tasarımıyla homojen politik yapı tasarımının örtüştüğü bir uğraktır.

Kemalizmin resmî milliyetçilik ideolojisi, millî rüşdün eksikliğine veya yetersizliğine ilişkin endişeyle beraber, bu zayıf temeli kolayca sarsabilecek hainlere ve onların komplolarına ilişkin kaygıyı, Atatürk sonrası kuşaklar boyunca bugüne kadar yeniden üretmiştir. 2000'lerin Türkiyesi'nde, bayrak asma kampanyaları düzenleyerek, her yerde olağandışı boyutlarda bayraklar dikerek, her (*yerli*) futbol maçı öncesinde İstiklâl Marşı okutarak vb. millî bilinci bileyleme harekâtının arkasında; sadece Kürt ayrılıkçılığı tehdidi gibi aktüel sorunların *tahrikini* değil, tam da bu derin güvensizliği aramak gerekir[13]. Bu vesayetçi-otoriter teyakkuz ideolojisinin, bir bürokrasi, entelijensiya ve burjuva elitinin kendi hükümranlığını

[13] Bugün bu ideolojik güvensizliğin tahsilli-şehirli orta sınıfların sosyal-sınıfsal güvensizliğiyle birleşme dinamiğini ele aldığım iki yazı: "Tahsilli Cehaletin Cinneti", *Birikim*, sayı 211 (Kasım 2006) ve "Tandoğan, Çağlayan, İzmir Mitingleri ve Sol: Çılgın Kalabalıktan Uzakta", *Birikim*, sayı 218 (Haziran 2007).

yeniden üretmesinin de aracı işlevini gördüğünü söylemeliyiz.

Sonuç

Mustafa Kemal'in *Söylev ve Demeçler*'inde milliyetçilik üzerine birçok sözü vardır. Bu sözler arasından etno-kültürel bir milliyetçilik anlayışını yansıtan ifadeler de, vatandaşlık bağını temel alan bir milliyetçilik anlayışına uyan ifadeler de bulmak mümkündür. Tıpkı, Türk milliyetçiliğinin inşâ dönemi hakkında genel olarak söyleyebileceğimiz gibi[14]... Şunu da vurgulamak gerekir ki, bütün milliyetçilik ideolojilerinin enerji hattını oluşturan bu iki kutup arasındaki salınımda, kurucu/resmî Türk milliyetçiliğinin sarkacı etno-kültürel temelli milliyetçiliğe doğru daha geniş yaylar çizer. Aynı gerilim ve aynı salınım, *Nutuk*'ta da *faal*dir. Mustafa Kemal, bir yandan, Rousseau ve Herder *mekteplerinin* Cumhuriyetçi yurtseverlik anlayışının ilhamıyla düşünür ve ilk bölümde gördüğümüz gibi millet-olmayı medenileşme sürecinin bir uğrağı olarak görür. Diğer yandan, milletleşme sürecindeki gecikmeyi behemahal telâfi etme ihtiyacını duyar. Mart 1923'te Konya'da bir grup gençle sohbetinde söyledikleri, bu aceleyi özetler:

"Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok tekâsül göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telâfiye çalışmalıyız. (...) Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvelâ bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün efal ve harekâtımızla gösterelim; bilelim ki millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikârıdır"[15].

Telâfi acelesi, "bütün milleti bir vücut gibi bir hale getirme"[16] cehdini körüklemiştir. İktidarın rıza üretimi ihtiyacıyla birleşen bu homojenleşme cehdi de, etno-kültürel çoğulluğu *men eden* etno-merkezci bir millet inşâsını beraberinde getirmiştir. Yine bütün modern eğitimli Osmanlı subayları gibi, Balkan milliyetçiliklerin-

---

[14] Bkz. Tanıl Bora, "İnşa Döneminde Türk Millî Kimliği", *Türk Sağının Üç Hali* içinde, Birikim Yayınları, İstanbul 2007, s. 13-52.

[15] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (üç cilt) Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s. II- 146-7.

[16] Aralık 1919, Kırşehir'de gençlerle konuşma, *agk.*, s. II-4.

den ilham aldığını söyleyebileceğimiz bu yönelim; Mustafa Kemal'in *Nutuk* dışındaki *Söylev ve Demeçleri*'nde çok daha belirgin yansımalarını bulur[17].

Bu gerilim ve salınımda, özellikle *Nutuk*'ta berraklaşan, millî irade yüceltisi ile millî rüşd *eksiği* arasındaki, başka deyişle mutasavver-ülküsel Millet ile reel/somut millet (veya halk) arasındaki *uyuşmazlığın* kritik olduğunu düşünüyorum. Yine her milliyetçi ideolojinin yapısal gerilimini oluşturan bu uyuşmazlıkta, bugünkü-hâlihazır milletin, yani halkın demokratik potansiyeli - kuşkusuz evrenselci-hümanist referanslarla ve ütopyayla birleşerek- Cumhuriyetçi yurtseverliğin[18] hayat pınarıdır. Türk milliyetçiliği örneğinde, bunun gür akan bir pınar olduğunu söyleyemeyeceğiz. Milletin *Nutuk*'ta da belirginleşen ülküselleştirilmesi, bir toplumsal ütopyayla birleşmemiş, homojen millet imgesine kitlenmiştir: ve bu imge, reel/somut millet olarak halkın iradesi üzerinde bir vesayet kilididir.

Son olarak, *Nutuk*'un, Türk milliyetçiliği (daha doğrusu milliyetçilikleri) içindeki işlevine değinelim. *Nutuk*, "Atatürk milliyetçiliği" olarak da tanımlanan resmî milliyetçilik ideolojisinin[19] *kanon*'unda yer alır. Aslında, *Nutuk*'un neredeyse kutsallaştırılan bir referans haline gelmesi de, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askerî darbeleri sonrasındaki Atatürkçülüğü restore etme girişimleriyle gerçekleşmiştir[20]. *Nutuk* kuşkusuz bundan önce de önemliydi; ancak özellikle 12 Eylül darbesi sonrasında, otoriter bir milliyetçilik ideolojisi olarak doktrinleştirilen Atatürkçülük bağlamında, okunmaktan ziyade adı zikredilerek ve fragmanter olarak alıntılanarak kültleştirildi. Bizzat bu kültleşmenin yanında söz konusu

---

[17] Örneğin bkz. Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları - Cilt 2: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İletişim, İstanbul 1991.

[18] Bu kavramı, 10. dipnotta andığım *Medeniyet Kaybı* kitabında tartışmıştım: agy., s. 263-287.

[19] Türk milliyetçiliğinin farklı söylemleri ve 'kanatları' hakkında bkz. Tanıl Bora, "Türkiye'de Milliyetçilik Söylemleri: Melez Bir Dilin Kalın Lügâtı", *Milliyetçiliğin Kara Baharı* içinde, Birikim Yayınları, İstanbul 1995.

[20] Bu konuda bkz. Doğan Akyaz, "Ordu ve Resmî Atatürkçülük", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Cilt 2: Kemalizm*, Editör Ahmet İnsel, İletişim, İstanbul 2001, s. 180-191.

fragmanter kullanım, milliyetçi ideolojinin rıza üretimine ve kriz idaresine ilişkin ihtiyaçlarına cevap verecek bir kullanım olmuştur. Beka davası, milli-oluşun ontolojikleştirilmesi ve tehditlere karşı teyakkuz motifleri, özellikle onları tarihsel bağlamından çıkarıp mutlaklaştıran, ebedileştiren okumalarıyla, bu bakımdan son derece elverişli motiflerdir.

Tanıl Bora

EZOTERİZM, KEMALİZM ve DİN: KUTSAL BİR KİTAP OLARAK *NUTUK*

Atatürk'ün *Nutuk*'u, CHF'nin 1927'deki kongresinde altı gün boyunca okumasından bu yana, söz konusu metin çeşitli şekillerde tartışma konusu olmayı sürdürmüş; kimi zaman Türkiye Cumhuriyeti tarihini ele alan çalışmaların olmazsa olmaz referans kaynağı, kimi zamansa güncel politik tartışmalarda başlıca pusula ve değişmez bir belge vasfına sahip olagelmiştir. *Nutuk*'un metni, dili, anlamı, bilimselliği, Atatürk'ün bu konuşmayı hazırlamasındaki amacı, metindeki olayları ve kişileri ele alış tarzı, metni hazırlayış ve okuma süreci, içeriği ve söz konusu içeriğin sonraki dönemlere dair etkileri bağlamında birçok şeyler yazılmış; yazılmaya ve söylenmeye de devam etmektedir. Nitel ve nicel anlamda geniş bir zaman dilimini, çok sayıda önemli olayı ve birçok kişiyi içine aldığı düşünüldüğünde, *Nutuk*'un daha birçok yeni çalışmalara ilham kaynağı olacağı da aşikârdır. Bu çalışmanın ilhamını ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri sıklıkla karşılaşılmakta olan bir anlatı biçiminin, içinde bulunduğumuz dönemde kendini nasıl dönüştürdüğü ve bu dönüşümün *Nutuk*'taki yansımaları oluşturmaktadır. Milli Mücadele'nin kazanılması ve Cumhuriyet'in ilanından beri Mustafa Kemal, üzerinde en çok yazılan, konuşulan, çalışılan ve düşünülen aktörlerden biridir. Yazılı ve sözlü anlatılar dâhilindeki hemen her türde bir şekilde konu olmuş, farklı yöntemler doğrultusunda ele alınmıştır. Bu gibi yöntemlerden biri de onun din konusuyla ilişkili biçimde ele alınmasıdır. Bu ilişki, incelemelerde onun şahsının ve "inkılâp" ve düşüncelerinin anlamlandırılıp ifade edilmesinde, bunların bir kutsallık

halesi içerisine alınması ve bu yapılırken sıklıkla dinsel niteleme ve kavramlara, figürlere ve din ile ilişkili metinlere başvurulması olarak özetlenebilir. Söz konusu yönteme, cumhuriyetin erken dönemlerin itibaren başvurulmuş, ancak bu süreçle sınırlı kalmayarak cumhuriyet tarihinin bütüne yayılmış. Atatürk'ün sağlığında olduğu kadar ve en az o zamanki kadar ateşli şekilde günümüzde de kullanılmaya devam etmiştir. Söz konusu yöntem bu özelliklerinin yanında varlığını tek bir boyutta sürdürmemiş, çağın gereklerine ve popüler akımlarına bağlı olarak kendini güncelleyebilmeyi bir şekilde başarmıştır. Bu açıdan bakıldığında, dinsel alana dair atıflar o dönemki din anlayışının ve kutsal imgelerin paralelinde olmuştur. Doksanlı yılların sonlarına gelindiğinde ise dünya genelinde dinlerin ve kutsal metinlerin ele alınışlarında ezoterizmi merkezli çalışmaların kazandığı popülarite, bir süre sonra Atatürk'ün ve onun düşünce sisteminin ele alınmasında da kendini göstermiştir. Daha da önemlisi, onun fikir ve düşüncelerinin adeta bir din olarak ele alınması durumunda, dinin kutsal kitabı niteliğine erişecek olan *Nutuk*, ezoterik çalışmalarda da aynı mertebede değerlendirilmiştir. *Tevrat*, *İncil* ve *Kur'an*'ın konu edildiği çalışmalarda uygulananlara benzer bir yöntemin *Nutuk* üzerinde tatbiki çok kısa bir süre içerisinde karşımıza çıkmıştır.

İşte böylesi bir noktadan hareket eden bu çalışma, *Nutuk*'un niteliklerine ve değerine dair değerlendirmelere, bir de onun kutsal bir metin olarak incelenmesi ile oluşan manzarayı dâhil etme amacını gütmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak dinlerin ele alınmalarında ezoterik öğelerin nasıl ve ne gibi sebeplerle gündeme geldiği üzerinde durulacak, ardından Atatürk'ü dinsel bir figür; Kemalizm'i ise bir din olarak değerlendiren geleneğin kökleri ve tarihsel gelişimi yansıtılacaktır. Son bölümde ise yeni dönemde dini ve dinsel metinleri popülerleştirmede işlevsel olan akımların, Atatürk ve Kemalizm doğrultusunda nasıl kullanıldıkları ortaya konacaktır. Bu doğrultuda, söz konusu yöntemin en somut şekilde karşımıza çıktığı *Nutuk* incelemeleri üzerinde de ayrıntılı değerlendirmelere gidilmesi planlanmaktadır. Tüm bunlar yapılırken, ne Atatürk'ün tarihsel kişiliğinin, ne onun

fikir ve düşüncelerinin değerlendirme konusu edilmediği göz önünde bulundurulmalıdır. Burada odaklanılan unsur, daha önce belirtildiği gibi Atatürk ve Kemalizm değil, her ikisinin ele alınmasında kullanılan ve neredeyse cumhuriyetle yaşıt olan bir gelenektir. Bu geleneğin farklı zaman dilimlerinde kendini farklı şekillerde sürdürebilmesindeki başarısının, Atatürk'ün şahsı ve Kemalizm'in genel özelliklerinin payı konusundaki değerlendirme ise okuyucunun takdirine bırakılmaktadır.

Din ve Ezoterizm:

Tarihini, insanlığın ortaya çıkışıyla eşzamanlı başlatabileceğimiz din kavramı, hemen her çağda toplumsal hayat içerisinde belli bir role sahip olmuştur. Söz konusu rol, kimi zaman hayatın tüm unsurlarını yönetmeye kadar varmış, kimi zamansa bireyin iç dünyası ile sınırlı kalmıştır. Geçmiş çağlarda bazen siyasal alanı bizzat şekillendirirken, bazen de siyasetin araçsallaştırdığı bir unsur olmuştur. Sonuçta sahip olduğu etkinlik, düz bir çizgi halinde olmayıp iniş çıkışlar göstermişse de, bir şekilde varlığını korumuştur. Fakat söz konusu sürecin, çeşitli çağların kendi özellikleri ile şekillenen yoğun eleştirileri ve dönüşüm taleplerini içermediğini düşünmek yanlış olacaktır. Bu bakımdan dinler, sahip oldukları gücün ağırlığına göre kimi zaman eleştirilerin yöneltildiği kaynağı ezmiş; kimi zamansa karşı koyamayarak belli konularda dönüşmek zorunda kalmışlardır. Dinin çeşitli açılardan eleştiri konusu edilmesi durumunun en önemli ve etkili örneğinin Aydınlanma süreci olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu sürecin, din konusunda mevcut durumun savunucuları ile buna eleştiri getirenler arasındaki mücadelede birinin kazandığı kesin zaferle noktalandığını söylemek mümkün değildir. Ancak Aydınlanma ve onun ortaya koyduğu ilke ve amaçlardan bir kısmına ulaşılabilmiş, bu da dinin toplumsal hayat ve ilişkilerde sahip olduğu ağırlıktan önemli bir fedakârlığa giderek belli dönüşümlere maruz kalmasına neden olmuştur.

Aydınlanma'nın temelini ilerlemeyi toplumların kaderi olarak görmesi ve bu ilerlemeyi gerçekleştirecek yegâne güç olarak insan aklını tanımlaması oluşturmaktadır...

Bunu ilerlemenin gerçekleştirilmesinde ilk koşul, aklın kullanımının herhangi bir diğer otoriteye bırakılmaması ve kişinin bu yolda tek başına yürümeye cesaret etmesidir. Kuşkusuz böylesi bir bakış açısı insanı doğası gereği iyi olarak değerlendirirken, onun herhangi bir üst otoriteye tâbi olmayacağı anlayışını da beraberinde taşımaktadır. Böylesi bir görüş ise kaçınılmaz şekilde dinin söz konusu dönemde sahip olduğu ağırlığa karşı bir meydan okuma anlamına gelmektedir. Keza söz konusu dönemde, insanın hemen her türlü hareketi ve düşüncesi dinsel bağlamca şekillendirilmekte ve çoğu zaman bu süreç içselleştirilmiş biçimde yürümektedir. Bu bakımdan da geleneklerin ve din kaynaklı dogmaların baskısı, ilerlemenin önündeki engel olarak değerlendirilmektedir. Aydınlanma sürecini var eden düşünürlerin ortak dilekleri, ilerlemenin önünün açılabilmesi için geçmişin "hurafe"lerinden kurtulabilmek olacaktır. Bunun gerçekleşebilmesi içinse doğa bilimlerinde kaydedilen ilerleme bir çözüm olarak görülmektedir. Söz konusu bakış açısına göre, bu gelişimin uyandıracağı hayranlık hissi, kilisenin vazettiği dini ve yerleşik inançları eleştirilmesine imkân tanıyacaktır. Bu noktada dinin kendinden ziyade uygulanmasına ve bu bağlama din adamları zümresine ve dinsel kurumlara karşı çıkılan bir durum söz konusu olmakta. Cassier'in belirttiği üzere "saf aklın sınırları dahilinde bir din" oluşturulabileceğine inanılmaktadır (Vergin, 2003: 290).

Aydınlanmacıların savundukları görüşün temelinde, artan bilgi birikiminin sorgulama yetisini de beraberinde getireceği ve insanlığın rasyonalitenin sınırları arasında görmediği unsurları tamamen yok sayacağı yatmaktadır. Doğa bilimlerindeki ilerleme ile insanlığın geçmişin hurafelerinden kurtulabilecekleri görüşü de zaten doğrudan bu sorgulama niteliğine dairdir. Bu anlamda sorgulama, kutsal kitabın ve din adamlarının vazettikleri bilgi türü için de geçerli olacak, insanlık ancak aklın süzgecinden geçebilmiş bilgi ile geleceğini kuracaktır. Fakat gerçekten geleceğin bu şekilde kurulup kurulmadığı ve Aydınlanma'nın söz konusu görüşlerinin tutarlılığı bugün bile cevabının verilmesi güç olan bir sorudur.

Sorunun cevabını tam olarak karşılamamakla birlikte ifade edilmesi gereken öncelikli husus, Aydınlanma ve sonrasındaki modernite sürecinin dinin varlığını ortadan kaldıramadığı (ki zaten böyle bir amacının olduğunu iddia etmek mümkün değildir) ve dinin farklı bir görünümde de olsa kendini sürdürdüğüdür. Buna karşılık kendini sürdüren dinin, Aydınlanma öncesine göre oldukça önemli değişimler geçirdiği söylenmelidir. Yeni süreçte gerçekten akıllarını kullanan ve dolayısıyla belirli sorgulamalara girişen insanlar için din, esas olarak kural ve ilkelerden ziyade bir aidiyet unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan özellikle toplumsal hayatta ağırlığı giderek daha fazla hissedilmeye başlanan yabancılaşma için bir çözüm yolu olarak dine hâlâ ihtiyaç duyulduğundan söz etmek mümkündür. İnsanlar eskiden olduğu gibi o dinin kitabını okumayacaklar, ibadethanesinde bulunmayacaklar, ancak kendilerini o dinin mensubu olarak görmekten de vazgeçemeyeceklerdir. Dolayısıyla ne tamamen Aydınlanma'nın ilkelerinin tam olarak hayata geçirildiğini, ne de dinin eskiden sahip olduğu ağırlık ve daha da önemlisi görünümde varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Söz konusu durumun dini kitaplar bağlamında bir sonucu, kitapları yüzyıllarca önce yazılmış olan dinlere olan ihtiyacın devam etmesi karşısında, kitabın kendisine dair bakış açısında bir dönüşümün gerçekleşmesidir. Bazıları bu durumu, dine bağlı kalabilmede gerek duyulan kanıtları karşılayabilmek için, kutsal kitaplarda anlatılanlara farklı gözlerle bakmanın ve kitaplarda yer alan anlatıları mecazi anlamlarıyla ele almanın gerektiği biçiminde yorumlamakta (Noah, 2003: 14), bazıları da aydınlanmanın mirasını göz önüne alarak, bilgi çağı insanının inanmakla yetinemeyeceğinin ve inancı vurgulayan kitapların ardındaki bilgiyi ve sırları bilmek istediğinin altını çizmektedir (Bektan, 2004: 22). Bu bakımdan yeni dönemde, dinsel metinler de, bu metinleri tebliğ etmiş olanlar da, geçmişte oldukları halleri ile anılmamakta ve içinde bulunulan çağa yerleştirilmeleri doğrultusunda, adeta yeni bir 'paradigma'nın tesisine girişilmektedir. Bu noktada da esasında yeni olmayıp eskiden beri varlığını sürdüren, ancak geleneksel din anlayı-

şının bakış açısı gereği dışlanmış bir akım konumunda bulunan ezoterizm, dinin gündelik hayatta dönüşen işlevinde, önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ezoterizm sözcüğün kökenini iç, içsel anlamındaki *esoterikos* ve içsel olan, gizli olan anlamındaki *eisotheo* oluşturmaktadır. Derin ve hakiki bilgilerin ehil olmayanlardan gizlenerek yalnızca ehillere öğretilmesi ve bu yolla edinilen bilgi bütünü şeklinde yapılan tanımına baktığımızda (Alparslan ve Çobanlı, 2006: 126), bilgilerin kendisini kasteden sözcüğün, ayrıca bunun öğretilmesine dair eylem anlamını da aldığı görülmektedir. Burada söz konusu bilgi türünün, herkese açık olmayıp sadece belirli bir eğitimi başarılı olarak tamamlayanlarca edinebilmesi anlamında bir gizlilikten bahsedilmektedir. Söz konusu gizleyiş durumu ise sembolizmle doğrudan ilişkilidir. Sembolizm bu noktada, bilgilerle muhatap olacak olanın kaldıramayacağı bir yükün altında kalmasının önlenmesi doğrultusunda işlev görmektedir. Yüksek bilgiler insanlara anlayış düzeylerine göre derece derece açılan bir sembolizmle verilmekte, sırlar sembollerle kişilere aktarılmakta; dışarıda bulunanlar da bunu görmelerine rağmen sembolü kavrayamadıkları için sembolden kendilerine göre bir şey anlamaktadırlar. Kavramın dinle ilgisi bağlamında görüş sahiplerinden biri olan Rene Guenon'a göre ezoterizm, mistisizmle karıştırılarak dinsel alana sokulmamalıdır. Çünkü ezoterizm ne bir din, ne de bir dinin iç kısmıdır ve kaynağını da dinden almamaktadır (akt. Alparslan ve Çobanlı, 2006: 126). Buna karşılık kelimenin kökeninde yer alan içsel, gizli gibi anlamlarının da tesiri ile ezoterizmin, dini olanı da kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Hatta ezoterizmin, giderek sadece dinsel alanın içerisini kastedecek şekilde kullanılmaya başlandığını söylemek mümkündür. Örneğin Türkiye'de bu türdeki eserlerin yaygınlaşması bakımında önemli yer sahibi olan Ergun Candan, dinlerin ezoterik yönlerinin olduğunu, "içte kalan, saklı" anlamındaki ezoterizmin, dinin özünü oluşturduğunu ifade etmekte; dahası bu yönün büyük oranda unutulduğundan yakınmaktadır. Ona göre, söz konusu unutuş, dinlerin gerçek mahiyetiyle ele alınamamasının

kaynaklanmaktadır. Çünkü mevcut anlayışta, içle değil kabukla ilgilenilmektedir. Oysa Candan, dinlerin gizli anlamlarına nüfuz edilebilmesi için ezoterik bir çalışmayı zorunlu görür. Aksi halde, dini sembollerle anlatılan bilgiler, çözümü imkansız bir bilmece halinde kalacaktır (Candan, 2005: 36-7).

Ezoterizmin, ilk çağlardan beri varlığını sürdürmüş olan bir öğreti olarak değerlendirilmesi mümkündür. Buna karşılık, özellikle de kitabi dinlerin ortaya çıkması ve bunların yazılı kurallar getirmesiyle zor bir konuma itilecektir. Kuralları ve esasları belli bir görünüm arz eden dinlerin karşısında ezoterizm, sahip olduğu özellikler nedeniyle önemli uyumsuzluklar göstermektedir. Bunun sonucunda da dönem koşulları çerçevesinde dışlanmış ve din-dışı bir sapkınlık olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık ezoterik öğretilerin bir sır halinde, oldukça az sayıda kişi tarafından ve özenle korunması, varlıklarını sürdürebilmelerinin temel nedenleri arasında yer almış; öyle ki modern yaşantı dahilinde dine duyulan ihtiyacın giderilmesinde başlıca araçlardan biri olarak ortaya çıkabilmiştir. Modern öncesi dönemde ezoterizm, özellikle Greko-Romen kültür dünyasında, kamuya açık resmî dinler tarafından sağlanamayan bireysel dinî deneyimler sunan çeşitli gizli kültler olarak karşımıza çıkmaktadır (Akat, 2007: 34). Modern dönemde ve onun postmodern eleştiriye maruz kaldığı süreçte ise bir kez daha sahne alan ezoterizm, yine farklı bir dinsel anlayış olarak kendisini göstermektedir.

Bu yeni dönemin önemli bir farkı ise ezoterizmin yöntemlerinin, artık yeni bir bilimsel anlayış olarak sunulmaya çalışılmasıdır. Kuşkusuz bu durum, yukarıda da tartışılmış olan Aydınlanma ile gündeme gelen ilkelerle bağlantılıdır. Ezoterizm öğretilerinin bir şekilde kökeninde yer alan anlayışın, uzun vadede bir bilimsel devrimi gerçekleştireceğini iddia edenlere rastlamak mümkün olduğu gibi, bu iddialara karşı çıkan bilimsel çevreleri, Kuhn'a referansla bir paradigmanın yerini yenisine bırakmama inadı ve yerleşik bilimsel anlayışın kendini koruma güdüsü olarak değerlendirenler de vardır (Drosnin, 2003: 250). Bu isimler, aynı zamanda, öğeleri

modern fiziğin babası Newton'a yaslanacaklardır. Onlara göre bizzat Newton, ezoterizm bağlamında değerlendirilebilecek çalışmalarla uğraşmış, ardında konuyla ilgili birçok doküman bırakmıştır. Newton'un Kutsal Kitap başta olmak üzere, "tüm evrenin Yüce Tanrı'nın tasarladığı bir kripto, Tanrı'nın hazırladığı ve insanların çözmeleri gereken bir bulmaca" olduğuna dair görüşleri (Drosnin, 2003: 223) kendi yaklaşımlarını meşrulaştırma doğrultusunda değerlendirilen örneklerdendir. Bu noktada Newton'a yapılan göndermenin, bir kez daha kendini Aydınlanma sonucu oluşan perspektifin içine dâhil etme gayretiyle açıklanması mümkündür. Aydınlanma'nın çıkışında önem verdiği öncelikli unsur olan doğa bilimleri ile Newton aracılığıyla kurulan bağ, kendini bilimsel bir yaklaşım olarak sunmakta önemli bir destek sağlamaktadır.

Kısaca toparlanacak olunursa, Aydınlanma'nın temel ilkeleri ve sonrasında modernliğin ulaştığı noktada, kutsal kitapların okunma oranları düşmüş ve dini metinlerin hükümlerinin gündelik yaşamdaki etkileri önemli dönüşümlere uğramıştır. Buna karşılık din mefhumuna dair ihtiyaç ise ortadan kalkmamıştır. İşte böylesi bir süreçte, ezoterizm ve ezoterik yöntemler, dini yepyeni ve farklı şekillerde gündeme taşıma aracı haline gelmektedirler. Bu taşıyışın temel noktasını, kutsal kitapların önceki dönemlerdekinden oldukça farklı bir tarzda ele alınmaları ve ezoterizm merkezli bu yeni ele alış yöntemleriyle ulaşılan sonuçlarla gündeme getirilmesi oluşturmaktadır. Kutsal metinlerin ezoterik okunmalarında, metindeki içsel, saklı olan gerçeği bulmaya yönelik arayış ön plana geçmekte; bu arayışta insan aklından ve başta matematik olmak üzere bilimsel bilgi ve teknolojiden yararlanılmakta; sonuçta metinlerin içerdikleri sırlar ve şifrelere, bu şifrelerin çözümlenmesi ile gizlenmiş halde bulunan kehanetlere ulaşılmaktadır. Verili metne bağlı kalmanın, dinin yalnızca kabuğu ile ilgilenmek anlamına geldiği, yüzyıllardır süregelen anlayışın metnin içinde gizli olanı unutturduğu görüşü karşısında, söz konusu yöntembilim ve teknolojinin de yardımıyla gizli kalanları ortaya çıkarılabilmekte; dinsel bilgi ile bilimsel bilgi karşıt değil birbirlerini tamamlayan bir nitelik ka-

zanmaktadır. Bu noktada, üç büyük dinin her biri için böylesi çalışmalarla karşılaşabilmek mümkündür. Tevrat'ın şifresinin çözümü İzak Rabin'in suikasta uğrayacağı kehaneti ile birlikte sunulunca kısa süre çok büyük ses getirmiş (Drosnin, 1999), bu popülarite de hem konu hakkındaki kitaplara kısa sürede yenilerinin eklenmesine (Noah, 2003), hem de var olanların yeni ciltlerinin hazırlanmasına (Drosnin, 2003) imkan tanımıştır. İncil'in şifresi ise bir yandan belgesellere konu olmuş[1], diğer yandan Rönesans'ın başta gelen figürlerinden birinin adını taşıyan ve Hıristiyanlığın tarihsel gelişimini yine sırlarla örtülü unsurların ekseninde değerlendiren romanların -ve filmlerin- ana temasını oluşturmuştur (Brown, 2004). İslâm dinindeki duruma bakıldığında da benzer bir zenginlikle karşılaşılması mümkündür. *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi* (Çelakıl, 2002), insan aklına dayalı matematiksel işlemlerin uygulanması ile geçmişte yaşanan ve bilimsel gelişimin neticeleri olan çeşitli icatlar başta olmak üzere, birçok olayın *Kur'an* ayetleri içerisinde şifrelenmiş şekilde öngörüldüğünden hareket etmektedir. Ve yine bu yöntemin kullanımıyla *Kur'an*'da geleceğe dair bilinmeyenlerin de keşfedilebileceğini savunmaktadır. Önemli olan, söz konusu şifre ile yola çıkabilmek ve bunun bilincinde olarak belirlenmiş matematiksel kurallar ile şifreleri ayetler üzerine uygulayabilmektir. Buna karşılık, *Kur'an*'ın şifresiyle ilgili bu çalışma, ezoterizmin İslâm tarihindeki serüveni içinde sadece yakın ve popüler bir örnek olarak değerlendirilebilir. İslâm tarihi, diğer kitabî dinlerinki ile kıyaslandığında, ezoterizm konusunda onlardan daha zengin bir geçmişe sahiptir. Bu doğrultuda hâkim din anlayışı tarafından her zaman dışlanmış olan "Batınilik", doğrudan İslâm ezoterizmi olarak tanımlanabilir. Batıni akımlardan biri olan Hurufilik ise *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi* adlı kitapta da kullanılan, harflerin belli sayısal değerleri olduğu ve bu değerlerin hesaplanması ile belirli çıkarımlara ulaşılabileceği şeklindeki yöntemin temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada önemli olan ise söz

[1] "İncil'in Şifresi" adını taşıyan söz konusu belgesel bir National Geographic yapımı olup ülkemizde de DVD'sine ulaşılması mümkündür.

konusu yöntemin uygulanmasının *Kur'an*'la sınırlı kalmaması, tüm dinlerin kutsal metinlerinin şifreler içerdiğine dair ardı ardına yayınlar çıkmaktayken Atatürk'ün *Nutuk*'u üzerinde de bu yöntemin tatbik edilmesidir.

Muammer Yüksel ve Erhan Kızıltan tarafından yazılmış olan *Nutuk'daki Gizli Hitabe*, adlı kitap, Hurufilikte öngörülmüş olan yöntemleri ayrıntılı bir şekilde uygulayan ve Hurufî düşünceden beslenen bir çalışma niteliğindedir. Ancak dikkat çekici olan nokta, bu tarz yöntemlerin uygulanması genelde çeşitli kutsal kitaplar üzerinde olurken yazarların inceleme nesnesi olarak *Nutuk*'u tercih etmeleri, dahası yaptıkları inceleme neticesinde onun da şifre ve kehanetler içerdiğini öne sürmeleridir. Yine adı geçen çalışma, başlığı ve kapak tasarımı ile de kutsal metinlerin ezoterik okumasını yapan diğer popüler örneklere öykünmektedir. Gelinen noktada dinsel metinler üzerinde şifre arama çabalarıyla sıklıkla karşılaşılmaktayken, *Nutuk* üzerinden böylesi bir çabaya girişmenin belli bir tarihsel gelişimin günümüzde ulaştığı nokta olarak değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. *Nutuk*, tüm değer yargılarından ve eleştirilerden bağımsız şekilde tanımlandığında Mustafa Kemal Atatürk'ün CHF Kongresi'nde, yaklaşık dokuz yıllık "ef'al ve icraatı"na ilişkin yaptığı, uzun ve ayrıntılı bir konuşmanın yayınlanmış şeklidir. Ancak Mustafa Kemal'in kendisi dinsel bir figür, yaptıkları ve düşünce sistemi de bir din olarak değerlendirildiğinde ya da din eksenli kavramlarla nitelendirildiğinde, bir kutsal kitap ihtiyacı doğacak; bu da *Nutuk*'a böylesi bir bakışı beraberinde getirecektir. Bu, gerek erken cumhuriyet döneminde, gerekse sonrasında bir şekilde karşımıza çıkan bir durumdur. Dolayısıyla, genel olarak toplumsal hayatta kaybettikleri etkinlikleri karşısında şifre ve kehanetleri ile gündeme gelen dinsel kitaplar gibi *Nutuk*'un da şifreler ve geleceğe dair gizli hitabeler içerdiği iddiası; Kemalizm'e atfedilen değerin tartışma konusu edildiği, bazı bakış açılarına göre tasfiyeye uğradığı bir dönemde, hacminin büyüklüğü ve dili nedeni ile okunurluğu oldukça sınırlı olan bir metnin, yeniden gündeme getirilmesi çabası olarak görülebilir.

Ezoterik çalışmaların dinsel/kutsal metinler üzerinde yoğunlaşmasının ardından, *Nutuk*'un şifresi başta olmak üzere ezoterizmle ilintili örneklerin *Nutuk*'a ve Atatürk'e bakışlarıyla, Kemalizm'i ve Atatürk'ün şahsını, cumhuriyetin başından beri, benzer bir dinsel/kutsallık alanı içerisinde değerlendiren, ancak ezoterizmle ilgisi bulunmayan örnekler arasında bir paralellik olduğu ortadadır. Bundan yola çıkılarak önce bu tarzdaki örneklerden bazılarının ortaya konması, bu doğrultuda özellikle bir aydınlanma hareketi olduğu da iddia edilen yeni rejimin, İslâm dinine bakışıyla bu tarzdaki anlayışlar arasında bir ilişki olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Din ve Kemalizm: Bir Karizmatik Otoritenin İnşası

Gel dilersiz bulasız halktan necat
Atatürk'e Atatürk'e Esselat [2]

Mustafa Kemal'in ordu teşkilatı içerisinde ve çeşitli rütbelerden kişilerle menfi ya da müspet ilişkileri olmakla birlikte, halk nezdinde bilinirliğinin özellikle Çanakkale Savaşı'ndan başlayıp Kurtuluş Savaşı sonrasında en üst düzeye çıktığı söylenebilir. Kuşkusuz her başarısı, hakkında kullanılan sıfatları da değiştirmiş; başarının büyüklüğü onu nitelendiren sıfatlara da yansımıştır. Okul günlerinden ölümüne değin, hayatı birçok başarılar içeren Mustafa Kemal'in isminin önüne gelen sıfatların yanında, özel hayatında ve kamuoyunda kendisini kasteden isimler de başarıları ile doğru orantılı bir şekilde değişim göstermiştir. Bir başka ifadeyle; derslerindeki başarısı Mustafa isminin yanına Kemal'i getirecek, askeri terfilerin bir neticesi olarak "Paşa"lık, adının ayrılmaz bir parçası olacak, daha sonra alacağı Gazi unvanı başlı başına bir imza olarak, herhangi bir gaziyi değil, sadece onu nitelendiren ifadeler arasında yer alacak, yayın organları kendisinden "Gazi Hazretleri" biçiminde bahsedecektir. En bilinen ve yaygın sıfatı ise aynı zamanda meclisçe kendisine soyadı olarak verilen Atatürk olmuştur. Belirtildiği gibi her bir yeni unvan ve niteleme sıfatı,

[2] Behçet Kemal'in "Atatürk Mevlidi"nden...

elde edilen bir başarının, kaydedilen bir aşamanın taçlandırılması biçiminde kendini göstermektedir. Buna karşın belli bir aşamadan sonra, Cumhuriyet'in 10. Yılı'nda kullanılan sloganlardan biri olan "Durmayalım Düşeriz"e uygun şekilde sürekli atılan adımlar ve Atatürk'e duyulan saygı, hayranlık, aşk[3] gibi hisler, var olan unvan ve sıfatların yeterli gelmediği bir durumu ortaya çıkaracaktır.

Tam da bu süreçte, yeni rejimin laiklik ilkesini kabulüyle, gündelik yaşamdaki dini pratikler de önemli değişikliklere uğramıştır. Burada kastedilen, yeni rejimin dine cephe aldığı, ona karşıt tavırlar içerisinde olduğu değildir. Belirtilmek istenen, rejimin birçok tasarrufunun, gündelik yaşantının birçok alanında etkilerde bulunduğu ve bundan, gündelik yaşam içerisinde önemli bir yer kaplayan dinin de oldukça fazla etkilendiğidir. Dahası, ulus-devlete geçme çabalarında dönüşüme uğraması gereken öncelikli unsur, devlet sınırları içerisinde yaşayan ve dinsel bir anlama sahip olan "ümmet" olunca, var olan din anlayışında bir dönüşüm gerçekleştirilmesine ister istenmez ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca, dinsel bir göndermeyi de içeren padişahlığın kaldırılması, "padişahım çok yaşa" kısa cümlesi ile dile getirilen aidiyet duygusunun da ortadan kalkması sonucunu doğurmuştur. Aidiyet hissine duyulan ihtiyaç ise, bu noktada yeni unsurların varlığını gerektirmektedir. İşte böylesi bir durumda, Atatürk'ün ele alınıp ifade edilmesi konusunda yeni bir yaklaşım tarzını karşımıza çıkmaktadır. Hem dinsel alanda oluşan boşluğun doldurulması ve eski döneminkinden farklı bir aidiyet hissinin ikamesi doğrultusunda; hem de artık Atatürk'ü nitelendirmede var olan sıfatların kifayetsiz kalması karşısında; onun kişiliği, mücadelesi ve gerçekleştirdikleri, dinsel terminoloji kullanılarak ve adeta bir kutsiyet atfedilerek ele alı-

---

[3] Behçet Kemal Çağlar'ın Atatürk'ü mesaleler eşliğinde düzenlenen bir fener alayı sırasında vilayetin balkonunda ilk kez görüşüyle ilgili olarak anlattıkları, söz konusu aşk hissinin en yoğun şekilde vurgulandığı örneklerden biridir: "Birden balkonun bir köşesinde de bir yeni meşale yandı zannettim: Işık renkli saçları, simsek bakışları, duman rengi kalpağıyla bir canlı meşaleydi (...) Sustuğum zaman yüzü birden aydınlandı, birden içime ışık doldu; sabah oluyor sandımdı, gülüşü imiş o. O gün bu gündür aşkın ona" (Çağlar, 1969: 266).

nacaktır. Bu doğrultuda karşımıza çıkan her bir örnek, ileride Kemalizm'in ve Mustafa Kemal ile ilgili olarak ezoterik yöntemlerin kullanılmasının ya da böylesi bir çabaya girişilmesinin altyapısını oluşturduğu da muhakkaktır.

Söz konusu yaklaşımın farklı türlerde kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Özellikle, gerek onun sağlığında, gerekse ölümünden sonra yazılmış bulunan Atatürk temalı şiir ve denemeler, Atatürk'ün ilahlaştırıldığı, tanrısal bir varlık olduğu, tanrılara eş olduğu, tanrı tarafından görevlendirildiğini bildiren çok sayıda örneği bizlere sunmaktadır. Buna karşılık, şiirlerin sahip olduğu önem yadsınmamakla birlikte bazı ideolojik metin örneklerinin önce ele alınmasında yarar görülmektedir.

Peyami Safa'nın Kemalist reformlar hakkında hayattan ve kitaptan doğan reformlar biçiminde ikili bir ayrıma gitmesi ve Kemalist reformları hiçbir kitapta yeri olmayan, kaynağını hayatın kendisinden alan reformlar şeklindeki tanımlaması (Safa, 1963: 9-10) göz önüne alındığında, Kemalizm anlayışını şekillendiren metinler yerine, ortaya çıkmış olan sonuca bir neden yaratılması durumunun dile getirildiği söylenebilir. Bu noktada kuram, pratiği, şekillendirmemekte; pratiğin kendisi geriye dönülerek kuramlaştırılmaktadır. Harekete yön veren bir ideolojiden ve bu ideolojinin kitabından ya da manifestosundan bahsedebilmek mümkün olmazken, hareketin tamamlanışının ardından, bunun kitabını oluşturan örneklere ise sıklıkla rastlanmaktadır. Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker, Saffet Engin gibi isimlerin kitapları, söz konusu türün ilk akla gelen örneklerindendir. Yazıldığı tarih yine bu kitaplara yakın olan Şeref Aykut ve Tekin Alp'in Kemalizm'lerinin ise konumuz açısından bazı açılımlar sağlaması mümkün görünmektedir.

Ortaya çıkan sonuca bir nedenin yaratılması biçimindeki okumaların çoğunda, Kemalist hareketin ve yöntemin benzersizliğine dair vurgulara sıklıkla rastlanılmaktadır. Kimi zaman kapitalizm ve sosyalizmin ötesinde bir üçüncü yol, kimi zaman ardından gelecek uluslara örnek teşkil edecek benzersiz bir öncü olarak Kemalizm'i ele alan birçok farklı örneğin verilmesi mümkündür. Aykut da Kemalizm'e dair açıklamalarında, onun başka

hiçbir akıma, düşünceye benzemediğinden yola çıkmaktadır. Ona göre, rasyonel, sosyolojik, Marksist, faşist rejim ve ideolojiler, Türk devrimini açıklamada yetersizdir. Çünkü Kemalizm, bunların hiçbirinin sınırları içine sığamayacak bir büyüklük ve derinliğe sahiptir. Aykut'un bir ideoloji, rejim ya da bir sistemin ötesinde bir unsur olarak Kemalizm'i değerlendirmesinin, kategorikleştirme açısından bir takım sorunlara yol açacağı muhakkaktır. Çünkü siyasal-sosyal yapıyı etkileyen bir unsur olarak Kemalizm ortada olmakla birlikte, var olan kategorilerin hiçbirinin içerisinde değerlendirilememektedir. Bu noktada Aykut, yanıt için insanlığın ortaya çıkışından beri var olan bir kavrama yönelecektir: Ona göre Kemalizm, çeşitli ideoloji ve rejimlerin üzerinde yalnız yaşamak dinini aşılayan ve bütün prensiplerini ekonomik temeller üzerinde kuran bir dindir (Aykut, 1936: 4). Söz konusu tanımı kitabının hemen başında vermekle beraber, söz konusu anlayışın kitabın genelinde hâkim olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Şöyle ki, partinin ana ilkelerinin açıklamasına girişen Aykut, bunlar hakkında partinin ya da Atatürk'ün ilkeleri-umdeleri gibi bir ifadeyi kullanmamakta, söz konusu unsurları "Kamâlizm" dininin özellikleri olarak açıklamaktadır (Aykut, 1936: 15, 32). Ayrıca Ulusal Eğitim başlığı altında verilecek eğitim ile hedeflenen amaçlar konusundaki şu sözleri, gerek eğitime yüklenen fonksiyonun gerekse rejimin gençliğe bakışının ilginç örneklerin biri olarak değerlendirilebilir:

"Gençlikte yaşıyacak olan herşeyden ve hatta en yüksek uzmanlığa kadar varan bilgiden, bilginlikten önce yalnız, yalnız ülkü ve kültürdür. İşte bize böyle gençlik gerektir. Bu da bir tek şeydir. Gençlik ruhunun ihtiyacını yerine getirmek. Onun inanını doldurmak, vicdanını doldurmak ister.

Bu sebepledir ki, onu Kamâlizm dininin hiç şaşmıyan, şaşırmıyan orunçlu ve coşkun tapkanı yapmak, ona bu kudsal, ulusal ve kurtarıcı dini olanca derinliği ve inceliği ile oydamlamak ister... tâ ki Kamâlizm dinine inanı artsın. İşte disiplin altında gençlik böyle olacaktır. Parti bunu amaçlamış, hazırlamıştır" (Aykut, 1936: 79).

Şeref Aykut'un Kemalizm'in bir rejim veya ideolojinin üzerinde bir din olarak tanımlaması tek başına düşünüldüğünde çok da önemli görünmeyebilir. Buna karşılık, söz konusu metnin, hem 1936 gibi Atatürk'ün henüz sağ ve devletin başında olduğu bir tarihte, hem de CHP Programı'nın izahını yapma gibi bir iddia ve alt başlıkla ortaya çıktığı göz önüne alındığında, tek bir kişinin düşüncesi olmaktan öte anlamlar taşıdığını söylemek mümkündür.

Aykut'un kitabı, Kemalizm'i doğrudan bir din olarak gören anlayışın önemli metinlerindendir. Bunun yanında, Kemalizm'i ve yeni rejimin icraatlarını birer din olarak değilse de, dinsel kavramlar ve sözcükler aracılığıyla niteleyen örneklerle de karşılaşabilmek mümkündür. Kemalizm'i kitabileştirmeye dönük bir diğer çalışmanın sahibi olan Tekin Alp de Kemalizm'i sosyalizm, komünizm, ırkçılık vb. bilinen, mevcut ideoloji ve düşünce sistemlerinden tamamen ayrı ve kendine has nitelikte değerlendirirken sonrasında şöyle bir yorumda bulunacaktır:

"Mısır'daki, İran'daki, Afganistan'daki v.b.ndeki aydın seçkin sınıfın kıblesi artık Mekke değil, Çankaya'dır. Atatürk, Osmanlı dönemindeki Türk hükümet başkanları gibi Emirülmü'minin değil, o mü'minlere esin veren, onlara yol gösteren bir insandır. Muhammed'in 250 milyonluk ümmeti, Peygamber'in kutsal emanetlerinin çekimi ile değil, Çankaya'nın fışkıran ve onların gözlerini kamaştıran nurların çekimi ile oraya yönelmiştir" (Alp, 1998: 308).

Kemalizm'in dinsel terminoloji kullanılarak nitelendirilmesi ile kastedilen husus, Tekin Alp'ten yapılan bu alıntıda tam olarak görülebilmektedir. Tekin Alp'in Atatürk'e ve onun inkılâplarına olumlu yaklaştığı ve bunun diğer geri kalmış uluslar için de olumlu bir örnek olarak gördüğü ortadadır. Buna karşılık, kendisi aslen Yahudi kökenli olan yazarın İslâm terminolojisine olan hâkimiyetini gösterircesine, örnek olma vasfını "kıble" sözcüğü ile açıklaması, Çankaya'yı olumlamak için Mekke ile bir karşılaştırma yapma ihtiyacı duyması, inkılâpların nur sözcüğü ile nitelendirilip bunların Peygamber'in kutsal emanetlerine üstün olduğunu vurgulaması dikkat çeki-

cidir. Bu noktada, giriştiği mukayesede zaten sosyalizm, ırkçılık vb. ideolojiler en baştan daha aşağı bir kategori olarak elenirken, Kemalizm'in üstünlüğü dine ve onun yüzyıllardır kullanılan çeşitli kavram ve mekânlarına kıyasla vurgulanmaktadır.

Gerek Şeref Aykut, gerekse Tekin Alp'e bakıldığında, herhangi bir düşünce sistemi ve ideolojinin üzerinde anlamlar yüklenen Kemalizm'in yüceliğinin vurgulanabilmesi için, herhangi bir dünyevi kavram yetersizdir. İster doğrudan bir din olarak, isterse dinsel değeri olan ifadeler yoluyla nitelendirilsin değişmeyen sonuç, Kemalizm'in giderek bir düşünce sistemi veya ideoloji olma vasfından uzaklaşması olacaktır. Özellikle, din merkezli tanımlamanın başlıca handikapları dogmatikleşme, eleştiriye tahammülsüzlük, kendini yenilemede zorluk çekme gibi durumlardır. Bu gibi sorunların bir süre sonra kendini belli etmesinin ve söz konusu tarzda ele alışların yaygınlığının, ileride diğer dinlerde ortaya çıkan ezoterizm merkezli gelişmelerle Kemalizm'in de muhatap olması sonucunu doğuracağı görülecektir.

Şeref Aykut ve Tekin Alp'in eserlerinin oldukça önem sahibi olduğu tartışmasızdır. Buna karşılık, nihayetinde her ikisi de Kemalizm'in anlamını ve değerini vurgulamaya dönük olan, hayattan doğmuş bir hareketi kitabîleştirme gayreti güden ve kitleselleşme ihtimali sınırlı olan metinlerdir. Dar bir çevreye belirli amaçlarla sunulmuş olmanın ötesinde geçemeyecekler, geçebilseler dahi akılda kalıcılıkları sınırlı olacaktır. Az sonra tartışılacağı üzere, Kemalizm'in nispeten geniş kitlelere ve daha dar çevrelere farklı biçimlerde sunulduğu ve bunun belirli sonuçlarının olduğu söylenebilir. Fakat bu, Kemalizm'in geniş kitlelere din merkezli bir sunumunun yapılmadığı anlamına gelmeyecektir. Üstelik bu sefer, yine dinsel terminolojiyi ve unsurları içerisinde barındıran ve kitlelere fazlasıyla mâl olmuş belli olgu ve örneklerin söz konusu amaç doğrultusunda değerlendirildiği eklenmelidir. Bunlardan dikkat çekici bir örnek *Türk'ün Yeni Amentüsü*'dür. 1928 Ağustos'u gibi oldukça erken bir tarihte, Hakimiyet-i Milliye Matbaasında basılan broşür, doğrudan doğruya dinsel bir metnin üzerinde yapılan değişikliklerden oluşmaktadır:

"Kahramanlığın örneği olan ve vatanın istikbalini yoktan var eden, Mustafa Kemal'e, onun cengaver ordusuna, yüce kanunlarına, mücahid analarına ve Türkiye için Ahiret günü olmadığına iman ederim.

İyilikle fenalığın insanlardan geldiğine, büyük milletimin medeni cihanda en büyük mevki kazanacağına, hamaset destanlarıyla tarihi dolduran kudretli Türk ordusunun birliğine ve Gazi'nin Allah'ın en sevgili kulu olduğuna kalbimin bütün hulusuyla şehadet eylerim" (akt. Dilipak, 1993: 6).

Bilindiği gibi İslâm dininde de "İslâmın Şartları" ve "İmanın Şartları" biçiminde iki kalıplaşmış dizi bulunmakta, bunlardan ikincisinde "Amentü billahi(...)" ifadesi ile başlayan cümlede Allah'a, meleklere, kitaplara, peygamberlere, Ahiret gününe ve kaza ile kaderin Allah'tan olduğuna iman edildiği dile getirilmektedir. Aynı diziden yola çıkan *Türk'ün Yeni Amentüsü*'nde ise iman edilen unsurlarda bir değişikliğe gidilmekte, Allah'ın yerine Mustafa Kemal, meleklerin yerine Türk ordusu, kitapların yerine kanunlar, peygamberlerin yerine de "mücahit analar" yerleştirilmektedir. Buna karşın, metnin ikinci cümlesinde, Mustafa Kemal'in ilk cümlede yerine konduğu Allah'ın bu sefer sevgili kulu olduğunun vurgulanmasında bir ikilem göze çarpmaktadır. Geleneksel din öğretisinin böylesi çok bilinen bir metninin ele alınarak Gazi Mustafa Kemal ekseninde değişikliğe gidilmesinin, kutsallık atfetmeye yönelik çabaların kitlelere yansıtılmasında etkili bir yöntem olduğu muhakkaktır. Zaten bu anlayış kabul görmüş olacak ki daha sonraki yıllarda benzer bir yöntem Behçet Kemal Çağlar tarafından yine halkın din anlayışında oldukça önemli yer tutan bir metnin dönüştürülmesinde kendini gösterecektir:

> Millet adın zikredelim bir kere
> Vacip oldur cümle işte Türklere
> Şevk ile Türkün dese bir dem lisan
> Dökülür cümle hüzün misli hazan
> (...)
> Biri Yavuz, biri Fatih, bir Timur anesi
> Dediler eşsiz bunun dürdanesi
> Mustafanın Mustafası doğmada
> Müjde ki Türkün atası doğmada

Gel dilersiz bulasız od'dan necat
Mustafa'yı ba Kemale essalat[4]

Hz. Muhammed'in doğumundan başlayarak, hayatının belli önemli dönemlerini şiirleştiren Süleyman Çelebi'nin "Mevlid"i, doğrudan dinsel bir metin olmanakla birlikte, kandillerde veya vefat nedeni ile *Kur'an* ile birlikte okunan, dahası konu itibarıyla da önem atfedilip halk içerisinde saygı gören bir eserdir. 1942 yılında *Yücel* Dergisi'nde Ankaralı Aşık Ömer imzası ile 414 mısralık "Atatürk Mevlidi"ni kaleme alan Behçet Kemal Çağlar'ın çıkış noktasının da "Mevlid"in bahsedilen yaygınlığı ve peygamberin ardından yazılmış bir şiire gösterilen saygı olduğu ortadadır. Belli mısraları olduğu gibi bırakan Çağlar, kendi mevlidini ortaya çıkarırken kimi mısraları tamamen değiştirecektir, bazı mısralarda ise cümlenin genelini koruyarak birkaç sözcükte değişime gidecektir. *Türk'ün Yeni Amentüsü*'nde, orijinal metinde Allah ifadesinin olduğu yere Mustafa Kemal'in ismi yerleştirilirken, "Atatürk Mevlidi"nde Hz. Muhammed'in yerine Mustafa Kemal'in doğumu, mücadelesi anlatılmakta ve bunlara selam edilmektedir[5]. "Atatürk Mevlidi"nde dikkat çekici olan durum, ilk mısrada da görüleceği üzere, "Allah" yerine "Millet" adının zikredilmesi. "Mevlid"in orijinalinde her işte vacib olma durumu kullara ilişkinken, Çağlar'da "kul"un yerini "Türkler"in almasıdır. Kuşkusuz bu noktada ümmetten vatandaşa geçmeyi inkılâbın en önemli hamlesi sayan anlayışın şiirsel anlatımı ile karşılaşırken bu, Ruşeni Bakır'ın henüz 18 Ekim 1926'da "Din Yok Milliyet Var" ifadesi ile belirttiği görüşünün ya da Grace Ellison'nun belirttiği ulusçuluğun Türkiye'nin yeni dini olduğu şeklindeki ifadelerin (Hür, 2006) bir başka örneği olarak görülebilir. Milliyetçiliğin

[4] Behçet Kemal Çağlar'ın yazmış olduğu "Atatürk Mevlidi" ilk olarak 1942 yılında *Yücel* Dergisi'nde Ankaralı Aşık Ömer imzası ile yayınlanmıştır. Tamamı 414 mısradan meydana gelmektedir. Metnin tamamı için dergi dışında (Perinçek, 1994: 54) ve (Dilipak, 1988: 391-402)'e bakılabilir.

[5] Merhaba ey yükselen güneş Anafarta'dan
Merhaba ey kurtaran Türklüğü bin vartadan
Merhaba ey ilahın en yakın arkadaşı
Merhaba ey devletin ak alnı, aziz başı

dini ne kadar ikame ettiği tartışmasını bir kenara bırakılırsa, bu örnekle vurgulamak istediğimiz husus, Mustafa Kemal'in İslâm dini tarihi ve din çerçevesi içindeki aktörler ya da olgularla özdeşleştirilerek açıklanması çabalarının yaygınlığını ve bunun hem Atatürk'ün sağlığında hem de ölümünün ardından sürdüğüdür.

Oktay Akbal'ın hakkında "Ata'nın Ozanı" ifadesini kullandığı ve Atatürk ülküsünün baş tutkunu ve savunucusu olarak nitelediği (1975: 143) Çağlar, böylesi bir şiir türünün önde gelen isimlerinden olmakla birlikte en az onun yazmış olduğu mevlid kadar ses getirici başka şiirler de söz konusudur. Bunlardan biri de 4 Ocak 1934 tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'de çıkmış olan Aka Gündüz'ün "Yürekten Sesler"idir:

> Atatürk'ün tapkınıyız. Her şey O'dur. Her yerde O var.
> Her gökte O eser. Her enginde O çağlar.
> Her şey O'dur:
> O her şeydir.
> Her şeyde Atatürk!
> Yerdedir, göktedir, sudadır.
> Görünmezi görür! Bilinmezi bilir. Duyulmazı duyar!
> Sezilmezi sezer, ezilmezi ezer!
> Hep, her O'dur!
> Her şeyde Atatürk!
> Elimizi yüzümüze:
> Gönlümüzü özümüze kapıyoruz.
> Biz sana tapıyoruz!

Özellikle şiir türünde daha birçok eser ile söz konusu listenin uzatılması mümkün olmakla birlikte[6], bunların genel özelliklerinin özetlenmesi yeterli olacaktır. Öncelik-

---

[6] Listenin zenginleştirilmesi konusunda ilk akla gelen örnek, kaynağına sağlıklı bir biçimde ulaşılamadığından ötürü ana metinde yer verilmemiş olan ve internet üzerinden yapılan taramalarda Behçet Kemal'e ya da Yusuf Ziya Ortaç'a ait olarak gösterilen *"Atatürk'e Tekbir"* başlıklı şiirdir: *"Atatürk ekber! Atatürk ekber! Ancak o var: Atatürk! /Evliya odur, peygamber odur, sanatkâr Atatürk."* Aynca İlhamı Bekir'in *"Allah değil O yazdı / Alın yazınızı"*, Faruk Nafiz Çamlıbel'in *"Tanrı, peygamber diye nedir, kündür bilmeden / Taptığınız ne varsa, hepsi ondan şekil aldı"*, Edip Ayel'in *"İnsanlar ölür. Türklüğe Allah olan ölmez"* dizeleri de türünün mümtaz örneklerindendir.

le şiirlerde dikkat çekici olan husus, Mustafa Kemal'in örtülü ya da açık bir ifade ile ilahlaştırılması. İslâm dininin yaratıcı olma, insanların alınyazılarını belirleme, kendisine tapılacak yegâne varlık olma gibi Allah'a has saydığı sıfatların kendisine atfedilmesidir. Kuşkusuz, böylesi bir üslubun yaygınlığı, dönemden döneme farklılık gösterecektir. Hiçbir zaman tamamen kaybolmamakla birlikte, tek parti dönemindeki görüldüğü sıklığa sonrasında tanık olunmamaktadır. Ancak bu, Mustafa Kemal'in dinsel olarak nitelendirilebilecek ifadelerle adlandırılması durumunun ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Bir azalmaya şahit olan unsur Atatürk'ün ilahlaştırma durumu olup bunun yerini farklı yöntemlerin aldığını söylemek mümkündür.

Söz konusu yöntemlerden biri, Kemalizm'in ilkeleri bakımından *Kur'an*'da öngörüldüğünün ya da her ikisi arasında paralellikler olduğunun iddia edilmesidir. Bu türde değerlendirebileceğimiz iki örnekten ilki, Atatürk'ün gerçekleştirdiklerinin *Kur'an*'da yer aldığını ve *Kur'an*'daki birçok ayetin Atatürk'ün gerçekleştirdikleri ile özdeş olduğunu savunmakta, ikincisi ise aynı görüşe ek olarak, Atatürk'ün mücadelesinin aynı zamanda *Kur'an*'ı yüceltme amacına dönük olduğunu iddia etmektedir. İlk örnek, kendisini "Türk Tarih Kurumu ve Eski Kültür Bakanlığı Ulusal Öğretim ve Eğitim Kurulu Üyelerinden, Kolombia Bilgitayı (Üniversitesi) Onursal Arkadaşı" gibi uzun bir unvan ile tanıtan Arın Engin'in *Yükseliş Yenginiz İçin Kur'an'da Atatürkçülük ve Kızıl Elma* isimli kitabıdır. "Yok demokrasi imiş, yok sendikacılık imiş, hepsi yalan, moskof tuzağı. Hiç az gelişmiş, yüzyıllarca geri kalmış ülkelerde demokrasi, sendikacılık olacak şey midir? Atatürk yolundan sakın ayrılma. Ne kızıl ne yobaz. İkisi de baş düşman. Al birini çal birine" ifadeleri ile (Engin, 1970: 54) siyasi düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmada zorlanmayacağımız yazar, Atatürkçülük'ün ilkelerinin *Kur'an*'da öngörülen kimi unsurlarla doğrudan uyumlu olduğunu ifade etmeye çalışırken, özellikle Atatürk'ün insana verdiği değer ve insan zekâsına dair görüşleri ile *Kur'an*'da yer alan çeşitli ayetler arasında paralellikler kurmaktadır. Bunun yanında, örneğin kadını önemseyen bir ayet varsa, bu Atatürkçü-

lük'le alakalı sayılmaktadır; çünkü Atatürk'te kadınlara önem vermiştir. *Kur'an*'da okumak, öğrenmekle ilgili ayetler de *Kur'an*'daki Atatürkçülük'ün örnekleridir. Keza Atatürk de hayatı boyunca eğitiminin önemini sıklıkla vurgulamıştır. Ayrıca, onun Cuma Suresi'nden çıkardığı anlam oldukça ilgi çekicidir. Surenin 5. ayetinde yer alan "kendilerine Tevrat verilip de onu taşıyamayanların durumu, kitap yüklenmiş sıpanın durumuna benzer" ifadesi, Engin için Atatürkçülükle doğrudan ilgilidir. Bu ilgiyi ise yüce Tanrı tarafından gönderildiğini belirttiği Atatürk'ü ve onun yüce devrimlerini anlamayanların durumunun da işte *Kur'an*'da da belirtildiği gibi kitap yüklenmiş sıpanın durumuna benzediğini söyleyerek kurmaktadır (Engin, 1970: 46-7). Engin'in Atatürkçülük ile *Kur'an* arasında bağ kurma gayretlerinde ne ölçüde başarılı olduğundan ziyade, burada önem arz eden iki unsur söz konusudur. Bunlardan ilki, kitabın yazıldığı dönemde içinde bulunulan siyasal ve sosyal ortamdan memnuniyetsizliğini ifade etmede ve dahası alternatifini ortaya koymada -ki alternatif önerisi 1946'ya değin sürmüş olan tek parti yönetimidir- Kemalizm'i, ilkeleri *Kur'an*'ın içerisinde de yer alan bir anlayış olarak vurgulamasıdır. 1970 tarihinde basılmış olan ve kapak sayfasına "Bütün Atatürkçüler, birleşiniz. Kızıl Sosyalist ve Softa Osmanlı zincirlerinden başka yitirecek bir şeyiniz yoktur" ifadesi yerleştirmiş bir çalışmanın, Kemalizm'i yaygınlaştırmada halen din ile doğrudan ya da dolaylı bir bağlantı kurmaya duyduğu ihtiyacın, bu bağlantıyı kurup kuramamasından daha önemli olduğu muhakkaktır. Önem arz eden ikinci husus ise Atatürkçülüğün siyasette ve toplumsal hayatta hâkim kılınması hedefinin yerine getirilmesi ile kimi görevli gördüğüne ilişkindir:

"Atatürk demezler, Mustafa Kemal demeyi uygun düşürürler. Herşeyleri Atatürk düşmanlığı, Fatihçilik, Mehtercilik maskaralığı, osmanlıcacılık, kızılcılık ve softa yobazlık. Bunlara karşı, bu ülkenin gerçek iyesi ve efendisi kimdir?

-Ordudur.

Hep birlikte bu sorunun karşılığını verdik. 600 yıllık bu ulusun gerçek iyesi ve efendisi ordudur. O ordu ki

osmanlının lanetli kozmopolit kültürünü değil, gerçek büyük Türklüğün 6000 yıllık geleneğini, kültürünü, uygarlığını, kanında yansıtan Mehmetlerin ordusudur (...) Bizi bugün de uçurum kenarından kurtaracak olan o 6000 yıllık Türklük ordusudur, bozguncu Anayasadan, ezici osmanlıcadan onunla kurtulacağız" (Engin: 1970, 68).

Engin'in orduyu ülkenin gerçek efendisi ve sahibi olarak değerlendirmesi ve Atatürkçülük'ün *Kur'an*'da yer aldığı vurgularının ardından, ordunun da ülkeyi uçurumun kenarından kurtaracak güç olarak görülmesi, tek başına da önemli olmakla beraber, ezoterik yöntemle Atatürk ve Kemalizm'in okunması örneklerinde dahi rastlanan bir tutum olması dikkat çekicidir. Bu manada *Yükseliş Yengimiz İçin Kur'an'da Atatürkçülük ve Kızıl Elma* Atatürkçülük'ün ilkelerinin *Kur'an*'ın hangi ayetlerinde öngörüldüğüne dair uzun ve kimi zaman mantık sınırlarını zorlayan açıklamaların ardından konuyu orduya getirmekte, ülkenin gerçek sahipliği de dâhil olmak üzere, onu birçok yetki ve misyonla donatmaktadır.

Kur'an ile Kemalizm arasında ilişkiler kuran bir diğer örnek ise Hüseyin Bahar'ın *Atatürk'ün İnanç Dünyası* isimli kitabıdır. Başlığından da anlaşılacağı üzere, Atatürk'ün özel yaşantısında aslında dine ne kadar çok önem verdiğini vurgulama gayretindeki kitabın belli kısımlarında yazar, Arın Engin'in de uyguladığı yöntemi daha yumuşak bir üslupla yinelemektedir. Atatürk'ün büyük bir insan ve Allah'ın sevdiği bir kulu olduğunu söyleyen yazar, onun yaptığı muharebelerin hepsinin İslâm'ı yüceltmek için ve ezan-ı Muhammedî'yi susturmak, camileri yıkmak isteyen haçlı zihniyetine ve ordularına karşı yapılmış olmasını bu görüşüne gerekçe olarak sunmaktadır. "Kur'an-ı Kerim'in yarısına yakını; adeta isim vermeden Atatürk'ten ve Atatürk mücadelesinden bahsetmektedir" ifadesini kullanan yazar (Bahar, 2001: 82) bu görüşünü şu sözlerle ayrıntılandırır:

"O yüce kitapta [*Kur'an*'da] Atatürk'ün mücadelesini tebcil (ululayan) ve takdir eyleyen bir hayli kabarık sayıda -ki bu ayetlerin sayısı yüz elliyi aşkındır- ayet-i kerimeye tesadüf ettim. Bu münasebetle şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, anılan yüz elliyi aşkın ayet-i kerimeden

çoğunda merhum Atatürk ve arkadaşları ile İslâm 'ila-yı Kelimetullah' (Allah'ın adını yüceltme) uğruna yapılan savaşların kahramanlarının tamamı -gene de her şeyi Yüce Allah bilir- cennetliklerdir" (Bahar, 2001: 275).

Atatürk ve giriştiği mücadelenin *Kur'an*'daki yaklaşık 150 ayetçe kutsandığı iddiası, Atatürk'ün ilahlaştırıldığı çeşitli örneklerle kıyaslandığında biraz sönük kalmakla birlikte, ifade edildiği dönem ve yöntemi açısından kayda değer bir önem taşımaktadır. Dahası, bu şekildeki her bir örneğin ileride *Nutuk*'ta şifreler ve gizler olduğuna dair iddialara varacak olan yolun taşlarını döşediğini söylemek yanlış olmaz. Ancak bu doğrultuda son bir örnek olarak Atatürk ile Hz. Muhammed arasında kurulan paralelliklere de göz atılması gerekir. Bu doğrultuda ise doğrudan D. Mehmet Doğan'ın *Kemalizm* adlı kitabından yararlı olabilecektir.

Söz konusu çalışmasında en ciddi ve ilmi kitapların dahi Mustafa Kemal'in hayatını anlatırken bir fevkalbeşer/insanüstü şahsiyeti anlatmaktan kurtulamadıkları eleştirisini yapan Doğan (1992: 21), ayrıca, Mustafa Kemal ile Hz. Muhammed'in hayatlarının ele alınış yöntemleri arasındaki benzerliklere dikkat çeker. Bu noktada yazar, Atatürk'ün hayatının yazımında peygamberin hayatına öykünüldüğü imasında bulunulmaktadır. Şöyle ki, babası kendi doğmadan ölen Hz. Muhammed'in amcasının, küçük yaşta yetim kalan Mustafa Kemal'in ise dayının himayesinde büyümelerinden yola çıkarak, çocukluk süreçlerinde dair benzerlik kurulması; yaşamının ilerleyen yıllarında Hz. Muhammed karakter yapısını olumlayan şekilde çevresince "Emin" sıfatına layık bulunurken, Mustafa'nın ise öğretmeni tarafından olgun, erişkin gibi anlamlar taşıyan "Kemal" ismi ile ödüllendirilmesi; Hz. Muhammed'in "Cahiliye Devri" olarak adlandırılan karanlık bir dönemde, Mustafa Kemal'in ise ülkenin uçurumun kenarında, yıkık ve harap bir "manzarayı umumiye"de dünyaya gelmeleri ve ikisine de bir kurtarıcı gözüyle bakılması; her ikisinin de yaşadıkları çağın genel özellikleri içinde uyumsuz bir yapıda olup, hâkim bakış açılarına cephe almaları peygamber ve Atatürk'ün hayat hikayelerindeki paralelliklere ilişkin örnekler olarak verilebilir (Doğan, 1992: 23-25). Böylesi

benzerliklerin, her ikisine dair tarih yazımında Medine'ye Hicret, Samsun'a çıkış gibi milat noktalarında da sürdürüldüğünün altını çizen Doğan, söz konusu iki önemli kişinin de tarihsel miraslarını da benzer ifadeler ile bıraktıklarını söylemektedir:

"Mustafa Kemal'in '*Nutuk*'unun sonunda yer alan ve 'Ey Türk Gençliği' hitabı ile başlayan bölüm, Hz. Muhammed'in 'Ey İnsanlar' diye başlayan Veda hutbesine tekabül ettirilmiştir. Hz. Muhammed Veda hutbesinde, inananlara, kendisinden sonra eski kötü alışkanlıklarına, cahiliye devrine dönmemelerini, emaneti sahibine vermelerini, faizden kaçınmalarını, kan davasından vazgeçmelerini, kadınların haklarını gözetmelerini, emanetini (dini) korumalarını vb. öğütlemekte ve Arap'ın Arap olmayana bir üstünlüğü olmadığını bildirmektedir. Mustafa Kemal ise Gençliğe hitabe olarak adlandırılan metinde, bütün insanlara değil, bir zümreye, gençliğe hitap etmekte ve elde ettiği neticeyi onlara emanet etmektedir. Mustafa Kemal'in cahiliye devri yerine koyduğu devir Osmanlı dönemidir, emaneti Türkiye Cumhuriyeti'dir" (Doğan, 1992: 24).

Doğan'ın üslubuna bakıldığında, kullandığı fiil çekimleri dikkat çekmektedir. Bu alıntıda da görüldüğü üzere, argümanını "tekabül et[iril]mek" yüklemi ile kurmakta, dolayısıyla benzerliklerin mevcut olmayıp sonradan kurgulandığı kanısını uyandırmaktadır. Yine dikkat çektiği bir husus, Atatürk'ün her sözü ve eyleminin farklı yönlere çekilmesi ve bunlara, içerdikleri anlam ve değerin ötesinde niteliklerin atfedilmesi durumudur. Nitekim benzer bir anlayışla sözleri adeta birer hadis muamelesi görecek, kabri ise adeta "türbe" haline getirilecektir:

"Mustafa Kemal türbeleri kapatmıştır. Fakat Türkiye'de bütün zamanların en büyük türbesi (adı türbe olmaksızın, mozole denilmesi tercih ediliyor) onun adına yapılmıştır[7].

---

[7] Doğan'ın türbe adının kullanılmadığını söylemesi bugün için doğru olsa da tek parti döneminin sonlarında doğru Atatürk'ün kabrinin türbe kategorisi içerisinde değerlendirildiği görülmektedir. *Ulus* Gazetesi'nin 1 Nisan 1950 tarihli haberine göre türbelerin yeniden açılmasının söz konusu olması ile birlikte hangi türbelerin ziyaret edilebilece-

Türbe ziyareti bir gerilik belirtisi olarak kabul edilmiş ve tek parti döneminde tamamen yasaklanmış, fakat Atatürk'ün kabri Türkiye Cumhuriyetinin protokoler ziyaret yeri haline getirilmiştir. Yerli yabancı protokolde yeri olan herkes Anıtkabiri ziyarete mecbur edilmiş, ziyaret etmeyenler şiddetli tepkilere maruz bırakılmıştır. Ölülerden yardım istemeyi kınayan Mustafa Kemal'in mezarı bir süre sonra dilek dileyenlerin, şikâyette bulunanların kapısı haline gelmiştir. Hatta mezarından başka bir nevi "makam"ı sayılan heykelleri bile aynı maksatla ziyaret edilir olmuştur. Müspet ilim mensupları, hukukçular, üniversite öğretim elemanları, doktorlar cübbeleriyle; Ankara'daysalar Anıtkabire, Başkent dışındaysalar büyük heykellere toplu ziyaretler ve şikâyetler yapmışlardır" (Doğan, 1992: 80).

Kuşkusuz, Doğan'ın ifadelerinin süzgeçten geçirilerek değerlendirilmesinde yarar vardır. Sonuçta, kitabı Kemalizm ile ilgili metinler arasında "Kemalizm Reddiyeleri" kategorisinde değerlendirilmekte, hakkında 1980'lerin İslâmcı politik yükseliş ve göreli entelektüel heyecan döneminin düşünsel üretimini vulgarize eden bir kitap değerlendirilmesi yapılmaktadır ("Kaynakça'ya Dair", 2002: 605). Buna karşılık, iddialarından bazılarının gerçekten dikkat çekici olduğunu ve kimi haklı noktaların da bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Sonuçta her ikisinin de babalarını kaybetmiş olmaları, yolculuklarının hayatlarında önemli yer tutuşları, eleştirilecek olgulardan ziyade kaderin ortaya çıkardığı ilginç tesadüflerdir. Ancak, özellikle Atatürk'ün vecize ve davranışlarına, Hz. Muhammed'in sünnet ve hadislerinin İslâm dininde sahip olduğu yere benzer bir konum atfedilmesi, yukarıda da belirtildiği gibi, peygamber için yazılmış olan "Mevlid"in tahrif edilerek Atatürk'e uyarlanması vb.

ğının tespiti için Milli Eğitim Bakanlığı'nca bir heyetin kurulduğu ve heyetin ziyareti serbest bıraktığı türbeler arasına Atatürk'ün o dönemdeki kabrinin de dahil edildiği görülmektedir. Söz konusu haber şu şekildedir: "Tekke ve zaviyelerin seddine dair olan kanunda yapılan değişiklik üzerine yurdumuzda mevcut tarihi kıymeti haiz türbeleri tesbite Milli Eğitim Bakanlığınca devam edilmektedir. Bakanlık ilk olarak aşağıdaki 20 türbenin halkın ziyaretine açılmasına karar vermiştir. Atatürk muvakkat kabri, Hacıbayram türbesi, Söğüt'te Ertuğrul Gazi türbesi, Göynükte Ak Şemseddin türbesi (...)"

örnekler üzerine getirilen eleştirilerin haklılık payları da teslim edilmelidir. Daha da önemli olan bir nokta, bu eleştirilen durumların belli bir zamanla sınırlı kalmaması ve bu bağlamda değerlendirilebilecek örneklere hemen her dönemde rastlanmasıdır. Bu doğrultuda akla ilk gelen, yakın geçmişte gündemde yer bulmuş olan "Mutlu Doğum Haftası" tartışmalarıdır. Bilindiği üzere, son yıllarda Hz. Muhammed'in doğduğu hafta Diyanet İşleri Başkanlığı'nca "Kutlu Doğum Haftası" olarak kutlanmaktadır. Bu uygulama devam ederken gazetelere Kadıköy Belediyesi'nin Atatürk'ün doğumunun 125. yılına denk gelen 2006'nın 19 Mayıs haftasının Gençlik ve Spor Bayramı ile sınırlı kalmayan bir anma ve kutlama etkinliği ile geçirilmesi doğrultusundaki kararları yansımıştır. Söz konusu etkinlik programı için tercih edilen isim ise peygamberin doğum haftasına verilen adla benzerliği açık olan "Mutlu Doğum Haftası" olacaktır. Kısa bir süre sonra, Kadıköy Belediyesi'nin planlanan bu etkinliklere böylesi bir ismin verilmesi doğrultusunda karar almadıklarının açıklanmasına karşılık, gerek programın bu isimle anılması doğrultusunda verilen destek, gerekse bu ismin benimsenerek böylesi bir etkinliğin yasalaştırılması konusundaki kanun teklifi girişimleri[8]; Doğan'ın sözlerinin Kemalist düşmanı bir yazarın ifadeleri olarak görüp yok saymak yerine, üzerinde objektif şekilde kafa yorulmasının gerekliliğinin delili olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu örnekler vasıtasıyla ulaştığımız sonuç şu şekilde ortaya konulabilir. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin ilanının sonrasında çok önemli dönüşümlerin gerçekleştirildiği bir süreç yaşanmıştır. Bu dönüşümlerin gerçekleştirilmesi sırasında ve sonrasında, bunların anlamlandırılması, meşruiyetlerinin sağlanması ve toplumca benimsenmesi gibi çeşitli nedenler, değişimi gerçekleştiren başlıca aktör olarak Atatürk'ün ve değişiklikleri yönlendiren düşünsel yapı olarak Kemalizm'in, dinsel ve kutsal kavramlar çerçevesinde ifade edilmesi yöntemini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu yöntemin farklı kollarına

[8] Konu ile ilgili basına yansıyan bazı haber örnekleri için bkz. "19 Mayıs 'Mutlu Doğum' Haftası", Radikal, 9 Mayıs 2006; "Kutlu Doğum'a Nazire 'Mutlu Doğum' Teklifi", Sabah, 24 Mayıs 2006.

hem Atatürk'ün sağlığında, hem de onun ölümünün ardından rastlamak mümkündür. Bu yapılırken göz çarpan örneklerden biri Atatürk'ün doğrudan ilahlaştırıldığı ifadelerin kullanılmasıdır. Bunun dışında Kemalizm'in yeni bir din olarak değerlendirilmesi ve Atatürk'e de bu dinin kurucusu, peygamberi konumunu atfedilmesi de karşılaşılan ikinci bir türdür. Ayrıca Atatürk'ün Hz. Muhammed ile kıyaslanması ve Atatürk'ün getirdiği ilkeler ile mücadelesinin *Kur'an*'da yer aldığına dair vurgular da bu örneklere eşlik etmektedir. Sonuç olarak, bu gibi ele alış tarzlarının, bir anlamda oldukça uzun süreli bir gelenek oluşturduğu söylenebilir. Söz konusu gelenek, devamında ezoterik yöntemlerin analizlere dahil edilmesi ve hatta *Nutuk*'u kutsal bir kitap olarak görerek, üzerinde şifre ve kehanet aranması ile sürdürülecektir. Gerçekten de, üç büyük dinin kutsal kitaplarının her birinin şifreler içerdiği iddiaları oldukça ses getirirken, bir de bunlara *Nutuk*'un da bir şifresinin olduğu iddiasının eklenmesinin ve bunun normal karşılanmasının, bahsedilen gelenek ile doğrudan ilişkisinin olduğu söylenebilir. Çoğu zaman marjinal olarak nitelendirilse de Atatürk ve Kemalizm'i dinsel çerçevede, dini kutsallara referanslarla değerlendiren böylesi bir geçmiş; *Nutuk*'a da kutsal kitap hüviyetinin verilmesini normalleştirecek ve bunda şifre aranmasının da popüler gelişmeler ekseninde değerlendirilmesi söz konusu olacaktır. Ezoterizm ile ilgili yeni yöntemlerin incelenmesinin öncesinde ise neden Atatürk ve Kemalizm'e dair böylesi bir anlatı geleneğinin oluştuğunun ve bunun ne gibi amaçlara ve sonuçlara sahip olduğunun üzerinde kısaca da olsa durulması bir gerekliliktir.

Amaca dair böylesi bir soruya verilecek ilk yanıt kuşkusuz, Kemalist rejimin özellikle laiklik ilkesinin katıksız şekilde uygulanması neticesinde dinî alanda oluşan boşluğun yeni bir din olarak "Kemalizm" ile doldurulması olabilecektir. Zaten, başta Şeref Aykut olmak üzere böylesi bir gaye doğrultusunda açık şekilde çabalayanlar da söz konusudur. Buna karşılık, Perinçek'in Aykut ve Ruşeni gibi isimlere yönelttiği "yeni ideolojiyi bir din olarak gösterme kolaycılığı" şeklindeki eleştirisini (Perinçek, 1994: 58), söz konusu çabaların amacını yeni

bir dinin inşası olarak görmeye dönük tutumların hepsi için genellemek mümkündür. Dolayısıyla yeni bir din oluşturulduğu yanıtı, basit ve açık gibi görünse de oldukça tartışmalıdır. Öncelikle şu ayrımın iyi şekilde yapılması gerekmektedir: Kemalizm'in sonradan adeta bir din gibi algılanması ile rejimin ilk kuruluş döneminde kendini bir din olarak sunması aynı şeyler değildir. Sonraları böylesi bir algılanış tarzı ile sıklıkla karşılaşıldığı, tam bir din değilse de din ile oldukça benzerlikler içeren bir görünüme şahit olunduğu açıktır. Ancak, özellikle Atatürk'ün sağlığında ortaya çıkan yukarıdaki örneklerin doğrudan ve tamamen yeni bir dini inşa etme çabası olarak görmek yanlış olacaktır. Dinin toplumsal ve siyasal yaşantı içerisinde sahip olduğu geniş ve güçlü konumun rejim için istenmeyen bir durum olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Üstelik, İslâm dinine ilişkin olarak bunun, ülkenin çağdaşlaşması ve ileri gitmesi konusunda bir engel teşkil ettiği şeklindeki görüş, değil cumhuriyetin ilanı, bunun çok daha öncesinde dile getirilir olmuştur. Buna ek olarak, ülkenin uçurumun eşiğinden zorlukla kurtarıldığı bir savaşın ardından bu süreci hazırlayan faktörlerin başında geçmiş sistem ve ona rengini veren her türlü olgu dâhil edilmiştir. Dinin de bundan bağımsız kalması söz konusu değildir. Fakat dinle olan bu sorunlu ilişki, onun ortadan kaldırılıp yerine yenisinin konması politikasını kanaatimizce doğurmamaktadır.

Bu doğrultuda, Atatürk'ün sağlığında başlayan söz konusu çabaları yeni bir dinin değil; bir "karizmatik otorite"nin inşası olarak değerlendirmenin mümkün olacağı düşünülmektedir. Genelde Mustafa Kemal, Weber'in otorite tipolojilerinde ortaya konan "karizmatik otorite"ye örnek olarak gösterilmektedir ki bunun doğru bir yaklaşım olduğu ortadadır. Gerçekten de, onun karizması, toplumun geçmişten süregelmiş yaşam tarzının önemli ölçüde değişebilmesinde, yepyeni bir düzenin kurulup yaşayabilmesinde başlıca faktör olmuştur. Fakat bu karizmanın birden oluştuğunu, kendiliğinden var olduğunu söylemek mümkün değildir. Nihayetinde söz konusu otorite tipi, kişinin söz konusu niteliklere sahip olmasının ötesinde (ki gerçekte böylesi bir niteliğin ol-

mamaası da mümkündür) toplum tarafından öyle algılanması ile ortaya çıkabilmektedir (Vergin, 2003: 54). Türkiye ve Mustafa Kemal örneğinde de bu algının yaratılabilmesi için, geleneksel yapıdan gelen din faktöründen önemli ölçüde yararlanılması söz konusu olmuş; dinin kendisine olmasa da terminolojisine, kavramsallaştırmasına ve atıflarına sıklıkla başvurulmuştur. Durum böyle olunca, yukarıdaki sunulan örneklerin bilinçli ya da bilinçsiz şekilde böylesi bir duruma hizmet ettiği açıktır.

Konunun karizmatik otorite tipinin inşası bağlamında ele alınması, kullanılan yöntemin Atatürk'ün ölümünden sonra da kendini sürdürmesi durumunu açıklamaya da olanak tanımaktadır. Keza tipolojinin içerdiği "karizmanın rutinleşmesi" olgusu, var olan örneklere dair açıklama yapmayı kolaylaştırmaktadır. Rutinleşme kavramına göre, karizmayı doğuran olağanüstülüğün devam ettiğini kanıtlanması için topluma sürekli yeni imkân ve faydaların sağlanması gerekmektedir. Fakat bunun gerçekleşmesindeki zorluklar, karizmatik otoritenin ömrünün kısa kalmasının nedeni oluşturarak karizmanın rutinleşmesine yol açmaktadır. Rutinleşme, devamında geleneksel otorite tipine dönüş ile yasal-ussal otorite arasında bir otorite tipinin ikisi arasında gidip gelişlerle sürmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Mustafa Kemal'i karizmatik otorite sınıfına sokmak ne ölçüde mümkünse, onun ardından devam eden durum ne yalnız yasal-ussal ve geleneksel sınıflandırmalarından birine yerleştirilebilmektedir. Atatürk'ün karizması, birçok dönüşümü gerçekleştirmiş ancak geleneksel yapıyı tamamen ortadan kaldıramamış, buna karşılık gerçekleştirilen hamleler eşzamanlı olarak yasal-ussal otorite tipinin içerdiği belli unsurların Türkiye'deki yapıya girebilmesine imkân tanımıştır. Bu bakımdan, o zamandan bugüne devam eden sürecin iki otorite tipi arasında sıkışmış olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Bunun bir neticesi, karizmatik otoritenin yerini pratikte yeni karizmatik otorite "imitasyon"larına bırakması olacaktır. Milli Şef'ten başlayarak siyasi hayatın yeni şef ve şefçiklerle, yani her halükarda kişi temelli okunmasının altında yatan faktörün de bu olduğu söylenebilir. Durum

böyleyken, Atatürk'ün düşünce sistemini koruma gayesi de onun sahip olduğu karizmaya dair vurguların sürekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, örneğin Behçet Kemal'in alanında benzersiz olan şiirlerinin Atatürk'ün ölümünden sonra da sürmesinin herhangi bir dalkavukluk ya da çıkar amaçlı bir tutum olmadığı ve söz konusu çabaların bir yansıması olduğu düşünülebilir.

Bu bakımdan, şu ana kadar Atatürk'e dair adlandırma ve anlamlandırma sürecinin ortaya çıkışını bir karizmatik otorite inşası olarak değerlendirmek mümkündür. Söz konusu çabada, her türlü imkândan olabildiğince yararlanıldığı gibi, kitlelere ulaşabilmenin en önemli yollarından biri olarak dinsel terminoloji de fazlasıyla değerlendirilmiştir. Laiklik ilkesinin, İslâm dininin etkinliğini sınırlamaya çabalamasıyla birlikte oluşan boşluğun, Atatürk ve Kemalizm'le doldurulmaya çalışıldığını söylemek güçtür. Başlangıç noktasında söz konusu olan amaç belirtilen inşaya dairdir. Buna karşılık, başlangıçta oldukça yararlı olan Weber'in otorite tipolojisi, sonraki dönemlerin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır; keza karizmatik otorite sonrası ne tam bir geleneksel, ne de yasal-ussal otorite kurulması mümkün olabilmiştir. Bunun neticesinde de rutinleşen karizmanın sürdürülmesine dair bir çaba ile karşılaşılması mümkün olacaktır. Bu, Atatürk'ün ölümünün akabinde görülmeye başlanan ve ezoterik çalışmaların da içerisine dahil edilebileceği genellik arzeden bir durumdur.

Buradan tartışılan çalışmaların yayılma nedeninin, İslâmiyet'in yerini alacak bir din anlayışı kurma gayesinden uzak olduğu ortadadır. Fakat bu, belli kesimlerce Kemalizm'in yeni bir din ve Atatürk'ün de adeta bir dinsel önder olarak algılanmadığı anlamına gelmeyecektir. Keza, cumhuriyetin kurulması ile birlikte süreç ve uygulamalar, böyle bir algıya sahip kesimleri de beraberinde çıkarmıştır. Bu durumun laikliğin toplumda yarattığı etkilerle birlikte değerlendirilmesi mümkün görülmektedir. Mete Tunçay'ın da ifade ettiği üzere laiklik ilkesi avam-havas ya da sıradan halk-seçkin aydın yabancılaşmasını körüklemiştir; söz konusu ayrımın bir kesimi için karizma inşası olarak başlayan bir süreç, Kema-

lizm'in yapı bakımından bir tür "Yeni İslâm" haline dönüşmesi sonucunu doğurmuştur (Tunçay, 1999: 217-18). Bu noktada kendi dogmaları olan, yoğun ritüellere sahip bir Kemalizm algısından söz edebilmek de mümkündür.

Tüm bunların neticesinde Atatürk'ü ve *Nutuk*'u normalüstü bir metin olarak ele alan daha yakın tarihli örnekler, bu belirtilen niteliklerin çoğu ile kesişmektedir. Örneklerin ortaya çıkışı da ussal ile geleneksel arasında bir sıkışmışlık neticesindedir. Bu örnekler de belli ölçülerde Atatürk'ü ve onun fikir yapısını dinsel bir anlatım çevresinde dile getirmektedirler. Fakat dinsel anlatımın oldukça önemli değişiklikler kazandığı süreç, Kemalizm merkezli çalışmalarda da yansımasını bulacak: dinler tarihini ve kutsal kitapları bir anda güncel ve popüler hale getiren unsurlardan Atatürk ve Kemalizm yazımının belli türleri de fazlasıyla yararlanacaktır.

Ezoterizm Sularında Kemalizm

Biri Yavuz, biri Fatih, bir Timur anesi
Dediler eşsiz bunun dürdanesi
Bu senin oğlun gibi kadri cemil
Bir anaya vermemiştir ol celil[9]

1974 yılında Mısırlı biyokimya doktoru Reşad Halife, *Kur'an*'da 19 sayısı ile ilgili bir kodlamanın olduğu şeklindeki iddiasını ilk olarak ortaya attığında, söz konusu görüşlerinin farklı çalışmaların temelini oluşturacağını kuşkusuz tahmin etmiyordu. İslâm toplumlarında söz konusu argümanın ne kadar kabul gördüğü ya da üzerinde ne gibi tartışmaların yürütüldüğü konusunda çok fazla bilgimiz olmamakla beraber, söz konusu iddianın günümüz Türkiyesi'nde geniş bir yankı bulduğu ortadadır. Üstelik bu yankı *Kur'an*'dan ziyade Atatürk'ün hayatında 19'u aramak şeklinde olmuştur. Halife'nin ileri sürdüğü görüşlerinin başlangıç noktası, Müdessir Suresi'nin "Üzerinde on dokuz vardır" biçimindeki 30. Ayeti'dir. Söz konusu ifadenin niçin kullanıldığı, ne gibi bir anlamı olduğu bilinmemektedir. Ancak, ilk olarak Reşad

[9] Behçet Kemal'in "Atatürk Mevlidi"nden...

Halife'nin dikkat çektiği üzere, böyle gizemli bir ifadede yer almış olan 19 sayısının *Kur'an*'ın çeşitli bölümlerinde bağlantıların kurulabileceği, tesadüf sayılamayacak nicelik ve çeşitlilikte örnekler vardır. Örneğin, sureler baştan sona doğru sayıldığında Peygamber'e ilk olarak gönderilmiş olan Alak Suresi'nin 19. sırada yer aldığı görülecektir. Hz. Muhammed'in Cebrail aracılığıyla ilk aldığı vahiy, bu surenin ilk beş ayetidir ve dikkat çekici şekilde bu beş ayetteki toplam kelime sayı da 19'dur. Ayrıca yine bu kelimelerin toplam harf sayısı da 19'un dört katı olan 76'dır. *Kur'an*'daki toplam sure sayısının 19'un altı katı olduğu; burada Allah kelimesinin 19'un 142 katı, Rahman kelimesinin 19'un üç katı, Rahim kelimesinin ise 19'un altı katı kez geçmesi, sayının *Kur'an*'da oldukça önemli açıklamaları barındırdığı görüşünün delilleri olarak sunulmaktadır. Ayrıca sunulan bu deliller, anlamları tam olarak bilinmeyen *mukatta* (başlangıç) harfleri ile başlayan toplam 29 surede, bu harflerin kullanım sıklığının 19 sayısının katları oluşu ile güçlendirilmektedir.

Her ne kadar konu, 1974'de Halife tarafından dile getirildikten sonra İslâm dünyasında popülerleşse de, sayıya dayalı kodlara ve özellikle mukatta harflerinin belli sırlar ve üzerinde durulması gereken özellikler taşıdığına dair anlayış oldukça gerilere götürülebilmektedir. Söz konusu anlayış, bir ölçüde Hurufîlik akımının ilkelerinin yinelenmesine dayanmaktadır. İslâm ezoteriznini ifade eden Batınîlik'in en önemli ve yaygın akımlarından biri olarak değerlendirilebilecek olan Hurufîlik, harf anlamına gelen huruf sözcüğünün çoğuludur. Bir akım, hatta mezhep olarak Hurufiliğin kurucusu, hicrî sekizinci asırda yaşamış olan Fazlullah'tır. Hurufîler, insan vücudunu ve âlemi bir takım harflerle ispat etme, felsefelerini de harfler aracılığıyla açıklama çabasındadırlar. (Şapolyo. 2004: 416). Temel görüşleri arasında, *Kur'an*'da bazı surelerin başında bulunan ve birbirlerinden ayrı ve anlamsızlık gösteren -Halife'nin de aralarında 19 sayısı ile bir bağlantı kurduğu- mukatta harflerin bir sırrının olduğu yer almaktadır. Onlara göre bu harfler asıl tanrı sözüdür ve bunların kendilerini insan yü-

zünde gösterdiği[10] ortaya konmaktadır (Kavak, 2003: 39). Bunun yanında Batınîlik'te görülen çeşitli yöntemlerden yararlanan Fazlullah, Arapça'daki yirmi sekiz ve Farsçadaki otuz iki harfe irca yolunu tutmuş, tam bir metod halinde bulunmayan ve daha ziyade gelecekteki olayları anlamak için kullanılan Huruf bilgisini, devrine göre gerçekten de orijinal bir şekle sokarak işi, kendini mehdi, mesih ve tanrı olarak tanıtmaya kadar vardırmıştır (Gölpınarlı, 1997: 152). Buradaki temel anlayış, her zahirin bir batını bulunduğu ve gerçek manaların zahirde değil batında olduğudur. Söz konusu anlayış bağlamında Arapça'yı meydana getiren 28 harfin her biri bir sırra, bir hakikate işarettir; bu harfler, dinin tüm usul ve füru'unu içine almaktadır. Buna karşılık Fazlullah'ın ve Hurufîlik'in kendisinin tamamıyla özgün bir yönteme sahip olmadığının da belirtilmesi gerekmektedir. Harflerin sırları ve anlamlarıyla uğraşma işi aslında çok eski devirlere dayanmakta, ayrıca İslâm dini ile de sınırlı kalmamaktadır. Konu hakkında Kavak, harf ve rakamların yorumlanması, aralarında çeşitli özel ilişkilerin kurulması ve böylece görülen amaçların ötesinde anlamlandırılmasını yazının tarihi kadar eski olarak niteleyerken, böylesi bir yöntemin ilk örneklerinin Pythagoras'a kadar götürülebileceğini belirtmektedir. Yine benzer şekilde Yahudi'lerin Kabala'sı da Hurufîlikle aynı amacı taşımaktadır. Ancak harf ve sayıların gizemini çözme çabası *Tevrat*'ın yorumlanmasına sınırlandırılmaktadır (Kavak, 2003: 35). Bazı sayıların kutlu sayılması, bazı harflere çeşitli anlamlar verilmesi, yalnız *Kur'an*'daki mukatta harflerinde görülen bir durum olmayıp örneğin *Eski Ahid*'in özellikle Hızkıyal ve Danyal bölümlerine ve *Yeni Ahid*'de de Yuhanna'nın Vahyi'ne benzer şekilde yaklaşılmaktadır (Gölpınarlı, 1997: 150).

Yöntemleri açısından benzerlikler taşıyan farklı dinlere dair ezoterik yaklaşımlar, geleneksel din anlayışının kendilerine dair tutumlarında bu benzerliklerini sürdürmektedir. Çeşitli dinlerin bünyelerindeki ezoterik akımların kabul görmeme ve hatta sapkınlıkla suçlanma

---

[10] Buna göre burun "elif", burnun iki yanı "lam", gözler de "he" harflerini vermekte böylece insan yüzünde simetrik yazılmış iki adet Allah sözcüğü ortaya çıkmaktadır.

durumu Hurufîlik için de söz konusu olmuştur. İslâm akidesine en büyük zararın böylesi akımlardan geldiği ifade edilirken, ayetleri aslından uzak anlamlara sürüklenmesinin böylesi zihniyetlerin ürünü olduğu eleştirileri yapılmıştır (Yüce, 2005: 114; Çağatay ve Çubukçu, 1985: 76). Buna karşılık, yöntem bakımından diğer dinlerdeki örneklerle benzerlikler taşıyıp, söz konusu akımların İslâm dinindeki örneği niteliğindeki Hurufîlik, tıpkı diğer dinlerin ezoterik akımlarının da o dinlerde sağladığı gibi Reşad Halife örneğinde, 1970'li yıllarda İslâm'a ve kutsal kitabına yeni bir popülerlik dalgası kazandırmada işlevsel olabilmiştir[1]. Hurufîlik yedi rakamına bir anahtar rolü verip, gerek Fatiha Suresi'nin ayetlerinin, gerek imanın şartlarının ve gerekse de yüzdeki yedi ana noktanın hep bu rakamı işaret ettiğini vurgularken (Akat, 2007: 287), Halife de, benzer bir şekilde 19 sayısına dair görüşleri ile ses getirmektedir. Bu noktada konumuz açısından önem arz eden husus ise, ilk olarak Halife'nin ortaya attığı, sonrasında çoğu Türk yazarın da katkı sağladığı -ki bu noktada akla ilk gelen kitabının isminden başlayarak Cenk Koray'dır- *Kur'an'daki 19 Mucizesi*'nin tartışılmaksızın doğru kabul edilmesi ve bunun bir anda Atatürk'ün kutsiyetini, ulviyetini, seçilmişliğini ve daha nice olağanüstü yönünü vurgulamada kullanılmasıdır. Bu yapılırken yola, 19 sayısının kökü *Kur'an*'da yer alan bir niteliği olduğu ön kabulüyle çıkılacak, sonrasında Atatürk'ün hayatında da 19 sayısının oldukça önemli yeri olduğu ifade edilerek ikisi arasında illiyet bağı kurulacaktır.

---

[1] Ömer Çelakıl'ın *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi* kitabının da tamamıyla Hurufîlik'e dair esaslardan yola çıktığı daha önce dile getirilmişti. Buna karşılık kitabının başında dinsel mezhep yerine Çelakıl'ın bir bilim dalına atıf yapması dikkat çekicidir. Başlangıç kısmında Sayılar Bilimi (Nümeroloji) hakkında bilgi veren Çelakıl, bu bilime göre evrenin sayısal matematiksel bir kurgu içerdiğini, evrendeki oluşum ve olayların rastlantıya dayanmayıp sayılar bir düzen içerisinde meydana geldiğini belirtmektedir (Çelakıl, 2002: 10-11). Pisagor söz konusu bilimi Batı'da oluşturan ilk kişinin olarak vurgulanırken, sayıyı tanrının aslî ve aktif erdemi olarak gördüğünün altı çizilmektedir (Çelakıl, 2002: 11).

Dinlere dair deneme niteliğindeki yazılarını bir kitap altında toplayan Cenk Koray, bu yazılardan birinde Halife'ye herhangi bir atıfta bulunmaksızın, yukarıda yer verilen *Kur'an* ve 19 sayısı arasındaki ilişkileri dile getirmektedir. Kendinden başka hiçbir rakama bölünmeyen, en küçük 1 ve en büyük 9 rakamlarından meydana gelen bu sayının, Allah'ın birliği ve bölünmezliğini simgelediğini söyleyen Koray, 19 sayısının en büyükten en küçüğe her şeyi yaratan Allah'ın imzası olduğu iddiasındadır (Koray, 1994: 44). Öte taraftan, söz konusu imza, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatının birçok devresinde, tesadüf deyip geçilemeyecek örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Başta Samsun'a çıkmış olduğu 19 Mayıs 1919 tarihinin gün ve yılı olmak üzere birçok önemli tarihte 19'a ve onun katlarına rastlamak mümkündür. On maddelik bir liste halinde bunları sunan Koray'ın verdiği örnekler arasında, 19'un 99 katı olan 1881'de doğması, 102 katı olan 1938'de ölmesi, 19'un üç katı olarak 57 yıl yaşaması, Mustafa Kemal Atatürk isminin 19 harften oluşması, ilk askeri görevinin 19. kolordu komutanlığı olması, Samsun'a gittikleri vapurda 19 kişi olmaları gibi bilgiler yer almaktadır (Koray 1994: 45-46). 19 sayısının *Kur'an*'da son derece önemli bir yeri olduğundan herhangi bir şüphesi bulunmayan Koray'a göre, Atatürk'ün hayatında da bununla ilgili örneklere rastlanılmasının tek bir anlamı vardır:

"(...) eğer bir insan gerçekten Allah'a yürekten bağlı ve Hazreti-i Muhammed'in getirdiği dine gönlünü açmışsa, Atatürk'ü baş tacı yapmak ve onun ilke ve inkılâplarına sahip çıkmak zorundadır. Çünkü Mustafa Kemal, bizim gibi rastlantıyla Türkiye'de doğup yaşamış bir insan değildir. O, Allah katından görevli olarak Türkiye'ye yollanmış, belli bir misyonu yerine getirdikten sonra da Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Görevli olduğuna nereden hükmediyoruz. Ata'nın hayatında da 19'lar egemendir. Hayatta hiçbir şeyin rastlantı olamayacağı bilinyor. Allah'ın izni olmadan sineğin kanadı bile kımıldamıyor. O zaman Atatürk'ün hayatındaki 19 olayı da yine Allah'ın bilgisi dahilinde olmuştur" (Koray: 47).

Belirtildiği gibi, *Kur'an*'ın gerçekten 19 sayısı ile ilgili bir mucize içerip içermediği sorusunun Koray için pek

de önemi yoktur. Gerçi daha başka araştırmacılar, 19 sayısının Atatürk'ün hayatındaki yeri konusunda, bu sayının *Kur'an*'daki anlamı yerine farklı bilimsel açıklamalar getirme çabasına girişmemiş değildir. Örneğin Bektan bu durumu, C.G. Jung'un "anlamlı tesadüfler" kavramsallaştırmasına atıfla açıklamaya çalışacaktır[12]. Koray'da ise *Kur'an*'daki durum, sadece tesadüf sayılamayacak bir gerçeklik olarak karşımızdadır. Bundan hareket ederek de Koray, aynı mucizenin doğrudan Atatürk'ün yaşamında izlerinin sürülebileceği fikrindedir. *Kur'an*'da ve Atatürk'ün yaşamında 19 sayısının çok fazla kesişmesinin anlamı ise Mustafa Kemal'in Allah tarafından bu topraklara yollanmış bir görevli olmasıdır. Fark edileceği üzere, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gündelik gazete sayfalarını süsleyen şiir ve köşe yazıları 1990'larda, anlamda farklılık içermeyen yeni bir görünüm kazanacaktır.

Önceki dönemlerde yaratılan Atatürk ve Kemalizm algısının, dinlerin yeni bir tarzda ele alındığı süreçte geçirdiği dönüşümün değerlendirilmesinde, Koray'ın sembolik bir örnek olarak kabulü mümkün olmakla beraber, alanın farklı örnekleri barındırma bakımından oldukça zengin olduğunun da altı çizilmelidir. Burada dikkat çekici bir durum, Türkiye'deki kitap piyasasına ezoterizm üst başlığı ile değerlendirilebilecek yayınlarla dâhil olan "Sınır Ötesi Yayıncılık"ın kitapları arasına Atatürk'ü konu alan çalışmaları dâhil etmekteki ısrarıdır. Çalışmasına verdiği *Atatürk'ün Kehanetleri* isminden de anlaşılacağı üzere yazar Ali Bektan, Atatürk'ü olağanüstü özellikler sahibi bir kategoriye yerleştirmekte; yayınevi ise böylesi bir çalışmanın Cumhuriyet'in 75.

---

[12] Jung, Bektan tarafından hayatı boyunca anlamlı tesadüflere ilgi duyan bir psikolog olarak tanıtılmakta; elde ettiği sonuçlar ise şu şekilde özetlenmektedir: "Anlamlı tesadüfler nedensel bir açıklamadan yoksundur; arşetipik bir temele dayanır, şans eseri meydana gelmesi imkansız olan ve anlamlı bir şekilde bağlandırılabilen rastlantılardır; çoğunlukla yaşantımızın bazı önemli günlerinde ortaya çıkar" (Bektan, 2004:168). Bektan parapsikolojinin de ilginç bir araştırma konusu olduğunu söylediği bu anlamlı tesadüflerin adeta görünmez bir şeyin habercisi gibi oldukları ve adeta görünmeyen bir gücün mesajını taşıdıkları şeklindeki yorumu Koray'a kıyasla biraz daha "mütevazi"dir.

yılında çıkıyor olmasından hareket ederek[13], söz konusu kitabın Atatürk'ün gelecek nesillere tanıtılmasında önemli bir rol üstleneceğini iddia etmektedir (Bektan, 2004: 2). Ayrıca bu açıklamayı muhtemelen yeterli bulmayan Sınır Ötesi Yayıncılık, birkaç sayfa sonrasında, kendilerinin "Atatürk Devrimleri'ne, (İ)lke ve (D)üşüncelerine sonuna kadar saygılı ve bağlı bir kuruluş" olduklarını vurgulama ihtiyacı duyacaktır (Bektan, 2004: 12). Bu noktada, başta eğitim sistemimiz olmak üzere, her kuşaktan gence birçok yönü ile Atatürk öğretilmekteyken, tartışmaya açık bir iddia ile Atatürk'ü gelecek nesillere tanıtma misyonun üstlenilmesi dikkat çekicidir. Gerek söz konusu çalışma, gerekse yine aynı yazarın yine benzer bir yöntemi izleyerek yazdığı *Atatürk ve Paraskiloji* kitapları (Bektan, 2002); alışılagelmiş olandan çok farklı ve bir o kadar da tartışmalı nitelemeler ile Atatürk'ü "tanıtacaklardır". Buna göre Atatürk, Hz. Hızır'da bulunan ve Batı'da karşılığında parapsikoloji sözcüğünün kullanıldığı "Ledünni İlmiye" yeteneğine sahiptir (Bektan, 2002: 11). Geleceği bilmek insanoğlunun en büyük tutkusu olmakla birlikte İslâm dininin kesin bir kuralı olarak, bunu yalnız Allah bilmektedir. Ancak bu durumun istisnaları yok değildir. Başta Hz. Muhammed olmak üzere Allah, bazı peygamberlere, alimlere ve evliyalara mucize ve kerametler gösterebilmesi için izin vermektedir. Bektan'a göre Mustafa Kemal de böylesi izin verilen kişilerdendir (Bektan, 2002: 12). Ayrıca, Atatürk'ün böylesi bir geleceği görme yeteneğine sahip olmasına çok da fazla şaşmamak gerekir; ne de olsa o Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana gibi daha pek çok veliler, şeyhler ve din bilginlerinin yetiştiği bir toprağın insanıdır (Bektan, 2004:21). Hatta bu toprağın yetiştirdiği kutlu kişilerden Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı ile O'nun hayatları arasındaki benzerlikler de dikkat çekicidir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin doğumu 1281 ölümü 1338; Mustafa Kemal'inki ise 1881 ve 1938'dir. Osmanlı kurulurken doğan Hacı Bektaş-ı Veli, Orta Asya'dan yola çıkarak Anadolu'ya gelmekte ve dünyaya hükmedecek bir devletin temeline harç koymaktadır. Atatürk de benzer şekil-

[13] Kitabın ilk baskısı, 1998 yılında çıkmıştır.

de Avrupa'da doğup Anadolu'ya gelmekte ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmaktadır (Bektan, 2002: 289). Üstelik Atatürk'ün önemi sadece Hacı Bektaş-ı Veli ile olan benzerliğinde de değildir. Her ne kadar, bu ifadenin nerede kullanıldığı aktarılmasa da Muhiddin Arabi'nin onun gelişini, "Devleti Aliye yıkılacak. Batıda uzun boylu, mavi gözlü bir adam gelecek. Baktığı zaman karşısındaki insanı eritecek. Serbest Fırka kuracak. Adına da Serbest Cumhuriyet denilecek. Dünyaya milletini tanıtacak ve 15 sene hükümdarlık sürecek" sözleriyle bildirmesi, Atatürk'ün "görevli" olduğuna dair kanaatleri güçlendirmektedir (Bektan, 2004: 174). Uzun sözün kısası, Bektan'ın deyimiyle, "O'nun gücü içinde gizliydi. Ve O'nun içindeki gizli gücü tanımadan; O'nu tam anlamıyla tanımak mümkün değildir" (Bektan, 2004: 174).

Bu anlayışla Bektan, Atatürk'ü tam anlamıyla tanımayı mümkün kılmak için uzun uzun bu yeteneğine dair örnekler vermektedir. Onun bu gücünü kullandığı olaylara okuldan yeni mezun olduğu dönemdeler de rastlanılmaktadır: I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları'nda da; Reisicumhurluğunda da. Neleri önceden görmemiştir ki Mustafa Kemal: Henüz 1908 gibi erken bir tarihte "tayyare"lerin savaşlarda önemli bir rol oynayacağını (Bektan, 2004: 171), Çanakkale Savaşı'nda düşmanın nereden çıkartına yapacağını (Bektan, 2004: 101), İstanbul açıklarındaki düşman donanmasının "geldikleri gibi gidecekler"ini (Bektan, 2004: 95), Sakarya Savaşı'nda Yunan ordusunun planlarını (Bektan, 2004: 105) 1936'da Türkiye'yi ziyaret etmiş olan Kral Edward'ın Madam Simpson'a zaafı yüzünden tahtını yitirebileceğini (Bektan, 2004: 133), ölümünden önce rüyasında Salih Bozok'la bir kuyuya düştüklerini ancak Salih Bozok'un sonradan kuyudan çıkarılacağını (Bektan, 2004: 171)... Yazara göre Ata'nın kehanetleri bu kadarla da sınırlı değildir. Bektan için Atatürk'ün kimsenin bir şeyler yetişmesine imkân vermediği bir arazide, ısrarla çabalayarak Atatürk Orman Çiftliği'ni vücuda getirmesi de bir kehanettir; Menderes'i işaret ederek "bu adam bir gün memleketin başına geçer. Ama başını da kaybeder" (Bektan, 2002: 51); bir şiiri plaka alınmış olan Nazım Hikmet'in sesini söz konusu plakta duyunca plağı yere

atıp kırması ve akabinde "bu adam yeni Türk dilinin en güzel mübeşşiri olabilirdi. Ne yazık ki bir militan olmayı tercih etti, artık ondan hayır yoktur" (Bektan, 2002: 162), Celal Bayar ile ilgili olarak "bu memlekette bir gün kansız ihtilal olacaksa ve bu ihtilale biri de liderlik edecekse, o adam Celal Bayar olacaktır" (Bektan, 2002: 226) demesi de.

Söz konusu örneklerden Bektan, tek bir sonuca ulaşmaktadır. Bu olayların ileri görüşlülükle, tesadüfle ya da bir başka açıklama yoluyla yorumlanabilmesi mümkün değildir (Bektan, 2004: 171). Onun böylesi bir yetisi vardır çünkü tıpkı Cenk Koray'ın ulaştığı sonuçta olduğu gibi, Bektan'a göre de Atatürk bu dünya üzerinde bir "görev"e sahiptir. O, ülkeyi kurtaracak, çökmek üzere olan bir devletin yerine yeni bir çağdaş devlet kuracaktır. Bunları yaparken de zorlukların üstesinden gelmekte söz konusu kehanet yeteneğinden yararlanmıştır. Bu gücün, Atatürk'e tanrı tarafından verilmiş olduğunun İslâmî değerler çerçevesinde kabulü mümkündür (Bektan, 2004: 31). Ona göre, Atatürk ilahi güçlerle temas halindedir ve bunlar onun mücadelesi içerisinde kendisine yardımcı olmaktadırlar (Bektan, 2004: 32).

Buna karşılık, Bektan'ın Atatürk'ü tüm yönleriyle tanıtma gayesinde kimi zaman, ölçüyü kaçırdığının söylenmesi gerekir. Bu doğrultuda genellikle kehanet sözcüğüne taşıdığından çok daha fazla anlam yüklemekte, Atatürk'ün İsmet İnönü'nün Genelkurmay Başkanı olabilecek bir kişi olabileceğine dair övgüsü dahi, bir geleceği görme olayı olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında, esas tartışmaya açık nokta, doğrudan Atatürk'ün yer almadığı çeşitli olayların, kendi savlarını güçlendirmede araçsallaştırılmasıdır. Şeyh Ahmed Sünusi'nin rüyasının Atatürk'ün ulviyetini güçlendirmede kullanılması bunun bir örneğidir. Anlattığı olaylara ya da olayda geçen kişilere dair referans ve ayrıntılı bilgi verme zahmetine katlanmayan Bektan, Ahmed Sünusi hakkında da onun peygamber ahfadından olduğunu söylemekle yetinmektedir. Şeyh, bir gece rüyasında Hz. Muhammed'i görür; elini öpmek ister. Peygamberin kendine sol elini uzatması üzerinde de üzülerek neden sağ elini uzatmadığını sorar. Peygamberin bu soruya yanıtı

"Sağ elimi Ankara'da Mustafa Kemal'e uzattım" biçimindedir (Bektan, 2004: 97). İfade edildiği gibi, Ahmed Sünusi'nin peygamber soyundan bir şeyh olmak dışında nasıl biri olduğu, bu rüyayı ne zaman gördüğü ve kime anlattığı konusunda bilgi verilmemekte, ancak bu doğrudan Atatürk'ün ne kadar olağanüstü bir kişi olduğu, Allah tarafından görevli kılınıp kendine özel güçler verildiği iddiasını güçlendirmek için kullanılmaktadır. Buna karşılık Atatürk'e, onun ilke ve devrimlerine bağlılığını özenle vurgulayan bir yayınevi ve yayının, ülkenin "şeyhler, dervişler, müridler ülkesi" olamayacağını özellikle vurgulayan, "Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyyitlerin, çelebilerin, babaların, erenlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, nüshacılara tali ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye, medeni bir millet nazariyle bakılabilir mi?" sorusunu soran (Atatürk, 1973: 896) bir kişiyi, o şeyhlerin rüyalarından yola çıkarak övmesi; o dervişlerle aynı toprağın insanı olmasından yola çıkarak mistik özellikler atfetmesi bir paradoks olarak görünmektedir. Böylesi bir yöntemle kendilerini yükümlü gördükleri Atatürk'ü tanıtma misyonunu ne ölçüde yerine getirdikleri tartışmaya açık bir durumdur. Buna karşılık Atatürk'ün tanıtılmasına hizmet etmese de, dinsel referanslarla oluşturulan böylesi bir Mustafa Kemal anlatısının, sonrasında ezoterizm alanına dahil olacak bir niteliğe bürünmesine sağladığı katkı ortadadır.

Tanrı, tanrının sevgili kulu, görevlisi, oğlu ya da elçisi; nasıl nitelendirilirse nitelendirilsin, Mustafa Kemal'in övülmek amacıyla bile olsa böylesi din temelli sözcükler ile tanımlanmaya çalışılması, herhangi bir sözünün, yazısının ve davranışının da benzer bir kutsiyet alanın parçası olarak değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Hele bir de onun fikir ve düşünceleri bir "din" olarak algılandığında, ortaya söz konusu dinin kutsal kitabına dair bir ihtiyaç doğmaktadır. Her ne kadar Mustafa Kemal tarafından 1914'te yazılmış olan *Zabit ve Kumandanla Hasbihal* ile bu ihtiyacın giderilmesi mümkün değilse de *Nutuk* hacim ve format bakımından bu ihtiyacı karşılamada fazlasıyla yeterlidir. Akademik çalışmalarda dahi "akıl ve bilim yolunda yürüyeceklerin yolunu

aydınlatan bir ışık" biçimindeki ifadelerle nitelendirilen, üslubunun "hiçbir mektepten ithal edilemeyecek kadar orijinal, muhteşem ve mutantan" olduğu söylenip, "Türkiye Cumhuriyeti'nin en asli membalarından biri" olarak tanımlanan (Meydan, 2006: 33, 65) *Nutuk*'un, Kemalizm'in bir din olarak algılanması durumunda daha ne gibi sıfatları kazanacağını tahmin etmek güç olmasa gerekir.

İşte bu noktada *Nutuk*, tam bir kutsal kitap olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdiye kadar tartışılan yöntemlerin penceresinden bakıldığında, *Nutuk*'un içeriği ve anlatımı yönünden başta *İncil* olmak üzere tüm dinlerin kutsal kitaplarına benzetilebilmesi zor olmamaktadır. Diğer kutsal kitaplarda olduğu gibi *Nutuk*'tan da kıssalardan hisseler çıkarılmakta; sonradan gelecek insanlara nasıl davranmaları gerektiğini ifade eden, önderin/elçinin mücadelesi boyunca çektiği sıkıntıların altını çizen birçok olay anlatılmakta; tıpkı İsa'nın Petrus'a mektupları gibi, Mustafa Kemal'in telgrafları metin içinde yer almaktadır. İncil'deki anlatı, esasen İsa ve yakınındaki az sayıda havarinin çevresinde dönerken[14] bu durum *Nutuk*'ta da Mustafa Kemal ve çevresindeki az sayıda kişiyi içermektedir. *Nutuk*'ta, Atatürk'ün Sivas'a Erzurum'a yolculuklarının uzun uzun dile getirilmesi gibi, İncil'de İsa'nın Kudüs'e gidişi efsaneleşmektedir. Yasin Suresi'nin *Kur'an*'ın kalbi olarak değerlendirilmesi gibi "Gençliğe Hitabe" de adeta *Nutuk*'un kalbidir. Yahudiliğin on emrini andırır şekilde *Nutuk*'ta da kesin emir ve yasak cümlelerine rastlanılması mümkündür. *Nutuk* da kendinden sonrasının tarih yazımını, tıpkı diğer kutsal kitapların dinler tarihinin ele alınış tarzını yaptıkları

---

[14] Hz. İsa ile Atatürk arasında benzerlikler kurulması bakımından farklı örneklere de rastlanabilmesi mümkündür. Örneğin Yakub Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk'e dair "biyografik tahlil denemesi"nde Atatürk ve Hz. İsa'nın sofraları arasında bir kıyaslamada bulunacaktır: "Bazen, hele Büyük Adam'ın son yıllarında, masa etrafındaki bu akşam toplanışları, bana, İncil'de zikri geçen "Cene"leri hatırlatmaya başlamıştı. Bilirsiniz ki İsa, dinini havarilerine bir sofra başında toplanıp hep bir arada yemekler yenir ve saraplar içilirken telkin etmeyi severdi. Ekmeği göstererek: 'Bu, benim etimi', şarabı göstererek: 'Bu benim kanımı' dedi. Çünkü, insanları birleştirmek için bir arada yiyip içmekten daha kuvvetli bir vasıta olmadığını bilirdi (Karaosmanoğlu, 2002: 121).

gibi önceden belirlemekte; geçmişe dönük tartışmalarda söz konusu konunun *Nutuk*'ta yer aldığı şekline göre doğru ya da yanlışlığı değerlendirilmektedir. Birçok örnekle daha uzatılması mümkün olan bu listenin belki de çok güzide maddesi ise *Nutuk*'unda tıpkı *Tevrat*, *İncil* ve *Kur'an* gibi bir şifresinin olmasıdır.

Nutuk'taki *Gizli Hitabe-19 Rakamının Yeni Sırları* (2006) isimli kitap, bir yandan Atatürk'ün ele alınışında ona belli bir kutsallık atfeden ve bu noktada ezoterizmden yararlanan çalışmaların bir başka örneğini oluştururken, bu doğrultuda Atatürk'ün kendisini değil, yazdığı eser olarak *Nutuk*'u merkezine almaktadır. Benzer türdeki önceki çalışmaların ortaya koydukları iddialardan yoğun ölçüde yararlanmakta, hatta bunlardan yola çıkarak kutsal kitaplarda şifre arayışlarının sıklıkla gündeme geldiği bir dönemde, *Nutuk*'ta şifre arayışına girişmektedirler. Bu bağlamda, *Kur'an*'da gerçekten bir 19 mucizesinin olup olmadığının tartışılması gibi bir durum ortadan kalkmıştır; dahası, 19'un Atatürk için de bir anlamının olduğu anlayışı artık iyice yerleşmiştir. Kitabın yazarları, Cenk Koray'ın 19'un Atatürk'ün hayatındaki yerine dair listesindeki 10 maddeyi 25'e çıkaracaklar; Harbiye'ye 19 yaşında girmiş olmasını, Harp Akademisi'ndeki sicil numarası olan 317-8'in rakamlarının toplamının 19 olduğunu, 19 Aralık 1904'te bağımsızlık düşüncelerinden ötürü Yıldız Sarayı'na çağırılmasını, Gençliğe Hitabesi'nin başlangıç cümlesi dahil 19 cümleden oluştuğunu, "Ne Mutlu Türküm Diyene" ifadesinin 19 harften oluştuğunu, ölümü üzerine İsmet İnönü tarafından yayınlanan beyannamenin 19 kelime olduğu gibi örnekleri de listeye ekleyeceklerdir (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 149-50). Ve son olarak da kitapta açıklanan ve doğrudan 19 sayısına dayanan yöntem aracılığıyla da *Nutuk*'un gizli hitabesinin keşfi ve Atatürk'ün açığa çıkmamış bir "kehanet"inin kamuoyuna açıklanması mümkün olacaktır. Çalışmanın ortaya konduğu zaman dilimi ve konuş şekli, dinlere dair yürütülmüş tartışmalarla birebir örtüşmektedir. *Nutuk*'un şifresi, tam da diğer kutsal kitaplar gibi okunma oranlarının azaldığı, içeriğine aykırı düşen akımların genişlediği ve yine içeriğinin eleştiri konusu haline getirildiği bir dönemde çözülecek-

tir. Tıpkı *Kur'an*'ın, *İncil*'in ve *Tevrat*'ın orijinal metinlerinden oldukça farklı şekilde gündeme gelmeleri gibi, "Gizli Hitabe" de orijinal *Nutuk* metnini oldukça farklı bir şekilde gündeme taşıma gayreti içerisindedir. Dinler, gündelik hayattaki konumlanışlarında bir sıkışma yaşar ve aydınlanma/rasyonelleşme ile modern öncesinin nitelikleri arasında var olma mücadelesi verirken; dinin kutsal kitabının ezoterizmden beslenilerek ele alınması durumu farklı bir boyutta karşımıza çıkmaktadır. Kemalizm bir din olarak kabul edildiğinde, onun kutsal kitabı olma niteliği tartışılmaz olan *Nutuk*'un da üç ciltlik uzun metni, yalnız oldukları halleriyle değil; Hurufilik akımının yöntemlerini andırır şekilde artık mevcut kelime ve cümlelerin ardındaki "gizli", "zahiri" anlamları ile önem arz etmektedir.

Çalışmayı gerçekleştirenler, beyin cerrahisi uzmanı Dr. Muammer Yüksel ile biyofizik uzmanı Dr. Erhan Kızıltan'dır. Yazarlar en başından itibaren *Nutuk*'a parti kongresince okunmuş olan konuşma metni, bir Kurtuluş Savaşı tarihi, yeni bir ülkenin kurucusunun elinden çıkmış bir kitap olmanın çok ötesinde anlamlar atfederek yaklaşmıştır. Bunu da zaten kitabın henüz başında, en büyük korkularının *Nutuk*'u kirletmek olduğunu belirterek göstermektedirler (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 9). Alternatif okuma ya da yorumlama çabalarına girişilmesinin metne zarar vereceği çekincesi genelde dinlerin kutsal kitaplarında gözlenen ve hatta dogmatiklik eleştirisinin temelini oluşturan bir durumken, "hayatlarını pozitif bilimlerden kazan"dıklarını söyleyen yazarlar (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 10) bunu *Nutuk*'a taşımaktadır.

Kızıltan ve Yüksel, yola *Nutuk*'ta bir şifre olup olmadığı konusunu araştırmak için koyulmamıştır. Esasen "Nörosinaptik Kavşak Potansiyellerinin Ölçümü, Sinyal Yorumlaması" konusunda çalışırlarken geliştirdikleri bir bilgisayar programını sınamak için bilgisayarlarında yer alan *Nutuk* metninden yararlanmışlar; buna karşın metinde yer alan kelimelerin kullanım sıklığına dair dökümlerde, belli kelimelerin *Nutuk*'ta yer alma sayılarının tesadüf sayılamayacak şekilde anlamlar içerdiklerini keşfetmişlerdir (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 7). Bu noktada

öncelikle dikkatlerini çeken 19'ar kez geçen kelimelerin varlığıdır ki bu da akıllarına *Nutuk*'ta "19 rakamı"na[15] dair *Nutuk*'ta da bir gizeminin olup olmadığı gelecektir. Ancak *Nutuk*, gizem ve sır bağlamında 19'ar kez geçen kelimelerden daha fazlasını da içermektedir. Buna göre bir kelimenin *Nutuk*'ta geçme sayısı, esasen o konu ile ilgili olarak belirli bir tarihe göndermede bulunmaktadır. Anlaşılacağı üzere burada Hurufilik'in sayı ve harflere bakışı çıkış noktası alınmakta ve bunun ilkel ve basit hali sayılabilecek bir yöntem izlenmektedir. Hatta söz konusu yöntem, Ömer Çelakıl'ın *Kur'an*'daki şifreleri ortaya çıkarmaya dayalı yöntemine oldukça fazla benzemektedir. Kitapta kelimenin *Nutuk*'ta geçtiği yerlerin sayısının o kelime ile ilgili bir tarihe gönderme yaptığına dair oldukça fazla örnekler sunulacaktır. Bunlardan *Nutuk*'ta 15 kez geçen[16] Aznavur sözcüğü, 15 Nisan 1920'de 2. Aznavur İsyanı'nın bastırılmasına (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 39); 24 kez geçen Kastamonu sözcüğü, 24 Ağustos 1925'te Atatürk'ün ilk kez Kastamonu'da şapka giymesine (s.77); 21 kez kullanılan Sakarya sözcüğü, 1921'de burada gerçekleşen savaşa (s.95); 19 kez geçen Kürt sözcüğü, 1919'da İstanbul'daki Kürtlerin Kürt Teali Cemiyeti'ni kurmalarına (s.80); 24 kez geçen Bursa sözcüğü, 11 Eylül 1924'de şehrin kurtuluşunun ikinci yıl dönümünde Atatürk'ün bu kentte bulunup konuşma yapmasına (s.45); 23 kez geçen Elazığ sözcüğü, şehrin 1123'de Selçuklularca fethine (s.52) yorulmaktadır. Söz konusu örneklerin biraz zorlama da olsa, belli bir mantıksal açıklamayı içerdiği söylenebilecektir. Bunun yanında, 37 kez geçen Diyarbekir sözcüğünün 1937 yılında şehrin adının Diyarbakır olarak değiştirilmesini (s.51); 36 kez geçen Fransa sözcüğünün 1936'da Fransa'nın Hatay'dan çekilmesini (s.56); 28 kez geçen Reisicumhur sözcüğünün Atatürk'ün bu unvan ile 1928

---

[15] Belirtildiği üzere kitabın alt başlığı "19 Rakamının Yeni Sırları" biçiminde atılmıştır. Yazarlar nörosinaptik kavşak potansiyelleri ile uğraşıyor olsalar da başlığı belirlerken 19'un bir rakamı değil sayı olduğunu ve çift basamaklı rakam olamayacağını atlamaktadır.

[16] Kelimenin *Nutuk*'ta geçme sayıları ile ilgili olarak yazarlar, takılı ve takısız kullanımı arasında ayrım yapmaktadır. Bu anlamda verilen örneklerden bazıları kelimenin takılı, bazıları ise takısız şekilde *Nutuk*'ta yer almalarına ilişkindir.

yılında Türk halkına devrimleri anlatmaya başlamasını belirttiği[17] (s.91) iddiası, yazarlar tarafından dile getirilmese de kehanet niteliğinde açıklamalardır. Çünkü bu açıklamalarda gönderme yapılan tarih, diğer örneklerin aksine *Nutuk*'un okunmasından daha sonraki süreçleri ifade etmektedir.

Kitapta yer alan örnekler bu kadarla sınırlı kalmayacaktır. 116 kez geçen Erzurum sözcüğünün 1116'da Selçuklular arasındaki iç karışıklıktan yararlanmak isteyen ancak şehir önlerine geldikten sonra iki çarpışma sonucu muhasaradan vazgeçen Gürcü Kralı David'in bu hareketine (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 55); 7 kez geçen Bolşevik sözcüğünün hareketin öncüsü Lenin'in 7 Temmuz günü Kamanev ve Zinovyev'in tutuklanması için karar çıkarmasına [dikkat edilirse tutuklanmasına değil, tutuklama kararı çıkarılmasına] (s.44); 6 kez geçen Arap sözcüğünün Müslümanlıktan sonra Arap bilim adamlarının 6 yüzyıl boyunca Batı'ya karşı üstün olmalarına (s.39); 88 kez geçen İngiltere ve İngiliz sözcüklerinin 1888'de İngiltere'nin bölünmüş durumda olan Somali'nin kesin sınırlarının çizilmesi konusunda Fransa ile anlaşma yapmasına (s.64); 18 kez kullanılan hükümdar sözcüğünün, hükümdar yönetimlerinin karşıtı olarak demokrasinin 18. yüzyılda karşı konulmaz bir güç ve akım durumuna gelmesine (s.63) gönderme yaptığının iddia edildiği örnekler hakkında ise herhangi bir yorum yapmak oldukça güç görünmektedir. Atatürk'ün Somali ile ne gibi bir ilgisinin olduğu ya da İngiltere gibi önemli bir devlet hakkında şifrelediği bilginin neden Somali ile bağlantılı olduğu da, Gürcü Kralı David'in başarısızlıkla sonuçlanmış seferinin Erzurum şehrinin tarihinde nasıl bir yere sahip olduğu ve diğer örneklerdeki birçok ilginç nokta hakkında yazarlar herhangi bir açıklama yapma gereği duymamışlardır. Onlar kendilerini tamamen dışına aldıkları metnin bu noktasında herhangi bir müdahalede bulunmamakta, kimi oldukça alakasız yönlere çekilse de kelimelerin metinde yer alma sayılarının ne kadar önemli olduğunu -mantıklı ya da değil- olabildi-

[17] Yazarlar Atatürk'ün devrimleri anlatmaya başlaması ifadesini, Atatürk'ün Sinop'tan başlayan bir geziye çıkması hakkında kullanmaktadır.

ginee çok örnek vererek ispatlamaya çalışmaktadırlar. Fakat bunu yaparken ulaştıkları sayılar, kimi zaman yılın son iki hanesini, kimi zaman ayı ya da günü, kimi zamansa bir tarihten ziyade toplam gün, hafta ya da yüzyıl sayısına işaret etmektedir. Bu bakımdan genellik arz eden bir kural ya da formülün varlığından söz etmek mümkün değildir. Yazarlar önce belli sayılar bulmakta, sonradan bu sayının metinle bağdaştırılabileceği örnek arayışına girişmektedirler. Dolayısıyla burada söz konusu olan, elde edilen sayıya, yani sonuca bir neden aranmasıdır. İzlenen yöntemin arz ettiği bu nitelik Aydın'ın, benzer şekilde *Kur'an*'ın şifresini bulmuş olan Ömer Çelakıl'a getirdiği, zihninde belli olayların tarihi olduğu ve o tarihi *Kur'an*'da bulmak için istediği gibi at oynattığı eleştirisinin (Aydın, 2002: 9), Kızıltan ve Yüksel'e de yöneltilebilmesine imkân tanımaktadır.

Sayıların geçmiş ya da gelecekteki bir olayın tarihine dair bilgiler içerdiği konusunda verilen çok sayıda örnek, çalışmanın esasını oluşturan "Gizli Hitabe"nin keşfedilmesine imkân veren yöntemin açıklanabilmesi bakımından önemlidir. Yöntemin esası ise bu kadar fazla örneğin sunulmasını gerektirmeyecek kadar basittir. Çıkış noktasına 19 sayısını alan yazarlar, *Nutuk*'ta 19'ar kez kullanılmış olan sözcükleri metinde ilk kez karşılaşıldıkları yerden hareketle birbirleri ardına sıralayacaklardır. Oluşan dizede kelimeler arasında görülen bazı boşluklar ise "belki biraz haddinizi aşarak, genel anlamı bozmayacak şekilde" sözlerine (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 152) sığınarak doldurulacaktır. Gerçekten, yazarların Atatürk'e ve onun eseri olan *Nutuk*'a verdikleri değer açıktır. Metinde 19 kez geçen sözcükleri dizip aralarına başka kelimeler eklenmesi onların gözünde özür dilenesi bir durumdur. Özrün ardından kelimeler arasındaki kopukluklarda azamî özen gösterilerek gidilecek, sonuçta ortaya günümüz Türkçesi'ne uyarlanmış hali ile şu ifade çıkacaktır:

"Tüm seçkin temsilciler millete hizmet etmek yerine görevlerini yerine getirmemektedirler.

Bunların kanunlara bilfiil uymaları gerektiğini belirtiniz.

Şunu söyleyiniz: Yakın zamana kadar mevcut faaliyetleri başka gözle görmeye çabalayanlar artık durumun farkına varmışlardır.

Kumandanların (asker?-yönetici?) hizmet etmelerine siz engel oluyorsunuz.

Olayları tam olarak (etraflıca) düşünen her kişi bunun nedeninin hükümet olduğunu görür. Tüm başkanlık sistemi bizce suiistimal edilmektedir.

Toplanacak taraftarlar sayıca az olsa bile azami sayıdaki düşmanın karşısında durmalıdır. Bu çağrıyı (toplanma çağrısını) yapması gereken yüzbaşılardır (asker? grup lideri?).

Büyük şerefli cephe düşünülmelidir" (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 154).

19'ar kez kullanılan sözcüklerin birleşimi ile söz konusu metne ulaşan yazarlar, kısa bir süre sonra kullandıkları bilgisayar programında meydana gelmiş bulunan bir hatayı keşfetmiş ve metinde yine 19 kez kullanılmış bazı kelimeleri, ilk seferinde göremediklerinin farkına varmışlardır. Sonrasında aynı şekilde bu gözden kaçan kelimelerin bileştirilmesi ile bir başka metne ulaşılacaktır:

"Maksadın anlaşılıyordu. Tarihi vilayetin ahalisini bölüp Diyarbakır Kürt devletinin kurulmasına yol açmak.

Memleketin içinde bulunduğu durum kesinlikle birisinin duruma müdahale etmesini gerektirecektir. İçinde bulunulan somut koşullar gereğince bağımsız gruplar (müfreze) harekete geçecektir.

Önemli soru; yirmi vakit sonrasında bu değerlendirmeyi kim yapacak ve eyleme geçecektir?" (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 156-7).

Nutuk'taki "Gizli Hitabe" bu iki metinden ibaret kalmamaktadır. Yazarların son olarak *Nutuk*'un üçüncü cildini oluşturan "Vesikalar" kısmını da araştırma konusu etmeleri, bir diğer "Gizli Hitabe"nin gözler önüne serilmesine imkân sağlamaktadır:

"Düşündüklerini açıkça söyleyen pek çok kişinin ortak fikri; hükümetin bugün dünyaya yakın durmasının asıl nedeninin seçimle kendilerine verilen gücü kullanarak sisteme resmen aykırı fikirleri uygulamaya çalışmasıdır.

Gerçek yüzü belli olmayan, azınlıkta olan yönetim merkezi izzet'in (gerçek yönetimin, Ankara'nın) dikkatini çekmek zorundadır. (Değil mi?)

Rüşvetçi valiler (yöneticiler) cumhuriyet ilkeleri yerine kendi çıkarlarına yönelmeleri müdahaleyi gerektirir" (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 169).

Esas olarak ortaya konmuş bu üç metin hakkında söylenecek çok da fazla bir şey yoktur. Yazarlar keşiflerinden gururlu şekilde okuyucuya şu soruyu sormakla yetinecektir: "Bu sözcükler gerçekten günümüz Türkiye'sini anlatmıyor mu?" (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 169). Gerçekten de, *Nutuk*'un içerdiği "gizli hitabe"lerin her biri günümüz Türkiye'sinin farklı bir sorununa ışık tutmaktadır! Atatürk'ün, yıllar önce *Nutuk*'unda kullandığı sözcüklerden metin içinde 19'ar kez yer alanları kendi başlarına herhangi bir anlamdan uzakken bir araya geldiklerinde millete hizmet etme görevini yerine getirmekle yükümlü olup bunu göz ardı edenleri doğru yola sevk edecek olanın ordu olduğunu vurgulayabilmektedir. Ayrıca *Nutuk*'a şifre öyle bir şekilde yerleştirilmiştir ki, bunu çözmeye çalışanların kullandıkları programda meydana gelen aksaklık yüzünden ilk başta göz ardı edilen kelimeler, sonrasında bir araya getirildiğinde bu sefer ülkenin bir diğer önemli meselesi olan Kürt sorununa dair görüşleri meydana çıkarabilmektedir. İçeriğinin en az yarısı Atatürk'ün kaleminden çıkmamış olan ve geçmişin yazışmalarının derlendiği "Vesikalar" bölümü de kendi şifresine sahiptir. Burada konu edilen ise demokrasinin ilkelerinden yararlanarak demokrasiye düşmanlık edenlerin, ayrıca bu amaçlarını gerçekleştirmek için dış dünya ile yakın ilişkide olduklarıdır. Atatürk'ün Milli Mücadele sürecinde çeşitli siyasetçi, komutan, gazeteci, görevli vb. ile telgraf ve mektup aracılığıyla yürüttüğü haberleşmede iki tarafın metinleri arasında 19'ar kez geçen sözcüklerin aslında 2002'den beri Türkiye'de iktidarda olan partiye yöneltilen başlıca eleştirileri on yıllar öncesinden dile getirdiği, şükür ki nörosinaptik kavşak potansiyellerinin ölçümü ile uğraşan pozitif bilimcilerce bir rastlantı sonucunda ortaya çıkarılabilmiştir.

Yazarların *Nutuk*'tan çıkardıkları gizemli açıklamalar, keşfedilen bu metinlerle sınırlı kalmamaktadır. Kızıltan ve Yüksel, "*Nutuk*'un kalbi" diyebileceğimiz Gençliğe Hitabe'nin Hurufilikte olduğu gibi rakamsal bir yorumu ile daha başka gizemlerin de açığa çıkmasını sağlamaktadır. Rakamsal yorumda, hitabedeki her bir sözcüğün Gençliğe Hitabe'de ve *Nutuk* içerisindeki yinelenme sayılarından yola çıkılarak bunlara bir değer verilmekte ve sonrasından bir değerler aracılığıyla metnin sayısal değerlerinin toplamının 22047 olduğunu ifade edilmektedir (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 182). Hitabenin hemen başında ise "Türk Gençliğine Bıraktığı Emanet" cümlesi yer almaktadır ve bu da değerlendirmeye alındığında 163 toplamı sayısına ulaşılmaktadır. Genel toplam olan 22047'yi söz konusu 163 sayısına bölen[18] yazarlar küsuratlı bir şekilde 135 sayısına ulaşmaktadırlar ki bu onlara göre belirli bir referans noktasına olan uzaklıktır. Bir referans noktası belirlenmesi gerektiğinde, bunun için kuşkusuz en "bilimsel" yol Atatürk'ün doğum yılını ele almak olacaktır. Böyle olunca da referans noktası olan 1881'e 135 eklendiğinde 2016'ya ulaşılacaktır. Buna ek olarak yeniden bölme ve toplama işlemine girişmeyen yazarlar, Gençliğe Hitabe'deki sözcüklerin kullanım sayıları ile bunların *Nutuk*'taki kullanımları oranına bakıldığında söz konusu olan sayının referans noktası olan 1881'e olan uzaklığının 2010 olduğunu belirteceklerdir. Ulaşılan 2010 da, 2016 da, yazarlara göre iki yılı ifade etmektedir ve bunların günümüze böylesi yaklaşmış olması düşündürücü bulunmaktadır. Vardıkları sonuç; sanki Gençliğe Hitabe'nin açık hali yeterince uyarı, tavsiye ve bir vasiyet niteliği taşımıyormuşçasına, Atatürk'ün *Nutuk*'a yerleştirdiği "Gizli Hitabe" aracılığıyla da söz konusu zaman aralığına dair gelecektekilere uyarılarda bulunduğudur. Ortada bir tehlikenin olduğu muhakkaktır ve yazarlar tehlikenin ne zaman vuku bulabileceğini keşfettikten sonra, tehlikenin ne olabileceği üzerine akıl yürütmeye çalışır.

[18] Söz konusu iki sayısal değerin niçin birbirlerine bölündüğü; neden birbirleri ile toplanmadığı, çarpılmadığı ya da birbirlerinden çıkarılmadığı konusunda tahmin edilebileceği gibi yazarlar bir açıklama yapma ihtiyacı duymayacaktır.

Kızıltan ve Yüksel'in bu noktadaki çabaları, "gizli hitabe"nin de dikkat çektiği iki konu olan siyasetçilerin izledikleri politikaların nitelikleri ve Kürt sorunu üzerine bazı bilgiler verilmesine ve 2010-2016 yıllarında nelerle karşılaşılabileceğine dair yorumlarda bulunulmasına yoğunlaşmaktadır. Atatürk'ün hayatında önemli bir yeri olan 19 "rakamı" üç ayrı metni ortaya çıkarmaktadır ve bu metinlerin her biri, yazarlara göre, en somut biçimiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin karşı karşıya olduğu tehlikeyi tanımlamaktadır (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 191). Gençliğe Hitabe'nin şifresinin çözümlenmesi ile ortaya çıkan tarih aralığı: hem buradaki uyarıların, hem de şifrelenmiş şekilde dikkat çekilen tehlikenin gerçeklemesi ve Atatürk'ün uyarılarının dikkate alınması gereken zamanı göstermektedir. Bu tarihe ulaşıncaya değin karşılaşılabileceklerle ilgili olarak ise bir yandan seçim sisteminin ve normal siyaset akışının ne gibi olumsuzlukları bünyesinde barındırdığının (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 202), öte taraftan ülkenin Doğu'sundaki nüfus artışının Batı'ya kıyasla oldukça fazla oluşunun (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 199) üzerinde durmaktadırlar. Bu bakımdan her ne kadar üzeri örtülmeye çalışılsa da yazarların savundukları: normal demokratik akışın ve siyasi sistemin "eğitimsiz" ve kandırılmaya müsait halka seçme hakkı verdiği için Atatürk karşıtlarının iktidara getirdiği ve Doğu bölgelerindeki nüfus artışının da terör ve ayrılıkçı hareketleri arttıracağıdır. Atatürk'ün *Nutuk*'unu kirletme korkusu ile girişilen, *Nutuk*'a herhangi bir kitabın çok ötesinde nitelik ve değer yükleyen, metnin nasıl bir şifre içerdiğine dair uzun uzun açıklamalar yapan söz konusu çalışma, sonuçta siyasi anlamda bir seçkincilik vurgusunu, eğitim olanağından yoksun olanların siyasi karar alma mekanizmasından dışlanması gerektiğini. Doğu'da her yeni doğan bebeğin aslında potansiyel terörist olduğu biçiminde faşizan bir bakışı ortaya koymakta, bu görüşleri dile getirirken *Nutuk*'la bağlantılar kurmakta ve yukarıda yer alan benzer örneklerde olduğu gibi "Türk İstiklaline ve Cumhuriyeti'ne canlarıyla bağlı olan" Türk ordusuna dair güzellemeler ile (Yüksel ve Kızıltan, 2006: 207) noktalanmaktadır.

Sonuç Yerine:

Sen ki Atam... Can çekişen bir hastaya şifa vermek üzere Allah tarafından görevlendirilmiş bir elçi, bir adı konmamış peygambersin... Sen, sarı saçlım, mavi gözlüm, neredesin? [19]

Bu sözler her ne kadar bir Behçet Kemal Çağlar şiiri görünümü arz ediyor olsa da öyle değildir. Söz konusu ifade, Dünya Kadınlar Günü kapsamında, Bizkaçkişiyiz Platformu tarafından Çağlayan Meydanı'nda düzenlenen etkinlikte, Emekli Hava Pilot Albay Şenay Güray tarafından yapılan kadın hakları temalı konuşmada kullanılmıştır. Güray'ın sözlerinin buraya taşınmasının nedeni, çalışmanın hazırlanması sürecinde karşılaşılan bir haber olmasından ötürüdür. Yoksa benzer cümle ve niteleme sıfatlarına 1923-2008 yılları arasında birçok farklı yerde ve aşağı yukarı benzer cümlelerle rastlanması mümkündür.

Daha ziyade dönemin ruhunu dile getirme çabalarıyla ilişkili görülen şiirlerden "bilimsel" olduğu iddiasına dayanan çeşitli çalışmalara uzanan bir yelpazede, Atatürk hakkında tanrılıktan elçiliğe, kâhinlikten mücahitliğe kadar çok farklı sıfatlar kullanılagelmiş ve tüm yaygınlığıyla kullanılmaya devam etmektedir. Esasen bir karizmatik otoritenin inşası ile bağlantı olduğu düşünülen söz konusu yöntemlerin kullanımı, ilerleyen dönemde, otoritenin meşruluğunun sürdürülebilmesinde böylesi bir karizmaya olan ihtiyaç ortadan kalkmadığı için artarak devam etmiştir. Bu bağlamda yararlanılan başlıca unsur, dönemin kitlelere ulaşabilmede en etkin yöntem olarak görülen din ve din kavramı dâhilindeki kavramsallaştırmalar olmuştur. Ancak, söz konusu yöntem, avam-havas ayrımının laiklik ilkesinin etkisi ile oluşturduğu ikili yapının paralelinde, belli kesimlerde Kemalizm'in adeta bir din gibi benimsenmesi yan sonucunu da doğuracaktır. Din gibi benimsenin kaçınılmaz neticesi ise, söz konusu düşünce yapısının bir din gibi dogmatikleşmesi, zaman zaman bir dinmişçesine rasyonellikten uzak şekilde müdafaa edilmesi, kendine bir dinin mensubuymuşçasına bağlanılması ve hepsinden önemli-

[19] "Ülkenin Her Yanında Kadın Sesi". *Taraf*. 9 Mart 2008.

si kendinden/özünden ziyade törenlerinin, ritüellerinin önemsenir hale gelmesidir. Buna karşılık, bir dinden bahsedilmesi durumunda, dinlerin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşümler ve sıkıntılardan bağışık olması gibi bir durum olanaksızdır ve bu da bir din olarak Kemalizm'in ve onun *Nutuk* başta olmak üzere "kutsiyet" atfedilen unsurlarının kendi içerisinde bu dönüşüm ve sıkıntılarla yüz yüze gelmesi sonucunu doğuracaktır.

Kitabi dinlere dair ortak bir özellik olarak, doğdukları toplum yapısına köklü eleştiriler yöneltmelerini, sundukları güçlü alternatifler ile adeta bir devrim mücadelesine girişmelerini ve yine söz konusu oldukları toplum merkezinde düşünüldüğünde "ilerici" nitelikte birer hareket olmalarını gösterebiliriz. Örneğin, kadın hakları ve kadına toplum içerisinde verilen yer bakımından düşünüldüğünde, her üç dinin kitabında yer alan ifadeler, ortaya çıktıkları dönemin toplumsal yapısı bağlamında son derece önem sahibi ve daha iyiyi vadeden bir karakterde: ekonomik alandaki ilkeler, içerisinde bulunulan çağın koşullarından görece daha adil ve eşitlikçi görünümdedirler. Fakat bugünden bakıldığında ve verili metnin mevcut satırlarına körü körüne bağlanıldığında, kutsal kitabın içeriği ile var olan koşullar uyumsuzluk gösterebilmektedir. Miladı oluşturan 0 yılı ile günümüz Hristiyan dünyası, 600'lerin İslâm toplumu ile günümüz toplumsal hayatı kuşkusuz oldukça farklıdır. Durum böyle olunca, dinin esasları ve temelleri korunmakla birlikte, yeni bir yorumlayış tarzına girişilmesi, en azından yorumlamada alternatif önerilerin söz konusu edilmesine imkân tanınması, bir çözüm olarak görülebilir.

Böylesi bir çözüme olan ihtiyaç, yalnız dinin kitabının içeriği ile değil; dine bakış ve dinin toplumda kapladığı yer ile de alakalıdır. Aydınlanma'dan günümüze insan aklına dair vurgu, dinle kişi arasındaki mesafeyi bir yandan açmış; ancak "modern" yaşam tarzı, kişinin farklı sebeplerden ötürü farklı biçimlerde yabancılaşmaya maruz kalmasının önüne geçememiştir. Modern öncesinin din yapısına ve onun değişmez kurallarına olan ihtiyaç, eskisi kadar söz konusu olmasa da, din ve insan ilişkilerinin göreli olarak rasyonelleşmesine karşılık, insan aklına ilişkin sorunlar bir aidiyet unsuru olarak

dine duyulan gereksinimin devamını sağlamıştır. Fakat bir dinin klasik yorumlanışı, içinde bulunulan karmaşık çağda yeterli olamama ihtimalini de taşımaktadır. Bu noktada, ezoterizm tartışmaları, sekülerleşmeyle birlikte yere inmiş olan dinsel inanışın yeniden olağanüstü bir düzeye çıkarılıp mucizeleştirilmesi doğrultusunda (Şahin, 2003) bir araç olarak kullanılmaktadır. *İncil*'in, *Tevrat*'ın, *Kur'an*'ın şifrelerinin birbirleri ardına çözülmesi, işte bu durumun bir sonucudur. Gerçekten kutsal kitapların şifrelerinin olup olamayacağı oldukça tartışmalı bir konudur ancak buna dair bir değerlendirmenin yeri de burası değildir. Burada üzerinde durulması gereken husus, kehanet, gizem, şifre, sır vb. ezoterizm başlığı altında değerlendirilebilecek unsurların giderek daha fazla Atatürk ve Kemalizm'le ilişkisinin kurulmasıdır.

Yazarlarınca açıkça ifade edilmemiş olsa da *Nutuk*'a bir kutsal kitap hüviyeti atfedilmesi ve bu doğrultuda şifresinin aranması, Kemalizm'in bir din olarak algılanması durumunun da ulaştığı son nokta olarak değerlendirilebilir. Tıpkı diğerleri gibi, şifresi dahi olan bir kutsal kitaba sahip Kemalizm, herhangi bir ideoloji ya da düşünce akımından öte artık bir din hüviyetindedir. Üstelik bu noktadan sonra, tarihsel evriminin diğer dinlerle benzer bir gelişim gösterdiği söylenebilecektir. Doğduğu tarihsel dönem ve toplum yapısı içerisinde ileri ve devrimci bir atılımdır. Varolandan daha iyisine, daha insancıl olanına dair vaatleri içerdiği söylenebilir. Ancak başlı başına bir din muamelesi görmesi, bir süre sonra Kemalizm'in de tıpkı diğer dinlerde olduğu gibi, ritüellerin ve tapınmanın içerikten daha önemli hale gelmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca sosyoekonomik gelişim, temel ilkelerinin uygulanabilirliğine dair sorunları da giderek daha fazla hissedilir hale gelmektedir. Böylesi bir tarihsel eşikte, kendi varlığını idame ettirmenin yolu, benzer örneklerde rastlanılan popülerleştirici yöntemlerin iktibasıdır. 1920'lerin Türkiye'sinden oldukça farklı olan Türkiye'nin bugünkü durumunda, Bir Hristiyan'a İsa ile Petrus arasında ayrıntılı bir diyalogu ya da yazışmaları nasıl bir anlam ifade ediyorsa, Atatürk'ün Rauf Orbay, Kazım Karabekir gibi isimler ile olan ilişki ve

diyalogları da benzer bir anlamda olacaktır. O yüzden, kendini farklı şekillerde ifade ederek gündeme taşımak, varlığını sürdürebilmenin bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır.

Esas olarak, uzun uğraşlar sonucunda keşfedilebilen *Nutuk*'un "gizli hitabe"si, yeni ya da bilinmeyen hiçbir şeyi ortaya koymamaktadır. Özellikle yazarların 2010-16 yılları arasında neler olabileceğine dair yorumları, farklı yerlerde sıklıkla duyduğumuz söz dizelerinin yinelenmesinden başka bir şey değildir. Hatta ismini Atatürk'ün verdiği bir gazetemizin reklâmlarında yer alan "Tehlikenin Farkında mısınız?" biçimindeki kısa ve anlamlı sloganın karmaşıklaştırılmış ve uzatılmış hali olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buna karşılık saçma deyip geçilemeyecek, üzerinde düşünülmesi gereken bir "vaka"dır da. Cumhuriyetle yaşıt olması ile de en az Cumhuriyet kadar köklü bir anlatı geleneğinin, çağa uydurulmuş hali olarak yorumlanabilir. Kapağındaki harflerin kabartılmış bir baskı ile sunulması, tasarımda koyu rengin tercih edilmesi, saat-vapur gibi klasik nesnelerin gerçekten orijinal bir kompozisyonla kapağa yerleştirilmesi bakımından piyasadaki diğer şifre kitapları ile rekabete hazırdır. Bundan daha da önemlisi, insanların kitap okumak yerine TV başında vakit geçirmeyi yeğledikleri, internet kullanımının tüm alışıldık iletişim yöntemlerinin önüne geçtiği bir çağda, insanlara üç cilt'ten oluşan, dili ne kadar sadeleştirilse sadeleştirilsin anlaşılması oldukça zor olan bir metni okutabilmek oldukça güçtür. Ancak ifade edilmek istenen amaç doğrultusunda bunun bir şifre barındırdığı iddiasıyla ortaya çıkılması; verilmek isteneni, insanların istediği yöntemle onlara sunmak anlamına gelecektir. Televizyonlardaki dizilerin ana temasının giderek olağanüstü yetenekler olduğu, bilgisayar oyunlarının zaten başlı başına yeni bir âlemi oluşturduğu bir çağda, Mustafa Kemal Paşa'nın Sakallı Nurettin Paşa ile telgraf aracılığıyla yürüttüğü tartışmanın fazla bir anlamı yoktur; ancak kehanetleri bulunan ve parapsikolojik yeteneklere sahip olan Mustafa Kemal'in söz konusu telgraf metninin şifreler içerdiği iddiası -gerçek olsun ya da olmasın- çok daha fazla ilgi uyandıracaktır. Erken dönem şiirleri ya da yazı-

larında M. Kemal'in "Yaradan" ya da "Tanrı'nın oğlu" olarak nitelendirilmesi onun böylesi bir konuma yerleştirilmesini sağlamasa da, bu tarz bir anlatı geleneğinin oluşumuna hizmet etmekte ve güçlü bir kabullenme ya da reddetme ekseninde bir karizmanın inşasına olanak tanımaktadır. Bugün *Nutuk*'un şifresinin olduğu iddiası da şifre olsun olmasın karizmanın bir şekilde kendini sürdürme gayesinin hizmetindedir.

Kuşkusuz tüm açıklamalar, Atatürk ve Kemalizm'in dinsel terminoloji alanı içerisinde ya da ona paralel olarak ele alınmasının *Nutuk*'ta bulduğu karşılığa yöneliktir. Konunun diğer bir önemli boyutu olarak, ekonomik ve ticari anlamda ne gibi anlamlar taşıdığının da üzerinde durulması bir gerekliliktir. İnternet üzerinden kitap satışı yapılan bir sitede gerçekleştirilen taramada, stoklarda tükenmiş olarak görülenler dışında, fiyatları 3.58 YTL ile 36.5 YTL arasında değişen 18 farklı yayınevinin bastığı *Nutuk*'a rastlamak mümkündür. Bu sayıya çocuklar, ilköğretim okulları için *Nutuk* gibi başlıkları olan ya da *Nutuk*'u merkezine almış çeşitli kitaplar dâhil değildirler. Buna karşın, marketlerde kasaların hemen yanında cüzi fiyata sunuluyor olsa da, olabileceğinin en iyi hali ile günümüz Türkçesiyle sadeleştirilse de, *Nutuk*'un okunabilirliğini belli bir sayının üzerine çıkarmak mümkün değildir. Süleyman Seyfi Öğün'ün de belirttiği üzere *Nutuk*'un bir zamanlar olduğu gibi Kemalistliğin amentüsü olarak (ister bir ideolojiye, isterse dine bağlılık olarak düşünülsün) okunması da çok mümkün görünmemektedir. Keza küçük bir rozet ya da arabanın arka camına yapıştırılmış bir çıkartma, Kemalizm'in düzleştirici kültürel materyalleri olarak bu entelektüel zahmeti izale etmiştir (Öğün, 1994: 34). Durum böyle olunca da, ne kadar idealist olursa olsunlar en nihayetinde birer yayınevi olarak söz konusu kuruluşların yaşamlarını sürdürebilmeleri, pastadan alacakları payın yükselmesine bağlıdır. Bu noktada da pastanın eşit sayıda dilimler olarak paylaştırılması gibi sol değil, pastadan daha çok sayıda dilim elde edilmesine bakan sağ bir tutum geçerli olacaktır. İşte tam bu noktada da tüketimi arttırma faaliyetlerinin bir yolu olarak farklı yöntemlerle kullanılarak yazılmış Atatürk kitaplarıyla karşılaşılmaktadır. Ata-

türk'ün parapsikolojik yeteneklerini, onun geleceği önceden görmesini konu alan kitapların oluşturduğu yeni pazara sonradan, *Nutuk* merkezli eserlerde dâhil olmuştur. Ayrıca bu konuda karşımıza çıkan bir diğer durum, mistik olaylarla, gizemcilikle, ezoterizmle ilgisi bulunmayan belli çalışmaların da adeta öyleymişçesine bu şekilde pazarlanmalarıdır. Örneğin Atatürk'ün farklı gazetelerde dizi halinde çıkmış olan Kurtuluş Savaşı öncesine dair yazılarının derlenmesi; şimdiye kadar bilinmeyen, gizlenen bir metnin keşfi gibi sunulabilmektedir[20]. Kısacası ekonomik saiklerin belirleyiciliğinin birçok olguyu araçsallaştırması ve bu araçsallaştırma sürecinde söz konusu olguların kendine has niteliklerini de aşındırması durumu ile karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda kişiyi nazardan korumak amacı ile yazılıp para karşılığında satılan muskalar, geçmiş yüzyıllarda kilisenin insanlara cennetten toprakların tapusunu satmaları, bir dönem oldukça popülerleşen McDonald's logosu üzerinde Marx'ın resminin yer aldığı "McMarx" tişörtlerinin Marksizm'e bakışı ne kadar ekonomik temelliyse; *Nutuk*'un şifresi vb. iddiasıyla ortaya çıkan kitaplar -köklü bir geleneğin devamı olmakla birlikte- da o ölçüde ekonomik temellidir. Bunun bir sonucu olarak da ekonomik gayeler ile; Kemalizm'i bir din olarak görenin inancını[21], bir

---

[20] *Nutuk'un Kayıp Parçaları Saklı Kitap* (İstanbul: Etna KitapYayınları: 2006). Söz konusu kitabın başlığı ve tasarımı ile kutsal kitapların daha önceden bilinmeyen parçalarının, sayfa ya da bölümlerinin keşfine yönelik basına da yansıyan haberlerden etkilenmiş yüksek bir olasılıktır.

[21] Kemalizm'i bir din olarak nitelendirerek konu hakkında yapılan tartışma örnekleri için www.kemalistler.net sitesi yararlı olabilecektir. Özellikle söz konusu forum sitesinin "Atatürk Tanrı mıdır" başlıklı konusunda, "Tanrımız Atatürk, dinimiz kemalizm, mezhebimiz Türklük, fikhımız T.C Anayasası, kutsal kitabımız *Nutuk* ve devamı insanlık davası", "Gerçek Tanrımız Atatürk", "Yüce Tanrım Atatürk'e tapmanın büyük nedamı rahatlığı", "Arabın Allah'ına, Yahudinin Yahovasına, Hıristiyanın İsa'sına karşı bir insan ve Türk olarak benim Tanrım da ilahım da Atatürk'tür", "Bugün Atatürk Cumhuriyetini yönetenler, Atatürk'e ters düşen işler yapıyorlarsa sadece vatan hainı değil aynı zamanda Atatürk'ün sarsılmaz iktidarına karşı yanlış işler yaptıkları yani şirk koştukları için serefsiz ve kafirdirler", "Peygamberim de Tanrım da Atatürk'tür. Kutsal kitabım da *NUTUK*'tur. Benim mezhebimin kurucusu da Mahmut Esat Bozkurttur. Onun fıkıh ve dinimle ilgili

düşünce yapısı ve ideoloji olarak kendini Kemalist olarak ifade edenin fikrini, siyasî bir bağı olmaksızın sırf kaybedilmekte olan bir ülke için yaptıklarından ötürü Atatürk'e saygı besleyenin samimiyetini, *Nutuk* üzerine eleştirel bir değerlendirme olduğu kanaati ile bu yazıyı okuyanların ise zamanlarını sömürmektedir. Nihayetinde sağladığı katkı, Taha Parla'nın *Nutuk* metninin içinden çıkardığı Atatürk'ün *kurtaran (halaskar), koruyan (hamî), kuran (banî), yetiştiren (mürebbi), yol gösteren (mürşit), denetleyen (vasî), önder olan (pişüva), layık olan (liyakatli), şaşmaz olan (layetezelzel), baş-başkan (reis), havarileri olan, tek olan ("Ben"), en büyük baba (Atatürk)* olduğu şeklindeki nitelemelere (Parla, 1994: 167-68), geleceği gören, batın olanı sezen, kendinden sonrakilere konuşmasının içine gizlediği şifreler ile yol gösteren gibilerinin eklenmesinin ötesine geçememektedir.

Kadir Dede

---

kitabı da Atatürk İhtilalidir" şeklinde çok sayıda ifadeye ve bu ifadeler perspektifinden tartışmalara şahit olunabilir.

Kaynakça:

Akat, Melih Ülkü (2007) *Ezoterizm ve Batınilik Tarihi*, İstanbul: Nokta Kitap

Alp, Tekin (1998) *Kemalizm*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Atatürk, Kemal (1973) *Nutuk*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Aykut, Şeref (1936) *Kemâlizm (C. H. Partisi Programının İzahı)*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitap Evi.

Bahar, Hüseyin (2001) *Atatürk'ün İnanç Dünyası*, Ankara: Biltek Yayınları.

Bektan, Ali (2002) *Atatürk ve Parapsikoloji*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.

Bektan, Ali (2004) *Atatürk'ün Kehanetleri*, İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.

Brown, Dan (2004) *Da Vinci Şifresi*, İstanbul: Altın Kitaplar.

Candan, Ergun (2005) *Gizli Sırlar Öğretisi*, İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.

Çağatay, Neşet ve İ. Agah Çubukçu (1985) *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara: A.Ü. İlahiyat

Fakültesi Yayınları.

Çağlar, Behçet Kemal (1969) *"Ondan Hatıralar"*. *Atatürk Denizinden Damlalar* içinde, İstanbul: Ak Yayınları, ss. 266-275.

Çelakıl, Ömer (2002) *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi*, İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.

Dilipak, Abdurrahman (1988) *Bir Başka Açıdan Kemalizm*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Dilipak, Abdurrahman (1993) *Cumhuriyet'in Şeref Kitabı*, İstanbul: İşaret Yayınları

Doğan, D. Mehmet (1992) *Kemalizm*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Drosnin, Michael (1999) *Tevrat'ın Şifresi*, İstanbul: Cep Kitapları.

Drosnin, Michael (2003) *Tevrat'ın Şifresi II (Geri Sayım)*, İstanbul: Cep Kitapları.

Engin, Arın (1970), *Yükseliş Yenginiz İçin Kur'an'da Atatürkçülük ve Kızıl Elma*, Ankara: Atatürkçülük Kültür Yayınları.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1997) *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İstanbul: İnkılâp.
Hür, Ayşe (2006) *"Laiklik Savaşları"*, *Radikal 2*, 3 Aralık.
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2002) *Atatürk – Biyografik Tahlil Denemesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
"Kaynakça'ya Dair" (2002) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2-Kemalizm* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 601-609.
Kavak, Kubilay (2003) "İslâm Ezoterizminin Sırlı Öğretisi: Hurûfîlik", *Gelecek bir Tasarımdır 2023*, (29): 34-41.
Koray, Cenk (1994) *Kur'an-İslâmiyet Atatürk ve 19 Mucizesi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
Meydan, Sinan (2006) *Nutuk'un Deşifresi*, İstanbul: Truva Yayınları.
Noah, Joseph (2003) *Tevrat'ın Şifresi ve Gizli Kehanetler*, İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
Öğün, Süleyman Seyfi (1994) "Kemalizm Tartışmalarının Kültürel Doğası Üzerine Bazı Notlar" *Türkiye Günlüğü*, sayı 28, Mayıs-Haziran 1994, ss. 24-36.
Parla, Taha (1994) *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları cilt 1: Atatürk'ün Nutuk'u*, İstanbul: İletişim Yayınları.
Perinçek, Doğu (1994) *Kemalist Devrim-2, Din ve Allah*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
Safa, Peyami. (1963),*"Kemalizm Hayat ve İdeal"*, *Atatürkçülük Nedir?* içinde, İstanbul: Varlık.
Sait, Alparslan ve Cem Çobanlı (2001) *Dharma Ansiklopedi*, İstanbul: Dharma Yayınları.
Şahin, Haluk (2003) *"Tanrı bir şifre yazarı mı?"*, *Radikal*, 31 Aralık.
Şapolyo, Enver Behnan (2004) *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Elif Kitabevi.
Tunçay, Mete (1999) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Vergin, Nur (2003) *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
Yüce, Abdulhakim (2005) "Kur'an ve Şifre", *Diyanet İlmi Dergi*, cilt: 41 (1), ss. 109-118.

Yüksel, Muammer ve Erhan Kızıltan (2006) *Nutuk'taki Gizli Hitabe-19 Rakamının Yeni Sırları*, İstanbul: Neden Kitap.

"19 Mayıs 'Mutlu Doğum' Haftası", *Radikal*, 9 Mayıs 2006.

"'Kutlu Doğum'a Nazire 'Mutlu Doğum' Teklifi", *Sabah*, 24 Mayıs 2006.

"Ülkenin Her Yanında Kadın Sesi", *Taraf*, 9 Mart 2008.